

КАНТАКТЫ

Бібліятэка Бацькаўшчыны

Міжнароднае грамадскае аб'яднанне
«Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»

Беларускі інстытут навукі й мастацтва

Бібліятэка Бацькаўшчыны

Міжнароднае грамадскае аб'яднанне

«Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»

Кніга 30

КАНТАКТЫ:

СИЛА ПРЫЦЯГНЕННЯ

БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

(Да 90-годдзя Янкі Запрудніка)

Аўтары-ўкладальнікі

Наталля Гардзіенка і Лявон Юрэвіч

Мінск
«Кнігазбор»
2016

УДК [325.2+94](476)(092)+929 Запруднік
ББК 63.3(4Бел)
К19

*Серыя «Бібліятэка Бацькаўшчыны»
заснавана МГА «ЗБС “Бацькаўшчына”» ў 2004 годзе*

Кніга выдаецца сумесна з Беларускім інстытутам навукі і мастацтва
(Нью-Ёрк, ЗША).

Кантакты : Сіла прыцягнення Бацькаўшчыны (Да 90-годдзя
К19 Янкі Запрудніка) / укл. Н. Гардзіенка, Л. Юрэвіч. — Мінск :
Кнігазбор, 2016. — 280 с. — (Бібліятэка Бацькаўшчыны ;
кн. 30).

ISBN 978-985-7144-46-4.

Кніга «Кантакты: сіла прыцягнення Бацькаўшчыны» — 30-я ў
серыі «Бібліятэка Бацькаўшчыны» — прысвечаная 90-годдзю беларус-
кага дзеяча ў ЗША, гісторыка і журналіста Янкі Запрудніка. Выданне
заснавана на архівах юбіляра, што захоўваюцца ў БНІМе (ЗША) і
БДАМЛМ (Беларусь), а таксама зборах газеты «Беларусь». Тут падаецца
зрэз, асобныя ўзроўні, на якіх адбываліся кантакты паміж дыяспарай і
метраполіяй: ад праваабарончай дзейнасці да пошуку сваякоў, ад афі-
цыйных лістоў кіраўніцтва Рэспублікі Беларусь да рукапіснага аркуша
з маленькай вёсачкі на ўсходзе краіны. Сабраныя разам матэрыялы ад-
люстроўваюць, чым жыла Беларусь, як змянялася яна ў часе і змянялася
стаўленне да эміграцыі.

УДК [325.2+94](476)(092)+929 Запруднік
ББК 63.3(4Бел)

ISBN 978-985-7144-46-4

© Гардзіенка Н., Юрэвіч Л., укл., 2016
© МГА «ЗБС “Бацькаўшчына”», 2016
© Афармленне. ПУП «Кнігазбор», 2016

БРАМНІК

Колькі на этапах іх перажылося!
Гэткіх цяжкіх... проста да зьнямогі.
Зь вераю, што зыйдуцца дарогі,
Мы разьвітваліся, гэтак бо прыйшлося...

Сяргей Ясень. Яшчэ адно

Гэтая кніга — не даследаванне. Гэта кніга для чытання і самастойнага думання. Яна пра тыя кантакты — часам прыпадковыя, часам сталыя, калі-нікалі — асабістыя, а калі і вынятковыя лістоўныя, «кніжныя», — што былі паміж метраполіяў і дыяспарай яшчэ да таго, як гэта сталася бяспечна, і тыя, што пачалі ўсталёўвацца ад пачатку 1990-х.

Пераважна матэрыялам, за асобнымі выняткамі, слугавалі чатыры крыніцы: асабісты эпістальярны архіў Янкі Запрудніка, архіў газеты «Беларус», публікацыі самой газеты і матэрыялы Радыё «Свабода». Гэтыя чатыры крыніцы скрыжоўваюцца ў адным імені — самога Янкі Запрудніка. А калі дадаць другасныя крыніцы, такія як архіў Беларускага інстытута навукі і мастацтва, паперы Фундацыі імя Пётры Крэчэўскага — і там, і там ён таксама дзейны сябра, — можна цалкам сур'ёзна сцвярджаць, што гэты гісторык, публіцыст, грамадскі дзеяч быў і паслом ад эміграцыі ў Беларусь і вольны свет, той брамаю, праз якую ствараліся і, што галоўнае, падтрымоўваліся кантакты.

У кнігах як непасрэдна Янкі Запрудніка (маюцца на ўвазе «Дванаццатка»¹ і «Лісты»²), гэтак і наогул у даволі ёмістай на

¹ Запруднік, Янка. Дванаццатка: Дакументальная аповесць пра дванаццаць беларускіх хлапцоў у Нямецчыне, Вялікабрытаніі й Бельгіі (1946–1954 гг.). Нью-Ёрк, 2002. — 510 с.

² Запруднік, Янка. Па гарачых слядах мінуўшчыны: Мае лісты 1952–1959 гг. Універсітэт у Бельгіі, газета «Бацькаўшчына», радыё «Вы-

сёння ўжо бібліятэцы эміграцыязнаўства, хоць і з ці малымі белямі плямамі, пра Беларусь толькі ўспамінаецца, а расказваецца пра стваральнае жыццё выгнанцаў: пра заснаванне арганізацый, выданне газет, кніг, пра імпрэзы, святкаванні, выставы, мітынгі. І хоць плён тых паваенных гадоў, а потым — халоднай вайны, а за імі — перабудовачных увасоблены ў асэнсаванні спадчыны Францыска Скарыны ды Янкі Купалы, творчасці Наталлі Арсеневай і Уладзіміра Дудзіцкага, Янкі Юхнаўца і Юркі Віцьбіча, у такіх назовах, як «Бацькаўшчына» і «Беларус», найменнях Радыё «Свабода» і мюнхенскага Інстытута вывучэння СССР — той плён, які не могуць паставіць пад сумнеў найбольшыя нашыя нядобразычліўцы, усё ж тое было не самамэтаю, не рух дзеля руху. Час выдаткоўваўся, адрываўся — ад справаў сямейных, ад адпачынкавага ці заробкавага — на беларускую справу. Дзеля Беларусі. На Беларусь.

Мо каму падасца гэта залішне пафасным, але інакш і не скажаш: учарашнія ўцекачы рабілі справу, якую вызнавалі для сябе святой. Дзеля яе яны ахвяравалі свой вольны час, грошы, саміх сябе. Вось чаго былі яны сапраўды пазбаўленыя, дык гэта адваротнай рэакцыі, ведання, што іх чуюць, чытаюць, усведамлення, што было зроблена добра, а што, магчыма, на шкоду. Яны былі пазбаўленыя голасу з Беларусі.

Гэтая кніга ў пэўнай ступені паклікана кампенсавачь адну з белых плямаў і расказаць пра кантакты метраполіі з эміграцыяй. Толькі хіба ахопіш усё?! Як разарвання па жывым сем'і намагаліся злучыцца, не ведаючы, у які бок кідацца; як паважныя навукоўцы палявалі ў пошуках літаратуры, а знайшоўшы, шукалі шляхі ўвесці тое ў навуковы ўжытак — хто дзеля Скарынавай славы, а хто дзеля славы ўласнай. Як сябры Прэзідыуму Рады БНР намацвалі сувязі з партызанкаю, іншадумцамі, а атрымаўшы весткі «адтуль», губляліся ў здагадках: ці праўда тое? Ці не правакацыя? Нават калі лісты былі ад даваенных знаёмцаў і паплечнікаў.

Былі і афіцыйныя візіты з Беларусі. Вітаўт Кіпель ва ўспамінах «Жыць і дзеіць» згадвае:

«Адна сустрэча — дакладней, гутарка пры сустрэчы — была надзвычайная, проста незабыўная. Быў у Нью Ёрку ў складзе дэлегацыі БССР прафэсар БДУ Васілёнак, чалавек сярэдняга росту, бландзіністы, знаў літаратуру. Дарэчы, як ведама, у складзе дэлегацыі БССР на Генэральнай асамблеі ААН заўсёды былі прадстаўнікі культурнай сфэры. Васілёнак прыйшоў у бібліятэку папаўдні, зайшоў проста да мяне, мы доўга гаварылі пра літаратуру, ён глядзеў картатэкі, нешта вынісваў. Пасьля Васілёнак кажа: “Я запрашаю на вячэру”. Я пытаюся, ці можна я запрашу свайго сябра, Янку Запрудніка? “О, так, клічце, калі ласка!”. Я заўсёды Янку клікаў, бо ён працаваў у радыё, і яму такія сустрэчы былі таксама цікавыя.

Вельмі яскрава, выразна да дэталю стайць у памяці такое: мы выходзім зь бібліятэкі на 5-ае авэню, там, дзе калёны, шарэе, гэта было восеньню — ён, з аднаго боку, з другога Запруднік. І тут Васілёнак спыняецца і кажа: “Хлопцы, выбачайце, у мяне ёсьць адна справа, і я б хацеў яе хутка вырашыць, бо я мушу вырашыць”. Да таго быў вельмі прязны і прыемны, а тут раптам напружыўся. Я дык падумаў — ну, нешта пачне пытацца пра радню, я ўжо такое знаю, і гэта непрыемна. А ён сур’ёзна кажа: “У нас шукаюць — ці ня чулі вы пра эмігранта Сяргея Вільчыцкага? Пад якім ён цяпер прозьвішчам, ніхто ня ведае. Дзе ён можа быць?”. Мы з Запруднікам (Сяргеем Вільчыцкім!) замёрлі. Я перапытваю: “Як, кажашце, прозьвішча?”. “Вільчыцкі. Ён недзе з-пад Міра, і яго даўно шукаюць”. Я кажу: “Хто, літаратары?”. “Не, не літаратары. Ну, нехта цікавіцца, і мяне напрасілі, каб я з вамі пагаварыў пра гэта”. Я так на Запрудніка гляджу і кажу: “Я такога ніколі ня чуў на эміграцыі”. Запруднік кажа: “Ну, калі ты ня чуў — а ты езьдзіш паўсюль, маеш дачыненні зь людзьмі, то што я буду ведаць, седзячы ў кабінэце!”. Васілёнак кажа: “Ну, хлопцы, усё ў парадку, я спытаўся — зрабіў тое, што мне трэба. Цяпер пойдзем на вячэру”. І мы пайшлі на вячэру.

Ня ведаю, як мы з Запруднікам стрымаліся, каб ня выдаць, што прозьвішча Вільчыцкі нам ведамае — мы не былі падрыхтаваныя да такога пытання, маглі зрагаваць інакш, ухмыльнуцца, і Васілёнак мог бы адчуць, што мы нешта ведаем. Але мы убачылі, што ён прыняў нашы словы за чыстую манэту.

У тым часе яшчэ жыла Запруднікава маці, і ён падазраваў, што менскія “органы” хацелі праз маці яго выцягнуць. Яны шукалі — хто такі Вільчыцкі, і мы дапушчалі: КДБ падазравала, што Запруднік і Вільчыцкі — той самы чалавек, але шукалі пацьверджаньня. І таму даручылі прафэсару менскага ўнівэрсытэту запытацца Кіпеля, бо ён, можа, будзе ведаць і пацьвердзіць. Слоў няма — Вільчыцкі для КДБ быў патрэбны»³.

Час ішоў, мяняўся, а з ім мяняўся і характар кантактаў паміж Бацькаўшчынай і эміграцыяй. Усё болей і болей прыходзіла ў рэдакцыю газеты «Беларус» лістоў ад простых грамадзянаў, незаангажаваных ні ў беларускія справы, ні ў палітыку: ад знаёмых, ад завочназнаёмых — калегаў: гісторыкаў, пісьменнікаў, выдаўцоў, — ад невядомых, хто выпадкам пачуў ці прачытаў нумар газеты.

Пісалі пра рознае: прасілі грошай, прасілі дапамагчы выехаць у ЗША, пыталіся, як аформіць падпіску, як можна атрымаць эміграцыйныя выданні, агучвалі бізнес-праекты, дзякавалі за выкананае, дасланае. Зразумела, болей прасілі, як прапаноўвалі. Але за тымі лістамі стаялі лёсы, кожны — па-свойму ўнікальны, але наколькі, разам з тым, характэрны для гісторыі краіны. І што цікава: пераважная большасць пісала па-беларуску. Хай з памылкамі, але, жывучы ў бадай ушчэнт зрусіфікаванай краіне, да эміграцыі звярталіся ў роднай мове.

Так і атрымалася: на адным канцы — Беларусь, на другім — «кабінетны» Янка Запруднік. Прачытаць кожны ліст, на адзін — адпісаць, другі — падрыхтаваць да друку ў газеце, на падставе трэцяга — арганізаваць праваабарончую акцыю, на чацвёрты — зрабіць адбітку артыкула ці адшукаць і запакаваць пропаную кнігу.

³ Кіпель, Вітаўт. Жыць і дзець. Успаміны. Мінск, 2015. С. 273–274.

Можна толькі здагадацца, на колькі болей свайго — гістарычнага, публіцыстычнага — напісаў бы гэты нястомны працаўнік, каб не нутраная патрэба і вычуццё абавязку падтрымліваць тыя кволяы, але такія важныя кантакты. Важныя для абодвух бакоў.

На старонках гэтай кнігі, натуральна, немагчыма ўмясціць усё датычнае тэмы. Тут падаецца толькі зрэз, толькі асобныя ўзроўні, на якіх адбывалася кантактаванне: ад праваабарончай дзейнасці да пошукаў сваякоў, ад афіцыйных лістоў кіраўніцтва Рэспублікі Беларусь да рукапіснага аркушыка з маленькай вёсачкі на ўсходзе краіны. Але разам яны адлюстроўваюць, як, чым жыла Беларусь, як мянялася яна ў часе і як мянялася ўспрыманне эміграцыі.

ПРАВААБАРОНЧАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСКАЙ ЭМІГРАЦЫІ

Заяўленая ў назве тэма да сённяшняга часу не толькі не вывучалася, але і фактычна не агучвалася⁴. Вытлумачыць тое можна было б мізэрнай колькасцю даследчыкаў любой дзейнасці беларускай эміграцыі наогул, але, напэўна, у гэтым выпадку — і насцярожаным стаўленнем да праваабароны як сферы дзейнасці ва ўмовах эміграцыі, яе эфектыўнасці. (Тут варта адзначыць, што ў бадай усёахопнай кнізе Вітаўта Кіпеля «Беларусы ў ЗША»⁵ пра такую дзялянку не згадваецца зусім.)

З іншага боку, немагчыма абысці той факт, што «Універсальная дэкларацыя правоў чалавека» на беларускую мову ўпершыню была перакладзеная менавіта на эміграцыі — Янам Пятроўскім⁶.

У пэўнай ступені згаданую няўвагу можна патлумачыць таксама тым, што праваабарончая дзейнасць эміграцыі — «абарончая» ў шырокім сэнсе — была скіраваная найперш на абарону права беларускага народу на незалежнасць і свабоду, мову, а вось у вузкім сэнсе гэтай дзейнасці на эміграцыі было вельмі мала, бо на Захад мала трапляла вестак пра яе з Беларусі, дзе ў асноўным яна была падпольная, малавядомая нават для саміх жыхароў краіны.

Пра гэта, як і наогул пра дысідэнцтва, пісаў ва ўкраінскім эміграцыйным (на той час) часопісе «Сучасніць» Янка Запру-

⁴ Як вынятак, можна назваць хіба два раздзелы «ЗБВБ і барацьба за правы беларусаў» і «ЗБВБ і вызваленне Міхася Кукабакі» ў кнізе Нагаллі Гардзіенкі «Беларусы ў Вялікабрытаніі» (Мінск, 2010).

⁵ Кіпель, Вітаўт. Беларусы ў ЗША. Мінск, 1993. 348 с.

⁶ Першы машынапіс перакладу, адбіты ў колькасці 100 асобнікаў, з'явіўся ў 1981 г.

днік, фармулюючы вельмі важныя, нават на сёння, больш як трыццаць гадоў пасля публікацыі, думкі.

Напачатку, каротка, пра тэрміналогію: дысідэнцтва — ці інішадумства; дысідэнты — ці інішадумцы? Аргументы тут аднолькавыя і для беларускай і для ўкраінскай мовы.

«Дысідэнт» — неадпаведны й нават шкодны тэрмін, бо этымалогія тут працуе на кампартыю. Этымалагічна невыразнае слова «дысідэнт» набыло ў варожым кантэксце партыйнай прапаганды негатывнае значэнне. «Дысідэнт» ужо і выглядам самога слова, і гучаннем яго выклікае ў псіхіцы савецкага чытача і слухача, калі ён лаяльны да свайго рэжыму, аўтаматычную асацыяцыю «дысідэнтаў» з «дыверсантамі». Нездарма ж партыйная прапаганда ўжывае выключна гэтае азначэнне.

Народная, ці мо лепей сказаць тут — нацыянальная, словатворчасць стварыла на яго месца абаронна-тлумачальны тэрмін: інішадумства, інішадумцы. І тут ужо нікому не трэба тлумачыць, што «ініша-» тут датычыцца да кампартыі, якая забрала сабе прывілей і адказнасць думаць за усіх разам і за кожнага паасобку. «Ініша», акром таго, мае неўтральны характар. Думаць «інакш» — не значыць абавязкова думаць не па-савецку ці варожа-антысавецка, тады як партыя дамагаецца, каб у кожным з «дысідэнтаў» савецкі грамадзянін убачыў ворага савецкага ладу.

Хоць праз Беларусь, якую часам называюць «заходняй брамаю» Савецкага Саюзу, ездзіць нямала замежных наведвальнікаў на дарозе да Масквы і назад, усё ж такі пра падзеі і настроі ў Менску і Беларусі — пра тое, пра што савецкая прэса не напіша — даходзіць параўнальна мала вестак, а друкаваных матэрыялаў — яшчэ меней. Для тых, хто едзе з Заходняй Еўропы у СССР цягніком або машынаю, Менск ёсць пераважна транзітным горадам, а для тых, што прылятаюць самалётам або прыплываюць на караблі, — правінцыйным. Турыстычныя маршруты заходніх авіякампаній яго не закранаюць. Ушчэнт зруйнаваны ў час апошняй вайны, горад, хай і адбудаваны, і

дынамічна расце, з насельніцтвам, якое за некалькі гадоў дасягне паўтара мільёна, ён не адзначаецца гістарычнымі архітэктурнымі помнікамі. Няма ў ім ні замежных амбасадаў, ні кансулатаў, ні прадстаўніцтваў заходняй прэсы. Калі сталіца Беларусі дачакаецца, пасля Кіева, заснавання амерыканскага кансулата, яшчэ невядома⁷. Кантактам Менска з знешнім светам не спрыяе яшчэ і тое, што трэцяя частка тэрыторыі Беларусі пакрыта лясамі, дзе размешчаныя савецкія ракетныя войскі. Гэтая акалічнасць дадаткова згушчае атмасферу паліцэйскай ды цэнзурнай падазронасці і ставіць бар'ер — фізічны і псіхалагічны — для праяваў ініцыятыўнасці.

Зразумець стан рэчаў у Беларусі дапамагае выказванне лясенградскага паэта і пісьменніка Васіля Бетакі⁸. Напрыканцы мінулага году ён, выступаючы ў рускай праграме радыё «Свабода», так патлумачыў складанасці Ленінграда, у параўнанні з якімі складанасці беларускай сталіцы куды большыя:

«Не раз тут — у Парыжы ці Лондане — мяне пытаюць: а што ж у Ленінградзе не чуваць ні пра якіх дысідэнтаў, чаму маўчаць? Тлумачыцца тое вельмі проста — у Маскве магчыма наяўнасць, прылюднасць, там багата замежных карэспандэнтаў, сярод якіх хай і не ўсе, але найшчырэйшыя і найсумленнейшыя неяк дапамогуць, перададуць інфармацыю пра чарговую акцыю пратэсту, зробіць публічна вядомым кожны крок гэтай глухой і няроўнай барацьбы. А ў Піцеры [Ленінградзе] хоць які

⁷ Відаць, упершыню ідэя адкрыцця амерыканскіх амбасадаў у Мінску і Кіеве была агучана на пачатку 1950-х гг. у праекце амерыканскага кангрэсмена-рэспубліканца з Вісконсіна **Лорэнса Сміта** (анг. *Lawrence Henry Smith*, 1892–1958) па ўстанаўленні дыпламатычных дачыненняў ЗША з БССР і УССР, каб спрыяць вызваленню беларускага і ўкраінскага народаў ад маскоўскай залежнасці. Праект быў вядомы як «Рэзалюцыя 58», аднак так і не быў рэалізаваны. Пазней гэтая ідэя неаднаразова агучвалася ў палітычных колах ЗША, але так і не была ажыццёўленая, пакуль існаваў СССР.

⁸ **Васіль Бетакі** (рус. *Василий Бетаки*, 1930–2013), рускі паэт, перакладчык, літаратурны крытык. Ад 1973 г. ён жыве ў Францыі. Цягам 20 гадоў працаваў на радыё «Свабода» ды каля 18 гадоў у часопісе «Континент».

адкрыты выступ прывядзе да бязглуздых ахвяраў — і ніхто не даведаецца. Усё — як да глухога муру».

З-за «глухога муру», якім агароджана Беларусь, усё ж такі даходзіць інфармацыя пра ініцыятыўнасць, хоць і спознена, хоць і не заўсёды ў больш аб'ектыўнай пісьмовай форме, а ў вусных пераказах. Так, напрыклад, толькі праз восем гадоў, у 1971 годзе, сталася вядома на Захадзе пра арышт у 1963 годзе студэнта Беларускага політэхнічнага інстытута Сяргея Ханжанкова (1942 году народжання), засуджанага на 10 гадоў за спробу стварыць антысавецкую арганізацыю і падрыхтоўку дыверсійнага акта⁹.

Толькі сёлета дайшла да Нью-Ёрку, прывезеная нядаўнім менскім інжынерам (прозвішча якога тут нельга падаць, бо дома засталіся сваякі), вестка пра дзве тысячы подпісаў студэнтаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў 1970 годзе пад петыцыяй, каб выкладанне ў БДУ было на беларускай мове. Гэты подых «Менскай вясны» скончыўся тым, што некалькі соцэн студэнтаў было выкінута з універсітэту, а ў камсамольскай арганізацыі праведзены адпаведныя палітычныя тлумачэнні, і ўсё інцыдэнт са зборам подпісаў аднесены да катэгорыі «хуліганскіх выхадак».

Пра спробу ў 1974 годзе групы менскіх вучняў старэйшых класаў сярэдняй школы і аднаго студэнта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта стварыць арганізацыю моладзі замест прасякнутага фальшам і нудою камсамола, пра расклееныя ініцыятарамі гэтай задумы на сценах будынкаў улёткі з статутам сваёй арганізацыі, пра далучэнне да гэтай справы органаў КДБ, суд за зачыненымі дзвярыма над ініцыятарамі, звальненне

⁹ Сяргей Ханжанкоў (1942–2016) нарадзіўся ў лагерным пасёлку ў Магаданскай вобласці ў сям'і рэпрэсаваных. У 1955 г. разам з бацькамі пасяліўся ў Мінску, дзе скончыў школу і паступіў у Політэхнічны інстытут. У 1963 г. ён стварыў антысавецкую групу, якая мела намер узарваць радыёвышышку ў цэнтры Мінска, якая глушыла сігналы замежных радыёстанцый. Быў арыштаваны і асуджаны на 10 гадоў па абвінавачанні ў антысавецкай дзейнасці, стварэнні антысавецкай арганізацыі і дыверсіі. Тэрмін адбываў у Дуброўлагу Мардоўскай АССР. Пасля вызвалення жыў у Мінску.

іх з школы, а бацькоў — з працы і з партыі, нядаўна расказаў у Нью-Ёрку былы менскі следчы А. Р.

Аляксандар Гідоні¹⁰, сённяшні рэдактар выдаванага ў Таронта, Канада, літаратурна-грамадскага часопіса «Современник», так сведчыць пра настроі ў Беларусі, непасрэдным сведкам якіх ён быў падчас сваіх падарожжаў у першай палове 1970-х гадоў да Менска, Гародні, Магілёва і некаторых вясковых мясцовасцяў, дзе меў нагоду размаўляць з прадстаўнікамі творчай беларускай інтэлігенцыі:

«Атмасфера такіх размоваў часта характарызавалася тым крытычным настроем супраць савецкай улады, які тыповы і для інтэлігенцкіх колаў Масквы і Ленінграда. Але, безумоўна, адметнаю іх асаблівасцю быў тыповы “беларускі момант”: тэма магчымай незалежнасці беларускага мастацтва і навуковай творчасці ва ўмовах усеагульнай савецкай цензуры і спецыфічнай “русіфікацыі”».

А. Гідоні катэгарычна сцвярджае, што “ў беларускай інтэлігенцыі абудзілася нацыянальнае пачуццё”.

Інішадумства ў Беларусі — з’явішча яшчэ не даследаванае, і нават не задакументаванае як мае быць, не сабраны ў адным выданні той невялікі матэрыял, які быў надрукаваны апошнімі двума дзесяцігоддзямі ў беларускай нацыянальнай прэсе, у савецкай прэсе (асабліва пра суды над вернікамі), а таксама ў такім самвыдаце, як «Хроника текущих событий»¹¹, і, магчыма, ва «Українськом віснику»¹², у «Матэрыялах самвыдата»¹³ радыё

¹⁰ Адмысловы тэкст пра Аляксандра Гідоні ў кнізе далей.

¹¹ «Хроника текущих событий» — першы непадцензурны правабарончы інфармацыйны бюлетэнь у СССР. Выходзіў у 1968–1983 гг. і распаўсюджваўся праз самвыдат.

¹² «Український вісник» — падцензурны самвыдатаўскі грамадска-палітычны часопіс, што выходзіў у Львове ў 1970–1972 гг., а пазней у Львове — Кіеве ў 1987–1989 гг. пад рэдакцыяй Вячаслава Чарнавіла.

¹³ «Матэрыялы самиздата» — бюлетэнь, які выдаваўся на Радыё «Свабода» на падставе збірання непадцензурных тэкстаў з СССР ад пачатку 1970-х гг. да 1992 г.

«Свабода» ды іншых дакументальных і мемуарных выданнях, якіх багата з'явілася на Захадзе¹⁴.

Менавіта Янка Запруднік, тагачасны рэдактар газеты «Беларус» супольна з Алексам Сільвановічам ініцыявалі заснаванне спачатку «Камітэта вязняў сумлення ў Беларусі», а пазней — «Кааліцыі ў абарону дэмакратыі і правоў чалавека ў Беларусі» — арганізацыі, сам факт існавання якой, як і яе дзейнасць, застаецца невядомай даследчыкам эміграцыі. Сустаршынямі былі Янка Запруднік і Алекс Сільвановіч, у Раду ўваходзілі таксама Ала Орса-Рамана, Галіна Русак, Уладыка Мікалай (Мацукевіч), Вера Бартуль, Мікола Ганько, Якаў Гудман, Міхась Каленік, Вітаўт Кіпель, Кастусь Мерляк, Вітаўт Рамук, Антон Шукелойць, Міхась Тулейка, Вера Запруднік, Расьціслаў Завістовіч і Раіса Жук-Грышкевіч.

Галоўнымі задачамі арганізацыі былі: збор звестак пра іншадумцаў і іх пераслед у Беларусі ды пашырэнне такой інфармацыі ў Амерыцы. Крыніцы падобных звестак Янка Запруднік збольшага акрэсліў. Так, у «Матэрыялах самиздата», № 19, 1987 г. паведамлялася пра лёс Міхася Тараховіча: *«Тарахович Михаил (Антонович?). Белорус. Старик, "за войну". В 1944 попал в плен. Их группу повели в баню. Когда вывели, вместо их одежды лежала только немецкая форма. Пришлось одеть. Через 16 дней (!) бежал в сов. армию (или к партизанам?). Судил прокурор Белоруссии, который позднее (около 1985 г.) был официально пойман на создании дутого уголовного дела с расстрелом обвиняемых. Снят с должности. Этот же человек "обвинял" Тараховича и многих других. Согласно обвинению, принимал участие в массовых расстрелах в каком-то месте, где стоит (или стоял?) памятник, на котором высечено, что здесь лежат расстрелянные немцами в 1942—43 гг. Но в это время Тарахович находился в рядах сов. армии, что подтверждается всеми документами. Адвокат потребовал приобщения*

¹⁴ Запруднік, Янка. Інакодумство в Беларусі // Сучасність. Ч. 7–8. Munchen, 1979. С. 158–161. Тут пададзены пераклад з украінскай, зроблены Лявонам Юрэвічам.

фотографіі памятніка к делу. Суд (или прокурор) заявил, что на памятнике, стало быть, ошибка (!), (т. к. “преступление” Тараховича основывается на этом памятнике, а раз памятник противоречит этой версии, то тем хуже памятнику). Срок — 15 лет. Настоящие военные преступники ничего не говорят о “преступлениях” Тараховича, хотя, если хоть в чем-то человек виноват, всегда это подчеркивают друг про друга и раздувают. Работал на заводе, с мая 1985 г. переведен санитаром в больницу ИТУ-36 (насильно). Постоянно пытается отказаться от этой работы как неподобающей порядочному человеку. Видимо, все же выполняет мелкие поручения администрации (и КГБ?), но в целом честен. Прежде всего отличается умелым и тщательным выполнением своих обязанностей санитара, за что и ценится в известной мере как администрацией, так и з/к» (Материалы самиздата. № 19. 1987. С. 4–5).

Часопіс «Smoloskyp»¹⁵: a quarterly dealing with human rights affairs in Ukraine and Eastern Europe» таксама змяшчаў інфармацыю пра беларусаў: «*Vilchinskaya, Zinaida. Born June 26, 1931. Baptist, member of Council of Baptist Prisoner's Relatives; sentenced October 3, 1986 in Nalchik, to 2 years imprisonment for Christian activity*» (Smoloskyp. Spring 1987. P. 3).

Як слухна адзначыў Янка Запруднік, на Захад інфармацыя пра пераследы вернікаў даходзіла лепей, спраўней, як пра палітычных ці нацыянальных іншадумцаў: «*A report has reached Keston College that 61 year old Russian Orthodox priest Father Iosef Vasilievich Rinkevich*¹⁶ is in a poor state of health in Mogilyov

¹⁵ «**Smoloskyp**» (укр. «Смолюскіп», у перакладзе — Паходня) — украінскае выдавецтва, заснаванае ў Балтымары (ЗША) у 1967 г., якое спецыялізавалася на друку разнастайнай самвыдатаўскай і праваабарончай літаратуры. У тым ліку выдавала і англамоўны бюлетэнь «Smoloskyp: a quarterly dealing with human rights affairs in Ukraine and Eastern Europe». Ад 1992 г. дзейнічае ў Кіеве.

¹⁶ **Іосіф Рынкевіч** (1925–2008), праваслаўны святар. Паходзіў з Іванаўскага раёна Брэсцкай вобласці. Вучыўся ў Маскоўскай духоўнай семінарыі. У 1957 г. быў рукапакладзены ў святарства і скіраваны наступяцелам у Свята-Пакроўскі малітоўны дом у Хойніках Гомельскай вобласці. Меў вялікую падтрымку прыхаджанаў, але ўвайшоў у канфлікт з свецкімі і царкоўнымі ўладамі. Быў адлучаны ад святарства, але пра-

Special Psychiatric Hospital in Belorussia. Nothing had been heard of Fr. Iosef (who has served six sentences previously, the first for «parasitism») since 1973, when it was presumed he was no longer imprisoned.

It now transpires that, after his six sentences, he lived in hiding in a dug-out under the home of one of his former parishoners, a lay-reader by the name of Mariya. Easter 1973, he was betrayed by a neighbour to the authorities and was arrested once more. This time, he was declared not responsible for his actions and was sent (with no professional examination) to a Special Psychiatric Hospital in the region of Gomel, Belorussia, known for its severe regulations. Mariya was also arrested and sentenced to three years' deprivation of liberty and forcibly placed into a psychiatric hospital where she died eight months later.

Fr. Iosef went on hunger-strike as a protest against not being able to observe rules of fasting. In response, the hospital officials started him on a «special course» of weekly injections which left him constantly fretful and restless. He was subjected to this «treatment» for the next three years, by the end of which he came close to death.

Despite the extremely poor conditions of his health and his terrible situation, it is reported that Fr. Iosef's faith is still firm and has not been shaken» (Keston News Service¹⁷. № 281. August 6, 1987).

Натуральна, і газета «Беларус» па магчымасці інфармавала чытачоў і свет:

Справа Аўгена Бузіннікава¹⁸. Яшчэ адзін беларускі ініцыятар. Паводля выдаваных радыям «Свабода» «Матарыялаў

цягваў святарскую дзейнасць, у тым ліку і падпольна. За гэта ад пачатку 1960-х гг. неаднаразова арыштоўваўся і асуджаўся савецкімі ўладамі, пакуль у 1973 г. не быў змешчаны на прымусовае псіхіятрычнае лячэнне, на якім знаходзіўся цягам 15 гадоў. Па вызваленні працягнуў рэлігійную дзейнасць на Гомельшчыне.

¹⁷ *Keston News Service* — перыёдык, прысвечаны пытанням рэлігійнага ўдзіску ў СССР і Усходняй Еўропе. Выдаваўся заснаваным у 1969 г. у Ёрку (Вялікабрытанія) Інстытутам Кестана (*Keston Institute*), што першапачаткова меў назву «Цэнтр па вывучэнні рэлігіі і камунізму».

¹⁸ **Аўген Бузіннікаў** (1938–2010), жыхар Светлагорска, які быў у 1978 г. арыштаваны за антысавецкую дзейнасць, якая выяўлялася ў канта-

Самвыдавецтва» (выпуск 36-78 з 27 кастрычніка 1978 г.), сёлета 18 травеня ў г. Светлагорску Гомельскае вобласці быў арыштаваны Аўген Бузіннікаў, 1938 году нараджэньня, работнік трэсту Запхібудмантаж. Пра гэта падаецца ў ананімным дакумэньце пад загалоўкам «Справа Аўгена Бузіннікава».

На кватэры Бузіннікава паліцыя зрабіла ператрус і забрала ягоня асабістыя нататкі, лісты, запісныя кніжкі. Справу Бузіннікава вядзе Гомельская абласная пракуратура. Улады абвінавачвалі Бузіннікава спачатку ў антысавецкай агітацыі, а пасля перакваліфікавалі абвінавачваньне на «пашырэнне выяўна хлусьлівых выдуманак, што кампрамітуюць савецкі дзяржаўны і грамадзкі лад». Бузіннікава трымаюць у абласной сьледчай турме Гомеля. Ад 20 да 30 чэрвеня сёлета ён быў на псыхіятрычнай экспэртызе ў Гомельскай псыхіятрычнай бальніцы, але, як відаць, яго прызналі за здоровага.

У справе Бузіннікава дапытвалі ягоных саслужыўцаў, работнікаў Брачэню і Майсеева, а таксама цётку ягоную З. Манкевіч. Бузіннікаву ставіцца ў віну: а. ліставаньне зь іншадумцамі і падаваньне ў лістох да іх вестак, што зьнеслаўляюць савецкі лад; б. слуханьне замежных радыёперадачаў і пашырэнне іхнага зместу; в. ягоная, быццам-бы, просьба перадрукаваць працу ўкраінскага іншадумца Міколы Рудэнкі¹⁹, паэты, заснавальніка ўкраінскага камітэту судзеяньня ўжыцьцяўленьню Гэльсынкаўскага пагадненьня, засуджанага сёлета на сем гадоў канцлягеру і пяць гадоў ссылкі.

Аўген Бузіннікаў быў суджаны ўжо два разы. Першы раз — у 1956 годзе, у 18-гадовым веку, за спробу перайсьці дзяржаўную

ктах з іншадумцамі, слуханні замежных радыёстанцый, распаўсюджанні звестак, што хлусліва паказваюць савецкі лад. Дагэтуль ён быў двойчы асуджаны, меў кантакты з Андрэем Сахаравым, Аляксандрам Гінзбургам, Віктарам Некіпелавым.

¹⁹ **Мікола Рудэнка** (укр. Микола Руденко, 1920–2004), украінскі філосаф, пісьменнік, грамадскі дзеяч, адзін з заснавальнікаў і першы кіраўнік Украінскай Хельсінгскай групы. Быў асуджаны ў 1977 г. за «антысавецкую прапаганду і агітацыю». У 1987 г. пад ціскам грамадскасці вызвалены і з'ехаў за мяжу (у Нямецчыну, ЗША), дзе працаваў на Радые «Свабода» і «Голас Амерыкі». У 1990 г. вярнуўся ва Украіну.

мяжу ў раёне г. Батумі ў Грузіі. Быў ён засуджаны тады на тры гады. Па звальненні жыў у г. Навачаркаску, працаваў грузчыкам.

У лютым 1966 году на кватэру Бузіннікава з'явілася міліцыя, шукаючы, быццам-бы, крадзеных рэчаў. Паколькі ў іх ня быў аформлены ордэр на ператрус, Бузіннікаў пачаў пратэставаць. Тады міліцыянеры накінуліся на яго і пачалі біць. Бузіннікаў, баронячыся, схпіў паляўнічы тапорык ды выгнаў іх з хаты, лёгка параніўшы пры гэтым трох міліцыянераў. Ён быў засуджаны ізноў на 12 гадоў суровага лягернага рэжыму. На судзе адчуваўся палітычны ўхіл працэсу, наколькі пракурор трымаў увагу на выявах у Бузіннікава буржуазнае ідэялёгіі.

У з'яваленні Бузіннікаў прабыў 9 гадоў, яго звольнілі 21 лютага 1976 году на просьбу аб дараванні, пададзеную сваякамі. Апошнім часам ён жыў у Светлагорску, працуючы сьлёсарам-мантажнікам.

У студзені 1977 году Бузіннікаў наведаў у Маскве Андрэя Сахарава²⁰, ліставаўшыся зь ім раней. Пасьля гэтага органы КДБ наладзілі сачэньне за Бузіннікавым, спынілі даваньне камандыровак у справах працы, ціраз выклікалі на абсьледваньне да псыхіятра.

Бузіннікаў пісаў таксама лісты А. Гінзбургу²¹ (цяпер зьяволенаму), В. Някіпелаву²² (зь якім ліставаўся і Міхал Кукабака)

²⁰ **Андрэй Сахараў** (рус. *Андрей Сахаров*, 1921–1989), савецкі фізік, праваабаронца, грамадскі дзеяч. Лаўрэат Нобелеўскай прэміі міру 1975 г. У 1980–1986 гг. знаходзіўся ў высылцы ў Горкім.

²¹ **Аляксандр Гінзбург** (рус. *Александр Гинзбург*, 1936–2002), журналіст, выдавец, удзельнік праваабарончага руху ў СССР, стваральнік аднаго з першых альманахаў самвыдату «Синтаксис». Адзін з заснавальнікаў Маскоўскай Хельсінскай групы. Некалькі разоў быў асуджаны за антысавецкую прапаганду. У 1979 г. вызвалены ў выніку перамоваў кіраўніцтва СССР і ЗША і адпраўлены разам з некалькімі іншымі палітзьяволенымі на Захад па абмене. Жыў у ЗША, потым у Францыі. Супрацоўнічаў з газетай «Русская мысль».

²² **Віктар Некіпелаў** (1928–1989), паэт, праваабаронца, удзельнік дысідэнцкага руху. Сябра Маскоўскай Хельсінскай групы. У 1979 г. быў другі раз арыштаваны і асуджаны да 7 гадоў пазбаўлення волі і 5 гадоў высылкі. У 1987 г. быў памілаваны і выехаў у Францыю, дзе і памёр.

ды іншым. Відаць, гэтае ліставаньне, перахопленое КДБ, і ставіцца цяпер у віну Аўгену Бузіньнікаву. (Беларус. № 259–260. Лістапад — сьнежань 1978. С. 2.)

Заява беларускага інішадумца Івана Карэйшы.

Ад рэдакцыі: Ніжэй падаём у нашым перакладзе зьмешчаны ў выдаваных Радыястанцыяй «Свабода» «Матэрыялах Самиздата» (выпуск № 33–79, 14 верасьня 1979 г.) матэрыял самвыдавецтва № 3717 — заява Івана Карэйшы, калгасніка ізь сяла Высокае Талачынскага раёну на Віцебшчыне ў Прэзыдыюм Вярхоўнага Савету СССР.

У гэтай заяве-жальбе, як нідзе лепш, адлюстраваўся лябірынт савецкае бюракрацыі й бязвыходнасьць чалавека, калі ён трапляе ў канфлікт з уладаю. Заява Івана Карэйшы, датаваная 10 чырвенем 1979 году, трапіла на Захад з Масквы.

У жніўні 1974 году я быў выключаны з калгасу незаконна, з прычыны самаволі старшыні калгасу Грыгаровіча. У той-жа час ён звольніў мяне із займанай у калгасе пасады пажарніка. Я застаўся бяз працы. З гэнага часу я бяз выніку дабіваюся павароту ў калгас. Я хачу жыць у роднай вёсцы. Хачу працаваць.

Мае бацькі й бацькі маіх бацькоў радзіліся й жылі ў гэтай вёсцы. Калі арганізаваліся калгасы, яны ўступілі ў калгас. Бацька быў байцом Чырвонай Арміі (памёр на тыфус у 1944 г.). Маці ўвесь час працавала ў калгасе. Цяпер ёй 70 год, яна атрыплівае пэньсію (38 рублёў). З 12-ці год я працую ў калгасе. Дзеля таго, што я змушаны быў працаваць — нястача, я змог скончыць усяго пяць клясаў. Дванаццаць год (з 1950 да 1962) я пасьвіў калгасных кароў... Потым працаваў трактарыстам. Жылі тады ўпрогаладзь. Потым — з прычыны хваробы — мяне перавялі на больш лёгкую працу — калгасным пажарнікам. (У мяне цяжкая язвенная хвароба; лекары далі мне спраўку, што я павінен працаваць на лёгкай фізычнай працы, без начных зьменаў. У 1976 г. супрацоўнікі раённай міліцыі сілкам адабралі ад мяне гэтую спраўку).

Я ня п'ю. Сваю работу я заўсёды выконваў старанна, чэсна і з пачуццём адказнасці.

Летам 1974 г., выконваючы адпаведныя інструкцыі, я напісаў рапарт старшыні калгасу Грыгаровічу аб тым, што малочна-перагонны пункт калгасу знаходзіцца ў небяспечным пажарным стане. Аднак старшыня не прыняў ніякіх мераў, і тады я паведаміў аб стане пункту ў раённую пажарную інспекцыю. Яны прыехалі і апячатавалі гэтае памешканьне. Але старшыня калгасу самавольна сарваў плёмбу. Хутка ўспыхнуў пажар, і малочна-перагонны пункт і ўся апаратура, што там знаходзілася, згарэлі. Я ў гэты час быў на бюлетэні ў сувязі з абвастрэньнем язвеннай хваробы. Старшыню аштрафавалі (усяго 60 рублёў). Калі пасля заканчэння важнасці бюлетэню я выйшаў на працу, старшыня сказаў мне, што із-за мяне яго аштрафавалі, і што зробіць так, што мне будзе кепска.

Хутка пасля гэтага ён выключыў мяне з калгасу.

Мяне выключылі з калгасу з грубым парушэньнем Статуту. На сходзе прысутнічала ўсяго чалавек 30. Многія казалі, што выключаць ня трэба, не хацелі выключаць. Але ён (старшыня Грыгаровіч) усё роўна зрабіў па-свойму.

Я зьвяртаўся да парторга калгасу і ў мясцома. Яны шкадавалі мяне, але казалі, што супраць старшыні нічога ня могуць зрабіць.

(Потым старшыня напісаў хвальшывы пратакол, дзе напісана, што на агульным сходзе калгасу прысутнічала 358 чалавек і пастанова аб выключэньні мяне з калгасу прынятая аднагалосна. А ў нас на сход навет 300 і 200 чалавек ніколі не зьбяраш.)

Выключыў з калгасу і звольніў з працы. Іншай працы мне не запрапанавалі (дык я цяпер ужо стаўся не калгаснікам...).

Працоўнай кніжкі мне не аддалі, і я ня ведаю, што напісана ў заадае аб звальненні. Потым у раённай міліцыі, куды мяне забіралі шмат разоў — за тое, што я скарджуся — мне казалі, што звольнілі мяне таму, што я не спраўляўся з работай. Сваю працоўную кніжку я прасіў, але мне яе не аддавалі, казалі, што калі дзе-небудзь паступлю на працу, там мне дадуць новую працоўную кніжку.

Я пачаў скардзіцца на зробленае ў дачыненні да мяне бяспраўе. Спачатку — у раённыя, партыйныя і савецкія інстанцыі (райком, райвыканком, пракурору). У раённым судзе ад мяне заявы не прынялі, казалі, што суд не разглядае працоўных канфліктаў калгасьнікаў.

Многу занялася раённая міліцыя; то прыяжджалі і забіралі мяне, то выклікалі мяне ў раён (25 км ад нашай вёскі. Я па выкліку не заўсёды езьдзіў, дзеля таго, што грошай у мяне няма; тады яны прыяжджалі і забіралі мяне). Начальнік міліцыі і ягоны заступнік казалі, каб я перастаў скардзіцца, казалі — спыні, а інакш завядзём на цябе крымінальную справу. Пагражалі таксама, што будуць біць, выварнуць рукі. Але ня білі.

Я дайшоў да Міністэрства сельскае гаспадаркі БССР. Мяне прыняў 2 жніўня 1976 г. заступнік міністра тав. Грахоўскі А. А. Выслухаўшы ўсе мае аб'ясненні і паглядзеўшы мае дакуманты, ён сказаў, што мяне звольнілі няправільна і з грубым парушэньнем Статуту калгасу. Потым ён накіраваў паперку аналягічнага зместу ў райвыканком (копію прыслаў мне): «Звольнены з працы і выключаны з калгасу з грубым парушэньнем Статуту калгасу. Прашу разабрацца і прыняць меры».

У лютым 1977 г. я накіраваў гэты дакумант, разам з маёй заявай, у рэдакцыю цэнтральнай газеты «Сельская жизнь»²³. Ад іх атрымаў паштоўку, што яны пераправілі мой ліст у райком ЦК.

Тав. Грахоўскі (заступнік міністра сельскай гаспадаркі БССР) абяцаў таксама, што прышле прадстаўніка, каб ён разабраўся і наладзіў усё на месцы. Але ніхто не прыехаў.

Я ўзноў хацеў зьварнуцца да яго. Аднак ён мяне не прыняў.

Я неаднаразова прыяжджаў у Маскву із скаргамі. Пачынаючы ад 1975 г. Я ня раз быў у прыёмнай ЦК КПСС і ў прыёмнай Прэзыдыюму Вярхоўнага Савету СССР. У Прэзыдыюме мяне

²³ «Сельская жизнь» — адна з цэнтральных савецкіх газет, якая вяла сваю гісторыю ад заснаванай яшчэ ў 1918 г. газеты «Беднога». Назву «Сельская жизнь» атрымала ў 1960 г., калі і стала масавай палітычнай газетай, што спецыялізавалася на асвятленні жыцця вёскі.

прыёмлівы кансультанты (у лютым 1979 г. я настойваў, каб мяне прыняў заступнік Старшыні Вярхоўнага Савету Кэбін²⁴ — я прачытаў у «Літаратурнай Газете»²⁵, што ён прыймае навет і ў больш дробных справах, прыкладам, прыняў нейкую жанчыну, якая скардзілася на тое, што ёй не ўстаўляюць газавай пліты, і дзякуючы ягонаму ўмяшаньню пліту ўставілі... я прачытаў у «Лит. Газете», што ён прыймае ўсіх савецкіх грамадзян, якія скардзяцца на несправядлівасць і просяць аказаць ім помач. Мне, аднак, казалі, што ні Кэбін, ні другі заступнік Старшыні Прэзыдыюму мяне прыняць ня могуць. Калі я стаў настойліва прасіць, каб мяне запісалі на прыём да яго або да іншай адказнай асобы, мне прыгразілі, што паклічуць міліцыю). У ЦК КПСС мяне прыёмліва гэтак званыя інструктары; апроча гэтага, адзін раз я быў на прыёме ў загадчыка прыёмнай ЦК Філатава і ў заступніка начальніка сельска-гаспадарскага сэктару БССР Менжынскага (сакавік 1979 г.); з начальнікам гэтага сэктару мне аднойчы ўдалося пагаварыць па тэлефоне. Я хацеў дабіцца прыёму ў больш адказных таварышаў, але да іх не пускаюць.

Прадстаўнікі Прэзыдыюму Вярхоўнага Савету СССР і ЦК КПСС, да якіх я пападаў на прыём, казалі, што мая справа правільная, але загадваць мясцовым уладам яны ня могуць. Мае пісьмовыя заявы яны накіроўвалі ўзноў у абком і аблвыканком. А адтуль накіроўвалі ў райком і райвыканком. І ўзноў і ўзноў мне казалі, што я сам павінен дагаварыцца із старшынём калгасу, які мяне звольніў і выключыў з калгасу; калі той захоча — прыме назад.

²⁴ Магчыма, маецца на ўвазе **Ёханес Кэбін** (1905–1999), савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, член ЦК КПСС, член Прэзыдыума Вярхоўнага Савета СССР, Першы сакратар ЦК Кампартыі Эстоніі (1950–1978), Старшыня Прэзыдыума Эстонскай ССР (1978–1983).

²⁵ «Літаратурная газета» — савецкае штотыднёвае літаратурнае і грамадска-палітычнае выданне. Ад 1967 г. стала першай савецкай «тоўстай» газетай, адным з самых цытаваных у свеце савецкіх перыёдыкаў.

Я так-жа зьвяртаўся ў рэдакцыі газэтаў, мясцовых і цэнтральных («Известия»²⁶, «Сельская жызнь», «Труд»²⁷), рабіў гэта пачынаючы з 1974 г. Ад іх я атрымаў наведамленьне, што яны пераслалі мае заявы абласным і раённым уладам, у абком, райком ці ў аблвыканком, райвыканком.

Тым часам міліцыя не пакідала мяне ў спакоі. У канцы 1976 г. мяне прымусова прывезьлі да галоўнага лекара раённай бальніцы, дзе я дасюль неаднаразова лячыўся ў сувязі зь язвеннай хваробай жывата. Ахвіцэр раённай міліцыі сказаў галоўнаму лекару, каб ён напісаў, што я здаровы, ніякай язвы ў мяне няма, а старую гісторыю маёй хваробы каб ён зьнішчыў. Галоўны лекар гэтак і зрабіў. У мяне-ж супрацоўнікі гэтай міліцыі яшчэ перад гэтым сілком адабралі спраўку ад лекараў, што я хворы і павінен працаваць толькі на лёгкай фізычнай працы. У той-жа час на мяне завялі крымінальную справу, быццам я — «тунеядзец». Мяне выклікалі ў суд, але я не пайшоў у суд, а паехаў у Маскву. У 1977 г. прыйшоў у Міністэрства аховы здароўя і сказаў, што ў мяне цяжкая язва жывата, а ў раённай бальніцы мяне хворым ня прызнаюць і ня лечаць.

Па накіраваньню зь Міністэрства аховы здароўя мяне палажылі ў Маскве ў бальніцу — Інстытут імя Сечанкова²⁸. Там я ляжаў каля трох месяцаў, з 10 лютага да 25 красавіка; мяне абсьледавалі і лячылі; потым выдалі спраўку — выпіску зь гісторыі хваробы (дзе пісалася, што я цяплю язвеннай хваробай жывата), выдалі таксама бюлетэнь за ўвесь час, на працягу якога я ў іх знаходзіўся.

Ледзь я вярнуўся дамоў, мяне схапіла міліцыя, у мяне забралі спраўку — гісторыю хваробы — і навезьлі мяне на суд.

²⁶ «Известия» — савецкая штодзённая грамадска-палітычная газета. Выходзіла ад 1917 г. У 1977–1991 гг. мела поўную назву «Известия Советов народных депутатов СССР». Была органам Вярхоўнага Савета СССР.

²⁷ «Труд» — савецкая газета, што выдавалася ад 1921 г. Была органам Усеаюзнага цэнтральнага савета прафесійных саюзаў.

²⁸ Магчыма, маецца на ўвазе Інстытут эвалюцыйнай фізіялогіі і біяхіміі імя І. Сечанова Акадэміі навук СССР.

На судзе казалі, што я не працую, не хачу працаваць, і што я займаюся паклёпамі і плёткамі. А калі я пачынаў аб'ясьняць, дык пракурор стукаў кулаком па сталe і загадваў мне замаўчаць (ніякага абаронцы я не заўважыў). Суд некалькі разоў выходзіў на нараду. Потым казалі, што я падлягаю адміністрацыйнай адказнасці. Я сказаў, што не разумею, што гэта значыць. Судзьдзя сказаў, што зразумею, калі будзе трэба.

Ніякай пастановы суду мне не далі. Але яшчэ перад судом у міліцыі мне далі надрукаванае на машынце абвіняльнае заключэнне, дзе я абвіняюся ў «тунеядстве», у «паразітным спосабе жыцця» паводля арт. 204 УК БССР. (У залучэнні да гэтай заявы я прыводжу копію гэтага абвінавальнага заключэння, напісанага 15 сьнежня 1976 г. заступнікам начальніка Талочынскага РОВД маёрам Смоляк В. Н. і пацьверджанага 16 сьнежня начальнікам Талочынскага РОВД (Раённы Аддзел Нутраных Справаў) падпалкоўнікам міліцыі Асмалоўскім М. Е., зь візай Коханаўскага пракурора Талочынскага раёну Пелюдзь В. І.)

Летам 1978 г., пасля таго, як я вярнуўся з Масквы, мяне абманным шляхам сілком памясьцілі ў абласную псыхіятрычную бальніцу. Зроблена гэта было так. Мяне выклікалі (павесткай) у ваенкамат быццам для мэдыцынскай камісіі (я звольнены ад службы ў арміі ў сувязі зь язьвеннай хваробай). Ваенкамат запрапанаваў мне легчы ў бальніцу, ён сказаў, што там мне будуць лячыць язву «гіпнозам»; я спачатку не згаджаўся, але ён настойваў, што гэтак трэба. Калі я сядзеў і чакаў накіраваньня ў бальніцу ў калідоры ваенкамату, на мяне накінуліся двух міліцыянераў, надзелі на мане наручнікі, упіхнулі ў воранак і павезлі... Я аказаўся ў абласной псыхіятрычнай бальніцы, у палаце, дзе было каля 30 запраўдных вар'ятаў. Гэта было вельмі цяжка, ад гэтага ўзапраўды можна страціць розум. Там мяне трымалі 17 сутак; у гэтым часе мяне ня бачыў і ня гутарыў зь мной ніводзін лекар. Цераз 17 сутак мяне прывялі на камісію. Камісія гэтая правярала, ці я ня дурны; задавалі, прыкладам, гэткае пытаньні: якая розніца між птушкай і самалётам, між канём і трактарам; пыталі пра сучасную цяжкую палітыку, якое становішча займае Леанід Ільіч Брэжнеў.

Потым спыталі, чаму я скарджуся, казалі, што скардзіцца ня трэба. І адпусьцілі.

Калі ў красавіку гэтага году я прыехаў у Маскву, раённыя ўлады наведамілі сюды, што я «небясьпечны псых» і што мяне неабходна расшукаць. Міліцыя расшукала мяне (я не хаваўся, я тады затрымаўся ў гасьцініцы каля ВДНХ²⁹); мяне прывезьлі ў 71 адзел міліцыі; тут зы мной гутарылі ахвіцэры міліцыі, потым — два лекары-псыхіатры. Усе яны ўстанавілі, што я поўнасьцяў нармальны. Яны таксама пыталіся, чаму я скарджуся. Я расказаў і паказаў ім усе свае дакуманты. Яны казалі — знаем...

Мне стала ведама, што ў вёсцы мяне расшуквае міліцыя, і яны хочуць узноў памясьціць мяне ў псыхіатрычнай бальніцы, надоўга. Ужо разоў пяць прыяжджала міліцыя да маёй старой маці, гаварылі ёй, што цяпер мяне запратураць на два гады... (Маці плача. Калісьці, падчас нямецкай акупацыі, ёй награзалі нямецкія ахвіцэры, дабіваліся, дзе хаваюцца браты... А цяпер — свае-ж...).

Я баюся, што як толькі я вярнуся дамоў, мяне забяруць у псыхбальніцу.

У травені гэтага году я зьвярнуўся ў Чырвоны Крыж за невялікай матарыяльнай дапамогай: мне зусім няма з чаго жыць, але я не магу выехаць з Масквы, бо яшчэ ня вырашаныя мае справы. Я надзеіўся, што мне дадуць хоць-бы 10-15 рублёў. Я гаварыў ветліва й спакойна, але я гаварыў, што маю права на помач, бо-ж, калі я працаваў, я плаціў... (тут у атрыманай копіі адзін ці два радкі адсутнічаюць)... прывезьлі ў 134 адзел міліцыі й трымалі там да вечара, каля 10 гадзінаў. Там зы мной гаварыў сьледчы, з маіх слоў напісаў ён маё аб'ясьненьне (тыя, з Чырвонага Крыжа, казалі, што я вяду сябе груба й хаджу туды кажны дзень, хаця ўзапраўднасьці я прыйшоў першы раз).

Я хачу, каб мяне вярнулі ў калгас. Я хачу працаваць на пасільнай для мяне працы. Вёска Высокае — мая радзіма, я тут радзіў-

²⁹ ВДНХ — Выстаўка дасягненняў народнай гаспадаркі.

ся, тут жылі мае прашчурны, тут цяпер жыве мая 70-гадовая маці. У нас ёсць домік, невялікі прысядзібны ўчастак і карова.

Прашу аказаць мне справядлівасць. Прашу ўстанавіць мяне ў маіх законных правах.

Прашу таксама адгарадзіць мяне ад неабаснаваных, незаконных пераследванняў міліцыі і не дапусьціць, каб мяне — псыхічна нармальнага чалавека сілком памясьцілі ў псых-бальніцу. Калі і гэтым разам вы не абароніце маіх незаконна тапаных правоў, я магу зусім зьвінуць.

10 чырвеня 1979 г.

Карэйша І. Т.»

(Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 2, 4.)

Камітэт Абароны Вязеньяў Сумленьня на Беларусі і Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне³⁰ выслалі 11 лютага сёлета амэрыканскай урадавай Камісіі да справаў бясьнекі і супрацоўніцтва ў Эўропе (тэй, якая займаецца пытаннямі ажыцьцяўленьня Гэльсынскіх пагадненьняў) Мэмарандум № 2 з новымі матар'яламі пра пераслед Івана Карэйшы, жыхара вёскі Высокае Каханоўскага сельсавету Талачынскага раёну.

Іван Карэйша за ягоныя настойлівыя пратэсты да найвышэйшых органаў улады ў Маскве супраць несправядлівага выключэньня яго з калгасу засуджаны на год канцлягеру. Пра гэта стала ведама зь Інфармацыйнага Бюлетэню маскоўскае неафіцыйнае Працоўнае Камісіі для Расьсьледваньня Злаўжываньняў Псыхіятрыяй у Палітычных Мэтах. Іван Карэйша быў арыштаваны ў травні летась.

Неўзабаве па ягоным арышце, 22 травеня 1980 г. сябра вышэй згаданай маскоўскае неафіцыйнае Камісіі Фэлікэ Серабракоў³¹ напісаў у віцебскі псыхіятрычны шпіталь галоўнаму

³⁰ **Беларуска-амэрыканскае задзіночанне (БАЗА)** — беларуская грамадская арганізацыя, заснаваная ў 1949 г. у ЗША прадстаўнікамі паваяннай эміграцыі.

³¹ Маецца на ўвазе **Фэлікэ Сераброў** (рус. Феликс Серебров, 1930–2015), савецкі праваабаронца, дысідэнт, заснавальнік Рабочай

лекару Зорку ліста, заявіўшы, што калі Іван Карэйша, псыхічна здаровы чалавек, будзе паўторна пасаджаны ў псыхіятрычны шпіталь (Карэйшу двойчы да таго ўжо трымалі ў віцебскай псыхушцы), дык Камісія будзе разглядаць гэта як акт злоўжывання псыхіятрыяй у палітычных рэпрэсійных мэтах.

«Працоўная Камісія, — казалася ў лісьце, — звярчае Вашу ўвагу на рэзалюцыю Сусветнага кангрэсу ў 1977 годзе ў Ганалулю³², які асудзіў падобную практыку выкарыстоўвання псыхіятрыі, і заклікае Вас больш не парушаць гэтае рэзалюцыі».

Карэйшу гэтым разам у псыхушку не пасадзілі, але засудзілі на год лягера прымусовае працы. Суд над ім адбыўся ў жніўне 1980 году. Свой тэрмін Іван Карэйша адбывае пад гэтым адрасам: «учр. УЖ-15/15 «М», р/о Вейно, г. Магілёў, БССР».

(Мэмарандум у вабарону І. Карэйшы // Беларус. № 286. Люты 1981. С. 1.)

Гэтыя ды іншыя падобныя інфармацыі надзвычай важныя для будучага стварэння поўнага даведніка беларускіх іншадумцаў, звесткі пра лёс якіх, выглядае, не захаваліся на Бацькаўшчыне і чые імёны менш вядомыя за імя Міхася Кукабакі.

камісіі па расследаванні ўжывання псіхіятрыі з палітычнымі мэтамі пры Маскоўскай Хельсінскай групе. Быў асуджаны чатыры разы, у тым ліку за антысавецкую агітацыю.

³² Маецца на ўвазе VI Кангрэс Сусветнай псіхіятрычнай асацыяцыі, які адбываўся ў жніўні — верасні 1977 г. у Ганалулу (ЗША), на якім было прынята рашэнне аб стварэнні Камітэта па расследаванні выпадкаў злоўжывання псіхіятрыяй, а таксама прынятая рэзалюцыя з асуджэннем сістэматычнага злоўжывання псіхіятрыяй з палітычнымі мэтамі ў СССР. Тады ж была прынятая «Гавайская дэкларацыя» — першы міжнародны дакумент, дзе былі сфармуляваныя этычныя нормы дзейнасці псіхіятраў розных краінаў.

ІНШАДУМСТВА, ІНШАДУМЦЫ НА СТАРОНКАХ
ГАЗЕТАЎ «БАЦЬКАЎШЧЫНА» І «БЕЛАРУС»

1. А. З. У абарону М. Кукабакі // Беларус. № 328. Студзень — сакавік 1986. С. 2.

У Лондане адбылася аднадзённая галадоўка і дэманстрацыя ў абарону Міхала Кукабакі.

2. А. З. У абарону М. Кукабакі. [Лёндан] // Беларус. № 354. Сьнежань 1988. С. 6.

3. Абарона дыякана Ул. Русака // Беларус. № 347. Травень 1988. С. 7.

4. Акадэмік А. Сахараў пра Кукабаку // Беларус. № 353. Лістапад 1988. С. 8.

5. Алег Бембель выкінуты з партыі, звольнены з працы // Беларус. № 330. Верасень 1986. С. 2.

А. Бембель — аўтар кнігі «Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс», выдадзенай у Вялікабрытаніі.

6. Арышты за адмову ад войска // Беларус. № 345. Сакавік 1988. С. 3.

Лонданскі аддзел праваабароннай арганізацыі «Міжнародная амністыя» лічаць асуджаных братоў Васіля і Мікалая Шустоў вязнямі сумлення.

7. Аўген Бузіньнікаў у іншым лягеры // Беларус. № 282. Кастрычнік 1980. С. 2.

8. Беларус — палітычны ўцякач у Швэцыі // Беларус. № 242. Чырвень 1977. С. 1.

9. Беларускі іншадумец Міхась Кукабака // Беларус. № 255–256. Ліпень — жнівень 1978. С. 1.

10. Бонэр, Елена. Міхал Кукабака: «Тут умовы нялюдзкія» // Беларус. № 289. Травень 1981. С. 1.

11. «Бяз права ліставанья» (Зварот у вабарону Міхала Кукабакі) // Беларус. № 275. Сакавік 1980. С. 1.

12. Валянтын Мароз на волі! // Беларус. № 265. Травень 1979. С. 1.

13. Васілеўскі, Алесь. Гарачае падтрыманьне Міхала Кукабакі // Беларус. № 279. Ліпень 1980. С. 6.

Канферэнцыя ў Нью-Ёрку. Том Бэрд, Вітаўт Кіпель, Антон Шукелойць.

14. Г. Вільчынская — вязень за рэлігію // Беларус. № 314. Лістапад — сьнежань 1983. С. 2.

15. Галадоўка М. Кукабакі // Беларус. № 340. Кастрычнік 1987. С. 3.

16. Галадоўка разам з М. Кукабакам // Беларус. № 313. Кастрычнік 1983. С. 1.

Аднадзённая галадоўка ў абарону Кукабакі, праведзеная ў Лондане.

17. Галасы пратэсту іншадумства ў Прыбалтыцы, на Ўкраіне і ў Беларусі // Беларус. № 342. Сьнежань 1987. С. 3.

18. Галіна [памылкова — Зінаіда] Вільчынская ў гомельскім канцлягеры // Беларус. № 337. Ліпень 1987. С. 3.

19. Гарбачову пра Кукабаку // Беларус. № 330. Верасень 1986. С. 3.

Ліст кангрэсмена Франка Анунцыё (штат Ілінойс, г. Чыкага) да М. Гарбачова з просьбай дазволіць выезд на Захад вязню сумлення М. Кукабаку.

20. Гідоні, Аляксандар. Сіла і слабасьць савецкага дысыдэнства // Беларус. № 240. Красавік 1977. С. 4, 6.

Артыкул для «Беларуса» пераклаў з рускай мовы К. Акула.

21. «Голас Радзімы» пра М. Кукабаку // Беларус. № 294–295. Лістапад — сьнежань 1981. С. 1.

22. Грыгальчык, Пятро. Расплата за адмову служыць у войску // Беларус. № 349. Ліпень 1988. С. 4.

23. Грыгальчык, Пятро. Тэрарысты й заложнікі. Што зьмянілася, а што не ў СССР. Ліст у Рэдакцыю // Беларус. № 344. Люты 1988. С. 2.

24. Дыякан Ул. Русак арыштаваны // Беларус. № 329. Красавік — травень 1986. С. 2.

25. Дэманстрацыя на абарону Міхала Кукабакі 21 чырвеня 1981 году ў Мангатане. Фота Міхала Кукабакі // Беларус. № 289. Травень 1981. С. 1.

Подпіс: Камітэт Абароны Вязняў Сумленьня на Беларусі.

26. Дэманстрацыя ў абарону В. Сядова. [Нью Ёрк] // Беларус. № 381. Ліпень — жнівень 1991. С. 1.

Выступалі В. Кіпель, А. Шукелойць.

27. Жанчына — вязень сумленьня [Вільчынская Галіна Уладзімераўна з г. Берасьця, 1958 году нар.] // Беларус. № 289. Травень 1981. С. 1.

28. За вызваленьне Кукабакі (3 жыцьця ў Чыкага) // Беларус. № 340. Кастрычнік 1987. С. 6.

Вера Рамук.

29. Заява беларускага іншадумцы Івана Карэйшы // Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 2, 4.

30. Зданковіч, А. У абарону М. Кукабакі // Беларус. № 314. Лістапад — сьнежань 1983. С. 2.

Дэманстрацыя ў Лондане у абарону Кукабакі. Сяргей Карніловіч, а. Тарановіч.

31. Зданковіч, А. У абарону М. Кукабакі // Беларус. № 342. Сьнежань 1987. С. 3–4.

32. Зданковіч, А. У вабарону Міхала Кукабакі // Беларус. № 293. Кастрычнік 1981. С. 1.

33. Зданковіч, А. У дзень галадоўкі М. Кукабакі // Беларус. № 331. Кастрычнік — лістапад 1986. С. 2.

34. Іншадумец Міхал Цімашэнка // Беларус. № 329. Красавік — жнівень 1986. С. 2.

Сенатар Альфонса Д'Амата.

35. Каліновіч, С. Беларусы на Эўрапейскім Кангрэсе ў Пасау // Беларус. № 279. Ліпень 1980. С. 4.

Аўген Бузіннікаў, Іван Карэйша, Дзімітр Касмовіч, Надзя Касмовіч, Міхал Кукабака.

36. Кангрэсмэн [Марыё] Біяджы ў справе Кукабакі // Беларус. № 275. Сакавік 1980. С. 1.

Р. Станкевіч.

37. Канец перадплачаным пачкам у СССР // Беларус. № 319. Травень 1984. С. 2.

Сродак ізаляцыі іншадумцаў ды сем'яў палітычных зняволеных ад вонкавага свету.

38. Куды пісаць пра М. Кукабаку // Беларус. № 313. Кастрычнік 1983. С. 2.

39. Кукабака, Міхал. Абароная прамова Міхала Кукабакі // Беларус. № 296. Красавік 1980. С. 2.

40. Кукабака, Міхась. Абарона правоў чалавека й распружаньне — непадзельныя // Беларус. № 257. Верасень 1978. С. 2–3.

Між іншым і прычыны эміграцыі з Беларусі.

41. Ліст М. Кукабакі // Беларус. № 311. Чырвень — ліпень 1983. С. 2.

42. Ліст Міхала Кукабакі // Беларус. № 305. Кастрычнік 1982. С. 2.

43. Ліст сэнатара Доўла да Кукабакі // Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 1.

Віктар Некіпелаў.

44. М. Кукабака адмовіўся ад паклёпу // Беларус. № 334. Красавік 1987. С. 5.

45. М. Кукабака вернуты ў лягер // Беларус. № 335. Травень 1987. С. 6.

46. М. Кукабака: «Жыў не па хлусьні» // Беларус. № 373. Верасень 1990. С. 2.

47. М. Кукабака засуджаны ізноў // Беларус. № 296. Студзень 1982. С. 3.

48. М. Кукабака зноў арыштаваны // Беларус. № 361. Жнівень 1989. С. 3.

49. М. Кукабака на сьпісе аб звальненьні // Беларус. № 351. Верасень 1988. С. 2.

50. М. Кукабака пра «перабудову» // Беларус. № 349. Ліпень 1988. С. 2.

51. М. Кукабака ў віцебскай турме // Беларус. № 333. Студзень — сакавік 1987. С. 1.

52. Міхал Кукабака засуджаны ўзноў // Беларус. № 267. Ліпень 1979. С. 1.

53. Міхал Кукабака на волі // Беларус. № 354. Сьнежань 1988. С. 1.

54. Міхал Кукабака ў шпіталі // Беларус. № 282. Кастрычнік 1980. С. 2.

55. Моладзь Беларусі ў «Левой апазыцыі» // Беларус. № 259–260. Лістапад — сьнежань 1978. С. 2.

56. Мэмарандум Камітэту Абароны [Вязьняў Сумленьня на Беларусі] // Беларус. № 320. Чырвень 1984. С. 2.

Рэлігійны пераслед у Беларусі.

57. Мэмарандум у вабарону І. Карэйшы // Беларус. № 286. Люты 1981. С. 1.

58. Мэмарыял амэрыканскай камісіі па пагвалчаньне правоў на Беларусі // Беларус. № 242. Чырвень 1977. С. 1.

59. Новыя матар'ялы да справы М. Кукабакі // Беларус. № 264. Красавік 1979. С. 2.

60. Някіпелаў, Віктар. Адкрыты ліст да Я. Ханенкі // Беларус. № 262. Люты 1979. С. 3.

61. Някіпелаў, Віктар. У вабарону Міхала Кукабакі // Беларус. № 269. Верасень 1979. С. 5.

62. Някіпелаў, Віктар. У вабароне Міхала Кукабакі // Беларус. № 271–272. Лістапад — сьнежань 1979. С. 1.

63. Памагчы А. Круцьку прыехаць у ЗША // Беларус. № 259–260. Лістапад — сьнежань 1978. С. 2.

64. Памятайце пра Міхала Кукабаку! // Беларус. № 324. Сьнежань 1984. С. 1.

65. Паштоўка пра М. Кукабаку // Беларус. № 348. Чырвень 1988. С. 2.

66. Перад Венскай Канфэрэнцыяй [Нарада ў Нью Ёрку, скліканая сп. Уорэнам Зымэрманам] // Беларус. № 329. Красавік — жнівень 1986. С. 2.

Абмеркаванне грамадзянскіх свабодаў у Савецкім Саюзе. У нарадзе браў удзел старшыня БАЗА Антон Шукелойць.

67. Перасьлед узмацняецца // Беларус. № 314. Лістапад — сьнежань 1983. С. 2.

Савецкі урад прыняў закон, які дае правы працягваць тэрмін зняволення ў канцлагерах палітычным вязням. Міхась Кукабака.

68. Плякат пра М. Кукабаку // Беларус. № 327. Сакавік — ліпень 1985. С. 1.

69. Пра Беларусь на Мадрыдскую канфэрэнцыю // Беларус. № 283–284. Лістапад — сьнежань 1980. С. 8.

Мемарандум пра адсутнасць правоў на Беларусі. Леў Аўсішчар, Аўген Бузіннікаў, Александр Бергер, Вячаслаў Зайцаў, Іван Карэйша, Аляксандр Круцько, Міхал Кукабака, Святлана Місюк, Яўхім Собаль, Рыгор Хес, Алег Чарапахін.

70. Прамова сп. Міхася Кукабакі на 2-м зьездзе Дэмакратычнай Партыі Беларусі, які адбыўся 9–10 лістапада 1991 г. (вытрымкі) // Беларус. № 387. Люты 1992. С. 2.

71. Прафсаюзы бароняць М. Кукабаку // Беларус. № 352. Кастрычнік 1988. С. 8.

72. Просьба аб дапамозе М. Кукабаку // Беларус. № 351. Верасень 1988. С. 2.

73. Прысутны. Беларусы Флярыды ўшаноўваюць украінскіх іншадумцаў // Беларус. № 276. Красавік 1980. С. 6.

Ул. Брылеўскі, Лангіна Брылеўская.

74. Р. Ж.-Г. У абарону савецкіх жанчын-вязняў // Беларус. № 225. Студзень 1976. С. 6.

75. Рутман, Аркадзь. Міхал Кукабака (На 50-я ўгодкі жыцця) // Беларус. № 332. Сьнежань 1986. С. 1, 2, 3.

76. Слуханьне інтэрвію з М. Кукабакам // Беларус. № 355. Студзень 1989. С. 6.

Янка Запруднік.

77. «Справа Аўгена Бузіннікава» (Яшчэ адзін беларускі іншадумец) // Беларус. № 259–260. Лістапад — сьнежань 1978. С. 2.

78. Сэнатар Б. Доўл у вабарону М. Кукабакі // Беларус. № 264. Красавік 1979. С. 2.

79. Сэнатары пра М. Кукабаку // Беларус. № 329. Красавік — жнівень 1986. С. 2.

80. «Таймс» пра М. Кукабаку // Беларус. № 313. Кастрычнік 1983. С. 2.

81. Тэлеграма Елене Бонэр [на наступны дзень пасля сьмерці Андрэя Сахарава] ад Беларуска-Амэрыканскага Камітэту Абароны Вязьняў Сумленьня ў Беларусі // Беларус. № 366. Студзень 1990. С. 7.

82. У вабарону М. Кукабакі // Беларус. № 301–302. Чырвень — ліпень 1982. С. 5.

Лонданскі «Таймс» (22.10.1982) просіць дапамогі беларускаму вязню сумленьня.

83. У вабарону Міхала Кукабакі // Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 1.

Паштоўка, прысвечаная М. Кукабаку.

84. У вабарону Міхала Кукабакі. Дэманстрацыя. Прамова Аркадзя Насовіча. Прамова Зінаіды Грыгарэнка. Прамова Я. Ханенкі // Беларус. № 290–291. Чырвень — ліпень 1981. С. 1.

Айцец Аляксандр, Ірэна Дутко, Вера Запруднік, Таня Заморская, М. Заморскі, Вітаўт Кіпель, Юрка Кіпель, архіяпіскап Мікалай, Коля Рамана, Павел Рамана, архімандрыт Язэп Строк, Янка Ханенка.

85. У Кангрэсавым выданьні // Беларус. № 324. Сьнежань 1984. С. 1.

Два мемарандумы пра стан рэлігіі і правоў чалавека ў Беларусі. Галіна Вільчыцкая, Даўбун, М. Кукабака, Люба Курс, Вера Рамук, Ёсіп Рынковіч, Галіна Сілівончык.

86. У Маскве пра М. Кукабаку // Беларус. № 348. Чырвень 1988. С. 2.

Акадэмік Андрэй Сахараў у ліку палітычных вязняў першым назваў М. Кукабаку.

87. У. Г. Зь няволі — у вольны сьвет // Бацькаўшчына. № 30 (312). 22 ліпеня 1956. С. 1.

Сяржант-перабежчык А. Крук.

88. У. Н. Маёр дзяржаўнай бясьпекі расказвае // Бацькаўшчына. № 23 (459). 7 чэрвеня 1959. С. 2–3.

Пётр Дзярабін.

89. У. Н. Мэтады савецкай разведкі // Бацькаўшчына. № 22 (458). 31 травеня 1959. С. 2.

Справа П. Дзярабіна, былога маёра КДБ.

90. У. Н. «Охрана» // Бацькаўшчына. № 24 (460). 14 чырвеня 1959. С. 2.

Справа П. Дзярабіна, былога маёра КДБ.

91. Уздзельнік. Беларускі сыяг у Морыстаун [Нью-Джэ-рзы] // Беларус. № 213. Студзень 1975. С. 6.

Жалобная маніфестацыя па вязнях савецкіх турмаў і канцлагераў. Васіль Барычэўскі, Пётра Пуко, Язэп Пацукевіч, Аўген Сільчукоў, Алесь Сінкевіч.

92. Ханенка, Янка. Адкрыты ліст да Міхала Кукабакі // Беларус. № 257. Верасень 1978. С. 2.

93. Ханенка, Янка. Адкрыты ліст да Міхася Кукабакі // Беларус. № 263. Сакавік 1979. С. 2.

94. Ханенка, Янка. Ліст ад суродзіча, што выбраў свабоду // Беларус. № 207. Ліпень 1974. С. 4.

Удзячнасць сябрам аддзелу БАЗА ў Нью-Ёрку за маральную і матэрыяльную падтрымку.

95. «Чыкага Трыбюн» пра М. Кукабаку // Беларус. № 355. Студзень 1989. С. 6.

96. Я. З. Лісты сэнатара Робэрта Доўла ў справе М. Кукабакі // Беларус. № 267. Ліпень 1979. С. 1.

97. Як дапамагчы М. Кукабаку // Беларус. № 332. Сьнежань 1986. С. 3.

98. Яшчэ адзін вязень сумленьня [Віктар Сазонавіч Храмянкоў] // Беларус. № 336. Чырвень 1987. С. 2.

99. Accommodation for M. Kukabaka guaranteed // Беларус. № 299. Красавік 1982. С. 6.

Аб'яднанне беларусаў у Вялікабрытаніі і прафсаюз электрыкаў Брытаніі гатовыя прыняць М. Кукабаку.

100. Ambassador Kampelman: «Kukabaka stands tall» // Беларус. № 298. Сакавік 1982. С. 6.

Вера Рыч дзякуе кіраўніку амерыканскай дэлегацыі на Мадрыдскай канферэнцыі за абарону правоў чалавека і ў прыватнасці М. Кукабакі. Адказ Кампельмана.

101. «Michal Kukabaka needs Help!» // Беларус. № 289. Травень 1981. С. 6.

102. M. Kukabaka's defense speech // Беларус. № 290–291. Чырвень — ліпень 1981. С. 8.

103. U. S. Department of State and Michal Kukabaka // Беларус. № 301–302. Чырвень — ліпень 1982. С. 8.

Дзяржаўны дэпартамент клопоціцца пра лёс М. Кукабакі.

ГАЗЕТА «БЕЛАРУС» І РАДЫЁ «СВАБОДА»
ПРА МІХАСЯ КУКАБАКУ:
ХРОНІКА ПРАВААБАРОНЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ³³

Беларускі іншадумец Міхась Кукабака

Весткі пра Міхася (Міхала) Кукабаку, аўтара зьмешчанага ў гэтым нумары нашае газэты аўтабіяграфічнага нарысу «Ўкрадзеная Радзіма», узятыя з выдаванае ў Нью Ёрку выдавецтвам «Хроніка» «Хронікі текуцых событияў» ды з выдаваных радыё «Свабода» «Матэрыялаў Самиздата».

Міхась Кукабака, Беларус, нарадзіўся ў 1936 годзе ў Бабруйску. Бацькі ягоныя загінулі ў часе вайны, баронячы савецкую ўладу. Міхась узгадоўваўся ў бабруйскім дзіцячым доме. Зь Беларусі выехаў у 17-цігадовым веку. Прайшоў службу ў савецкай арміі.

За крытычныя выказваньні аб злаўжываньнях мясцовых уладаў і дэманстрацыйную адмову ад галасаваньня ўвесну 1969 году³⁴ быў пасаджаны ў Уладзімерскую турму³⁵, а тады — у спецыяльную псыхіятрычную бальніцу, г. зв. псыхушку. У зьявольеньні, у розных месцах Савецкага Саюзу (але не на Беларусі) прабываў больш за шэсьць гадоў. З псыхушкі выпусьцілі

³³ Друкуюцца выбраныя матэрыялы; усе яны альбо напісаныя, альбо апрацаваныя і перакладзеныя Янкам Запруднікам.

³⁴ У сакавіку 1969 г. у СССР адбываліся выбары дэпутатаў саветаў розных узроўняў.

³⁵ **Уладзімерская турма** (або «Уладзімерскі цэнтрал») — расійская і савецкая турма, што была створана яшчэ ў XVIII ст. у горадзе Уладзіміры. Пасля Другой сусветнай вайны выкарыстоўвалася для ўтрыманьня асобаў, асабліва небяспечных паводле сваіх антысавецкіх сувязяў і варожай дзейнасьці і мела назву «Владзімерская турма асобага назначэньня МГБ СССР».

Міхася Кукабаку (быў звольнены як «пляменьнік» ген. Пётры Грыгарэнкі³⁶) у травені 1976 году.

У жніўні 1976 году, як можна меркаваць з нарысу «Ўкрадзеная Радзіма», Міхась Кукабака вярнуўся на Радзіму ў Бабруйск ды пачаў там працаваць грузчыкам. Але ў кастрычніку таго-ж году ўзноў быў арыштаваны за пашырэнне ўсеагульнае Дэкларацыі Правоў Чалавека ды пасаджаны ў Магілёўскую псыхіятрычную бальніцу.

Беспасярэдняй прычынай арышту і зняволення Кукабакі гэтым разам паслужыла ягоная адмова зняць павешаную над ложкам у сваім пакоі ў заводскім інтэрнаце невялікую іконку, Усеагульную Дэкларацыю Правоў Чалавека ды партрэты акадэміка Андрэя Сахарава і генэрала Пятра Грыгарэнкі.

Міхася Кукабаку трымалі ў 3-ім адзеле Магілёўскае псіхіятрычнае бальніцы ў строгай ізаляцыі і без права выхаду з памешканья. Лекарка, што лячыла яго, яна-ж і загадчыца аддзелу, Надзея Драбкіна, заявіла яму: «Вывешваньне іконкі і партрэтаў гэтых людзей, як акадэмік Сахараў і генэрал Грыгарэнка, пярэчыць агульнапрынятым нормам трыманья і дзеля гэтага становіць ненармальнасьць». Драбкіна залічыла таксама да псіхічнае анамаліі жаданьне Кукабакі набыць партрэт Прэзыдэнта ЗША Картэра³⁷.

У вабарону М. Кукабакі выступілі два ініадумцы (дысыдэнты) Віктар Някіпелаў і Аляксандар Падрабінак³⁸. Някіпелаў вы-

³⁶ **Пётра Грыгарэнка** (укр. *Петро Григоренко*, 1907–1987), генерал-маёр Узброеных сілаў СССР, праваабаронца, удзельнік дысідэнцкага руху ад пачатку 1960-х гг., заснавальнік Украінскай Хельсінскай групы. За актыўную праваабарончую дзейнасць неаднаразова ў СССР змяшчаўся ў псіхіятрычныя клінікі і прызнаваўся псіхічна хворым. У 1977 г. выехаў у ЗША і быў пазбаўлены савецкага грамадзянства. Экспертыза, праведзеная Амерыканскай псіхіятрычнай асацыяцыяй пацвердзіла ягонае псіхічнае здароўе, гэта ж прызнала і пасмяротная экспертыза ў Санкт-Пецярбургу ў 1991–1992 гг.

³⁷ **Джымі Картэр** (анг. *James Earl «Jimmy» Carter Jr.*, нар. 1924), амерыканскі палітык, 39-ы прэзідэнт ЗША (1977–1981).

³⁸ **Аляксандр Падрабінак** (рус. *Александр Подрабинек*, нар. 1953), савецкі і расійскі дысідэнт, праваабаронца, журналіст і грамадскі дзеяч. Адзін з заснавальнікаў Рабочай камісіі па расследаванні выкарыстання

слаў 15 кастрычніка 1976 году пракурору Магілёўскае вобласьці ліст з дамаганьнем «зрабіць захады дзеля безадкладнага звальнення М. Кукабакі» як асобы, арыштаванае беспадстаўна. Падрабінак з гораду Электросталь Маскоўскае вобласьці ад імя інішадумскае Работніцкае Камісіі зьвярнуўся 16 кастрычніка 1976 году зь лістом да галоўнага лекара Магілёўскае абласное бальніцы з копіяй ліста ў міністэрства аховы здароўя СССР. «Работніцкая камісія, — пісаў Падрабінак, — уважае прыму-совую шпіталізацыю Кукабакі за прыклад выкарыстоўваньня псыхіятрыі ў рэпрэсыўных палітычных мэтах і падае да Вашага ведама, што калі ў бліжэйшым часе Кукабака ня будзе звольнены, дык Камісія будзе вымушаная зьвярнуцца ў спэцыяльны Камітэт пры Міжнароднай Асацыяцыі Псыхіятараў, створаны нядаўна на VI-ым зьездзе Міжнароднае Асацыяцыі ў Ганалюлю.

20 кастрычніка 1976 году Някіпелаў і Падрабінак выступілі супольна зь лістом «У вабарону Міхала Кукабакі», у якім пісалі:

«... Кукабака быў небясьпечны для ўладаў сваім уплывам на іншых рабочых, якім ён даваў навочны прыклад, як трэба змагацца за свае правы. Жывучы ў інтэрнаце, абарачаючыся ў заводскім калектыве, Кукабака быў непажаданым бразільным пачаткам, сваясаблівым цэнтрам крышталізацыі незалежнае грамадзкае думкі. Гэтага рэжым ня мог ні зразумець, ні дараваць. [...]

Стан ускладніўся тым, што Кукабака — адзін, у яго няма родных, а калі гэтак — наводля савецкіх законаў няма каму натбараніць ягоныя правы. [...]

Мы зварачаемся да замежнае грамадзкае думкі, да асацыяцыі замежных псыхіятараў, да ўдзельнікаў нядаўняга зьезду на гавайскіх абтоках з заклікам заступіцца.

Свабоду Міхалу Кукабаку!».

псіхіятрыі з палітычнымі мэтамі пры Маскоўскай Хельсінкскай групе. Аўтар кнігі «Карательная медицина», напісанай у 1977 г., за распаўсюд якой у самвыдаце быў асуджаны на 5 гадоў высылкі. У 1981 г. асуджаны паўторна на 3,5 года пазбаўленьня волі. Пазней, у 1987–2000 гг., быў галоўным рэдактарам штотыднёвай газеты «Экспресс-хроника».

5 листопада Аляксандар Падрабінак зьварнуўся ў Камітэт да разгляду жальбы на ўжываньне псыхіятрыі ў палітычных мэтах з просьбай разгледзець справу аб прымусовай псыхіятрычнай інтэлігалізацыі Кукабакі.

25 лістапада 1976 году М. Кукабака выпушчалі з бальніцы.

У красавіку 1977 году М. Кукабака падаў у Прэзыдыюм Вярхоўнага Савету СССР заяву з просьбай, каб ад яго забралі савецкае грамадзянства ды дазволілі выміграваць.

Міхась Кукабака — аўтар пашыраных самвыдавецтвам адкрытага ліста да ангельскага пісьменьніка Айвара Мантагю³⁹, нататак пра злаўжываньні ў Сычаўскай спецпсіхбальніцы⁴⁰, адкрытага ліста да міністра аховы здароўя СССР Пятроўскага⁴¹, артыкулу «Абарона правоў чалавека і адпужаньне — непадзельныя» ды зьмешчанага ў гэтым нумары нашае газэты аўтабіяграфічнага нарысу «Ўкрадзеная Радзіма».

(Беларус. № 255–256. Ліпень — жнівень 1978. С. 1.)

MIKHAIL KUKOVAKA

I WANT TO LIVE BY MY CONVICTIONS

Mikhail Kukovaka has spent 11 years in Soviet psychiatric hospitals for his political and human rights beliefs.

CITIZENSHIP

Mikhail Kukovaka was born in 1930 in the village of Krasnoyarsk in the Krasnoyarsk Territory of the USSR. He is a citizen of the USSR.

ARREST

Mikhail Kukovaka was arrested in 1965 for his political and human rights activities. He was sentenced to 11 years in psychiatric hospitals.

He has spent 11 years in Soviet psychiatric hospitals for his political and human rights beliefs.

BEST FRIENDS

His best friends are the people who have helped him during his years in psychiatric hospitals. They are the people who have helped him to survive and to live by his convictions.

He has spent 11 years in Soviet psychiatric hospitals for his political and human rights beliefs. He has spent 11 years in Soviet psychiatric hospitals for his political and human rights beliefs.

AN IDEAL WIFE AND CHILDREN

He has a wife and children. He is a family man. He has a wife and children. He is a family man.

Улётка ў абарону
Міхася Кукабакі

³⁹ Айвар Мантэґю (анг. *The Honorable Ivor Goldsmid Samuel Montagu*, 1904–1984), англійскі рэжысёр, сцэнарыст, кінакрытык, пісьменнік, актывіст камуністычнага руху 1930-х гг. У 1959 г. атрымаў Ленінскую прэмію міру.

⁴⁰ Сычаўская спецпсіхбальніца — установа ў г. Сычаўка Смаленскай вобл., якая мае афіцыйную назву «Смоленская психиатрическая больница специального типа с интенсивным наблюдением». Тут утрымліваліся асобы, абвінавачаныя ў злачынствах і прызнаныя псіхічна хворымі. Актыўна выкарыстоўвалася ў карнай псіхіятрыі, скіраванай супраць дысідэнтаў.

⁴¹ Барыс Пятроўскі (рус. *Борис Петровский*, 1908–2004), савецкі і расійскі хірург, грамадскі дзеяч, доктар медыцынскіх навук, прафесар. У 1965–1980 гг. быў міністрам аховы здароўя СССР.

Украденая Радзіма

Цягнік падышоў да Бабруйска раненька жнівеньскаю ранічкаю. Сярод мітусьлівага натоўпу пасажыраў гэты, барадаты, вылучаўся вонкавай несьпяшлівасьцяй. Зьлез адным з апошніх, здаў валізку ў камару перахоўваньня, а з пакінутым у руках партфэлем ізноў выйшаў на пэрон, як-бы ня ў змозе адразу разьвітацца зь мінуўшчынай. На выгляд яму было каля сараку. Рэдкая, але значная ўжо сівізна пракідалася ў барадзе й на скронях. Пад вонкавым спакоем і павольнасьцяй уважлівы назіральнік мог-бы спасьцерагчы нейкую нутраную напружанасьць. Гэта ўдавалі й вочы: трывожныя і як-бы нечага шукаючы. Разгледзеўшыся, прыезджы памалу падаўся ўбок ад станцыі.

Гледзячы збоку, можна было падумаць, што чалавек прыехаў у чужы, незнаёмы горад.

А запраўды, калі гэта было? І ці было?

Мне йшоў сямнаццаць год, калі гэтакім жнівеньскім дзяньком, на гэтай-жа бабруйскай плятформе нас, выпускнікоў рамесніцкага вучылішча, пасьпешліва грузілі на цягнік. Паводля разьмеркаваньня мы ехалі ўзводзіць адну з будоўляў камунізму ў далёкім Сібіры. Будоўлю гэтую мы ўзводзілі ў г. Ангарску⁴², працуючы ў ваднэй зоне ізь зьняволенымі, ад якіх розьніліся хіба што сваёй маладосьцяй.

Але цяпер я думаю пра іншае. Недзе тут, на вуліцы Менскай, побач із школаю ймя Бялінскага, павінен быць драўляны двухпаверхавы дом зь вялікім панадворкам, агароджаным суцэльным плотам. Уздоўж плоту — рады дрэваў. Недзе сярод іх — бярэзінка, пасаджаная маёй рукою. Як казалі нам узадавальніца — каб пакінуць памяць на зямлі, каб было пра што ўспомніць, калі вернемся сюды дарослымі... Вось і патрэбная мне вуліца. Але як яны не падобныя! гэтая й тая, якую памятаў я ад маленства. Быццам дзьве розныя асобы з аднолькавым прозьвішчам.

Былая мая школа на месцы, а побач — цагляны будынак з шыльдаю «Школа-інтэрнат». І ніякіх дрэваў. Памяць сьцёртая

⁴² Ангарск — горад у Іркуцкай вобласці Расіі.

бульдозэрам. Раптам, адзаду за інтэрнатам, спасьцерагаю знаёмы цёмна-брунатны дом. Ён гэта й патрэбен мне. Падыходжу бліжэй. Шыбы павыбіваныя, вокны забітыя дошкамі. Побач — даўгая аднапаверхавая будыніна ў гэткім-жа стане. Раней гэта былі г. зв. рабочыя клясы. Тут мы рыхтавалі хатнія заданьні. Сюды-ж, ратуючыся ад надрэмнага вока ўзгадавальніка, зьбіраліся, пралаззячы праз хвортачку, вольным часам для гульні і абмяркоўваньня сваіх маленькіх дзіцячых таямніцаў.

Колькі разоў у панурай адзіночцы Ёладзімірскага цэнтралу ўваскрашаў я абразы свайго юнацтва. Вось я сяджу ля вакна ў гэтай рабочай клясе, абярняся, крадком пазіраючы назад. Вельмі-ж ужо цікавая кніжка ў Сярожкі — «Янкi пры двары караля Артура»⁴³. «Дай зірнуць!» — шапчу я. «Кукабака, ня круціся, сядзі ціха!» — абразе строгі голас узгадавальніцы.

Колькі яшчэ розных вокрычаў давядзецца пачуць у жыцьці! «Не шевелісь! Смир-р-но!». Або гадамі пасья: «Руки назад! Не оглядывацься!». І лясканьне аўтаматаў, і рык канвойных аўчарак...

... А ў пячорным мораку адзіночкі не сьпяшаючыся пракручваюцца кадры далёкай мінуўшчыны... Пасья вокрычу ўзгадавальніцы я на сэкунду заміраю. Але арытмэтыка ня лезе ў галаву. За вакном лістапад. Вялізныя, мяккія сьняжынкi ціха ўсьцілаюць зямлю, кранутую першым марозікам. Хочацца на волю. На душы нейкі нязьясьнёны бунтарны настрой.

Шыбка ў вакне вузейшая як пройма, і я ссоўваю яе, збольшваючы струмень халаднаватага, казытлівага паветра. Паперадзе мяне сядзіць сьмпатычная дзяўчынка Рая Бойка, ёй гэта няпрыемна. — «Мішка, ня скваніся, давай па-праўдзе!». — І яна перасоўвае шкло на сярэдзіну пройма, раздвойваючы стрыменьчык сьвежага паветра. Дзяўчынка мне падабаецца, але я наравіста перасоўваю шкло па-свойму.

Яна злуе. Паўторны вокрыч узгадавальніцы супыняе нашую мітусьню. Цяпер, у гэтай задушынай, панурай камары, мне шкада

⁴³ Твор Марка Твэна.

даўнейшае наравістасьці, і ахоча папусьціў-бы тэй дзяўчынцы, перанёсьшыся праз гады назад...

— Выбачайце, вы ў справе зносу гэтага будынку?

Я здрыгваюся ды апалошана гляджу на чалавека сярэдняга веку, з выгляду падобнага да майстра-будаўніка. Ня ў змозе адразу вярнуцца да рэчаіснасьці, зьбянтэжана мармычу: «Не, не, я так, збоку...».

Ён незадаўменна агледзеў мяне, каўзануўшыся позіркам на згнечаным, добра запыленым ужо касьцюме ды запыленым, даўно ня чышчаным абутку. Твар ягоны, які толькі вось выказваў зычлівасьць, зрабіўся ўцьвелены й нат злосны. Але нічога не сказаўшы, ён завярнуўся й забарзьдзіў трушком, дзелавіта пакрыкваючы нешта начальнічае работнікам, што стаялі ля грузавіка.

Нейкі час раздумляюся, чым я мог прыцягнуць ягоную ўвагу. Ну, але-ж! Мой партфэль ды барада, як у канадзкага шкіпера мінулага стагодзьдзя, ды бэрэт. Відаць, гэты, не зусім звычайны для правінцыі вонкавы выгляд і стварыў ілюзію начальства. А ўпадваньне перад начальствам на Русі — агульнаведамае. Гэта нацыянальная рыса. Калі вы ў капялюшы, у вакулярах ды яшчэ з партфэлем — сто працэнтаў гарантыі, што ў якой-хаця ўстанове да вас паставяцца спалярэдлива ды ў якім-хаця магазыне абслужаць больш па-людзку як грамадзяніна без пералічаных атрыбутаў. Гэткая ўжо псыхалёгія савецкага чалавека!

Я падыходжу да дому і асьцярожна, рассунуўшы дошкі на забітых дзьверах, пралажу ў сярэдзіну. Узьбіраюся па сходах. Паўзь мяне із спуджсаным сковытам прагойсваюць два сабакі ды выскокваюць надвор. Навокала запусьценьне й кучы сьмецьця. Памосты здэрттыя, а ўсё, што можна паламаць — паламанае. Падбіраю з падлогі пару шкільных шывткаў. Даты на іх двух-трохгадовае даўнасьці. Тут-жа ляжыць маленькая насатка з намаляваным зайчыкам. Ці-ткі не мае гэта Раі? Памятаю, што тутака былі нашыя спальні. З правага боку хлапцы, зь левага — дзяўчаты. А ўнізе, пад сходамі, стаяў вялікі бачок — параша, агульная для ўсіх. Маленькая сцэна — тут

нашая самадзейнасць ладзіла паказы. У хоры завучвалася бязь ліку песьняў пра Сталіна, «Маскву — Пэкін»⁴⁴.

Тут-жа ставілі навагоднюю ялінку. Сярэдніх памераў пакой, тады ён здаваўся мне вялікай залай.

Я вылез на двор і, абтрусіўшыся, падаўся да цэнтру. Штачасіны ўзростала пачуцьцё трывогі. Як быццам нечага не ставала ў вобразе роднага гораду, які я праз шмат гадоў захоўваў у сваёй душы. Адчуваньне было падобнае да таго, як быццам-бы з пакою неспадзеўкі й няўзнак забралі нейкую дарагую для вас рэч. Да прыкладу, улюбёны малюнак. Раней гэтая рэч так гэтак доўга была ў вас наваччу, што вы проста пакінулі яе заўважаць. Але вось вы ўвайшлі ды адчулі лёгкую ўзьнепакоенасьць. На першы погляд усё, як быццам, на месцы. Вы азіраецеся навокала, не дабачаючы пустога на сьцяне. У першых сэкундах мозг як-бы дамалёўвае рэч, якое няма, з замацаванага ў памяці вобразу. Але ўзьнепакоенасьць і трывога нарастаюць. І раптам ваш погляд блукаючы найначай магнітам прыцягваецца да зяхлівай пусьціні.

Даўно павінны былі паказацца макаўкі шматгаловага сабору — галоўнае ўвагі годнасьці гораду. Вось і кінатэатр «Таварыш»... Дзіва, то-ж сабор павінен быць недзе тут, із сваёй чыгунай агароджай і колькімі яблынамі за ёю. Перада лной прасторны сквэр. Я ўваходжу ў яго і раптам, праз дрэвы, бачу круглы выступ сьцяны з пацямнелае ад часу цэгля. Ухваляваньні прысьпяшаю хаду, уздымаю галаву і... нічога не разумею! Над рэшткаю фундамэнту й часткаю задняе сьцяны былога сабору высіцца недарэчная скрынка з шэрым парэпаным тынкам на фасадзе. У зьдзіраваньні аглядаю гэтую дзівосную канструкцыю. Шыльда вяшчае: «Спортивный комплекс. Построен в 1967 году в честь 50-летия Великой Октябрьской Социалистической революции».

Вось як адзначылі юбілей захону ўлады мясцовыя гаспадары-камуністы! Гэткім-жа барбарствам, як і паўвека таму.

⁴⁴ «Масква — Пекін» — савецкая песня, напісаная ў 1949 г. Вядомая паводле радкоў: «Русский с китайцем — братья навек...» або «Сталин и Мао слушают нас».

У маленстве і юнацтве нашыя ўзгадавальнікі насъмешкамі й даўгімі нудоснымі лекцыямі выраблялі ў нас ненавісьць і пагарду да ўсяго рэлігійнага. У піянерах і камсамоле я таксама не ўсьцярогся ад гэтага «прамываньня мазгоў». Але былі і іншыя, незаплянаваныя лекцыі. Манатоннасьць і нудота напоўказарменнага жыцьця часамі гэтак абрыдвалі, што шмат хто з нас уцякаў зь дзіцячага дому ў «самаволку». Гэнымі рэдкімі гадзінамі свабоды мы прагна ўбіралі ў сябе жыцьцё навакольнага гораду, незнаёмае й звычайна недаступнае для нас.

І тады мы бачылі, як шмат людзей было, асабліва сьвятамі, ля сабору. Але бязь кірмашовага гармідару й таўпеханьня, усе былі ласкавыя й ветлівыя адзін да аднаго. Ля ўваходу з пакорнай цярылівасьцяй стаялі й сядзелі старыя дзяды й бабулі, хворыя й калекія. І мы бачылі, што людзі, якія ўваходзілі ў гэты нязвычайны дом ці выходзілі зь яго, заўсёды падавалі гарацешным. Хто манэтку, а хто проста кавалак хлеба. Бо-ж час быў галодны. Гэтыя людзі, іх звалі веруючымі, былі куды дабрэйшыя за тых, што абьякава праходзілі вуліцаю паўз працягнутую руку бязногага інваліда.

Веруючыя. Людзі, што вераць у дабро й справядлівасьць.

І адразу неяк выцьмявала красамоўства платных узгадавальнікаў перад навочнай праўдай жыцьця.

І вось сабору няма. Засталіся адломкі: частка фундамэнту й сьцяны, падагнаныя да чужога цела й чужое мэты. Душы сьвятыні ўсьмерцілі. А гэта-ж колькі пакаленьняў жыхароў гораду прайшло праз саборныя сьцены. Усяздругатальны гураган апошняе вайны праймчаўся, зьлітаваўшыся над саборам. Дзіцём я з глыбокай пашанай гладзіў займішлую граніну старога мураванья, і мне здавалася, што я кранаюся сівое старавеччыны. А калі ціхім сонечным днём я глядзеў на купал галоўнае званіцы, што плыў у нябёснай сіні, дык як быццам чуў далікатны, млядычны звон.

Можна й ня быў гэты сабор гэтка старавечны, каб прынаджваць натоўпы замежных турыстых, але ён быў гісторыяй гэтага гораду, ягонай памяццй і душой. Зь цяжкім пачуцьцём я адыходзіў ад каменнага трупна. Пасьля я даведаўся, што гэт-

кая-ж доля спаткала й каталіцкі касьцёл, што стаяў нездалёк ад стадыёну. На ягоным фундамэньце цяпер пастаўлены дом будаўнічага трэсту.

Неўспадзеў я падумаў пра Парыж. Не, пэўне-ж я ня быў у гэтым горадзе. Але я ведаў Парыж з кнігаў Гюго, Бальзака, Д'юма⁴⁵, з абеглых нататак савецкіх журналістых. Ія падумаў, што калі-б уваскросіць Парыжаніна, што памёр дзевьесце, нат чатырыста гадоў таму, дык ён увайшоў-бы ў сьняжнянін Парыж як у горад свайго маленства. Ён пазнаў-бы ўсе стара-вечныя саборы й палацы. І сказаў-бы з поўнаю асновай: «Але, гэта мой родны горад. Яго нельга зьмяшаць зь іншым, бо Парыж непаўторны».

Абыякавым позіркам я каўзануўся на танку, што ўзгравазьдзіўся на бэтонны пастамэнт — помніку нейкаму генэралу-танкістаму, які, відавочна, першы ўварваўся на гэтым танку ў вызвалены ад Немцаў Бабруйск. Але памяць падказвае і іншае. Гэтакія-ж генэралы ды на гэтых-жа танках урываліся ў краі Прыбалтыкі, у Бэсарэбію й Польшчу. А на вайне ўжо трушчылі людзей на вуліцах Будапэшту й Прагі⁴⁶. Ды што там Прага, а собскі Новачаркаск⁴⁷?

Пасьля я даведаўся, што для збурэньня сабору выклікалі такі-ж танк з суседняе вайсковае часьці. Але ня здолеў ён аду-жыць старавіны. Давялося ўжыць выбухоўку.

І зусім неспадзявана думка прыйшла. На гэтым пастамэньце бяссэнсава іржавее 32 тоны, відаць, неblaгое сталі, а ў Бабруйску, ды і ва ўсім раёне ў магазынах — ані прасаў, ані нажніцаў ніякіх. Але-ж, калі-б усе тыя сродкі, што йдуць на разьдзьмуханьне ваеннага псыхозу, абярнуць на карысьць людзям! Шмат каго можна было-б лети апрацуць і накарміць, а бесхацімныя дасталі-б страху над галавою ды ня туляліся-б на чужых кутах ды на казармах-інтэрнатах.

⁴⁵ Маюцца на ўвазе французскія пісьменнікі Віктор Гюго (1802–1885), Анарэ дэ Бальзак (1799–1850), Аляксандр Дзюма (бацька, 1802–1870).

⁴⁶ Маюцца на ўвазе падзеі 1956 г. у Венгрыі і 1968 г. у Чэхаславакіі, што суправаджаліся ўвядзеньнем савецкіх войск у гэтыя краіны.

⁴⁷ Маецца на ўвазе расстрэл працоўных, што выйшлі на забастоўку ў Новачаркаску 1–2 чэрвеня 1962 г.

Пасьля роздумаў ля танку я заблукаў на могілкі. Яны значна разрасьліся, зрабіліся цясьнейшыя. Памятаю, тут была невялікая драўляная царква. На маё нездаўменнае пытаньне нейкая паджылая жанчынка, што папраўляла магілку, расказала, што царква згарэўшы колькі год таму пры вельмі дзіўных акалічнасьцях. Пажар пачаўся ўначы, неспадзявана і моцна. Калі жыхары бліжэйшых дамоў і веруючыя кінуліся гасіць, дык зьнекуль зьявілася ачапленьне зь міліцыі, і нікога не падпусьцілі да месца пажару.

Пакінуўшы могілкі, я ўжо не спрабаваў шукаць чаго-небудзь памятнага ў гэтым горадзе.

Сходзячы да чыгуначнага пераезду, што на вуліцы Бахаравы, згледзеў перасььцерагальны напіс ля ільгбаўму: «Берегись поезда!». І адразу ўспомніў: а гэта-ж 25 год таму тутака было напісана: «Сьцеражыся цягніка!» і толькі пад ім — расейскі пераклад.

Цяперака беларуская фраза зьнікла. На сваё зьдзіраваньне мяне гэта прыкра зачэпіла. Неспадзявана я ўсьвядоміў сябе Беларусам. То-ж бо гэтакса, спрэку веку, жылі дзяды і прадзеды. Самая зямля гэтая складаецца з прыску безьлічы пакаленьняў маіх суродзічаў. І я, іхны нашчадак, маю неаспрачальнае права ня толькі на гэтую зямлю, але і на сваю родную мову, на права быць Беларусам.

Цяпер, ужо сьведама, я пачаў разглядаць напісы на шыльдах магазынаў, устаноўаў. Пераважная бальшыня іх — расейскаю моваю. І адно нязначны беларускі акцэнт у прахаджанаву нагадвае, што сам знаходзіцца не ў Кастраме ці Іванаве. На рынку часам можна пачуць беларускую гаворку. Гэтыя, відаць, зь сёлаў прыехаўшы. Усё-ж плянаваная асыміляцыя яшчэ не завершаная, хоць ейныя ўдачы відавочныя.

Пасьля я пабываў у Менску. Там абраз інішы, расейскіх шыльдаў мала. Але-ж Бабруйск не сталіца. Доступ чужаземцам сюды зачынены, а затым можна бесьперашкодна і няўхільна сьціраць «чужою зямлю язык і правы»⁴⁸.

⁴⁸ Змененая цытата з верша Міхаіла Лермантава «Смерць паэта» («землі чужою язык і правы»).

Падобную сыстэму плянавае русыфікацыі я назіраў і на Ўкраіне. Але да гонару Ўкраінцаў яны куды ўпорысьцей абарняюць нацыянальную самабытнасьць ад пасяганьняў «старэйшага брата». Хоць сілы занадта няроўныя. І яны часта ўспамінаюць нядобрым словам свайго «неразумнага сына» Багдана Хмяльніцкага⁴⁹, які больш за трыста гадоў таму зрабіў фатальны ўчынак, што межаваў з нацыянальнаю здрадаю.

За колькі дзён я ўладкаваўся на працу, прапісаўся ды асяліўся ў інтэрнаце. Аднак неўзабаве ўлады разьведаліся, што г. зв. іншадумец, «тыцкаю носа, куды ня сьлед», даю чытаць Усеагульную Дэкларацыю правоў чалавека й г. д. Пачаліся перасьледы. Двойчы мяне садзілі ў вар'яцкі дом. Выганялі з працы. Сярод зімы выкідалі на вуліцу зь інтэрнату. Каторы ўжо раз лава на станцыі рабілася маім прытулкам.

У маім папярце запісана: нацыянальнасьць — Беларусь, месца нараджэньня — г. Бабруйск. Тутака жылі мае бацькі, адсюль яны пайшлі на фронт і не зьвярнуліся. Тутака-ж я як поўны сірота гадаваўся ў дзіцячым доме. Але цяпер у гэтым горадзе для мяне не знайшлося ні страхі над галавою, ні годнае працы. Улады прапануюць мне выехаць адсюль. Куды? — Хоць у Хабараўск⁵⁰, мы ахвоча выпішам табе туды білет, — казаў мне Марат Цімахеевіч Кузьняцоў, галоўны лекар абласное псыхіятрычнае больніцы. Але-ж у межах калючага дроту, што аперазаў край на шмат тысячаў кілямэтраў, законы (а праўдзівей беззаконьне) усюды аднолькавыя. Ці будзе гэта ў Хабараўску, Уладзіміры ці Бабруйску. Што ні дзень, гэты горад робіцца для мяне ня толькі ўсё больш чужы, але й варожы. Я вылячаюся ад настальгіі.

⁴⁹ **Багдан Хмяльніцкі** (укр. Богдан Хмельницький, 1596–1657), украінскі вайсковы ды палітычны дзеяч, гетман Запарожскага войска, які ў часе вайны з Рэччу Паспалітай у 1654 г. падпісаў дамову з Маскоўскай дзяржавай аб далучэньні да яе тэрыторыі Запарожскага войска.

⁵⁰ **Хабараўск** — горад на Далёкім Усходзе Расіі, цэнтр Хабараўскага краю.

Нядаўна я падаў у Прэзыдыюм Вярхоўнага Савету заяву з просьбаю вызваліць мяне ад савецкага падданства ды дазволіць мне пакінуць край. Мне, простаму работніку, адмовілі і ў гэтым. У праве, што не падлягае няпэўнасьці ў цывілізаваных краях.

Чаму?

Я спрабую асэнсаваць прычыну гэткае адмовы.

У Савецкім Саюзе права на азначэньне й выбар Радзімы таксама манаполія дзяржавы. На сваё меркаваньне ўлады адных пазбаўляюць Радзімы, другіх абвясічаюць ейнымі зраднікамі, трэцім адмаўляюць у праве на выезд з краю.

Фактычна і тых, і другіх караюць за спробу самастойна разьвязаць пытаньне: **што гэта мая Радзіма?**

За даўнымі часамі, калі калючы дрот яшчэ чакаў на вынаход, людзей, нязгодных з воляю кіраўніка або правадыра, ахоўваў канвой зь дзідамі. Часам, дзеля большае надзейнасьці, іх закоўвалі ў кайданы.

Але калі чалавек усё-ткі ўцякаў ці спрабаваў гэта зрабіць, дык нікому ня прыходзіла надум вінаваціць яго ў зрадзе Радзімы.

Інакш цяпер. Наша дзяржава вызначае чалавеку Радзіму Ўказам Прэзыдыюму. «От сих и до сих». А каб Указ быў аўтарытэтнейшы — агароджвае гэтую радзіму калючым дротам з сыгналізацыяй ды выстаўляе канвой у зялёных шапках з аўтаматамі і аўчаркамі.

Згодна з гэтымі ўказамі прэзыдыюму Малдаванін, да прыкладу, забавязаны ўважаць далёкія Курылы або Сахалін за больш родныя мясьціны, як землі побач за Прутам. І ня важае, чалавеча, думаць інакш, а то і ў зрадзе Радзімы ня доўга цябе зьвінаваціць!

Толькі **чыя** Радзімы?

Не — жывыя людзі — не алавыя салдацікі, яны адважваюцца думаць інакш. І зраджаюць Указы, не ўважаючы, што зраджаюць Радзіму.

Радзіма... Колькі тлумачэньняў у гэтага слова. Для адных — гэта геаграфія, месца, дзе нарадзіўся. Але-ж чалавек можа нарадзіцца ў няволі ці ў варожым асяродзьдзі. Тады прыста-

саваньне да ўсяго. Да чужое культуры, звычайу, мовы. Духовая й фізычная асыміляцыя.

Але ёсьць і тыя, хто ўлятуценьні пра **гістарычную Радзіму** праносіць сваю любасьць і лятунак праз гады й накаленьні. Адзін мой знаёмы, малады Габрэі зь Менску, неяк сказаў: «Калі-б у Ізраілі жыцьцё было нат горшае, як тут, я-б усяроўна паехаў туды».

Але можа быць і яшчэ адно тлумачэньне Радзімы. Ня кажны, магчыма, яго прыме, але яно ёсьць.

Бог стварыў людзей вольнымі й роўнымі. І гэтае спачатнае імкненьне да свабоды прыроднае ўсім людзям усіх нацыяў і перакананьняў.

Духовая свабода, роднасьць душаў, а ня толькі супольнасьць зямлі й крыві — вось, што адзіночыць гэтых людзей, незалежна ад іхнае нацыянальнасьці. Пазбавіўшы свабоды, іх тым самым пазбаўляюць і Радзімы.

Ня толькі інтэлектуалы тыпу Герцэна⁵¹ або Пляханава⁵² ад'яжджалі на Захад. Тысяча нападунісьменных сялянаў: Расейцы, Украінцы, Беларусы, Палякі ўшуканьні Радзімы засялялі неабжытыя землі ў далёкай Канадзе ды іншых краёх.

Людзі дзясяткаў розных нацыянальнасьцяў і рэлігійных перакананьняў, свабодна задзіноўчыўшыся, стварылі сабе новую Радзіму — Задзіночаныя Штаты Амэрыкі. Тысячамі імкнуць туды й цяпер. Толькі з Расеі няшмат. Калючы дрот і аўтаматы на вышках — непераможная перашкода. Як і шмат гадоў таму, Расею пакідаюць або хочуць пакінуць тыя, у каго ўкралі Радзіму...

25 сакавіка 1978 г.

213802 г. Бабруйск

вул. Крылова, д. 11, пак. 100.

Міхась Кукабака.

(Беларус. № 255–256. Ліпень — жнівень. 1978. С. 2–3.)

⁵¹ **Аляксандр Герцэн** (рус. *Александр Герцен*, 1812–1870), рускі публіцыст, пісьменнік, філосаф.

⁵² **Георгі Пляханаў** (рус. *Георгий Плеханов*, 1856–1912), рускі філосаф, тэарэтык і прапагандыст марксізму, дзеяч расійскага і міжнароднага сацыялістычнага руху.

Сэнатар Б. Доўл⁵³ у вабарону М. Кукабакі

Выступіўшы ў Сэнаце ЗША 27 сакавіка 1979 г. з нагоды 61-х угодкаў абвешчання незалежнасьці БНР, сэнатар Боб Доўл (сябра амэрыканскае дэлегацыі на Мадрыдзкую канфэрэнцыю 1980 году⁵⁴, на якой будзе разглядацца пытаньне ўжываньня Гэльсынкаўскага пагадненья⁵⁵) падаў пра свае захады ў вабароне беларускага інішадумца Міхала Кукабакі. «Я, — сказаў сп. Доўл, — напісаў савецкаму паслу Дабрыніну⁵⁶ ды начальніку турмы, дзе Кукабаку трымаюць цяпер (г. зн. у Бабруйску — рэд. «Б»), настойліва просячы іх выпусьціць Кукабаку безадкладна на волю» («Конагрэзінал Рэкорд»⁵⁷, 27.ІІІ.79, б. С 3542).

Сэнатар Доўл дадаў:

«3 мужнымі змагарамі, гэтакімі, як М. Кукабака і А. Бузіннікаў, ідэя свабоды — як мітычны кліч сырэны, супраць якога не ўстаяць. Цяга да свабоды можа быць прыпыненая, але яе нельга задушыць».

(Беларус. № 264. Красавік 1979. С. 2.)

Новыя матарыялы да справы М. Кукабакі

У выдаваных радыям «Свабода» «Матэрыялах самиздата» ў выпуску № 8/79 за 9 сакавіка сёлета зьмешчаныя пяць матарыялаў да справы арыштаванага беларускага інішадумца Міхала Кукабакі. Гэта: Кукабакава «Скарга» старшыні КДБ

⁵³ **Боб Доўл** (анг. *Robert Joseph «Bob» Dole*, нар. 1923), амэрыканскі палітык-рэспубліканец, дэпутат Палаты прадстаўнікоў Кангрэса ЗША ў 1961–1969 гг., сенатар ад штата Канзас у 1969–1996 гг.

⁵⁴ Маецца на ўвазе Мадрыдская канфэрэнцыя Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе (АБСЕ), што адбывалася ў 1980–1983 гг.

⁵⁵ **Хельсінкскае пагадненьне** — Заключны акт Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, падпісаны прадстаўнікамі 35 дзяржаў (у тым ліку і СССР ды ЗША) у Хельсінкі (Фінляндыя) 30 ліпеня — 1 жніўня 1975 г. Дакумент прадугледжваў, сярод іншага, узгадненьне абавязальстваў па пытаньнях правоў чалавека і асноўных свабод.

⁵⁶ **Анатоль Дабрынін** (рус. *Анатолий Добрынин*, 1919–2010), савецкі дыпламат, пасол у ЗША ў 1962–1986 гг.

⁵⁷ «*Congressional Record*» («*Кангрэсавыя запісы*») — афіцыйнае выданне абмеркаваньняў і дэбатаў, што адбываюцца на сесіях у Кангрэсе ЗША.

Ю. Андропаву⁵⁸ з дамаганьнем змусіць бабруйскіх працаўнікоў КДБ «трымаць сябе ў рамках прыстойнасьці» і вярнуць забраную маёмасьць (напісаная ў Бабруйску 2.XII.76); «Заява» М. Кукабакі Старшыні Прэзыдыюму Вярхоўнага Савету СССР М. Падгорнаму⁵⁹ з просьбай вызваліць яго ад савецкага падданства і дазволіць выехаць з СССР (напісаная ў Бабруйску 16.IV.77); «Заява» Кукабакі пракурору Магілёўскае вобласьці аб працягваньні псыхіятрычных перасьледаў яго (напісана ў Бабруйску 21.VI.77); «Адкрыты ліст Міністру аховы здароўя СССР» Б. Пятроўскаму аб практыцы псыхіятрычных перасьледаў (напісаны ў Бабруйску 27.VI.77) ды артыкул «На сустрэчу з маленствам», улучна з ананімнай даведкай пра аўтара (бяз месца напісанья, 1977).

У Архіве Самвыдавецтва радыя «Свабода» дакумэнты гэтыя знаходзяцца пад нумарамі: 3491-3495.

У Камітэце Абароны Вязьняў Сумленьня на Беларусі, створаным нядаўна ў Нью Ёрку, робіцца цяпер пераклад гэтых дакумэнтаў у ангельскую мову з мэтай іхнага пашырэння на Захадзе, каб змабілізаваць грамадзкую думку ў вабарону Міхала Кукабакі.

(Беларус. № 264. Красавік 1979. С. 2.)

Ліст сэнатара Робэрта Доўла ў справе Міхала Кукабакі

19-га чыравеня сёлета сэнатар-рэспубліканец Боб Доўл выслаў ліст генэральнаму пракурору СССР Раману Рудэнку⁶⁰ ў справе беларускага інішадумца Міхала Кукабакі.

У лісьце сэн. Доўл зьвярнуў увагу Рудэнкі на тое, што М. Кукабаку даўгі час трымалі ў псыхіятрычных бальніцах,

⁵⁸ **Юры Андропаў** (рус. *Юрий Андропов*, 1914–1984), савецкі дзяржаўны і партыйны дзеяч. У 1967–1982 гг. быў старшынёй Камітэта дзяржаўнай бяспекі СССР, у 1982–1984 гг. — Генэральны сакратар ЦК КПСС.

⁵⁹ **Мікалай Падгорны** (рус. *Николай Подгорный*, 1903–1983), савецкі палітычны дзеяч. У 1965–1977 гг. быў старшынёй Прэзыдыума Вярхоўнага Савета СССР.

⁶⁰ **Раман Рудэнка** (рус. *Роман Руденко*, 1907–1981), савецкі дзяржаўны дзеяч. У 1953–1981 гг. — Генэральны пракурор СССР.

хоць тыя, хто сустракаў Кукабаку, як і тыя, што чыталі ягоныя артыкулы й нарысы, ведалі яго як чалавека здаровага. За здаровага ён быў нядаўна прызнаны і экспертамі Інстытуту крымінальнае псыхіятрыі ў Маскве⁶¹.

Спасылаючыся на гуманітарныя пункты Гэльсынкаўскага пагаднення, а таксама на дух міжнароднага адпужання⁶², у выніку чаго сталася магчымым падпісаньне ў Вене ўмовы аб абмежаваньні стратэгічнае зброі⁶³, сэнатар Доўл зьвярнуўся да генэральнага пракурора Рудэнкі з просьбай звольніць М. Кукабаку ды даць яму магчымасьць вызіграваць.

Таго-ж самага дня сэнатар Доўл выслаў таксама ліст савецкаму паслу ў Вашынгтоне Анатолю Дабрыніну, далучыўшы тэкст свайго ліста да Рудэнкі. Сэн. Доўл напросіў Дабрыніна дапамагчы абладзіць справу Кукабакі. «Я спадзяюся, — напісаў ён, — што гуманітарныя думкі, выказаныя прэзыдэнтам Брэжневам⁶⁴ у часе падпісаньня ў Вене ўмовы аб абмежаваньні стратэгічнае зброі, знойдуць сваё адлюстраваньне пры разглядае справы Міхала Кукабакі».

У вободвых лістах сэнатар Боб Доўл выказаў спадзяваньне на пісьмовы адказ на свае лісты. Адаказу тымчасам няма.

Я. З.

(Беларус. № 267. Ліпень 1979. С. 1.)

Міхал Кукабака засуджаны ўзноў

Як падалі з Масквы 22 чэрвеня сёлета заходнія карэспандэнты, беларускі інішадумец Міхаіл Кукабака засуджаны йзноў

⁶¹ Маецца на ўвазе **Навукова-даследчы інстытут судовай псіхіятрыі імя У. П. Сербскага**, дзе дысідэнты праходзілі псіхіятрычную экспертызу.

⁶² Маецца на ўвазе палітыка «разрадкі» (фр. *detente*), што запанавала ў міжнародных дачыненнях у 1970-я гг. і складалася са спробай наладжваць супрацоўніцтва паміж краінамі Захаду і СССР.

⁶³ Маецца на ўвазе падпісанае 18 чэрвеня 1979 г. у Вене пагадненне паміж СССР і ЗША аб абмежаванні стратэгічных узбраеньняў (гэтак зьванае АСВ-II).

⁶⁴ **Леанід Брэжнеў** (рус. *Леонид Брежнев*, 1906(07)–1982), савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч. У 1966–1982 гг. займаў пасаду Генэральнага сакратара ЦК КПСС, г. зн. быў фактычным кіраўніком СССР.

Саюзам), дыпляматычныя місці і прадстаўніцтвы. Зразумела, можна паштоўкамі карыстацца і ў прыватным ліставанні — паслаць сваякам, скажам, прывітаньне каму-небудзь (у дарозе паштоўка будзе рабіць таксама інфармацыйную работу).

Пісаць на паштоўцы шмат ня трэба (ды на ёй шмат і не напішаш). Важна ня гэтулькі тое, што Вы напішаце, колькі сам факт пасланьня паштоўкі, факт **Вашага** звароту з просьбай аб дапамозе. Хопіць нат напісаць адзін сказ: «Памажэце М. Кукабаку выехаць з Савецкага Саюзу» (ці нешта ў гэтым духу). Калі хто-небудзь з адрыватаў захоча больш інфармацыі пра М. Кукабаку, ён будзе ведаць, куды зварацца: на паштоўцы нададзеныя два адрасы — Камітэту Дапамогі Вязьням Сумленьня на Беларусі і газэты «Беларус» (на адвароце паштоўкі).

Цана паштоўкі — 25 цэнтаў. Прыбытак зь ейнага продажу (як і ахвяры, на які Камітэт Дапамогі чакае ад Вас) пойдзе на справу дапамогі вязьням сумленьня на Беларусі.

(Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 1.)

Ліст сэнатара Доўла да Кукабакі

Сэнатар Боб Доўл напісаў 13 сьнежня 1979 г. ліст да беларускага інішадумца Міхала Кукабакі ў новаполацкую турму (з копіяй савецкаму паслу ў Вашынгтоне А. Дабрыніну). Ліст сэн. Доўл напісаў у вадказ на адкрыты ліст да яго ад Віктара Някіпелава, расейскага паэты і інішадумца, у міжчасе таксама арыштаванага савецкай уладай. Віктар Някіпелаў — блізкі прыяцель М. Кукабакі ды мае ад яго афіцыйнае ўпаўнаважаньне выступаць у ягоную абарону.

Ніжэй падаём тэкст сэнатара Доўла да Кукабакі ў перакладзе з ангельскае мовы:

«Паважаны Містэр Кукабака:

Я толькі што дастаў ліста, напісанага ад Вашага імя Містэрам Віктарам Някіпелавам, які, як я разумею, знаходзіцца цяпер таксама пад арыштам.

Суд над Вамі ў чырвені сёлета выклікае вялікае здзіваваньне сярод нас, што займаюцца справай змаганьня за правы чалавека на цэлым сьвеце. Адвага, якую Вы выявілі праз гады

зняволення, трымаючыся сваіх паглядаў і перакананняў, выклікала захапленне сярод нас, што ўважаюць свабоды, у якіх адмоўлена Вам, за натуральныя правы чалавека.

Я разумею, што Вы церпіце ад благога здароўя і, перадаючы Вам пра сваю асабістую ўстурбаванасць гэтым, я хачу выказаць Вам запэўненні, што пляную вясці далей мае намаганні ў кірунку Вашага звальнення і свабоды, як гэта робяць і шмат Вашых прыяцеляў на Захадзе.

Шчыра Ваш — Боб Доўл, сэнатар Задзіночаных Штатаў.
(Беларус. № 273. Студзень 1980. С. 1.)

Дэталнае апісаньне суду над Міхалам Кукабакам, што адбыўся ў Бабруйску 20-21 чэрвеня 1979 г., было зробленае Віктарам Някіпелавам, які знаходзіцца цяпер таксама ў турме. Запіс, зроблены Някіпелавам, ды іншыя матарыялы пра Кукабаку, займаюць увесь выпуск №43/79 (10.XII.79) «Матэрыялаў Самиздата», выдаваных радыястанцыяй «Свабда».

У сваім выступленьні на судзе беларускі ініцыятар М. Кукабака, крытыкуючы дзяржаўны лад Савецкага Саюзу, сказаў, што ў запраўды дэмакратычнай дзяржаве «павінна быць дазволенае стварэньне нацыянальных партыяў, дазволеная прапаганда і агітацыя за аддзяленьне нацыянальных тэрыторыяў ад дзяржавы».

(Беларус. № 274. Люты 1980. С. 1.)

Кангрэсмэн Біяджы⁶⁶ ў справе Кукабакі

Дастаўшы ад сп-чны Раісы Станкевіч⁶⁷ паштоўку М. Кукабакі з просьбай аб дапамозе яму, кангрэсмэн Марыё Біяджы

⁶⁶ **Марыё Біяджы** (анг. *Mario Biaggi*, 1917–2015), амерыканскі палітык-дэмакрат. Быў дэпутатам ад Нью-Ёрка ў Палаце прадстаўнікоў Кангрэса ЗША ў 1969–1988 гг.

⁶⁷ **Раіса Станкевіч** (нар. 1941), грамадская дзяячка, дачка Станіслава і Зінаіды Станкевічаў. Выехала з Беларусі разам з бацькамі ў 1944 г. Жыла ў Мюнхене, дзе вучылася ў нямецкай школе. У 1958 г. пераехала ў ЗША. Была выхавальніцай у беларускім дзіцячым садку. У 1973 г. закончыла Універсітэт св. Яна ў Нью-Ёрку са ступенню магістра біяхіміі. Шмат гадоў працавала ў даследчай лабараторыі Слоўн-Катэрынскага цэнтра

зь Нью Ёрку напісаў 21 лютага сёлета два лісты — адзін генэральнаму сакратару КПСС Л. Брэжневу, а другі савецкаму паслу ў Вашынгтоне А. Дабрыніну.

У лісьце да Брэжнева кангрэсмэн Біяджы напісаў: «На маю думку, Міхал Кукабака зьяволены несправядліва, і я прашу Вас, каб яго звольнілі ды дазволілі яму выэміграваць у іншую краіну, калі ён гэтага жадае. Калі-ж звальненьне немагчымае, я прашу Вас, каб зь ім абыходзіліся гуманна, пакуль ён будзе ў турме: каб яго аднаведна харчавалі; каб ягоныя мэдычныя патрэбы былі дагледжаныя, ды каб яму давалася праца, аднаведная да ягоных здольнасьцяў.

«Я буду ўдзячны, — канчае свой ліст кангрэсмэн Біяджы, — за ўсе Вашыя стараньні на карысьць Кукабакі».

Копію свайго ліста сп. Біяджы паслаў у Вашынгтон савецкаму паслу Дабрыніну, напросіўшы яго таксама дапамагчы Міхалу Кукабаку выйсьці з турмы ды эміграваць за межы, а калі гэта немагчыма, дык каб яму было забясьпечанае гуманнае абыходжаньне.

(Беларус. № 275. Сакавік 1980. С. 1.)

Чатырнаццатая сустрэча Беларусаў Паўночнай Амэрыкі

Пагвалчаньне людзкіх правоў у Беларусі.

З дакладам на гэтую тэму выступіў д-р Янка Запруднік. Прааналізаваўшы пашырэнне дамаганьняў людзкіх правоў, ён адзначыў, што гэты працэс не абмінуў і Беларусі. Толькі за апошнія гады назіраем там дзейнасьць беларускіх ініца-

вывучэння раку ў Нью-Ёрку. Ад 1970 г. належала да Беларуска-амэрыканскага рэспубліканскага клуба. Была сябрам Беларуска-амэрыканскага задзіночання, уваходзіла ў Галоўную ўправу ды кіраўніцтва Нью-Ёрскага аддзела арганізацыі, у рэдкалегію газеты «Беларус». Была старшыней Задзіночання беларуска-амэрыканскай моладзі, старшыней рэдкалегіі часопіса «Беларуская моладзь». У 1987 г. закончыла факультэт русістыкі Гантэрскага каледжа Гарадскога ўніверсітэта Нью-Ёрка, абараніўшы магістарскую працу на тэму, прысвечаную гісторыі Беларусі пачатку ХХ ст. Сябра Адміністрацыйнага камітэта Фундацыі імя І. Любачкі. Жыве ў Нью-Ёрку.

думцаў, як Міхал Кукабака, Бузіньнікаў, Зайцаў⁶⁸, арышты вернікаў, арышты тых беларусаў, што дамагаюцца вызных візаў із Савецкага Саюзу. Гэткі працэс назіраецца на Ўсходзе Эўропы ўсюды. Сяньня ў Польшчы справа дамаганьня людзкіх правоў прыняла асабліва войстры паварот. Салідарызуюемца з дамаганьнямі польскіх работнікаў і мы, Беларусы. Сярод ба-
стуючых польскіх работнікаў напэўна ёсьць нямала Беларусаў з Беласточчыны.

(Беларус. № 282. Кастрычнік 1980. С. 1.)

Міхал Кукабака ў шпіталі

Як падаў апошні нумар самвыдавецкага расейскага часопі-
су «Хроніка бягучых падзеяў» («Хроника текущих событий»
№ 56 за 30 красавіка 1980 г.), што кагдзе трапіў на Захад,
Міхал Кукабака 23 красавіка сёлета быў перавезены ў менскі
шпіталь для зьяволеньных з ацёкам нагі ды болямі ў гаймаравай
паражніне (хвароба вуха).

М. Кукабака быў асуджаны ў чырвені 1979 г. у Бабруйску за
свае палітычныя, рэлігійныя й нацыянальныя перакананьні на
тры гады турмы і тэрмін зьяволеньня адбываў у новаполацкім
канцлягеры.

М. Кукабака даўно ўжо адмовіўся ад савецкага грамадзян-
ства ды дамагаецца права на выезд замежы, у якую хаця дэ-
макратычную краіну.

Паводля вышэй згаданага нумару «Хронікі», Кукабаку ня
пусьцілі на курс токараў, не дазвалялі ўзяць зь лягернае бі-
бліятэкі нямецка-расейскага слоўніка, не давалі магчымасьці

⁶⁸ Маецца на ўвазе Вячаслаў Зайцаў (1917–1992), літаратуразнаўца, перакладчык, касмолаг. Ад 1964 г. жыў у Мінску, быў супрацоўнікам Інстытута літаратуры імя Я. Купалы АН БССР, вывучаў харвацкую і сербскую літаратуры, беларускую культуру эпохі Адраджэння, даследаваў касмічныя рэмінісцэнцыі ў помніках старажытных літаратур, займаўся тэмай «Космас і Біблія». Быў абвешчаны «саюзнікам заходніх багасловаў». У 1974 г. выйшаў з КПСС, быў звольнены з інстытута, займаўся лектарскай дзейнасцю ў гарадах СССР. У 1978 г. арыштаваны і пасля псіхіятрычнай экспертызы змешчаны на прымусовае лячэнне ў Казанскую спецыяльную псіхіятрычную бальніцу, адкуль быў вызвалены ў 1982 г.

купляць у кніжнай краме. Ад яго забралі ўсе адрысы (у тым ліку і адрысы афіцыйных асобаў і пракуратуры), копіі жальбаў, заяваў і лістоў, запісы пра атрыманыя і высланыя лісты, сьпіс асабістых рэчаў, кнігі ў ангельскай мове.

Кукабаку перавялі былі на новую працу — вязаць сеткі. За нявыкананьне нормы яго каралі штрафным ізалятарам.

У лістападзе ці сьнежні 1979 году — падае «Хроніка бягучых падзеяў» — Кукабаку далі 6 месяцаў «памешканьня камэрнага тыпу» за тое, што ў кіно (наведваньне кіно — прымусовае) ён адварочваўся ад экрану і затыкаў вушы ватай.

Кукабака — падае «Хроніка», — дамагаўся пераводу яго ў іншую калёнію.

23 красавіка 1980 г. яго прывезьлі ў Менск у шпіталь, куды прывозяць цяжка хворых зьяяволёных з усіх канцоў Беларусі.

(Беларус. № 282. Кастрычнік 1980. С. 2.)

Міхал Кукабака

Дэманстрацыя на абарону Міхала Кукабакі 21-га чэрвеня 1981 г. (нядзеля 2 гадз. п/п) у Мангатэне на Гамаршыльд Пляза⁶⁹ (47 вул. Іст паміж 1-й і 2-й Авэню). Сабвэйны⁷⁰ супынак: Гранд Сэнтрал Стэйшэн⁷¹.

21-чэрвеня спаўняюцца 2-я ўгодкі ад асуджэньня ў Бабруйску беларускага інішадумца і патрыёта Міхася Кукабакі на тры гады турмы за пашырэньне тэксту Ўнівэрсальнае Дэкларацыі Правоў Чалавека, за абарону беларускае мовы, за веру ў Бога, за адмову ад савецкага грамадзянства і жаданьне выэміграваць з СССР.

Жонка акадэміка Андрэя Сахарава Елена Бонэр⁷² у вапоінім дакумэньце пра Кукабаку (Масква, 23.XII.1980) піша: «Міхал

⁶⁹ *Dag Hammar skjold Plaza* (анг.) — грамадскі парк на Манхэтэне ў Нью-Ёрку каля штаб-кватэры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Названы ў гонар шведскага палітыка Дага Хамаршэльда (1905–1961), Генеральнага сакратара ААН у 1953–1961 гг.

⁷⁰ Ад анг. *subway* — метро, падземка.

⁷¹ Анг. *Grand Central Station*.

⁷² **Алена Бонэр** (рус. *Елена Боннэр*, 1923–2011), савецкая і расійская грамадская дзяячка, праваабаронца, дысідэнтка, жонка Андрэя Сахарава.

Кукабака патрабуе дапамогі. Ён — сірата, сям'ю страціў у часе вайны. Ён — працоўны чалавек. Ён — жывы, разумны і добры чалавек. Хочацца верыць, што людзі ў розных краёх сьвету таксама не застануцца абьякавымі да ягонае долі ды пастараюцца дапамагчы яму».

Ня будзьце абьякавымі, падтрымайце справу абароны Міхася Кукабакі!

Камітэт Абароны Вязьняў Сумленьня на Беларусі.

(Беларус. № 289. Травень 1981. С. 1.)

У вабарону Міхала Кукабакі

Дэманстрацыя

У нядзелю 21-га чырвеня, роўна на другія ўгодкі ад незаконнага засуджэньня ў гор. Бабруйску на Беларусі ініацымца Міхала Кукабакі на тры гады знявольеньня, у Нью Ёрку ля будынку ААН адбылася дэманстрацыя за вызваленьне Кукабакі. Ладзіў дэманстрацыю Камітэт Абароны Вязьняў Сумленьня на Беларусі.

Напярэдадні дэманстрацыі пра яе наведамілі газэты «Беларус», «Новое Русское Слово»⁷³ (у колькіх нумарох, зь няведамай дасюль фатаграфіяй Кукабакі), украінская «Свабода»⁷⁴ (у англамоўным выданьні), «Новый Американец»⁷⁵, «Новая газета»⁷⁶, польская радыяпраграма «Два Эдварды». Былі парассылаемыя прэсавыя камунікаты ў галоўныя амэрыканскія газэты.

Мітынг на Пляцы ймя Гамаршэльда ля будынку Аб'яднаных Нацыяў, у якім узяло ўдзел каля 150 асобаў, пачаўся а 2:30 напэўдні. Вёў яго др. В. Кіпель⁷⁷.

⁷³ «Новое Русское Слово» — рускамоўная газэта, што выходзіла ў Нью-Ёрку ў 1910–2010 г.

⁷⁴ «Свабода» — украінская газэта ў ЗША. Выходзіць ад 1893 г.

⁷⁵ «Новый Американец» — штогтыднёвая руская газэта, што выходзіла ў Нью-Ёрку ў 1980–1982 гг. Сярод яе стваральнікаў былі эмігранты Сяргей Даўлагаў, Пётр Вайль і іншыя.

⁷⁶ «Новая газета» («New Gazette») — руская эміграцыйная газэта, што выдавалася ў Нью-Ёрку ў 1980–1983 гг.

⁷⁷ Вітаўт Кіпель (нар. 1928), грамадскі дзеяч, навуковец, доктар мінералогіі, даследчык беларускай эміграцыі. Ад 1955 г. жыве ў ЗША. Працаваў у навукова-вытворчых фірмах, у Балтымарскім універсітэце (штат Мэрыленд). У 1959–1985 гг. — у Даследчым цэнтры навукі і тэхналогіі

Архіепіскап БАПЦ Мікалай⁷⁸ у прысутнасці а. Архімандрыта Язэпа Строка⁷⁹ і а. Аляксандра Яноўскага⁸⁰ адправіў малебен за здароўе і вызваленне хворага паняволенага Міхала Кукабакі. Усюды па беларускіх цэрквах на эміграцыі ў гэты дзень адбыліся падобныя службы.

Нью-Ёркскай публічнай бібліятэкі (у т. л. на пасадзе выканаўчага дырэктара). У 1962–1963 гг. вучыўся ў Раггерскім універсітэце (Нью-Джэрсі) па спецыяльнасці бібліятэказнаўства. Лідар беларускага рэспубліканскага руху. У 1972–1982 гг. — старшыня Федэрацыі беларускіх рэспубліканскіх клубаў. У 1974 г. абраны на старшыню Рэспубліканскай федэрацыі штата Нью-Джэрсі. Рэдактар газеты нью-джэрсійскіх рэспубліканцаў «Heritage Review». Заснавальнік і дырэктар беларускіх фестываляў у Нью-Джэрсі (1976–1979). У 1972 г. у Вашынгтоне абраны на заступніка старшыні Нацыянальнай канфедэрацыі амерыканскіх этнічных груп. У 1975 г. узнагароджаны медалём Паняволеных народаў Эйзенхаўэра. У 1978–1982 гг. — старшыня Этнічнай рады штату Нью-Джэрсі. Ад 1982 г. — старшыня БНіМа. Аўтар працы «Беларусы ў ЗША» (1993 г.; англамоўнае выданне 1999 г.), шэрагу грунтоўных бібліяграфічных даведнікаў, а таксама дзясяткаў публікацый, у т. л. артыкулаў беларусазнаўчай тэматыкі ў амерыканскіх энцыклапедыях.

⁷⁸ **Мікалай** (свецк. **Міхась Мацукевіч**, 1917–2002), рэлігійны дзеяч, мітрапаліт БАПЦ. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі. У жніўні 1951 г. пераехаў у Таронта (Канада), а пазней — у Вініпег, дзе вучыўся ва Украінскай багаслоўскай акадэміі (калегіі). 06.05.1952 рукапакладзены на святара. Быў настацелем прыхода Св. Кірылы Тураўскага ў Таронта, наведваў беларускія асяродкі ў Садбуры, Манрэалі, Лондане, Кітчэнеры, Гвэлфе, Бэры, Брантфардзе, Атаве, Алістане ды інш. У 1968 г. у Адэлаідзе (Паўднёвая Аўстралія) хіратанісаваны галавой БАПЦ Сяргеем у епіскапа Турава-Пінскага і Таронцкага з імем Мікалай. У 1973 г. на Саборы БАПЦ узначаліў Канадска-еўрапейскую епархію БАПЦ. Удзельнік расколу БАПЦ у 1980-я гг., калі на Надзвычайным саборы БАПЦ у Кліўлендзе (Агаё, ЗША) у 1983 г. быў абраны першым іерархам БАПЦ (паўторна абраны таксама ў 1984 г. на III Саборы БАПЦ). Спрычыніўся да пераводу багаслужбаў і літургічных кніг на беларускую мову.

⁷⁹ **Язэп Строк** (1904–1990), праваслаўны дзеяч, святар, архімандрэт. Ад канца 1960-х гг. жыў у ЗША, быў настацелем царквы Св. Юрыя ў Чыкага. Ад 1980-х жыў у Свята-Ціханаўскім манастыры ў Пенсільваніі.

⁸⁰ **Аляксандр Яноўскі** (? — ?), рэлігійны дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў ЗША. Быў святаром парафіі Жывровіцкай Божай Маці ў Гайленд-Парку. Яго пазнейшы перавод у Кліўленд спрычыніўся да паглыблення крызісу ў БАПЦ.

Прамаўлялі на мітынгу: др. В. Кіпель, сп. Янка Ханенка⁸¹, старшыня Камітэту Абароны, сп. Рыгор Хес, актывісты гэбрайскага руху ў Менску, які колькі дзён перад тым прыбыў у Амэрыку і асабіста ведае Кукабаку; сп-ня др. В. Калынык ад Амэрыканцаў за вызваленне паняволеных народаў і ад Украінскага Кангрэсавага Камітэту; сп. А. Насовіч⁸², юрыст.

Юрка Кіпель⁸³ і Вера Запруднік⁸⁴ прачыталі, па-беларуску і па-ангельску, урывак з абароннае прамовы Міхала Кукабакі, сказанае ім на судзе ў Бабруйску 21-га чэрвеня 1979 году.

Удзельнікі дэманстрацыі падпісалі пэтыцыю да дзяржаўна-га сакратара Злучаных Штатаў Аляксандра Гэйга⁸⁵ з просьбай зрабіць усё магчымае перад урадамі Савецкага Саюзу і Беларускае ССР, каб Міхалу Кукабаку была дадзена магчымасьць выехаць на Запад. Подпісы пад пэтыцыяй зьбіралі Тэня Заморская⁸⁶ і Павал ды Коля Рамана⁸⁷.

⁸¹ **Янка Ханенка** (нар. 1951), грамадскі дзеяч. У 1974 г. уцёк з савецкага карабля-сухагруза «Шура Кобер» у г. Іры. Атрымаў прытулак у ЗША, пасяліўся ў Кліўлендзе. Сябра Беларуска-амэрыканскага задзіночання, у 1988–2000 гг. кіраваў Кліўлендскім аддзелам арганізацыі. Быў старшынёй Камітэта абароны вязняў сумлення.

⁸² Маецца на ўвазе **Аркадзь Рутман** (псеўд. **Насовіч**), юрыст. Здолеў выехаць з СССР у ЗША, у Беларускай рэдакцыі Радыё «Свабода» на пачатку 1980-х гг. вёў праграму «Ты і закон»

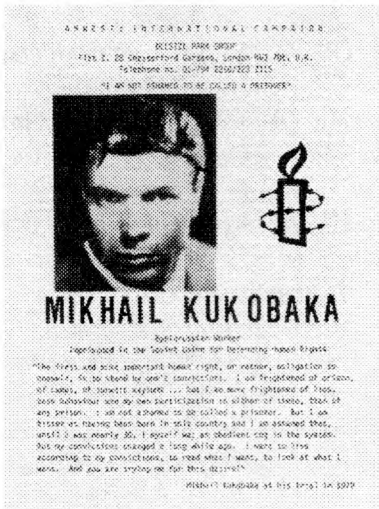
⁸³ **Юрка Кіпель** (нар. 1958), грамадскі дзеяч, доктар медыцыны, сын В. і З. Кіпеляў. У 1982 г. скончыў медыцынскі факультэт Ратгерскага ўніверсітэта. Працуе як педыятр-кардыёлаг, сябра Амерыканскай акадэміі педыятрыі, Амерыканскай калегіі кардыялогіі. Удзельнічаў у выданні часопіса «Беларуская моладзь», танцаваў у гурце «Васілёк». Разам з Наталі Русак кіраваў дзіцячай танцавальнай групай «Матылькі». Быў актыўным у амерыканскім скаўтынгу. Сябра Беларуска-амэрыканскага задзіночання. У 1991 г. прывозіў у Беларусь гуманітарную дапамогу ад беларусаў ЗША. Жыве ў Нью-Джэрсі.

⁸⁴ **Вера Запруднік** (нар. 1957), дачка Янкі Запрудніка.

⁸⁵ **Аляксандр Хэйг** (анг. *Alexander Meigs Haig, Jr.*, 1924–2010), амерыканскі ваенны і дзяржаўны дзеяч, дыпламат. У 1981–1982 гг. быў Дзяржаўным сакратаром ЗША.

⁸⁶ **Тэня Заморская** (нар. 1968?), дачка беларускіх эмігрантаў у ЗША Веры і Міколы Заморскіх.

⁸⁷ Маюцца на ўвазе сыны Алы Орса-Рамана.

Улётка ў падтрымку М. Кукабакі

Кангрэсман Ўільям Грын⁸⁸ з Мангэтэну зьяўсяціў прэсавай камунікат Камітэту Абароны Вязняў Сумленьня на Беларусі пра дэманстрацыю й Міхала Кукабаку ў «Конгрэсшнал Рэкорд», афіцыйным выданьні Кангрэсу ЗША.

Сп. Вітаўт Тумах малодшы⁸⁹ забяспечыў на мітынг гукаўзмацняльную сыстэму. Галоўны плякат для дэманстрацыі выканала сп-ня Ірэна Дудтко⁹⁰. Сп. М. Заморскі⁹¹ запісаў дэманстрацыю на відэаістужку.

(Беларус. № 290–291.

Чырвень — ліпень 1981. С. 1.)

У вабарону Міхала Кукабакі

17-га верасня ў Лёндане (Ангельшчына) перад будынкам савецкага пасольства была праведзеная дэманстрацыя за вызваленне з савецкае турмы Міхала Кукабакі, Беларуса-іншадумца. Ладзіла дэманстрацыю Амнэсты Інтэрнэшэнал⁹² і трывала яна

⁸⁸ **Уільям Грын** (анг. *Sedgwick William «Bill» Green*, 1929–2002), амерыканскі палітычны дзеяч-рэспубліканец. Дэпутат Палаты прадстаўнікоў Кангрэса ЗША ў 1979–1993 гг.

⁸⁹ **Вітаўт Джордж Тумах** (1946–2006), сын эміграцыйнага грамадскага дзеяча, скарызнаўцы Вітаўта Тумаша.

⁹⁰ **Ірэна Рагалевіч-Дутко** (нар. 1942), грамадская дзеячка, мастачка. Жыве ў ЗША.

⁹¹ **Відаць**, маецца на ўвазе **Мікола Заморскі** (1924–1989), грамадскі дзеяч, актыўны ўдзельнік амерыканскага Камітэта абароны вязняў сумленьня ў Беларусі.

⁹² **«Міжнародная амнэстыя»** (анг. *Amnesty International*) — міжнародная арганізацыя, створаная ў 1961 г. і маючая на мэце барацьбу за абарону правоў чалавека ў свеце. Сёння арганізацыя мае больш за 2,2 мільёна сябраў у 150 краінах свету.

ад гадзіны 8-й ураньні аж да гадзіны 8-й вечара. Сябры гэтай міжнароднай арганізацыі стаялі перад пасольствам, трымаючы партрэты М. Кукабакі й плякаты з напісамі па-ангельску «Звольніце Міхала Кукабаку» (быў плякат з гэткім-жа напісам і ў расейскай мове).

На падтрыманьне Амнэсты Інтэрнэшынал прыбылі й мы, Беларусы, каб выканаць свой маральны абавязак перад сваім дарагім суродзічам, далучыўшы вялізарнага памеру плякат у ангельскай мове — «Звольніце Міхала Кукабаку, беларускага інішадумца».

Было прыгатавана колькі тысячаў лістовак з заклікам намагчы вызваліць Кукабаку ды зь ягонай фатаграфіяй, якія былі раздаваныя праходжым лёнданцам. Шмат хто зь іх, набачыўшы вялікі плякат з назовам «Byelorussian», затрымваўся, іх цікавіла нацыянальнасьць, краіна паходжаньня інішадумца М. Кукабакі. Людзі падпісвалі пэтыцыі: адну савецкаму паслу, другую мясцоваму савецкаму пракурору з копіямі Брэжневу й генэральнаму пракурору СССР Ракункоў⁹³.

Падобныя дэманстрацыі плянаваліся на той-жа дзень у Даніі і Аўстрыі. Колькасьць удзельнікаў дэманстрацыі мянялася, але сягала часамі да больш як 25 асобаў. Дзень быў працоўны, і шмат удзельнікаў прыбыло ўжо пад вечар.

Сярод удзельнікаў дэманстрацыі быў і доктар-псіхіятар А. Валашановіч⁹⁴, які выехаў з СССР у лютым сёлета ды прыйшоў, каб асабіста ўшанаваць, як ён выразіўся, «вялікага чалавека Міхала Кукабаку», зь якім ён сустрэўся ў Маскве. Прыбылі на дэманстрацыю й прадстаўнікі ад рэлігійных ды сьвецкіх устаноў Лёндану.

⁹³ **Аляксандр Ракункоў** (рус. *Александр Рекунов*, 1920–1996), савецкі юрыст. У 1981–1988 гг. — Генэральны пракурор СССР.

⁹⁴ **Аляксандр Валашановіч** (рус. *Александр Волошинович*, нар. 1941), псіхіятр, праваабаронца. Ад 1977 г. выступаў кансультантам Працоўнай камісіі па расследаванні ўжываньня псіхіятры з палітычнымі мэтамі, праводзіў ўласныя абследаванні палітычных зняволеных, прызнаных псіхічна хворымі і выказваў нязгоду з прынятымі афіцыйнымі псіхіятрычнымі службаў рашэннямі. У выніку ціску ў 1980 г. эміграваў з СССР.

Мы, Беларусы, чуліся ўзмоцнены духам, назіраючы, як жанчыны чэскае, вугорскае ды польскае нацыянальнасьці стаялі з партрэтамі М. Кукабакі. Мы вельмі ўдзячныя арганізатарам дэманстрацыі, асабліва сп-ні Рывэ Бэрман, сп-чне Каралыін Пэковэр ды сп. Чарльсу Рабы, а таксама студэнтам і студэнткам ды ўсім, хто спрычыніўся да паданьня голасу за свабоду беларускага вязьню сумленьня, дарагаму суродзічу Міхасю Кукабаку.

А. Зданковіч⁹⁵

(Беларус. № 293. Кастрычнік 1981. С. 1.)

У вабарону М. Кукабакі

Як падае лёнданскі «Таймс» (22.V.82), на Захад трапіў з Савецкага Саюзу зварот ад неафіцыйнае прафсаюзнае арганізацыі СМОТ⁹⁶ з просьбай аб дапамозе беларускаму вязьню сумленьня Міхалу Кукабаку, якога трымаюць ад 16 красавіка сёлета ў маскоўскім Інстытуце Судовае Псыхіятрыі імя Сербскага.

Лёнданскі аддзел Амнэсты Інтэрнэшнэл ладзіў 1-га ліпеня сёлета дэманстрацыю перад савецкім пасольствам у Лёндане, дамагаючыся званьнення з «псыхушкі» М. Кукабакі, чалавека зусім нармальнага, і дазволу яму выехаць на Захад.

(Беларус. № 301–302. Чырвень — ліпень 1982. С. 5.)

⁹⁵ **Аляксандр Жданковіч (Зданковіч)** (1924–1996), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Жыў у Лондане. Ад 1947 г. быў сябрам Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі, аднак далучыўся да апазіцыі і выйшаў з арганізацыі. Ад 1948 г. быў сябрам Хрысціянскага аб'яднання беларускіх работнікаў, уваходзіў у Часовую ўправу арганізацыі, быў першым старшынёй Лонданскага акруговага цэнтра. Цягам усяго існавання ХАБР уваходзіў у Галоўную ўправу. У 1962 г. стаў стваральнікам беларускай школы ў Лондане. Ад 1956 г. уваходзіў у Краёвы штаб Беларускага вызвольнага фронту, у сярэдзіне 1960-х гг. спрабаваў адрадыць дзейнасць лонданскага асяродка БВФ. У 1972 г. вярнуўся ў ЗБВБ, пастаянна абіраўся ў Галоўную ўправу, быў намеснікам старшыні, сакратаром, у 1995 г. быў абраны на пасаду старшыні.

⁹⁶ **Свободное межпрофессиональное объединение трудящихся (СМОТ)** — адна з першых спробаў стварэння ў СССР незалежных прафсаюзаў. Зарганізавана ў 1978 г.

Памятайма пра Міхала Кукабаку!

У беларускай праграме радыё «Свабода» 17-га кастрычніка сёлета, а ў расейскай 19-га кастрычніка, былі перададзеныя радыёгутаркі пра беларускага інішадумца Міхала Кукабаку, які дагэтуль знаходзіцца ў зьнявольенні за свае палітычныя, нацыянальна-культурныя і рэлігійныя перакананьні. Хворага Міхала Кукабаку савецкая «гуманная» ўлада гадамі трымае ў турмах і лягерох прымушовае працы, адмаўляючы яму права на выезд з Савецкага Саюзу, ад грамадзянства якога Кукабака адмовіўся, у які-небудзь дэмакратычны край.

(Беларус. № 324.
Сьнежань 1984. С. 1.)

Плякат пра М. Кукабаку

Плякат гэты выданы лёнданскім аддзелам Амнэсты Інтэрнэшналі. Вялікага фармату 1 м. удаўжкі й 65 цм. ушыркі, з чорным фонам і белымі літарамі, плякат прадстаўляе колькі найважнейшых момэнтаў з жыцьця беларускага інішадумца Міхала Кукабакі, рабочага родам з Бабруйска, які ўжо гадамі гібее ў савецкіх турмах, «псыхушках» і лягерох прымушовае працы.

Канфлікт у Міхала Кукабакі з савецкай уладай выбухнуў, калі ў 1968 г. савецкае войска акупавала Прагу. Міхал Кукабака, быўшы тады ў Кіеве, пайшоў у чэхаславацкае пасольства там і склаў пратэст супраць савецкае інтэрвенцыі ў Чэхаславаччыне. Мамэнт гэты паказаны першым на плякаце.

На плякаце, ілюстраваным рысункамі й фатаграфіямі Кукабакі ды некаторых месцаў ягонага зьнявольенья, зьмешчаная таксама цытата з Кукабакавых выказваньняў у часе суду над ім. Беларускі інішадумец сказаў:

«Найпершае ды найважнейшае права чалавека, а фактычна абавязак перад самім сабой, гэта трымацца сваіх перакананьняў. Я баюся турмаў, лягероў, псыхбальніцаў... але яшчэ больш як турмы, баюся хлусьні, нікчэмных наводзінаў ды свайго ўдзелу ўва ўсім гэтым. Мне ня сорамна, калі мяне завуць вязьнем, але мне прыкра, што я нарадзіўся ў гэтай краіне, і мне сорамна,

што блізу трыццаць гадоў я быў сам паслухмянай прыладай гэтай сыстэмы. Ды мае пагляды даўно змяніліся. Я хачу жыць паводля сваіх перакананняў, чытаць, што мне падабаецца, і глядзець, што хачу. І вы судзіце мяне за гэтае жаданьне».

Плякат пытаецца вялікімі літарамі: «Ці Кукабака свабодны?».

Плякат паведамляе, што здароўе ў Міхала Кукабакі вельмі слабое і заклікае пасылаць просьбы да савецкага пасла ў Лёндане, каб Міхалу Кукабаку было дазволена эміграваць на Запад. Пададзены адрыв савецкага пасольства. [...]

(Беларус. № 327.

Сакавік — ліпень 1985. С. 1.)

У абарону М. Кукабакі

У Лёндане 30 кастрычніка 1985 г. перад будынкам пасольства адбылася аднадзённая галадоўка і дэманстрацыя ў абарону Беларуса-інішадумца Міхала Кукабакі, шматгадовага вязня сумленьня ў Савецкім Саюзе. Дэманстрацыю ладзілі актывісты з Амінітэты Інтэрнэшэнал (аддзел Бэльсайз Парк, раней — Гэмпстэд Юнітэрыян). Штагоду 30-га кастрычніка інішадумцы ў Савецкім Саюзе ды іхныя прыхільнікі ў вольным сьвеце адзначаюць Дзень Палітычнага Вязьня.

Ужо а 7-й гадзіне ўраньні дэманстранты пачалі сваю актыўнасьць на месцы дэманстрацыі, разьмяшчаючы плякаты і партрэт М. Кукабакі ды раздаючы пазьней лістоўкі і збіраючы подпісы пад пэтыцыяй да савецкіх уладаў аб вызваленьні Кукабакі і дазvole яму выехаць за межы Савецкага Саюзу.

Вялікае зацікаўленьне праходжых выклікаў ілюстраваны плякат, прысьвечаны Кукабаку.

М. Кукабаку ўзялі пад сваю абарону лёнданская група Амінітэсты Інтэрнэшэнал ды гэтакія-ж групы ў Даніі і Аўстрыі. Лік абаронцаў Кукабакі павялічваецца, у чым можна было пераканацца з таго, што на дэманстрацыю прыбылі людзі з розных краінаў вольнага сьвету, каб выказаць сваю салідарнасьць зь беларускім інішадумцам.

Беларусы Лёндану і ваколіцаў падтрымалі дэманстрацыю групай, на чале якое быў старшыня ЗБВБ сп. Я. Міхалюк⁹⁷.

А. 3.

(Беларус. № 328. Студзень — сакавік 1986. С. 2.)

Гарбачову пра Кукабаку

Кангрэсман Франк Анунцыё⁹⁸ із штату Іліной (г. Чыкага) напісаў ліст генэральному сакратару ЦК КПСС М. Гарбачову⁹⁹ з просьбай дазволіць беларускаму вязню сумленьня Міхалу Кукабаку выехаць на Захад. Кукабака знаходзіцца ў знявольенні ад 1970 году за свае палітычныя, рэлігійныя і нацыянальныя перакананьні.

Тэкст ліста кангрэсмэна Анунцыё зьмешчаны ў ягоным выступленьні ў Кангрэсе ЗША з нагоды 68-ых угодкаў абвешчання незалежнасьці Беларускае Народнае Рэспублікі (гл. «Кангрэсавыя Запісы», 8.IV.1986, б. E1010).

У сваім выступленьні кангрэсман Анунцыё адзначыў патрыятычную дзейнасьць Беларускага каардынацыйнага Камітэту ў Чыкага¹⁰⁰ ды выдатны ўдзел амэрыканскіх Беларусаў у «духовым, эканамічным і інтэлектуальным росьце Амэрыкі».

(Беларус. № 330. Верасень 1986. С. 3.)

⁹⁷ **Янка Міхалюк** (1922–1995), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі, адзін з заснавальнікаў беларускага жыцця ў Брадфардзе. Ад 1965 г. жыў у Лондане (Вялікабрытанія). Быў пастаянным сябрам Галоўнай управы Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі, у 1970–1995 гг. — няўменным старшынёй арганізацыі. Належыў да кіраўніцтва Англа-беларускага таварыства, займаўся распаўсюдам часопіса «*The Journal of Byelorussian Studies*». Уваходзіў у Раду апекуноў Беларускай бібліятэкі імя Ф. Скарыны.

⁹⁸ **Франк Анунцыё** (анг. *Frank Annunzio*, 1915–2001), амерыканскі палітычны дзеяч з Чыкага. Быў дэпутатам Палаты прадстаўнікоў Кангрэса ЗША ў 1965–1993 гг.

⁹⁹ **Міхаіл Гарбачоў** (рус. *Михаил Горбачев*, нар. 1931), савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, у 1985–1991 гг. — Генэральны сакратар ЦК КПСС.

¹⁰⁰ **Беларускі каардынацыйны камітэт у Чыкага** — грамадская арганізацыя, створаная прадстаўнікамі паваеннай эміграцыі ў 1970-я гг.

М. Кукабака ў Віцебскай турме

Як падала брытанская арганізацыя, што сочыць рэгіійныя справы ў Савецкім Саюзе, Кестан Коледж, беларускі вязень сумленьня Міхал Кукабака (пра якога былі весткі, што яго выпусьцілі на волю ў ліку 150 вязьняў) пераведзены зь Пермскага лягеру № 36 у віцебскую турму. [...]

Падаем просьбу да ўсіх людзей добрае волі пасылаць Кукабаку словы падтрыманьня, бо ў яго падарванае здароўе ў выніку шматгадовага і жорсткага зьнявольеньня.

(Беларус. № 333. Студзень — сакавік 1987. С. 1.)

Галадоўка М. Кукабакі

На 18-м годзе свайго зьнявольеньня беларускі вязень сумленьня ў Савецкім Саюзе Міхал Кукабака адзначыць яшчэ раз галадоўкаю Дзень палітычнага Вязьня ў СССР 30-га кастрычніка сёлета. Тое самае зробіць Кукабака і 10 сьнежня на ўгодкі прыняцьця Аб'яднанымі Нацыямі Ўсеагульнае Дэкларацыі Правоў Чалавека.

Зь беларускім інішадумцам будучь сёлета салідарызавацца ягоньня абаронцы на Захадзе правядзеньнем дэманстрацыяў у Лёндане, Даніі, Аўстрыі ды ў Чыкага. Ініцыятары дэманстрацыяў — аддзелы Міжнароднай Амністыі, а ў Чыкага — Беларускі Каардынацыйны Камітэт.

Беларуска-Амэрыканскі Камітэт Абароны Вязьняў Сумленьня на Беларусі і Беларуска-Амэрыканскае Задзіночаньне выслалі тэлеграмы ў Міністэрства Юстыцыі СССР з просьбаю вызваліць Міхала Кукабаку і даць яму магчымасьць выехаць у якую-небудзь некамуністычную краіну, як аб гэтым просіць сам Кукабака. З падобнымі просьбамі было выслана зь ініцыятывы Міжнароднае Амністыі ў Лёндане на працягу кастрычніка сёлета колькі дзесяткаў лістоў да савецкага міністра юстыцыі Краўцова¹⁰¹. Рэдакцыя «Беларуса» просіць усіх сваіх чытачоў

¹⁰¹ **Барыс Краўцоў** (рус. *Борис Кравцов*, нар. 1922), савецкі юрыст, Герой Савецкага Саюза, у 1984–1989 гг. быў міністрам юстыцыі СССР.

таксама пісаць лісты да міністра Краўцова з просьбай вызваліць М. Кукабаку. [...]

(Беларус. № 340. Кастрычнік 1987. С. 3.)

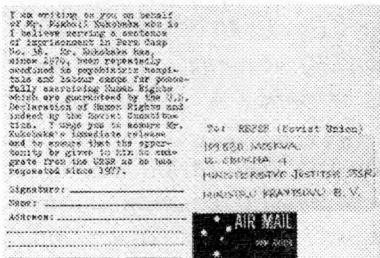

У Маскве пра М. Кукабаку

Савецкі акадэмік Андрэй Сахараў на прэсканфэрэнцыі ў Маскве ў часе побыту там прэзідэнта Рэйгана¹⁰², гаворачы пра палітычных вязняў, якіх савецкая ўлада трымае яшчэ ў знявольненні, назваў першым беларускага інішадумца Міхала Кукабаку.

(Беларус. № 348. Чэрвень 1988. С. 2.)

Паштоўка пра М. Кукабаку

Архітэктар Сьвецік Каранеўскі¹⁰³ ў Аўстраліі выдаў паштоўку на абарону беларускага вязня сумленьня Міхала Кукабакі. Кукабака адбывае цяпер тэрмін пакараньня ў лягery прымусовае працы.

На адным баку паштоўкі — фатаграфія Кукабакі, на другім — адрас і просьба (па-ангельску) да пракурора

Паштоўка ў абарону М. Кукабакі, выдадзеная ў Аўстраліі

РСФСР Емельянава¹⁰⁴, каб Кукабаку выпусьцілі на волю й дазволілі яму выехаць з Савецкага Саюзу, як ён гэтага дамагаецца ад 1977 году.

¹⁰² **Рональд Рэйган** (анг. *Ronald Wilson Reagan*, 1911–2004), амерыканскі палітычны дзеяч, губернатар штата Каліфорнія, акцёр і радыёведучы, 40-ы прэзідэнт ЗША (1981–1989).

¹⁰³ **Свецік Каранеўскі**, архітэктар, сын беларусаў-эмігрантаў у Аўстраліі Міколы і Аўгінні Каранеўскіх. Жыве ў Сіднэі.

¹⁰⁴ **Сяргей Емяльянаў** (рус. *Сергей Емельянов*, 1936–1995), савецкі юрыст, у 1984–1990 гг. быў пракурорам РСФСР.

Паштоўкі гэтакія Вы можаце дастаць задарма з рэдакцыі «Беларуса». З маркай за 36 цэнтаў (у ЗША) яна будзе дастаўленая адрасату наветранай поштай.

Просьба да ўсіх: пасылайце гэтыя паштоўкі або пішэце лісты пракурору Емельянаву з дамаганьнем (ветлівым) выпусьціць Міхала Кукабаку на волю. [...]

(Беларус. № 348. Чэрвень 1988. С. 2.)

М. Кукабака на сьпісе аб званьненьні

У канцылярыі кангрэсмэна Фрэнка Вульфа¹⁰⁵ із штату Вірджынія газэце «Беларус» было сказана, што зьявольены беларускі інашадумец Міхал Кукабака быў на сьпісе прозьвішчаў, які міжнародная рэлігійная дэлегацыя перадала савецкім уладам улетку сёлета. У складзе дэлегацыі быў і кангрэсмэн Вульф. Савецкія афіцыйныя асобы Фёдар Бурлацкі¹⁰⁶, старшыня Грамадзянскай Камісіі Правоў Чалавека, і Канстантын Харчэў¹⁰⁷, старшыня Савету да Рэлігійных Справаў, публічна сказалі дэлегацыі, што ў верасьні сёлета ў Савецкім Саюзе будзе амністыя. Савецкія чыноўнікі не сказалі, аднак, ці ўсё тая, хто быў у сьпісе, будуць звольненыя.

На сьпіску было таксама прозьвішча дыякана Ўладзімера Русака¹⁰⁸, Беларуса з Баранавічаў.

¹⁰⁵ **Фрэнк Вульф** (анг. *Frank Rudolph Wolf*, нар. 1939), амерыканскі палітык-рэспубліканец, у 1981–2015 гг. быў дэпутатам Палаты прадстаўнікоў Кангрэса ЗША.

¹⁰⁶ **Фёдар Бурлацкі** (рус. *Федор Бурлацкий*, 1927–2014), савецкі і расійскі палітолаг, журналіст і публіцыст, доктар філасофскіх навук, адзін з аўтараў «Моральнага кодыкса строителя коммунизма» (1961).

¹⁰⁷ **Канстанцін Харчэў** (рус. *Константин Харчев*, нар. 1934), савецкі партыйны і дзяржаўны дзеяч, дыпламат. У 1984–1989 гг. быў старшынёй Савета па справах рэлігій Савета Міністраў СССР.

¹⁰⁸ **Уладзімір Русак** (нар. 1949), праваслаўны святар. Падрыхтаваў трохтамовае даследаваньне «Свидетельство обвинения», прысвечанае дачыненням Рускай праваслаўнай царквы і савецкай улады, з аповедам пра рэпрэсіі супраць царквы. За казанні пра пакутнікаў за веру быў пазбаўлены права служэньня. У 1986 г. быў асуджаны за «антысавецкую агітацыю і прапаганду» на 7 гадоў. Па вызваленьні жыў у Маскве.

Дамаганьні вызваленьня Кукабакі ды іншых зьявольных не павінны аднак паслабляцца ад заяваў савецкіх чыноўнікаў аб амністыі.

(Беларус. № 351. Верасень 1988. С. 2.)

Міхась Кукабака на волі!

Заходнія газэты паведамілі б сьнежня, што беларускі ініцыятар, шматгадовы палітычны вязень Міхал Кукабака выпушчаны на волю зь Пермскага лягеру суролага рэжыму (лягер № 35). Карэспандэнт газэты «Нью-Ёрк Таймс» А. Розэнталь¹⁰⁹ паведаміў з Масквы, што Кукабаку звольнілі 3-га сьнежня, калі яму споўнілася 52 гады жыцьця. Але не ўгодкі нараджэньня былі прычынай вызваленьня Кукабакі. Ход гэты быў прыстасаваны савецкімі ўладамі да прыезду Гарбачова ў Нью-Ёрк¹¹⁰. Як зазначыў Розэнталь, гэта быў свайго роду «падарунак ад Гарбачова гораду Нью-Ёрку».

Кукабака знаходзіцца цяпер у Маскве, затрымаўся ён часова на кватэры былога палітвязьня эканаміста Льва Цімафеева¹¹¹, зь якім Кукабаку давалося дзяліць у лягеры № 35 штрафную камэру.

(Беларус. № 354. Сьнежань 1988. С. 1.)

¹⁰⁹ Маецца на ўвазе Эндру Розэнталь (анг. *Andrew Mark Rosenthal*, нар. 1956), журналіст, сын ведамага рэдактара «Нью-Ёрк Таймс» Абрама Розэнгала. У той час Эндру Розэнталь працаваў карэспандэнтам у Маскве.

¹¹⁰ Маецца на ўвазе візіт Міхаіла Гарбачова ў Нью-Ёрк у снежні 1988 г., падчас якога савецкі лідар сустрэкаўся з Рональдам Рэйганам і Джорджам Бушам, выступаў у ААН.

¹¹¹ Леў Цімафееў (рус. *Лев Тимофеев*, нар. 1936), расійскі пісьменнік, журналіст, эканаміст, грамадскі дзеяч, дысідэнт. Аўтар працы «Технология черного рынка, или Крестьянское искусство голодаг». Арыштаваны ў 1985 г., вызвалены ў 1987 г. Адзін з заснавальнікаў часопіса «Гласносьць» і аднайменага прэс-клуба. Жыве і працуе ў Маскве.

[Гутарка В. Крупскага¹¹² з Міхасём Кукабакам]¹¹³

М. Кукабака: Я зь вялікай павагай стаўлюся да супрацоўнікаў Вашай рэдакцыі.

В. Крупскі: **Як Вы адчуваеце сябе на свабодзе? Колькі гадоў Вы правялі ў зьнявольненні, здаецца, гадоў васьмнаццаць...**

М. Кукабака: Не, крышку менш. Усяго разам я правёў шаснаццаць з палавінаю гадоў. У 1970 мяне пасадзілі, а два гады ў мяне перапынак быў. Значыцца, шаснаццаць з палавінаю гадоў усяго разам. Апошні раз я бесьперапынна сядзеў больш за дзесяць гадоў, гэта значыцца ад 18 кастрычніка 1978 г. і да другога сьнежня гэтага году.

В. Крупскі: **Якія месцы зьнявольнення былі для Вас найцяжэйшыя?**

М. Кукабака: Трэба сказаць, самаму моцнаму ціску, можна сказаць, фізычнаму, мяне паддалі, калі я сядзеў у Наваполацкім канцлягеры Віцебскай вобласьці, гэта значыць, у Беларусі. Тады ўсімі спосабамі хацелі вымусіць ад мяне пакаяльнага ліста з тым, каб я ўзьвёў паклёп на сваіх блізкіх сяброў і сам раскаяўся, «усьведаміў», як гэта яны ўважалі. Мне прапанавалі выклікаць карэспандэнта «Советской Белоруссии», каб ён памог ускрыць ліст, гэта значыць, каб я публічна адмовіўся ад сваіх поглядаў. Дзеля гэтага яны мяне ўва ўсе штрафныя ізалятары цягалі, у ПКТ садзілі, надсылалі ў накрытую зачыненую турму, арганізавалі пабоі мяне крымінальнікамі (у Клецкай турме; там быў такі апэратыўнік капітан Маранчак) на заданьне мясцовага КДБ. Словам, ужывалі вельмі шмат мэтадаў.

Вельмі цяжкім таксама было зьнявольненне ў Пермскіх лягерах у 36-й зоне, гэта значыць ВС 389/36, які быў расфарміраваны летась. Там быў больш псыхалягічны ціск. Дзевятнаццаць месяцаў мне не давалі ліставацца, наагул, хоць я і ня быў пазбаўлены права ліставацца, але з розных выдуманых прычынаў мне

¹¹² **Васіль Крупскі** (сапр. Васіль Фрэйдкін), журналіст, быў карэспандэнтам Беларускай, а потым Рускай рэдакцыі Радыё «Свабода» ў Мюнхене, Нью Ёрку.

¹¹³ Машынапіс захоўваецца ў архіве БДАМЛМа.

не давалі пісаць лісты. Таксама саджалі ў карцэры, саджалі ў ПКТ, гэта значыць, у лягерную турму, за тое, што дамагаўся перагляду мае справы, хацеў дамагацца рэабілітацыі. Вось такая была сытуацыя.

Апошнімі часамі ў сувязі зь вялікай падтрымкай міжнароднай грамадзкасці стаўленьне да мяне стала больш спакойным, гэта значыць, у карцэры мяне не саджалі, апошнім часам перад вызваленнем.

В. Крупскі: Міхал, ці сустракалі Вы яшчэ якіх-небудзь палітзьяволеных зь Беларусі?

М. Кукабака: Я на этапе выпадкова сустрэў Зайцава Вячаслава Кандратавіча зь Беларусі. Але ягонага лёсу я ня ведаю. Магчыма, яго дзе-небудзь у больніцу засадзілі. Вярталіся мы зь ім зь Інстытуту Сербскага. Далей я сказаў-бы, што ў Пермскіх лягерах ёсць людзі проста трагічнае долі. Я хацеў-бы сказаць пра людзей, засуджаных за гэтак званыя «ваенныя злачынствы». Гэта значыцца, што на самой рэчы — я глыбака перакананы — што бальшыня гэтых людзей не рабіла злачынстваў, хоць, магчыма, некаторыя і былі замешаныя.

Брэжнеў сваім часам падняў гэткую кампанію, што «ніхто не забыты, нічога не забыта». І некаторыя людзі, якія ўжо пры Сталіне адбылі зьявольне, гэта значыць, адразу-ж на вайне ўсё было расьсьледавана і ясна было, у якой ступені ён там мог супрацоўнічаць зь немцамі, іх зноў арыштоўвалі ў 70-х гадох, і давалі па 15, па 10 гадоў дадаткова. У дачыненні да гэтых людзей гэта трагічная сытуацыя. Некаторыя зь іх памерлі ў лягеры, так і ня выйшаўшы на свабоду. Гэта зусім безабаронныя былі людзі, зусім бездапаможныя. Іх бязупынку шантажавалі. «Калі Вы будзеце апрачэстоўваць, будзеце змагацца, мы проста Вам новую справу складзём у моц новавыяўленых абставінаў»... Ёсць такі мэтад шантажу, што «мы новую сфабрыкуем справу і прысудзім Вам расстрэл». І гэтых беларусаў вельмі шмат у лягеры было. Гісторыя, бадай, яшчэ чакае на расьсьледваньне вось гэтага злачынства камуністаў у дачыненні да гэтых людзей.

В. Крупскі: Міхал, мы читалі Вашыя працы, якія зьяўляліся ў самвыдавецтве. У аднэй зь іх Вы асуждалі палітыку моўнае русыфікацыі ў Беларусі. Відаць, гэтая палітыка спрычынілася таксама да таго, што Вы цяпер гаворыце з намі па-руску. Што-б Вы маглі сказаць на гэтую тэму?

М. Кукабака: Зусім слушна. Я — ахвяра савецкае палітыкі русыфікацыі. Я яшчэ памятаю, калі быў у дзіцячым доме ў Беларусі, дык у нас некаторыя часанісы выходзілі ў беларускай мове, вывучалі крыху беларускую мову. Пасьля ў сямнаццаць гадоў павезлі мяне ў Сібір на гэтак званую будоўлю камунізму, і я вярнуўся толькі ў 1976 г. пасьля зьявольнага. Я заўважыў, што шмат што змянілася ня ў лепшы бок. Русыфікацыя запраўды ў Беларусі ў самым шырокім маштабе праяўляецца. Дарэчы, у 1987 годзе, калі мяне вывозілі «ўгаворваць», каб я напісаў пакаяльны ліст і выйшаў на свабоду, я быў у Віцебскай турме і спэцыяльна кожны дзень слухаў радыё, сачыў [за навінамі]. І разумею, на мой жаль, бачыў, што па-беларуску амаль ніхто не гаворыць. Нават дыктар радыё, і такое адчуваньне, што ён ня часта гаворыць па-беларуску. Беларускую мову ў існасьці знаюць можа толькі філёлягі ды дыктары, і, магчыма, некаторыя пісьменьнікі, якія спрабуюць, так сказаўшы, узняць, ажывіць беларускую культуру. Я стаўся ахвяраў гэтай русыфікацыі, на жаль.

В. Крупскі: Міхал, у свой час Вы адмовіліся ад савецкага грамадзянства. Ці Вы й далей застаецеся на гэткай-жа пазыцыі?

М. Кукабака: Так, я застаюся на гэткай-жа пазыцыі. У 1977-м годзе я адмовіўся ад савецкага грамадзянства дзеля палітычных матываў, заявіў, што ня хачу нічога мець агульнага з камунізмам, не хачу быць саўдзельнікам ва ўсіх гэтых злачынствах. Я застаюся на гэтай пазыцыі, я буду дамагацца адкліканьня неабгрунтаванае пастановы ад 1977-га году, у якой мне было адмоўлена ў маім дамаганьні пазбавіць мяне савецкага грамадзянства. Пакуль існуе камуністычны рэжым, пакуль існуе таталітарная сыстэма, я не хачу быць грамадзянінам гэтай дзяржавы. Таму што грамадзянства ў гэтым дачыньні,

прымусовае грамадзянства — гэта рабства. І грамадзянства дзяржавы, учынкі якое нельга прадказаць, якое робіць шкоду людзям, наўсуперак волі народу, гэта як-бы ўскосны ўдзел ува ўсім гэтым. Вось такая праблема.

В. Крупскі: Міхал, у выніку новае палітыкі савецкага кіраўніцтва Вы выйшлі на свабоду. Што Вы думаеце аб палітыцы перабудовы і, у прыватнасці, што Вы думаеце аб курсе Міхаіла Гарбачова, аб ім самім?

М. Кукабака: Аб запраўдных намерах Гарбачова меркаваць, разумеюць, даволі цяжка. Так, пачнем ад таго, што я выйшаў на свабоду. Я ня думаю, што я выйшаў на свабоду выключна дзеля нейкіх новых гуманістычных тэндэнцыяў у савецкім грамадстве. Не. Я думаю, я выйшаў на свабоду выключна ў моц вялізарнага ціску з боку заходняй міжнароднай грамадзкасці, розных арганізацыяў, дзяржаўных палітыкаў, і сп. Рэйгана, і сп. Мітэрана¹¹⁴, і Гэльмута Коля¹¹⁵, шмат каго, вельмі многія людзі змагаліся за тое, каб нас выпусцілі на свабоду. І Гарбачоў, і ягоны ўрад зацікаўлены ў падняцці эканомікі, бязмоўна, ва ўмацаваньні ня толькі эканамічнага патэнцыялу, але і абароннага патэнцыялу. І Захад у нейкай меры ставіў даваньне эканамічнай дапамогі, фінансавай у залежнасці ад гуманітарных праблемаў. Я думаю, вось гэта й спрычынілася да таго, што Гарбачоў выпусціў нас на свабоду. Упадтрымку гэтага аргумэнту гаворыць і тое, што на працягу ўсіх гадоў я дамагаўся перагляду справы. Мне гэтак і ня было дазволена перагледзіць маю справу.

Цяпер што да галоснасці. У мяне такое адчуваньне, што галоснасць праўляецца толькі там, дзе й бяз гэтага ўжо ўсё ведама, як на Захадзе, гэтак і тут. Там-жа, дзе можна схавець, там хавуюць. Там галоснасці няма. Там пануе безгалоснасць. А дзе проста немагчыма схавець, там яны вымушаныя... пры-

¹¹⁴ Франсуа Мітэран (фр. *François Maurice Adrien Marie Mitterrand*, 1916–1996), французскі палітычны і дзяржаўны дзеяч, адзін з лідараў сацыялістычнага руху, прэзідэнт Францыі ў 1981–1995 гг.

¹¹⁵ Гельмут Коля (ням. *Helmut Josef Michael Kohl*, нар. 1930), нямецкі палітычны і дзяржаўны дзеяч, федэральны канцлер ФРГ у 1982–1998 гг.

кладам, друкаваць творы, выступаць, таму што з узмацненем абмену можна пераслаць на Захад, можна апублікаваць на Захадзе творы, як заўсёды гэта рабілі адважныя людзі. У гэтым выпадку яны дапушчаюць галоснасьць. Але я паўтараю: там, дзе можна прыхаваць, яны прыхоўваюць.

[1989 (?)]

ЖЫЦЦЁ ПАСЛЯ ВЫЗВАЛЕННЯ, або ЛІСТЫ ЯК НЕНАПІСАНЫЯ ЎСПАМІНЫ

На прэзентацыі ў Бабруйску Праваабарончым цэнтрам «Вясна» стужкі «Дысідэнт», прысвечанай Міхасю Кукабаку, Алесь Бяляцкі сказаў пра героя: «Вельмі добра, што ён піша, хоць пісаць кніжку ўспамінаў прынцыпова адмаўляецца. У яго шмат занатовак, эпізодаў з тых дысідэнцкіх гадоў»¹¹⁶.

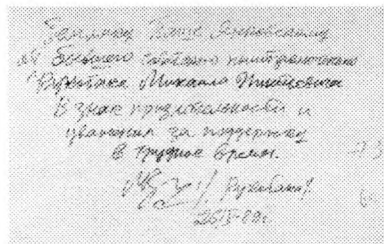

Кукабакавы лісты да Янкі Запрудніка пасля вызвалення — гэта таксама частка ўспамінаў: дакументальнае сведчанне 1990–2000 гадоў. Сведчанне пра сябе па-за кратамі, але ці свабоднага насамрэч? Пра апошнія дні «імперыі зла», пра надзеі і прадказанні, калі чытач сам можа вызначыць, што спраўдзілася, а што не.

27.V.89 г.

Здравствуй, дорогой Паша¹¹⁷!

Во-первых, большое спасибо за помощь, которую вы все мне оказали. Она мне очень кстати. До этого Леонид Иванович кредитовал меня на неопределенный срок, и я, пользуясь случаем, сразу рассчитался с ним. Он высказал сомнения в отношении Петра Павельевича, и я нашёл его доводы вполне

Здымак М. Кукабакі і аўтограф
(на адвароце) П. Янкоўскаму
(Я. Запрудніку). 26.05.1989

¹¹⁶ «Міхась Кукабака — прыклад нязломнасці чалавечага духу». Гл.: <http://spring96.org/be/news/73905>.

¹¹⁷ **Павал Янкоўскі** — псеўданім Янкі Запрудніка.

обоснованными. Об этом мы Мише (родичу Светличной) и изложили, надеясь, что он всё передаст Вам при встрече.

Далее Леонид Иванович высказывался в том плане, что лучше бы вообще сюда не пересылали деньги, Петру, в смысле, а пересылали на имя Каролин Браун, к примеру, чтобы при поездке в Англию Лёня мог их использовать. В этом тоже, видимо, есть смысл. Ну, да разве всё предусмотреть заранее? Поезд, как говорится, ушёл. Я очень благодарен за самую помощь, в какой бы форме она ни проявилась.

Лёня звонил, что от тебя письмо, но я не застал его дома. На днях заберу. Вообще все письма я получаю на адрес Льва Тимофеева. Мне это удобно, так как в любое время могу забрать их у него. Лучше туда и пиши. Под его фамилией в скобках указать: (Для Миши), и всё будет понятно.

Пользуясь случаем высылаю свою фотографию: такой я через два с лишним месяца после лагеря.

А теперь несколько слов о себе как диссиденте на сегодняшний день.

Итак, коммунисты категорически отказались пересматривать сфабрикованное мне обвинение (иначе пришлось бы меня реабилитировать) и освободили по указу о помиловании, против которого я столь же категорически возражал.

В течении 12 лет я упорно настаивал на своём отказе от советского гражданства, добивался юридического признания этого факта. Мои требования игнорировали, как будто их и не существовало.

Подобный тактический приём — «не замечать» — весьма распространён среди советских чиновников любого уровня.

Если какое-то явление или факт не укладывается в официально установленные догмы, то их не будут замечать, несмотря на их очевидность для окружающих. Так, на протяжении десятилетий «не замечали» таких неудобных для властей явлений, как: пьянство, наркомания, политзаключённые, мафия и т. д. Утверждалось, что ничего подобного при социализме нет и быть не может.

Не посчитались и с моими требованиями прямо из лагеря выслать за рубеж, хотя я неоднократно заявлял, что признавать советское гражданство не буду; поэтому после освобождения возникнут проблемы.

По условиям освобождения (при помиловании) ссылка мне официально не определена. Тем не менее власти отказались выдать мне старые документы, а потребовали, чтобы я ехал на место своего ареста получал там новый паспорт и устраивался. Это уже явное ограничение мне в выборе места жительства, а сам факт получения нового паспорта означает фактическое признание советского гражданства, против которого я решительно возражаю.

По месту ареста в г. Бобруйске у меня нет ни друзей, ни родственников, нет и не было никакого жилья; враждебное отношение местных властей. Иначе говоря, сознательно хотят создать провокационную, конфликтную обстановку вокруг меня. За 10 лет, что я сидел, местные власти содействовали разворовыванию и порче даже моих скромных вещичек, которые по закону должны были храниться на складе до моего освобождения. На мою жалобу бобруйский прокурор даже не стал отвечать вообще.

И вообще, юридически абсолютно необъяснимо, почему я обязан получать удостоверение личности — паспорт именно в г. Бобруйске (с которым меня абсолютно ничего не связывает кроме неприятных воспоминаний), а не в любом другом городе СССР, в том числе и в Москве?

Вот такую создали ситуацию. Освободили, но... не имею крыши над головой. Не имею права устраиваться на работу и законно арендовать жильё у кого бы то ни было. Вообще лишён всяких прав.

На свои последние заявления в Президиум СССР, поданные ещё в лагере в 1988 г., так и не получил ответа. Буду писать снова. На этот раз «Открытое обращение» в Президиум, в котором буду настаивать на признании (юридическом) своего отказа от гражданства, впервые сделанного 16 апреля 1977 года.

Что же касается процедуры самой эмиграции, то выехать из СССР по «сценарию» советских идеологических служб, вероятно, можно было и в 1976-77 гг. (т. е. фиктивный брак и т. д.).

Но я предпочёл годы заключения, чем соблюдать советский ритуал эмиграции, а точнее, коммунисты решили скорее похоронить меня в тюрьмах, чем позволить выехать из страны не по ихнему «ритуалу».

Чем же я их так «обидел»?

Главное, я отказался от гражданства по политическим мотивам.

Одним из аргументов было следующее. «Мне стыдно, что я родился “русским” в этой стране... я считаю оскорбительным для себя быть гражданином государства, которое уничтожило десятки миллионов собственных граждан и принесло неисчислимые страдания народам других стран... будучи гражданином, я как бы соучаствую во всём том зле, которое совершает это государство вопреки воле своего народа...».

Я утверждал, что гражданство в СССР — это фикция, как и многое другое, как выборы, демонстрации и т. д.

Дальше, «... так как инакомыслие в этой стране считается преступлением, то я, в силу своих убеждений, всегда буду субъектом преступления по законам этого государства, а значит обречен на бессрочное заключение... поэтому после освобождения меня от советского гражданства прошу позволить выехать в любую не-коммунистическую страну».

Вот так я ставил вопрос в 1977 годы и позже в лагерях. Выезд не как самоцель, побег, а как элемент борьбы за суверенитет личности. Как борьба против государственной собственности на человека.

Разумеется, на такие «уступки» коммунисты не могли пойти и упрятали меня на долгие годы за решётку.

Но даже и без всего этого. Вы же знаете — все эти годы был Афганистан. Я не смог бы пройти мимо, как не мог пройти мимо Чехословакии 1968 года.

Значит, я все равно был обречен на тюрьму. Я стал бы вечным узником, если бы не политические маневры Горбачёва, если

бы он не сделал нас — политзаключённых — своей разменной монетой в торговле с западом. То, что я говорю, — не домысл.

В 1986 году начальство Пермского лагеря угрожало добавить мне новый срок после 1990 года, если я не изменю своих убеждений. Это ещё 10 лет. Всего составило бы 28 лет. Это был бы конец. Я бы умер. У меня нету столько сил, Бог не дал лишнее.

Коммунистическое государство в России является анахронизмом в современном цивилизованном мире. Равносильно, как если бы восточную деспотию XV века перенести в XX-ый. Ни в маленькой Австрии, ни в большой Америке люди не смогут чувствовать себя спокойно, пока существует коммунистический режим в такой огромной стране, как Россия; пока судьбы многих миллионов людей будут зависеть от воли «злого» Сталина или «добренького» Горбачёва.

Для того, чтобы скрыть, замаскировать от мира крепостническую сущность режима в СССР, коммунисты прибегают к имитации всех внешних атрибутов демократии: голосование, демонстрации, псевдообщественные организации, разные названия газет и т. д.

Важным элементом пропаганды является и гражданство.

Но институт гражданства в СССР не имеет ничего общего с тем, что подразумевают под этим в Западно-европейском обществе.

Человек в СССР никогда не был и даже сегодня не является гражданином в том понимании этого слова, как о себе может сказать житель Австрии, Дании, Великобритании или, скажем, Вы — гражданин Соединенных Штатов Америки.

Свыше 20 лет назад, когда я стал бойкотировать это коллективное шаманство, эти ритуальные «игры» в демократию — выборы, профсоюзы, демонстрации и т. д., то вопрос гражданства — это важное звено советской пропаганды — как-то выпадало из поля моего внимания.

Но разобравшись во всём этом, я решил официально не признавать того, чем в действительности никогда не обладал

и не обладаю — гражданство. Я отказался от соблюдения «ритуала».

Гражданство в СССР — это иллюзия. Принудительное гражданство — это рабство. В СССР человек до сих пор является собственностью государства. Таковы реалии этой страны.

Боюсь, что я утомил Вас своим длинным и, прямо скажем, «школьным» письмом. Просто хотелось, чтобы меня правильно поняли. К сожалению, не всегда меня понимают (или не хотят), в том числе и некоторые диссиденты. Думаю, в первую очередь те, кто хочет спокойно жить и в то же время считаться диссидентом.

Человеку свойственно стремление к душевному комфорту — к согласию с самим собой. А если кто-то рядом это «согласие» нарушает самым фактом своего существования, а точнее образом своего поведения? Такой человек не всегда приятен, его не хочется понимать.

Вам, как-бы со стороны, легче быть объективным в таком деле. По существу, я продолжаю тот же образ жизни, ту же линию поведения, которые были прерваны моим арестом 6 октября 1978 года.

Власти терпят меня на свободе, пока терпят. Дальше будет видно. Возможно, я окажусь на Западе, может, нет. Не всё самому ясно. Пока никаких официальных приглашений я ниоткуда не получал. Об этом мне сказали в ОВИРе (отдел виз).

Мне можно сделать один, но очень серьёзный упрёк — в моей слабой активности, слабой энергичности.

Объективная сторона дела такова, из-за длительного срока заключения (и жестоких условий) у меня разладились некоторые функции организма, своего рода болезнь. Трудности с врачом, лекарством и прочее... Это проблема — очень многих, кто слишком долго сидел и остался без семьи. Со сроком мне «не повезло» больше, чем другим, на сегодняшний день. Но каждый выбирает себе судьбу сам, и здесь нет места для сожалений.

Субъективно то, что из-за своей житейской бестолковости плохо справляюсь с такими проблемами. Плохо то, что допустил слабость, позволил личным неурядицам повлиять на

свои общественные интересы. По существу, стою как бы вне окружающей жизни.

Единственный человек это Леонид Иванович, который с полным пониманием и сочувствием относится к этой моей сегодняшней растерянности. Дай Бог, всё как-то образуется.

М. Горбачёв не раз публично заявлял, что «не обладает истиной в последней инстанции». Далее, он утверждал, что за инакомыслие никто в СССР не будет подвергаться преследованию.

Может быть этими заявлениями он хотел снизить поток эмиграции и заодно создать себе «имидж» на Западе? Вполне возможно, что так. Если бы его намерения были искренними, то провели бы реабилитацию лиц, пострадавших за политическое инакомыслие в так называемые «застойные годы». Пока об этом не слышно.

Задолго до Горбачева с его «перестройкой» я жил и поступал, опираясь на свою совесть и разум, и не оглядывался на решения, указы, заявления разных Правителей. При этом убеждении остаюсь и сейчас.

Поэтому я открыто солидарен с любой группой лиц, союзом или партией, которые чётко стоят на демократических (а значит антикоммунистических) позициях. Разумеется, при условии их правильного подхода к национальным проблемам.

Правильным отношением к национальному вопросу я считаю не «признание прав на самоопределение» (об этом и во всех советских конституциях записано), а непризнание Российской Империи — СССР как правового образования. И требование провести деколонизацию в соответствии с решениями ООН.

Как сам белорус по национальности, я твёрдо убежден: только при полной независимости от Москвы белоруссы могут возродиться как нация.

Руссификация угрожает и многим другим народам Империи.

Сказанное — не преувеличение. Язык — этот важнейший признак национальной самобытности народа, потерял в сегодняшней Белоруссии свою массовую базу. Разве не парадокс, что Вы — белоруссы, живущие в далёкой Америке, за многие

тысячи километров от исторической Родины, являетесь более полноценными представителями белорусской культуры, носителями языка, чем люди, живущие на земле своих предков. Печально, но это — факт.

Сейчас, в условиях либерализации, делаются попытки исправить такое положение. Но это усилия энтузиастов вопреки воле продажного белорусского чиновничьего аппарата и... при равнодушии, прямо скажем, основной массы писателей. Это ли не показатель национальной деградации народа, утери им чувства национального достоинства. Всё это результат коммунистической национальной политики, проводимой десятилетиями.

А вот положению, вернее, отношению к национальным вопросам в Прибалтийских республиках нам, белорусам, можно только завидовать. Там даже партийная верхушка вынуждена считаться с требованиями народа, учитывать его настроения.

Да ведь и в лагерях, если вспомнить, основную массу политзаключённых составляли представители из Прибалтики, потом украинцы. Из белоруссов лишь я один был осуждён по ст. 7 УК РСФСР по обвинению в «национализме», да и по ст. 190 — то есть по статьям, которые считаются «классическими» политическими статьями.

За освобождение Марта Никлуса¹¹⁸, Тарто¹¹⁹, Тамкевичюса¹²⁰, Сваронераса и др. в Прибалтике выступала интеллигенция, устраивались демонстрации.

Меня поддержали только Вы и правозащитные организации за рубежом. Здесь, в СССР, в мою защиту выступали только

¹¹⁸ **Март Ніклус** (эст. *Mart Olav Niklus*, нар. 1934), эстонскі праваабаронца. За антысавецкую дзейнасць знаходзіўся ў зняволенні ў 1958–1966 і 1981–1988 гг. У 1990–1992 гг. быў дэпутатам Кангрэса Эстоніі.

¹¹⁹ Маецца на ўвазе **Эн Тарта** (эст. *Enn Tarto*, нар. 1938), эстонскі паптычны дзеяч, адзін з лідараў дысідэнцкага руху. У 1956–1960, 1962–1967 і 1983–1988 гг. знаходзіўся ў зняволенні за антысавецкую дзейнасць.

¹²⁰ Маецца на ўвазе **Сігітас Тамкевічус** (літ. *Sigitas Tamkevičius*, нар. 1938), літоўскі каталіцкі дзеяч, арцыбіскуп Каўнаса. У 1983 г. быў арыштаваны і асуджаны за антысавецкую прапаганду і агітацыю. Вызвалены ў 1988 г.

некоторые московские диссиденты во главе с академиком А. Д. Сахаровым.

В Белоруссии же — тишина. Все эти сегодняшние крикуны-«перестройщики», конъюктуристики: Алесь Адамович¹²¹, Василь Быков¹²², Гилевич¹²³ и др. Никто из них и слова не сказал в мою защиту, да и вообще в защиту сегодняшних политзаключённых. С завидным энтузиазмом они сейчас «разрабатывают» очень им выгодную, золотую жилу — сталинских репрессий 40-50 летней давности. Как же!/? И безопасно, и престижно. Но ни один из них даже сегодня, когда я на свободе, не поинтересовался: как я живу, как устроен, в чём нуждаюсь после почти 17 летнего заключения.

Никто из них ни в чём не попытался помочь мне, поддержать мои требования о пересмотре сфабрикованных мне дел, помочь мне в реабилитации, пока я жив. Как же! Мёртвых легче, безопаснее реабилитировать, ведь не только жертвы, но и палачи в могилах. Мои же палачи и сегодня при деле, на своих местах, только ждут своего часа. Поэтому и обходят их стороной быковы и адамовичи.

Потому и не верю я в искренность слов Быкова и Адамовича — ни устному, ни письменному. Все они конъюктуристики. Хотя Вас, на Западе, их броская, эффектная, «смелая» фраза с высоких трибун может легко ввести в заблуждение. Не забывайте только. Их показная «смелость» — это разрешенная смелость как элемент перестроечной пропаганды Горбачёва. Изменится власть, и фраза их изменится.

Вы для меня важный фактор поддержки сегодня, и я благодарен Вам за это. Паша! Мне было бы интересно увидеть

¹²¹ **Алесь Адамовіч** (1926–1994), пісьменнік і грамадскі дзеяч. У 1989 г. быў народным дэпутатам СССР.

¹²² **Васіль Быкаў** (1924–2003), пісьменнік і грамадскі дзеяч. У 1978–1989 гг. быў дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР, у 1988 г. стаў адным з заснавальнікаў Беларускага народнага фронту. У 1989 г. абраны народным дэпутатам СССР.

¹²³ **Ніл Гілевіч** (1931–2016), паэт і грамадскі дзеяч, народны паэт Беларусі. У 1985–1990 гг. быў дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР.

фотографіі Ваших мест, всё, что связано с белорусским землячеством.

Привет твоим близким и всем сябрам белоруссам. И конечно передайте привет и мою благодарность за поддержку Зинаиде Михайловне.

Всего Вам доброго!

МК.

3.III.89.

Вот примерно такое письмо, Паша, я отправил тебе со своей фотографией. Схожие письма и послал Каролин Браун в Англию и Герхильд Кучере в Австрию. Ни одно из них не дошло до адресата. Такова эта избирательная «гласность». Фотографию твою получил, большое спасибо, и за бандероль с кофе тоже. В моих делах пока никаких изменений нет. 10 марта я направил «Открытое обращение» в Президиум. Пока ответа не получил и вряд ли получу. Очень они любят «отмалчиваться», когда ответить нечего или неудобно.

Что скрывать, настроение у меня отвратительное. В лагере я был как стальная пружина, чем больше давят, тем больше сопротивление.

Сейчас полная душевная расхлябаность как никогда в жизни. Но и проблемы личного плана, которые пытаюсь решить, раньше тоже не возникали.

Ну, да ладно об этом. Пока Леонид Иванович будет в Англии, успеешь написать ему для меня. У Вас почта быстрее гораздо, чем у нас, работает.

Всего доброго!

Привет землякам, Зинаиде Михайловне и по возможности выехавшим из СССР недавно, кто меня знает. Где-то в Штатах Петренко, Мария Гавриловна с семьей. Она очень много мне старалась помочь, пока я сидел. Не знаю её адреса. Ну, будь здоров!

МК (Кукабака).

14.ІІ.1990 г.

Здравствуй, дорогой Паша!

Давненько я не писал тебе. Да ведь у нас письма за границу всё равно что из лагеря. Пишешь и как бы оцущаешь чьё то недремлющее око, которое заглядывает через плечо: то ли слово написал, так ли мысль выразил, чтобы её выпустить за кордон. И часто не выпускают, несмотря на все разговоры о гласности. Кстати, получил ли ты мою Рождественскую карточку?

По-прежнему разгоняют митинги, если они не понравились властям. 18 января в Москве на площади около памятника Юрию Долгорукому¹²⁴ Демократический Союз¹²⁵ и Московский Народный Фронт¹²⁶ пытались провести митинг в память о разгоне Учредительного Собрания в 1918 году.

Понаехали «чернорубашечники» (спецназ), с дубинками разгоняли, а кого и арестовали; своими глазами видел. Любопытно, что помогали им арестовывать демонстрантов немало людей в «штатском». Среди них, говорят, много «афганцев» — бывших интервентов. Их охотно берут на службу в КГБ и другие карательные органы.

И всё таки народ осмелел, как меньше стали сожгать. И в Белоруссии народ стал просыпаться понемногу. Даже Христианское Демократическое движение¹²⁷ образовалось, в котором и священники принимают участие. Благо Литва рядом, есть с кого пример брать.

¹²⁴ Помнік кіеўскаму князю Юрыю Даўгарукаму (1090-я — 1157), які лічыцца заснавальнікам Масквы, стаіць на Цвярской плошчы расійскай сталіцы, якая да 1993 г. называлася Савецкай.

¹²⁵ **Дэмакратычны саюз** — першая палітычная партыя ў СССР, якая адкрыта абвясціла сябе апазіцыйнай. Заснаваная ў траўні 1988 г. групай праваабаронцаў і дысідэнтаў. Міхась Кукабака пазначаецца як адзін з удзельнікаў дзейнасці партыі.

¹²⁶ **Маскоўскі народны фронт** — грамадска-палітычнай арганізацыя, якая існавала ў Маскве ў 1988–1990 гг. Асноўная мэта — дамагацца рэфармавання СССР.

¹²⁷ Відаць, маюцца на ўвазе першыя спробы стварэння **Беларускай хрысціянска-дэмакратычнай злучнасці**, афіцыйны ўстаноўчы сход якой адбыўся пазней — 1 чэрвеня 1991 г.

Недавно написал статью «Где взять средства для экономики (или во что обходятся ложные стереотипы)», где утверждал необходимость ликвидации армии, КГБ, пропаганды и предлагал бороться за статус постоянного нейтралитета для России.

Так оказалось проблемой, даже в неформальной печати (самиздат) опубликовать, не говоря уже, что бы включить в программу какой-либо организации. Лидер ХДС России¹²⁸ заявил, что нейтралитет — это безнравственно (?). Выходит, пацифисты во всех странах безнравственные люди?

К сожалению, шовинистическое сознание у русскоязычного населения очень сильно развито. Оно — главным образом тормозит достижение независимости в Латвии, Эстонии и Молдавии, не говоря уже о Белоруссии.

Чуть раньше написал аб Афганской проблеме. Кое-кто поморщился, но в самиздате где-то, пусть в сокращении, но пошла. Полный текст посылаю тебе, почитай и поступай по своему усмотрению.

У американцев слишком эйфорическое представление о Горбачёве. Они не сознают хорошо, что многое он делает исключительно под давлением обстоятельств и с целью любыми путями сохранить власть за собой. И все же, пока, хоть со скрипом, но страна движется вперед. Намечается официальный раскол КПСС. Это будет началом конца коммунизма в СССР.

Ну, желаю тебе всего наилучшего, счастья и покоя в семье. Привет Зинаиде Михайловне, при возможности. Будут новости, напишу обязательно.

МК.

¹²⁸ Маецца на ўвазе **Аляксандр Агароднікаў** (рус. *Александр Огородников*, нар. 1950), расійскі дысідэнт, хрысціянскі дэмакрат. У 1989 г. стаў арганізатарам і старшынёй Хрысціянска-дэмакратычнага саюза Расіі.

4.IV.90.

Здравствуй, дорогой Паша!

Ваше общее поздравление с Новым Годом получил, большое спасибо. Правда, получил в начале марта. 2 месяца шло письмо-поздравление с Америки до Москвы. Таково «сито» советской цензуры даже при ихней Перестройке.

Сейчас я помимо своих личных дел — прописки, трудоустройство, жильё и т. д., пытаюсь как-то содействовать освобождению оставшихся политзаключённых. Из активных диссидентов я последний покинул лагерь. Но там остались те, кто не хотел бороться с режимом и не хотел жить в СССР. Разными путями они хотели уехать или убежать из страны. За это их судили как за «измену Родине».

Один из них, к примеру, Саша Голдович¹²⁹ (обрусевший белорус) на надувной лодке пытался вместе с женой сбежать в Турцию. Поймали и 15 лет лагеря и 5 лет ссылки дали. Судили в 1985 году. Значит, конец срока в 2005 году. А у него плохое здоровье.

Мать его обращается во все инстанции и к разным людям за помощью, чтобы заставить власти пересмотреть в суде приговор её сына. Я пытаюсь ей в этом помочь.

Свидетели обвинения недавно отказались от своих показаний. Они заявили, что КГБ заставило их лгать на Голдовича, чтобы осудить его как «изменника». Свидетели обратились в Верховный Совет СССР, в Прокуратуру, в Верховный Суд СССР. Все они пока «отмалчиваются».

Мать обратилась с просьбой о помощи к Барбаре Буш¹³⁰ (жене Президента США) и к мадам Миттеран¹³¹ (аналогично).

¹²⁹ **Аляксандр Галдовіч** (рус. Александр Голдович, нар. 1947), інжынер. Быў асуджаны ў 1985 г., памілаваны і рэабілітаваны ў 1991 г.

¹³⁰ **Барбара Буш** (анг. Barbara Pierce Bush, нар. 1925), жонка 41-га прэзідэнта ЗША Джорджа Буша старэйшага, маці 43-га прэзідэнта ЗША Джорджа Буша малодшага.

¹³¹ **Даніэль Мітэран** (фр. Danielle Mitterrand, 1924–2011), грамадская дзяячка, жонка прэзідэнта Францыі Франсуа Мітэрана.

Вы, наверное, знаете о положении в Литве¹³²? В Москве проводились митинги в поддержку независимости Литвы. Я тоже выступал на одном из крупных (первый раз в качестве «оратора»).

Недавно Центральное Телевидение пригласило меня на Теле-Мост, с Лондоном, вроде. Это будет 26 апреля в 7 или 8 часов по местному. Дают 1 минуту. Плохо представляю, что можно рассказать за одну минуту.

Папа, ты спрашиваешь, что мне прислать? Вообще я очень непритязательный и обхожусь самым малым. Так что мне пока ничего из вещей (в смысле одежды) или продуктов не нужно.

А вот одна вещь мне бы очень не помешала. Я имею в виду диктофон с запасными кассетами.

Хотя великий Эйнштейн¹³³ и говорил, что «хорошие мысли так редко приходят в голову, что их не трудно и запомнить». На самом деле это не так, во всяком случае у меня. Если во время не запишу, то легко забываю. Здесь и низкая грамотность сказывается, да и годы заключения даром не прошли. Так что если можно мне диктофон или какой-либо портативный магнитофон (я в этом плохо разбираюсь), на ваше усмотрение, то я буду весьма благодарен.

А вот как переслать, чтобы дешевле обошлось? Только через Петра Павельевича не нужно. А если переслать посылкой в Австрию, Герхильд Кучере, а она мне передаст? Вот её адрес [...]. Она очень хороший человек, много мне помогла во всём. Если иначе, то вот телефоны в Москве [...].

Всего тебе доброго! Привет семье и землякам.

МК.

¹³² Маюцца на ўвазе падзеі, звязаныя з прыняццем 11 сакавіка 1990 г. Вярхоўным Саветам Літоўскай ССР Акта аб аднаўленні незалежнасці Літвы і наступнымі спробамі кіраўніцтва СССР супрацьстаяць выхаду Літвы са складу Савецкага Саюза.

¹³³ Альберт Эйнштэйн (ням. *Albert Einstein*, 1879–1955), нямецкі фізік-тэарэтык, стваральнік тэорыі адноснасці.

19/VI.1990 г.

Здравствуй, дарагі земляк Паша!

Леонид передал мне, что ты звонил и объяснил, зачем. Постараюсь встретить Аллу¹³⁴ и конечно заранее благодарю тебя за внимание к моим нуждам. С ней же и письмо это рассчитываю передать. Недавно получил письмо от Алеся Юстыновича¹³⁵ из Лондона и от Каролин.

Знаешь, Паша, вопрос выезда я решил пока отложить на неопределенный срок. События в стране так нарастают, что любой неравнодушный человек может быть полезен. Я всегда был неравнодушным и надеюсь внести свою скромную лепту в развал этой «империи зла», как справедливо заметил Рейган в свое время¹³⁶. И хочется надеяться, что мы с тобой доживём до того часу, что в Беларусь можно будет приехать как в независимую свободную страну.

Другой вопрос, что я плохо справляюсь с разными своими житейскими проблемами, и это отвлекает, мешает заниматься делом.

Алесю Зданковичу я посылал свою статью «Как закончить Афганскую войну». Ты её не читал? Посмотри, может быть в «Беларус» подойдёт. Возможно, я самонадеян, но мне кажется, никто ранее не давал такого бескомпромиссного анализа этой проблемы, как в этих двух статьях. Первая была написана в конце 1988 года и называется «Мне стыдно за своего отца», была опубликована в «Русской Мысли»¹³⁷ за февраль 1989 (№ 3761 и 3762). Я очень неравнодушен к этой теме. По данным официальной советской прессы Чернобыльская авария обоилась уже около 15 млрд рублей, в то время как война в Афганистане

¹³⁴ Маецца на ўвазе **Ала Орса-Рамана** (нар. 1936), грамадская дзяячка, прафесар хіміі. Заснавальніца танцавальнага гурта «Васілёк», з якім у 1990 г. якраз і прыязджала ў СССР на гастролі.

¹³⁵ Відаць, маецца на ўвазе Алесь Жданковіч.

¹³⁶ 8 сакавіка 1983 г. прэзідэнт ЗША Рональд Рэйган у сваёй прамове ў Фларыдзе перад Нацыянальнай асацыяцыяй евангелістаў назваў СССР «імперыяй зла».

¹³⁷ «Русская мысль» — рускамоўная газета, якая выдавалася у Парыжы ад 1947 г.

забрала 60 (!) млрд рублей. Представляешь?! И несмотря на это Горбачев продолжает по 4-5 млрд ежегодно тратить на Афганистан, на поддержку своего холоуя Наджибеллы¹³⁸, а белорусы в это время калечатся от радиации.

Потом я написал статью на антивоенную тему «Где взять средства для экономики (или во что обходятся ложные стереотипы)». Копию переслал Каролин Браун. Можешь попросить копию, если хочешь.

У нас здесь эта статья, видно, не по вкусу многим пришлась. Думаю, причина не в литературных недостатках (я ведь не профессионал). В ней я анализирую причину формирования «оборонного сознания» у народа и ставлю вопрос о ликвидации ВПК (военно-промышленного комплекса) и принятия статуса постоянного нейтралитета для страны. Я посылал статью в «Литер. газету», в «Огонёк»¹³⁹ и др. издания — бесполезно. К сожалению, у нас даже некоторые диссиденты заряжены великодержавным шовинизмом. Впрочем, лучше почитать статью, чем пересказывать её.

И потом, ты, наверное, знаешь, что Горбачёв выбрасывает десятки миллиардов на так называемую «помощь» Кубе, Эфиопии, в Анголу и в другие места, далеко не всем известные. В то же время экономика страны в крайне тяжёлом состоянии. Кругом очереди, во всём дефицит. Но им-то всегда всего хватало. Всем этим генералам от Партии, Армии и КГБ. Недавно в «Огоньке» были краткие данные о дачных постройках у некоторых генералов. Так вот, у маршала Язова¹⁴⁰ 1400 м² дача, а приусадебный участок равен 16,5 гектаров. Какому помещику в Царской России снилось такое поместье? У других генералов поменьше, но всё равно по несколько сот кв. метров,

¹³⁸ **Махамад Наджыбула** (1947–1996), афганскі дзяржаўны і палітычны дзеяч. У 1987–1992 гг. — прэзідэнт Афганістана.

¹³⁹ «**Огонёк**» — савецкі і расійскі грамадска-палітычны ды літаратурна-мастацкі штотыднёвы часопіс, які выходзіць у Маскве ад 1923 г.

¹⁴⁰ **Дзмітры Язаў** (рус. *Дмитрий Язов*, нар. 1924), савецкі вайсковы і дзяржаўны дзеяч, маршал Савецкага Саюза. У 1987–1991 гг. — міністр абароны СССР.

в то время, как многие тысячи семей ютятся в коммуналках да по общежитиям.

По существу, Армия у нас является врагом народа. И это особенно ясно выявилось во время событий последних двух лет: Тбилиси¹⁴¹, Баку¹⁴², Армения¹⁴³. Сейчас десантники разбойничают в Прибалтике¹⁴⁴, а завтра их бросят разгонять белорусов, если те начнут добиваться независимости по примеру Литвы. По последним подсчётам, на «оборону» уходит не меньше 200 млрд руб. в год или 20–25% от ВВП (валового национального продукта). Кто сегодня угрожает белорусам, молдованам, прибалтийцам? Кроме Москвы, никто. Армия нужна Горбачёву для удовлетворения своих имперских амбиций; народу, нам — она не нужна. Это я и хотел показать в статье.

К сожалению, взгляды, подобные моим, пока не находят широкого распространения. Но я всё же хочу взяться за это дело в ближайшем будущем. Ещё в начале прошлого года я попытался встретиться с Василём Быковым. Хотелось найти в нём единомышленника и земляка. К сожалению, не получилось. Отнёсся он ко мне очень равнодушно, мягко говоря. Оно и неудивительно. Он же коммунист, а я свыше 20 лет открыто выступал против коммунизма как системы. Об этой короткой встрече я и написал небольшой очерк «Писатель спешит на

¹⁴¹ Маецца на ўвазе спецыяльная аперацыя па разгоне апазіцыйнага мітынгу каля Дому ўрада ў Тбілісі, што была ажыццёўлена ў ноч на 9 красавіка 1989 г. сіламі ўнутраных войскаў і Савецкай арміі і прынесла чалавечыя ахвяры.

¹⁴² Маюцца на ўвазе падзеі гэтак званага Крывавага студзеня 1990 г., калі ў Баку сіламі Савецкай арміі ў ноч на 20 студзеня былі задушаныя выступленні азербайджанскай апазіцыі, у выніку чаго загінулі сотні мірных дэманстрантаў.

¹⁴³ Відаць, маюцца на ўвазе падзеі армяна-азербайджанскага канфлікту вакол Нагорнага Карабаха, што актывізаваўся ў 1987–1988 гг. і які спрабавалі ўрэгуляваць з прыцягненнем савецкіх войскаў.

¹⁴⁴ 26 сакавіка 1990 г. савецкія дэсантнікі занялі будынкі гарадскога камітэта Кампартыі Літвы, Вышэйшай партыйнай школы, ЦК КПЛ, каб абараніць савецкую ўласнасць і вымусяць літоўскія ўлады адмяніць Акт аб аднаўленні незалежнасці Літвы.

заседание»¹⁴⁵. Посылаю его тебе на твоё полное усмотрение. Я не знаю, был ли он где опубликован. Наверное, нигде не был. Наша беседа с Быковым всего 20 мин. была.

Конечно, даже то, что делает Быков — это нужное дело сегодня, учитывая, насколько забит сегодня народ в Белоруссии. Но он мог бы сегодня быть решительнее: ведь бояться ему нечего.

Кстати, в числе подаренных ему рукописей был и очерк «Свидание с детством», написанный летом 1977 года и вошедший в Обвинение по ст. 190 УК РСФСР. Ты, наверное, его знаешь. Я Каролин его посылал месяца три назад.

Ты, наверное, слышал, что прошлым летом лагерь посетили французские журналисты. Провели интервью с некоторыми. Посылаю тебе перепечатку в финском журнале. Это мне один эстонец передал (Март Никлус). Посмотришь на мой последний концлагерь: всего их у меня было 7, три психушки, а тюрем трудно подсчитать — десятка три наберется с апреля 1970 года.

И ещё посылаю «Экспресс-хронику»¹⁴⁶, самиздатская газета.

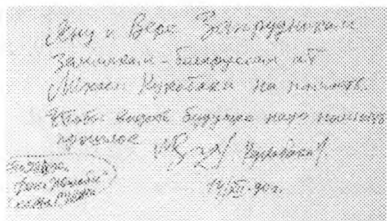
Недавно освобождился Леонид Лубман¹⁴⁷. Это еврей. Но один из честнейших и порядочных людей в лагере. И добавлю, очень мужественный и интеллигентный. К сожалению, он заболел сильно за время заключения. У него брат в Израиле. Может, помогут ему излечиться. В газете смотри его комментарии об оставшихся там.

Утомил я тебя, наверное, длинным письмом? При случае передавай привет Зинаиде Михайловне и, конечно, землякам-белоруссам. Алесь Зданкевич согласен посылать мне газету «Беларус». Буду рад.

¹⁴⁵ Гл.: Кукабака, Міхась. Письменьнік сьпяшаецца на паседжаньне... // Беларус. № 371. Чырвень — ліпень 1990. С. 4, 10.

¹⁴⁶ «Экспресс-хроника» — расійская штотыднёвая праваабарончая газета, заснаваная ў 1987 г. Галоўным рэдактарам да 2000 г. быў Аляксандр Падрабінак.

¹⁴⁷ Леанід Лубман (рус. Леонид Лубман, нар. 1936), інжынер, дысідэнт. У 1977 г. быў асуджаны на 13 гадоў за «зраду радзіме», вызвалены ў 1990 г.

М. Кукабака 28.09.1990

Желаю тебе доброго здоровья прежде всего и благополучия всей семье!

МК.

12/VII/90 г.

Дорогой Паша!

Шчыры дзякую за такі цудоўны падарунак, а таксама за фотоздымкі, на якіх я адразу пазнаў суайчыннікаў, з якімі правёў увесь дзень 25 чэрвеня.

Цяпер, на ўсякі выпадак, перайду на русккі, а то шмат памылак параблю.

К сожалению, на концерт¹⁴⁸ я опоздал, так как без паспорта не рискнул ехать сразу, а 25 июня было посещение детсада, когда я всё же решилъ приехать в Минск без документов. Паспорт я сдал в милицию для прописки в Москве, и он там до сих пор.

Ко мне земляки отнеслись очень хорошо, по-братски. А вот представителю «Радзімы»¹⁴⁹ я почему-то очень не понравился (как и он мне).

Вернувшись в Москву, я набросал мини очерк, который высылаю тебе. Поступай с ним по своему разумению.

¹⁴⁸ Маецца на ўвазе канцэрт танцавальнага гуртка «Васілёк».

¹⁴⁹ Відаць, маецца на ўвазе **Беларускае таварыства «Радзіма»** — заснаваная ў 1964 г. як **Беларускае таварыства на сувязях з суайчыннікамі за рубяжом** грамадская арганізацыя, што мелася падтрымоўваць сувязі з суайчыннікамі за межамі СССР. Ад 1976 г. змяніла назву на **Беларускае таварыства «Радзіма»**.

Кажэцца, Юрка¹⁵⁰ падарыў мне пляжную кепі з беларускім гербом. А я не нашэў нічога лепшага, як даць яму ў выглядзе «сувенира» сваю лагерную бярку, якую вывез з Пермскай зоны 2 декабря 1988 г. (обычна отбіраюць пры вызваленні, но я утываў ёй пры обыску). Мы не раз разам сфатаграфаваліся, і з Верой¹⁵¹ асобна, і з Аллой Романа. Калі атрымаюцца здымкі, то і мне прашлісь.

Знакомых у мяне няма ў Мінску, таму вярнуўся ў Маскву адразу. Даволіўся да рэдакцыі газеты «Свабода»¹⁵² з БНФ¹⁵³, но сустрэцца са мной не захотелі, ссылаючыся на нехватку часу.

С Лукашук¹⁵⁴ я, канечна, спішуся і сустрэчуся.

Высылаю табе тры нумары адной незалежнай газеты «Экспрэс-Хроніка». У № 27 на 3-й старонцы рэпліка па маёй мелкай жыццёвай праблеме.

Кому-то з землякоў даў газету са статыёй генерала КГБ Олега Калугіна¹⁵⁵. Ён шмат гадоў шпіяніў у ЗША і іншых краінах. Саветую паважаць, не жахаліся о зраджаным

¹⁵⁰ Маецца на ўвазе Юрка Кіпель.

¹⁵¹ Тут і далей ў гэтых выпадках маецца на ўвазе Вера Запруднік.

¹⁵² «Свабода» — грамадска-палітычная штотыднёвая газета, што выходзіла ў Мінску ў 1990–1997 гг. Галоўным рэдактарам ад 1991 г. быў Ігар Гермянчук.

¹⁵³ **Беларускі народны фронт «Адраджэнне» (БНФ)** — грамадска-палітычны рух за пераўтварэнне грамадства і адраджэнне беларускай нацыі. Заснаваны ў 1988 г., устаноўчы з’езд адбыўся ў 1989 г. у Вільні. У 1993 г. створана таксама партыя БНФ.

¹⁵⁴ **Аляксандр Лукашук** (нар. 1955), журналіст, публіцыст, перакладчык. Скончыў Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут замежных моў. Працаваў перакладчыкам, журналістам, рэдактарам. У 1990–1992 гг. — галоўны рэдактар выдавецтва «Беларусь». Ад 1993 г. працуе на Радыё «Свабода», ад 1999 г. — дырэктар Беларускай службы гэтага радыё.

¹⁵⁵ **Алег Калугін** (рус. *Олег Калугин*, нар. 1934), грамадскі і палітычны дзеяч СССР, генерал-маёр КДБ, народны дэпутат СССР. На пачатку 1990-х гг. актыўны ўдзельнік руху «Дэмакратычная Расія». Аўтар кнігі «Первое главное управление. Мои 32 года в разведке и шпионаже против Запада» (1994), ад 1995 г. жыве ў ЗША. У 2002 г. завочна асуджаны ў Расіі «за дзяржаўную здраду».

время. Кстати, этого генерала Горбачёв уже наказал за откровенность: лишил всех наград и званий.

Прилагаю также самый свежий список политзаключённых в СССР для информации. В основном это отказники от службы в армии. Среди старых, кого лично знаю: более достойные это — Казачков Михаил¹⁵⁶, Смирнов Валерий¹⁵⁷, Александр Голдович. Есть там и негодяй один — Олег Михайлов¹⁵⁸ за попытку угона самолёта. В лагере сотрудничал с КГБ, по мнению многих, вёл себя как провокатор.

Алесь Зданкович обещал мне присылать «Ніву»¹⁵⁹ и «Беларус». Конечно, буду рад. Написал, чтобы выслали из Минска «Свабоду».

Меня радует и удивляет твоя энергичность. Видимо, это уже результат чисто американского воспитания. В этом отношении я обратил внимание также на Веру Бартуль¹⁶⁰ и Аллу Романо. Сколько жизнерадостности и непоседливости.

¹⁵⁶ **Міхаіл Казачкоў** (рус. *Михаил Казачков*, нар. 1944), фізік. У 1975 г. арыштаваны афіцыйна за валютныя спекуляцыі, насамрэч за намеры выехаць у ЗША. Правёў у зняволенні 15 гадоў. Вызвалены ў 1990 г. і хутка выехаў у ЗША.

¹⁵⁷ **Валеры Смірноў** (рус. *Валерий Смирнов*) згадваецца ва ўспамінах розных былых палітзняволеных як чалавек, які змог у часе знаходжання за мяжой (ці ў ФРГ, ці ў ЗША) папрасіць палітычнага прытулку, аднак вярнуўся ў СССР, каб забраць сям'ю. Быў арыштаваны і асуджаны на 10 гадоў.

¹⁵⁸ **Алег Міхайлаў** (рус. *Олег Михайлов*, нар. 1948), трэнер па цяжкай атлетыцы. На пачатку 1970-х правёў 3 гады ў зняволенні, пасля чаго вырашыў уцякаць з СССР. Рыхтаваў угон самалёта, але быў схоплены КДБ у 1979 г. і асуджаны «за здраду радзіме» да 13 гадоў лагераў і 3 гадоў высылкі. У 1990 г. уцёк з высылкі, нелегальна дабраўся да Літвы, потым у 1991 г. з Беларусі з Белавежскай пушчы на самаробным мотадэльтаплане пераляцеў у Польшчу. Стаў адным з апошніх уцекачоў з СССР.

¹⁵⁹ **«Ніва»** — беларуская газета, што выдаецца у Беластоку (Польшча) ад 1956 г.

¹⁶⁰ **Вера Бартуль** (1922–2006), грамадская дзяячка, жонка Франціша Бартуля. Ад 1956 г. жыла ў Нью-Ёрку. Працавала як мадэлька, пазней — як менеджар кампаніі модаў. Была сябрам Беларуска-амерыканскага задзіночання, у 1960–1970-х гг. была старшынёй Жаночай секцыі арганізацыі. Спявала ў жаночым секстэце «Гоман».

Несмотря на уже немалодой возраст, они мало отличались от молодых по энергичности.

Большой привет от меня им и всем землякам, с которыми мне довелось свидеться.

Дай Бог тебе здоровья, Паша, и благополучия семье! Ещё раз спасибо за всё, что ты для меня делаешь.

МК.

1/X.90 г.

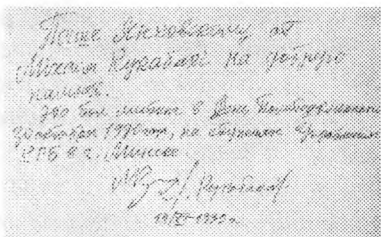
Дорогой Паша!

Прабачце, что несколько задержался с ответом. Я последовал Вашему совету: пазнаёмився с Сашей Лукашук-ком, съездил в Белоруссию. Вы-ник вельми обнадеживающий. (Правда, проф. Шыраева¹⁶¹ я не нашёл; в Москве такой не проживает, как мне сказали в Горсправке.)

Саша оказался чудесным человеком, как по характеру, так и как организатор. Я выступал в Доме Печати. Говорил не только о своих злочючениях, но и о сегодняшних проблемах. Попытался и о национальном вопросе коснуться, но меня остано-вили. А один из коммунистов демонстративно покинул зал, когда я дал оценку роли Ленина в наших сегодняшних проблемах. Ну, это мелочи. В целом встречи прошли очень хорошо.

М. Кукабака на мітынг у дзень палітзняволеных у Мінску (на прыступках будынка КДБ).
30.10.1990

¹⁶¹ Маецца на ўвазе **Яўген Шыраеў** (нар. 1933), геадэзіст, доктар тэхнічных навук. Ад 1977 г. — прафесар геалагічнага факультэта Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Я написал в Верховный Суд БССР заявление с предложением заставить Прокуратуру пересмотреть мои так называемые «преступления». Некоторые депутаты обещали.

В начале сентября был в Ленинграде на 2-й Международной конференции по правам человека. Еле-еле удалось пробиться на трибуну для пятиминутного буквально выступления в последний день работы.

Здесь прилагаю Вам текст своего выступления. Не всем оно понравилось. Слишком сильны в умах стереотипы «оборонного» сознания. Даже кто-то из белоруссов послал мне записку: «земля, а ты не боишься Саддама Хусейна¹⁶²?».

Вот такая логика — сначала помогали создавать себе врагов, а потом нас же приучают их бояться. И где же конец всему этому? Примерно так и ответил.

Вскоре после возвращения пришла от Саши Лукашука газета со статьёй обо мне. Высылаю Вам также эту газету. Статья написана в целом очень хорошо. Однако чувствуются цензурные ограничения. Так, он не упоминает фамилию ст. следователя Витебского КГБ Соловьёва Анат. Фёдоровича, которого я публично обвинил в уголовном преступлении — подлоге. Я заявил, что готов это доказать в судебном расследовании.

Одновременно была большая статья «Реабилитавать при жыцці» в газете «Літаратура і Мастацтва»¹⁶³. Она также подготовлена Сашей Лукашуком.

В общем, он действительно оказался хорошим человеком и журналистом. Чувствуется, что изрядно потрудился над материалом.

Вы, наверное, слышали, что у нас некоторые бывшие (и даже сегодня состоящие на службе) работники КГБ начинают выступать с критикой своего ведомства. Одним из «героев» этого года стал бывший генерал КГБ Олег Калугин. Михаил Горбачёв лишил его всех званий и наград за публичные выступ-

¹⁶² Садам Хусейн (1937–2006), іракскі дзяржаўны і палітычны дзеяч, прэзідэнт Ірака ў 1979–2003 гг.

¹⁶³ «Літаратура і мастацтва» — штотыднёвая літаратурная газета, што выдаецца ў Мінску ад 1932 г.

ления. Газету с его статьёй я передал кому-то из ребят Аллы Романо, надеясь, что она попадет к Вам.

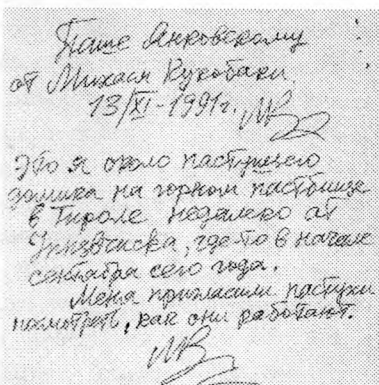
Выступление это важно тем, что он своим авторитетом генерала КГБ подтверждает: КГБ не изменило своих принципов работы со времён Ежова-Берии¹⁶⁴. Он нанёс удар по КГБ изнутри, что для массового сознания гораздо убедительнее, чем критика таких людей, как я, то есть репрессированных. За что он и был наказан.

Я тоже решил не оставаться в стороне и написал статью в его поддержку «Вашу руку, генерал! (Заявление Олега Калугина подтверждаю)». Но ни одно из «смелых» официальных изданий не захотело её опубликовать. Ни «Огонёк», ни «Лит. Газета» или другие. Я передал Саше, и где-то в газете БНФ была напечатана статья, наверное, в «Свобода».

Если попадёт ко мне, я Вам переishлю для интереса. Всё таки я уверен, что передовой фронт борьбы за демократию, за спокойствие во всём мире проходит здесь, на бескрайних

Здымак М. Кукабакі ў Тыролі.
13.11.1991

¹⁶⁴ Маюцца на ўвазе **Мікалай Яжоў** (1895–1940), народны камісар унутраных спраў СССР у 1936–1938 гг., ды **Лаўрэнцій Берыя** (1899–1953), народны камісар унутраных спраў СССР у 1938–1945 гг., што з’яўляліся арганізатарамі сталінскіх рэпрэсій.

просторах Імперіі. Все эти Саддамы Хусейны, Пол-Поты¹⁶⁵ и т. д. лишь следствия политики Москвы.

Всего Вам доброго! Привет Вере, семье Веры Бартуль и всем нашим общим друзьям.

Будьте здоровы!

МК.

13.XI.1991 г.

Здравствуй, Паша!

Давненько я не писал тебе. За это время успел съездить в Австрию. Посмотрел, как живут обычные люди обычной нормальной жизнью. Как и должны мы все жить.

Приглашала меня пенсионерка (по болезни) доктор философии Герхильд Кучера. Судя по её фамилии — чешского происхождения. Впрочем, по моему мнению, добрая половина австрийцев имеет славянскую кровь в каком-то поколении.

Герхильд — член Международной Амнистии и вела компанию за моё освобождение в последние годы. Всё это я узнал лишь освободившись, когда она мне написала. Жил я в Innsbruck 52 дня и около 3 суток в Вене провёл. Инсбрук очень спокойный город. За это время я не видел ни одного случая хулиганства или ещё какого происшествия. Всего раза три попадались на глаза солдаты и раз 6-7 полицейские. Это главное отличие от московских улиц, плюс отсутствие суеты, спешки как пешеходов, так и тех, кто едет в авто.

Но Инсбрук, думаю, не типичный город. Отношение ко мне было очень доброжелательным как со стороны новых знакомых, так и посторонних людей.

Ездил практически без денег, так как из-за путча¹⁶⁶ валюту не продавали. Но там мне немного помогли разные люди, и я

¹⁶⁵ Пол-Пот (1925–1998), камбоджийскі палітычны і дзяржаўны дзеяч, Генеральны сакратар Камуністычнай партыі Кампучыі ў 1963–1979 гг. Яго кіраванне суправаджалася масавымі рэпрэсіямі, ад якіх пацярпелі больш за мільён чалавек.

¹⁶⁶ Маюцца на ўвазе падзеі Жнівеньскага путчу ў Маскве 19–21 жніўня 1991 г.

привёз с собой поношенную, но в хорошем состоянии обувь, одежду тёплую. В условиях сегодняшнего дефицита и дороговизны в Москве это хорошее подспорье для меня. Так что поездка не в убыток прошла, да и на другой мир немножко глянул. Такое, может, один раз в жизни человека бывает. И я благодарен Герхильд и её коллегам, что эту возможность они мне предоставили.

Приезжала из Лондона Каролин Браун (член АГ¹⁶⁷) на 3 дня. Привезла мне письмо от Алеся Юстынавича и немного денег от него же. Но я всё сэкономил. С первого и до последнего дня я не смог преодолеть своеобразной жадности в себе. Дело в том, что советское правительство меняет рубли по такому курсу, что все цены на Западе становятся для нас в 100–150 раз дороже. И хотя я в Москве ничего не менял, но в уме своём переводил на рубли.

Поясню на примерах. Года два назад банк в Москве за 1 рубль давал 20 шиллингов, а в августе 1 шиллинг продавал уже за 3 рубля. Так же, как раньше 1 доллар = 0, 60 коп., то в августе 1 доллар = 33 руб.

Это означает: сходить в туалет (извините) в Москве — 20 коп., в Инсбруке — 28 руб. (в 140 (!) раз дороже). То же самое и позвонить по телефону. Хлеб в 90 дороже, транспорт раз в 180 и т. д. От этой психологии я так и не избавился до конца. Когда хозяйка легла в больницу на неделю и дала мне деньги, чтобы я сам себе готовил, как я поступил? Не угадаете! Я просто спрятал эти деньги в чемодан, подальше от собственного соблазна. Две булки хлеба разделил на 8 частей. Получилось по 200 гр. хлеба на день. Так же разделил другие остатки продуктов и объявил сам себе «лечебное голодание». При посещении больницы хозяйка дотошно расспрашивала меня, что я готовлю. Я сочинял, насколько позволяла моя фантазия. «Gut, gut!» — кивала она головой. Таким образом за 8 дней я не истратил ни шиллинга. Всё сэкономил и чувствовал себя отлично. Джинсы, которые были тесноваты, через неде-

¹⁶⁷ Маецца на ўвазе арганізацыя «Міжнародная амністыя» (Amnesty International).

лю одевал их легко, без усилий. Со стороны всё это выглядит немного комично.

Но представь себе, что там, где ты платишь 1 доллар, вдруг, по чьей-то злой воле, тебя заставили бы платить 140 долларов. Коммунисты нас грабят самым бессовестным образом. Когда только они одни ездили за границу, был один курс, когда позволили простым людям ездить, стал другой. Очень мешало мне незнание языков, ни немецкого, ни английского. Эту зиму буду «зубрить» и тот, и другой.

Вернулся я в Москву 24 октября. Договорился с хозяйкой, что до весны меня «не попросит» со своей коммуналки. Для «подкрепления» (негласного, конечно) договора привёз ей теплые полусапожки. Купил в комиссионном магазине Вены за 50 шиллингов. Но и в Москве не дешевле. Теперь добиваюсь от Моссовета хоть какого-нибудь жилья, чтобы не зависеть от случайных людей. Надеюсь до весны получить комнату в «коммуналке». Если получу, то в ней и умирать придётся. На квартиру уже ни сил, ни времени не хватит. Ты, возможно, не очень представляешь, что такое «коммуналка»? Это когда в одной 3-4 комнатной квартире живут 2-3 или 4 семьи (бывает и больше). Где сейчас я временно живу, имеется ещё 3 семьи. Всего нас 9-10 человек. На всех — одна кухня, один туалет и одна ванная.

Я, наверное, не писал тебе. По всем 4 судимостям я добился реабилитации по суду к июлю этого года. Но ни о какой компенсации пока речи нет. Это мне самому надо ходить по судам подавать иски и всё такое прочее. Ни сил, ни желания нету.

Весной ездил в Могилёв — не лучший город в Белоруссии. На основании решения о реабилитации просил предоставить хоть какое то жильё, чтобы жить в Белоруссии. «Мэр» города Габрусь со мной и разговаривать по существу не захотел. С тем я и укатил снова в Москву. В Москве некоторые люди доброжелательней ко мне, чем в Минске. Там только на словах сочувствуют. А ведь я единственный белорус, который за последние 20 с лишним лет находился в лагерях по чётким политическим обвинениям. Украинцев, эстов, литовцев, латышей,

русских было много, а белорус — один. Во всех этих республиках принят закон о компенсациях (пока в России задерживается). Грустно мне немного от всего этого. И я думаю, не уехать ли мне, чтобы хоть под старость пожить относительно по-человечески, если здесь мне не дадут жилья. Всю оставшуюся жизнь скитаться по чужим углам — без радости. Чужая земля бывает приветливей, чем формально, по документам, родная.

Кстати, в позапрошлом году в американском посольстве мне дали статус «беженца» — документ храню. Я их ещё спросил: «А если я сразу не уеду, то через год-два или больше мне снова нужно проходить стадию проверки на статус?» «Нет», ответили мне, «это срока давности ни имеет, когда захотите, тогда и приезжайте».

Нет-нет да и появляются у меня мысли о выезде от всей этой бытовой неустроенности и несправедливости людей, которые на всех углах кричат, что они демократы и болеют за народ.

Правда, и один боюсь ехать, так как кому я нужен в свои 55 лет на чужбине. Но и здесь ни одна женщина не захочет со мной связываться из-за отсутствия жилья.

Таковы итоги моего без малого 17 летнего пребывания за кратами. Я одержал убедительную моральную победу над своими палачами и палачами моего народа. Но они разгромили меня физически — лишив всякой материальной основы для достойного человеческого существования. Не говоря уже о том, что ограбленные годы и здоровье никакими «указами» не вернуть.

Кстати, КГБ в последние годы постоянно меня убеждал, мол, никому я не буду нужен, ни самому себе, если много просижу. Так как не смог создать семьи и всё в этом духе. Всё это они «доказывали» мне, чтобы получить «покаянное» заявление.

И странное дело, сегодняшние демократы, на словах проклинающая КГБ, своим поведением, отношением к людям моей судьбы оправдывают, точнее, оставляют в силе все замыслы КГБ. Получается — зло торжествует, а порядочность — проигрывает. Преступник-следователь м-р Соловьёв Анатолий Федорович живёт в хорошей квартире в г. Витебске, пользуется разными

льготами, имеет семью (уже внуков), а я — его жертва (он сфабриковал моё последнее дело в 1984 г.) юридически реабилитированный, лишён практически всего. Ведь сам факт моей реабилитации — доказательство его преступления. И местные депутаты от БНФ (Бел. Нар. Фронт), и «Мемориал»¹⁶⁸ — смотрят на эту несправедливость совершенно спокойно. Я оставлен один на один с этой несправедливостью. Поневоле рождаются в голове разные нехорошие мысли.

Я боюсь ехать в Витебск или Могилёв. Боюсь случайно встретить следователя. Потому что не уверен, что смогу перейти на другую сторону улицы или как-то обойти его стороной. Однажды во время следствия говорю ему: «Вот Вы фабрикуете мне дело. А не думаете, что придёт время, и меня реабилитируют? Как Вы будете объяснять это своим детям, смотреть в глаза людям? Ведь подобное уже было 30 лет назад?»

Он злорадно рассмеялся: «Ты, Кукобака, никогда не будешь реабилитирован! Мы реабилитировали невинных советских граждан, а ты сознательно выступаешь против нашего государства».

И ещё один эпизод. Убедившись, что на никакие сделки склонить меня не удастся, он как-то не выдержал: «Да-а! Гуманные у нас законы, слишком гуманные. Ведь ты же открытый враг! Тебя бы вывести да к стенке! А мы тебя должны судить, а мы тебя должны сажать». Он чуть не брызгал ядом от ненависти ко мне.

Я слишком слабый христианин, чтобы всё это простить и забыть. И потому нет мне покоя, пока живут спокойно эти люди. Я подал на него заявление в Прокуратуру Беларуси с требованием возбудить против него дело о подлоге. Но оно вяло где-то бродит по инстанциям. Все они преступники: следователи, судьи, прокуроры. «Ворон ворону глаз не выклюет», говорит народ. И это правда.

¹⁶⁸ Відаць, маецца на ўвазе «**Мартыралог Беларусі**» — добраахвотнае грамадскае гісторыка-асветнае таварыства памяці ахвяр камунізму і сталінскіх рэпрэсій у Беларусі, заснаванае ў 1988 г.

9–10 ноября был на съезде Объединённых Демократических Партий Белоруссии¹⁶⁹. Очень грустное впечатление. Общие слова, обтекаемые мысли, повторяют друг друга. Мне позволили сказать пару слов. Я призвал радикализировать программу партии. Призвать народ выступить за полную демократизацию Белоруссии и принятие Статуса о нейтралитете. Объявить моральную войну армии и всему военно-политическому комплексу. Не реформировать, а упразднить КГБ как государственный институт. Запретить профессию разведчика-шпиона, как запрещены «профессии» воров, грабителей и т. д. Точно так же Белоруссия может обойтись и без Министерства обороны. Или, по крайней мере, сам народ должен решать, сколько ему нужно генералов держать на своей шее, а не наоборот.

Текст своего выступления я отправил Алесю Зданковичу с просьбой: если посчитает подходящим, то пусть отправит в редакцию газеты «Беларус», к Вам. Кстати, вернувшись, я получил 3 номера «Беларуса», большое спасибо.

7 ноября впервые Москва встречала без красных флагов на стенах и портретов Ленина. Правда, большевики провели свою демонстрацию. Но их, твердолобых, собралось относительно немного. Было много любопытных, спорящих чуть не до драки со своими оппонентами.

В Москве всё увеличиваются очереди и цены на продовольствие. Это называется «рынком», а по существу идёт бессовестное ограбление народа ради великодержавных амбиций Российских лидеров. Вместо того, чтобы остановить конвейеры по производству оружия и начать радикальное сокращение армии, наши правители торгуются с Америкой из-за каждой ракеты, растягивая нищету народа на долгие годы. Даже Ленин и тот в свое время решился на 10-кратное сокращение армии с 5 млн до 500 тыс. В этом был главный успех НЭПа, а не в рыночной экономике.

¹⁶⁹ Маеца на ўвазе Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі, заснаваная ў 1990 г. У лістападзе 1991 г. адбыўся яе Другі з'езд.

Утобил я тебя своим меланхоличным письмом. Кстати, давно уже я передавал для «Беларуса» небольшой очерк о лагерной жизни — «История одного ненаписаного рассказа». Передавал через Михаила Казачкова, который разъезжает по Европе и Америке после своего освобождения.

Передавайте привет нашим землякам Вере Бартуль и Вере Запрудник, Юрке Кипелю и другим, кто меня помнит.

Доброго тебе здоровья и благополучия в делах!

МК.

9.VII.92 г.

Здравствуй, Паша!

Давненько не писал тебе. Правда, на Пасху послал открыточку, не знаю, дошла ли. У нас здесь сейчас ни в чём нельзя быть уверенным. И на этом не слишком оптимистическом фоне у меня в личном плане произошло весьма приятное событие. Можешь поздравить меня с успехом. Отныне у меня есть своя квартира. В прошлом месяце я переселился с чужой коммуналки в свою «берлогу». Уже прописался, стал в очередь на получение телефона. Кончились мои скитания по чужим углам и зависимость от капризов случайных людей. Вообще то, что мне удалось, это на грани чуда. Если учесть трудности с жильём не только в Москве, но и по всей Империи.

Нередки случаи самовольных захватов квартир, разные преступления на этой почве. Поэтому я очень нервничал последние месяцы. Ведь до этого у меня уже было несколько неудач и в Москве и в Белоруссии. Просил в г. Могилёве хоть комнату в коммуналке или в общежитии — отказал тамошний «мэр» Габрусев. Хотя я к тому времени (март 1990 года) был уже реабилитирован. Вообще моя удача — это результат и ряда случайностей, и благодаря поддержке разных людей. Есть здесь и твой, Паша, заметный вклад и других земляков-белорусов за кардоном. Вот только в самой Белоруссии... Впрочем, уже говорил. Кстати, оттуда местные власти даже не выплатили денежную компенсацию вопреки закону о реабилитации.

Весь месяц бегал по комиссионным магазинам в поисках обстановки для квартиры, что подешевле. Цены у нас сейчас «космические». Но это уже мелочи быта, как говорится.

Квартира неплохая: общая пл. 40 м², есть туалет, ванная, кухня просторная с эл. плитой. Есть лоджия. К зиме, может, сумею застеклить её. Расположена на 4-м этаже в 14-этажном доме, до ближайшей ст. метро добираться около 20 минут автобусом.

Что делается у нас здесь, в России? Надеюсь, Вы имеете общее представление. «Ястребы» — генералитет страны продолжают разрушение экономики и пытаются организовать политическое контранаступление по всему фронту бывшей Империи. Всё ещё 1/3 ВВП (вал. нац. прод.) идёт на военное производство. Спускаются на воду новые военные корабли (в т. ч. атомные подлодки), а русские священники их освящают, благославляют они и новоиспечённых офицеров «на ратный труд». Широко разрекламированная «конверсия» в итоге «родила мышь» — за год было остановлено лишь 12 военных заводов из 5 (пяти) тысяч. Это по официальным данным. Остальные 4990 продолжают разрушать собственную страну. И в то же время с протянутой рукой к Западу: дай! дай! дай! Такого абсурда ещё в мире не было.

На сегодня в Москве издаётся легально 30 (!) чисто фашистских газет. Масса разного рода «патриотических» (читай — профашистских) организаций, в которых самый активный контингент: разные спецназовцы, омоновцы, КГБэшники — бывшие и сегодняшние. Одним словом, всё, что связано с ВПК, с армией — этой школой убийц — агрессивно оцетинилось, не хочет уступать своих позиций, не понимая, что это самоубийство.

Ельцин¹⁷⁰ проявляет преступную нерешительность, задобривает их всячески в ущерб остальному трудовому населению

¹⁷⁰ **Барыс Ельцын** (рус. Борис Ельцин, 1931–2007), савецкі і расійскі палітычны і дзяржаўны дзеяч, першы прэзідэнт Расійскай федэрацыі ў 1991–1999 гг.

страны. Либо он трусит, либо сам скрытый шовинист, рядящийся в «демократическую» фразеологию.

В Белоруссии тоже мало утешительного. Правительство холоуничает перед Москвою. Лишь руководители Балтийских республик и Молдова мужественно и последовательно ведут политику национальной независимости от Московской Империи, не всегда, правда, успешно. Но их силы слишком малы, а прав-во США не столь решительно, как хотелось бы. Прилагаю к этому письму три газетные вырезки на военную тему.

Недавно получил из Лондона письмо от Алеся Зданковича. Довольно грустное. Из него следует вывод, что в Беларуси «монополию» на культуру захватывают те, которые раньше ей вредили, как могли. Сеяли вражду и к честным эмигрантам за кордоном, и к тем, кто здесь, в Империи, как мог сопротивлялся произволу.

Моё имя тоже вскользь упоминается у «деятелей» белорусской культуры из Минска. Впрочем, процитирую строчки из письма. Для тебя, Паша, думаю, это будет интересно знать: кто есть кто? Думаю, они и в Штаты любят сегодня ездить, эти сегодняшние «патриоты».

«... У 1982 годзе прыбыў працаваць у Бібліятэцы (імаецца ввиду в Лондоне) Адам Мальдзіс¹⁷¹, загадчык сэктара беларускай дакастрычніцкай літаратуры ордэна Дружбы народаў Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, член саюза пісьменьнікаў ССРСР. Папрацаваўшы 2 месяцы, выбыў і ў 1984 г. у газеце “Голас Радзімы” зьявіўся “За Ла-Маншам сярод беларусаў” з “Англііскага дзёньніка”.

І так у ягоным дзёньніку між іншага сказана: “... А. Надсон¹⁷² дастаў з кішэні вялізны пук ключоў... Каб Вы адчувалі сябе самастойна, вось Вам запасныя ключы!”. Далей ён піша: “... і я рашыў паглядзець у чытальнай залі перыёдыку. У Нью-

¹⁷¹ Адам Мальдзіс (нар. 1932), літаратуразнаўца, гісторык, пісьменнік, доктар філалагічных навук, прафесар.

¹⁷² Аляксандр Надсан (1926–2015), рэлігійны і грамадскі дзеяч, грэка-каталіцкі святар, кіраўнік Беларускай бібліятэкі імя Ф. Скарыны ў Лондане.

Ёркскім “Беларусе” кінудася ў вочы фатаграфія: некалькі чалавек “дэманстравалі” ля савецкага пасольства “ў абарону беларускага дысідэнта” Кукабакі». А вось і партрэт самога “дысідэнта” — барадатага і, відаць, далёкага ад інтэлектуальнасці. Хто б гэта мог быць? — не выцярпеў я і спытаў у Аляксандра Надсона, які праглядаў новы нумар “Літаратуры і Мастацтва”. Мы ў Беларусі ня ведаем такога “беларускага дзеяча”. — Ат, махнуў рукой Надсон, — не звяртайце ўвагі. Трэба было выдумаць — то і выдумалі! Як гэта так: іншыя маюць сваіх дысідэнтаў, а беларусы не маюць. Бо чым мы горшыя?».

Дазвольце прывесьці і яшчэ адну цытату з «дзёньніка» за 13 лістапада 1982 г.

“... Вось і настаў “судны дзень” — дзень, на які прызначана мая лекцыя. Аляксандар Надсон супакойваў мяне: усё абдыдзеца добра, бо рассылаючы запрашэнні, ён абмінуў “экстрэмістаў”, якія здольны ўзьняць “вэрхал”. Але тыя ж “экстрэмісты” могуць прыйсьці і няпрошаныя... Апрача таго, я ведаў, што на вечары будзе сам Антон Адамовіч¹⁷³, адзін з галоўных антысавецыкаў сярод беларускай эміграцыі”.

Да вышэй прыведзеных “экстрэмістаў” былі Надсонам залічаны Я. Сяўковіч¹⁷⁴, А. Ружанец¹⁷⁵ і А. Зданковіч (заступнік старшыні ЗБВБ). Гэтыя нумары “Голасу Радзімы” трапілі ў мае рукі пару месяцаў таму назад, і з гэтым выступіў на агульным зьездзе ЗБВБ 30-га траўня г. году...

... Зачытаў на зьездзе і іншы матэрыял, дзе гаворыцца аб утварэнні спэц. сэкцыі для “апекі” над беларусамі за межамі

¹⁷³ **Антон Адамовіч** (1909–1998), грамадскі дзеяч, літаратуразнавец, гісторык, публіцыст, літаратар, аўтар вялікай колькасці літаратуразнаўчых прац.

¹⁷⁴ **Янка Сяўковіч** (1920–1992), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі. У 1975–1990 гг. кіраваў Лонданскім аддзелам ЗБВБ.

¹⁷⁵ Маецца на ўвазе **Аляксандр Ражанец** (1921–2014), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі. Жыў спачатку ў Брадфардзе, потым у Лондане.

Рэспублікі (чытай, “апекі” над іх кішэнямі) і там сказана, што ўжо ў 1990 годзе Урад БССР узаконіў, што ўсе мы, эмігранты, падлягаем Таварыству Беларускай Мовы¹⁷⁶, якое ў спалучэнні з Таварыствам Радзіма разгарнула сусьветную дзейнасць, і там якраз дзедзяч Адам Мальдзіс, які прыслаў ліст Управы ТБМ, звяртаючыся да суайчыннікаў аб Фондзе — яны задумалі выдаць 130 тамовую энцыклапедычную “Памяць”. На мой погляд, то будучь перапiсваць хіба ўсё тое савецкае, што пісалась дагэтуль. Немагчыма! Школы не маюць кніжак, брак паперы, грошы, а партакраты вядуць сябе так, як і раней!».

Я полностью разделяю тревогу Алеся. [...]

Ну вот и все мои скромные новости. Если у тебя возникнет необходимость послать мне что-то, минуя цензуру, то это можно сделать через Герхильду в Австрии. Она знает как.

Впрочем, сегодня это уже не столь важно. Ну, желаю Вам доброго здоровья! Привет от меня Бартулям, Яну и Вере Запрудникам и другим землякам, кто меня знает.

Будьте здоровы!

МК.

15.VIII.1993 г.

Здравствуй, дорогой Янка!

Давно я тебе не писал. Случайно от кого-то узнал, что ты был в Минске в шале на собрании белорусов из разных дальних краёв¹⁷⁷. Мне тоже хотелось посмотреть и послушать, о чём там говорят, но после некоторых колебаний не решился поехать в Минск. Видимо, там были по приглашениям. И потом, организатором был опять господин Мальдзіс (как мне позже сказали), а я хорошо полною его едва скрытое раздражение моим присутствием в прошлом году в Молодечно. И если бы не

¹⁷⁶ Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны — грамадская арганізацыя, заснаваная ў 1989 г. з мэтай адраджэння беларускай мовы.

¹⁷⁷ Маецца на ўвазе Першы з’езд беларусаў свету, што праходзіў у Мінску 8–10 ліпеня 1993 г.

ты, то меня попросили бы выйти вон, пусть даже формально вежливо, под каким-то предлогом.

Может показаться, что я обижен за прошлое и поэтому преувеличиваю? Не совсем так. Хотя бы потому, что до сих пор мне не выплатили (и не начислили) материальную или денежную компенсацию по «закону о реабилитации». И это несмотря на мои неоднократные напоминания. И это несмотря, что на протяжении 20 лет (а может и больше) я едва ли не единственный человек в Белоруссии, осуждённый по формально политическому обвинению. И отсидел по белорусским судам свыше 7 лет.

В России таких, как я, сотни (если не тысячи), и всем им выплатили (мне тоже — за 3 года, а за 6 лет пока не хотят). Так что у меня есть основания думать, что я в Белоруссии «персона нон грата», и кое-кому там хочется обо мне просто забыть, как будто меня такого нет и не было в природе. История с неудачей в получении жилья в Могилёве тоже не случайность. Скорее случайность, что в Москве удалось «выкрутить» однокомнатную квартиру. Хотя в одной Москве таких, как я, многие десятки, а то и сотни.

Белорусская правящая верхушка всё больше «братается» с Российской правящей верхушкой и втягивает Республику в разнородные сомнительные союзы под флагом славянина и т. п.

Вряд ли эти угрозы независимости — одно дело быть «наместником» Москвы в Минске и совсем другое быть президентом «на равных» с Клинтоном¹⁷⁸ или Миттераном — но страдания народа продлятся. Потому что привязка к российскому ВВП, к российским политическим амбициям замедлит укрепление белорусской экономики, замедлит разоружение-конверсию. А это главный балласт, от которого сумела освободиться Прибалтика, и итоги уже видны. Эстония резко улучшила всю свою финансовую систему. Не намного отстают и Латвия с Литвой. И это несмотря на огромную зависимость от России, в

¹⁷⁸ Біл Клінтан (анг. Bill Clinton, нар. 1946), амерыканскі палітычны дзеяч-дэмакрат, 42-і прэзідэнт ЗША (1993–2001).

первую очередь, по энергоносителям. Белоруссия в более лучшем положении объективно из-за многопрофильности экономики, её мощности. Всё дело в политике, в управлении страной. Конечно, мне неудобно упрекать оппозицию во главе с З. Позняком¹⁷⁹ и другими лидерами групп хотя бы потому, что я сам живу в Москве. И всё таки они делают гораздо меньше, чем могли бы. Для этого надо чуть меньше личных амбиций, меньше честолюбивой борьбы за лидерство как самоцель. Но, повторяю, мне такие упреки делать публично не очень тактично из-за своего двусмысленного положения, из-за того, что живу в Москве и оторван от практического участия в событиях в Белоруси, от её жизни. Но, повторяю, я там многим неудобен: бывшим партаппаратчикам как живой свидетель и жертва их преступлений, так и молодым, честолюбивым деятелям оппозиции. Потому что есть опасение конкуренции им. Ведь в глазах рядового обывателя-избирателя мои «теоретические» убеждения, мои аргументы опираются уже на практику прошлой биографии, они подкреплены ею. А поведение моё в прошлом безупречное.

Но у меня никогда не было и нет амбиций в этом плане. Отсюда я и не могу быть конкурентом кому бы то ни было. Но кто об этом знает, кроме меня самого или Бога? На Украине почти все бывшие политзаключенные стали депутатами разных уровней или вошли в управленческие структуры. И это аргумент правоты моих рассуждений. Поэтому и дорога в Белоруссию мне была по существу «закрыта» после многолетнего заключения. Конечно, если бы я был фанатиком, мог бы приехать и жить там на положении бомжа, скитаться по общежитиям (если кто-то пустит человека моего возраста в общежитие). Но я не фанатик, а обычный человек, которому за 50 лет, не имевший никакого имущества, ни денег и выгодной профессии в том числе. А хотелось чуть-чуть устроить как-то свою жизнь. И как-будто на удивление в Москве, столице самой

¹⁷⁹ **Зянон Пазняк** (нар. 1944), палітык і грамадскі дзеяч, археолаг, мастацтвазнаўца, пісьменнік. Адзін з заснавальнікаў і кіраўнік у 1989–1999 гг. Беларускага народнага фронту «Адраджэнне». Ад 1996 г. жыве на эміграцыі, атрымаў палітычны прытулак у ЗША.

Империи, это оказалось несравнимо легче, чем в «родной» Белоруссии. Так что, Янка, идея моего старого очерка «Украденная Родина» не потеряла своей актуальности и сегодня. Сместились лишь отдельные акценты. Кстати, нигде и никто в Белоруси не захотел опубликовать этот мой очерк, как и другие мои материалы, хотя бы в назидание современникам — за что человек может провести добрую часть своей жизни за решётками. Кому-то это невыгодно. Подозреваю, и «тем», и «другим». Одним словом, забыть прошлое, не напоминать обо мне.

[...] ¹⁸⁰ В общем, настроение злое и хорошее одновременно. Все страхи у меня давно позади. Если кого и боюсь, то скорее самого себя.

Всего тебе доброго, Янка! Успехов в делах!

МК.

Mad Russians

Victims of Soviet 'punitiv psychiatry' continue to pay a heavy price

Peter and Wendy Kuznetsov, who were arrested in 1978 and spent 10 years in Soviet psychiatric hospitals, continue to pay a heavy price for their actions. The couple, who were arrested in 1978 for their activities in the United States, were sentenced to 10 years in psychiatric hospitals in the Soviet Union. They were released in 1988, but the couple has since been diagnosed with mental health problems. Peter has been diagnosed with schizophrenia and Wendy with bipolar disorder. The couple has since moved to the United States and are now living in a quiet suburb. They have two children and are both employed. Peter works as a software engineer and Wendy as a teacher. They are both active in the community and are involved in various organizations. They have also written several books about their experiences in the Soviet Union. Their story is a testament to the resilience of the human spirit and the power of love and family.

Публікація, присвячена М. Кукабаку, у американській часописі «U.S. News and World Report». 1996

¹⁸⁰ Купюра датычыцца падрабязнасцяў у лісце пра расійскую нутраную палітыку і дэталі прыватнага жыцця М. Кукабакі.

АЛЯКСАНДР ГІДОНІ, РАСІЙСКІ ДЫСІДЭНТ

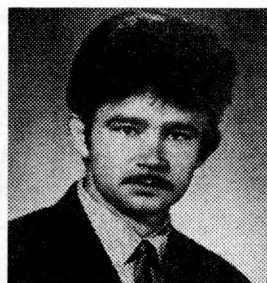
Праваабаронцтва — справа надзвычай далікатная і тонкая. Гэта толькі для старонніх, незаганжаваных яна выглядае маналітным фронтам аднадумцаў. Насамрэч тое настолькі ж далёка ад рэальнасці, як, прыкладам, міф пра еднасць эміграцыі. Любой эміграцыі.

Вельмі няпростыя адносіны праваабаронцтва з нацыянальным пытаннем. Дастаткова згадаць толькі два імя — расійскіх інтэлігентаў, пісьменнікаў, лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі Аляксандра Салжаніцына і Іосіфа Бродскага ды іх творы «Як нам уладкаваць Расію» і «На незалежнасць Украіны» адпаведна, каб пераканацца ў тым. Для іх тэма правоў чалавека заканчвалася, калі заходзіла аб праве нацыі на мову, гісторыю, незалежнасць урэшце. Мо праз гэта практычна і не было кантактаў паміж беларускай эміграцыяй і расійскімі праваабаронцамі на Захадзе?

Зрэшты, адзін кантакт усё ж быў — Аляксандр Гідоні; менавіта на яго спасылаўся Янка Запруднік у артыкуле ва ўкраінскім часопісе «Сучасніст». Унікальнасць гэтага чалавека ў расійскім дысідэнцтве падкрэсліваецца тым, што ў першай напісанай гісторыі руху — у кнізе французскага аўтара Сесіль Вэсье (*Cecile Vaissie*) «*За вашу і нашу свабоду! Дысідэнтскае движеніе в Расіі*» (Масква, 2015) — ягонага прозвішча няма нават у іменным паказніку. Прамінуць такую асобу — гэта трэба вельмі моцна хапець не заўважаць, што нават для французскіх палітолагаў, вядомых сваёй любоўю да Расіі, хіба за межамі навуковасці.

Нарадзіўся ён у 1936 г. у сям’і Рыгора Гідоні — знакамітага мастака, вынаходцы колерамузыкі. Хлопцу быў толькі год, калі бацьку арыштавалі і расстралялі. Ішоў 1937-ы. Маці з двума сынамі была выслана ў Башкірыю.

Толькі ў 1945 г. вярнуўся Аляксандр у Ленінград, пахаваўшы старэйшага брата. Тут ён у 1953 г. паступіў на гістарычны факультэт ЛДУ. Менавіта там вясной 1956 г. ён заснаваў дыскусійны клуб, які пасля ўжо першай лекцыі — лекцыі самога Гідоні «Гісторыя і сучаснасць» — быў ліквідаваны кіраўніцтвам ўніверсітэта.

Аляксандр Гідоні

Між тым Аляксандр, скончыўшы экстрэнам гістарычны факультэт — з чырвоным дыпламам, паступіў на філалагічны і стварыў новы гурток па вывучэнні гісторыі. Але фармаг легальнай арганізацыі не задавальняў, і ён засноўвае падпольную — «Сацыял-прагрэсіўны саюз». Сярод першасных мэтаў было навязанне кантактаў з прадстаўнікамі эміграцыі, друк і пашырэнне ўлётак, нават падрыхтоўка да ўзброенага супраціву.

У 1956 г. за пратэст супраць акупацыі савецкімі войскамі Венгрыі Аляксандр Гідоні быў арыштаваны КДБ. Прысуд — два гады пазбаўлення волі.

У верасні 1957 г. ён стаўся адным з галоўных арганізатараў страйку ў *Дубровлаге*, вынік якога — новы прысуд: чатыры гады «за *массовые беспорядки в лагере*», шырокая вядомасць сярод зняволеных, а таксама... згода супраць з КДБ.

Гідоні быў датэрмінова вызвалены напрыканцы 1960 г. Пра выкладчыцкую працу на волі, абарону кандыдацкай дысертацыі, ад'езд жонкі ў нібы турыстычную паездку ў Італію ў 1973 г., але насамрэч з цвёрдым намерам застацца там, пра змаганне за права далучыцца да яе, пра эміграцыю ў Канаду ў 1975 г. — пра ўсё гэта ён піша ва ўспамінах «*Солнце идет с Запада*» (Таронта, 1980).

Супраць з КДБ, пра якую даволі хутка зрабілася вядома, падазрэнні ў выдачы сакрэтаў ВСХСОН¹⁸¹, зразумела, паставіла Гідоні ў двухсэнсоўнае становішча што да дысідэнцкага руху.

¹⁸¹ *Всероссийский социал-христианский союз освобождения народа.*

Але, думаецца, не гэта (асабліва пасля пазнейшага працэсу Якіра – Красіна) вылучае яго і не гэтым тлумачыцца моцная антыпатыя з боку расійскіх змагароў за свабоду.

Вось што ён піша ва ўспамінах: «Другой моей ошибкой была надежда на помощь со стороны диссидентских кругов в Москве в случае возникновения скандала. Я недооценил наличия среди диссидентов тенденции к чисто корпоративной замкнутости и своего рода “мафиозности” даже. Мне казалось, что мое имя как человека, бывшего одним из первых фактически диссидентов послесталинской эпохи, должно было вызвать сочувствие или хотя бы минимальный интерес. Однако в подавляющем большинстве московские диссиденты интересовались только “своими” людьми. [...] Для “официальных диссидентов” типа Твердохлебова¹⁸² или Наталии Горбаневской¹⁸³ я был “чужак”, “провинциал”, да к тому же ещё и подозрительный человек из-за истории с социал-христианами. [...] Я рвался из СССР по **политическим** соображениям, а русская эмиграция на Западе — **бытовая** по преимуществу; я мечтал об отношениях дружбы и взаимопонимания в среде единомышленников, а встретил наличие такого количества эмигрантских клик, враждующих друг с другом, что на фоне этого даже советский лозунг “монолитного единства” начинает выглядеть чуть ли не привлекательно»¹⁸⁴.

¹⁸² **Андрэй Твердахлебаў** (рус. *Андрей Твердохлебов*, 1940–2011), савецкі праваабаронца, дысідэнт, фізік. Адзін з заснавальнікаў Камітэта правоў чалавека ў СССР (1970–1972), адзін са стваральнікаў савецкай секцыі «Міжнароднай амністыі». У 1975–1978 гг. знаходзіўся ў высылцы. У 1980 г. выехаў у ЗША.

¹⁸³ **Наталля Гарбанеўская** (рус. *Наталья Горбаневская*, 1936–2013), расійская паэтэса, перакладчыца, праваабаронца, дысідэнтка. Была рэдактаркай першых нумароў самвыдатаўскага бюлетэня «Хроника текущих событий». Удзельніца дэманстрацыі супраць уводу савецкіх войскаў у Чэхаславацкію і аўтарка кнігі пра яе. У 1969 г. была арыштаваная, у 1971–1972 гг. знаходзілася на псіхіятрычным лячэнні з дыягназам «шызафрэнія». У 1975 г. эмігравала з СССР. Жыла ў Парыжы. Працавала ў часопісе «Континент», газеце «Русская мысль».

¹⁸⁴ Гидони, Александр. Солнце идет с Запада. Торонто, 1980. С. 427–429.

Натуральна, такое не магло быць даравана ні дысідэнтамі ў Расіі, ні эмігрантамі. А Гідоні толькі паглыбляў канфлікт, выступаючы за правы іншых нацыянальнасцяў у Імперыі:

«Вялікай слабасцяй дысідэнтскага руху ў СССР зьяўляецца адсутнасць у васяродку расейскіх дысідэнтаў ясна вызначанай праграмы іх дзейнасці ў нацыянальным пытанні. Між іншым, гэта ледзь ня ключавое пытанне ў палітычнай сытуацыі шматнацыянальнага Савецкага Саюзу. Многія дысідэнты заражаны вялікадзяржаўным шавінізмам і хацелі-б выкарыстаць нацыянальную барацьбу прыгнечаных народаў у СССР у мэтах змены структуры палітычнае ўлады, але ніяк не задаволіць патрабаванняў пра самавызначэнне і незалежнасць. Дзіва няма, што на такой аснове нельга стварыць адзінага фронту змаганьня супраць савецкага камунізму, і, як вынік, разьлічваць на перамогу. Вельмі пашыраны шавінізм і ў васяродзьдзі расейскае эміграцыі на Захадзе, а якраз на помач і зразуменьне з боку эміграцыі спадзяюцца шматлікія савецкія дысідэнты розных нацыянальнасцяў. Вось характэрны прыклад: зусім нядаўна Ўладзімер Букоўскі¹⁸⁵ даваў інтэрвію ў Вашынгтоне, выступаючы перад расейскімі эмігрантамі. У найбольшай расейскай газэце на захадзе — у “Новым Рускім Слове”, што выходзіць у Нью Ёрку, хутка зьявіўся артыкул аб гэтым інтэрвію. Аўтар ягоны, як быццам гаворачы ад імя ўсёй эміграцыі (што, на шчасьце, не адказвае сапраўднасці), спачатку выразіўшы салідарнасць з Букоўскім, рэзка выступіў супраць ягонага закліку даць свабоду ўсім народам — ня толькі расейскаму, але і ўсім іншым, якіх насільна ўключылі ў СССР. (“НРС”, 5.3.77 г.)»¹⁸⁶

Так што супраца з нерасейскімі эмігрантамі для Гідоні сталася заканамернай. З беларускага боку асабліва актыўным

¹⁸⁵ **Уладзімір Букоўскі** (рус. *Владимир Буковский*, нар. 1942), пісьменнік, грамадскі дзеяч, адзін з заснавальнікаў дысідэнтскага руху ў СССР. Каля 12 гадоў знаходзіўся на прымусовым лячэнні ў псіхіятрычных клініках. У 1976 г. быў абменены СССР на лідара чылійскіх камуністаў Луіса Карвалана. Жыве ў Вялікабрытаніі.

¹⁸⁶ Аляксандар Гідоні. Сіла і слабасць савецкага дысідэнцтва // Беларус. № 240. 1977. С. 6.

быў сусед па канадзкой сталіцы Кастусь Акула, які пазней увайшоў у рэдакцыйную калегію «Современника»:

«Аляксандар Гідоні прасіў мяне, каб я напросіў газету “Беларус” напісаць пра “Современник” больш, чымся ў рубрыцы “Што чуваць”. Галоўнай спружынай часопісу ёсць Гідоні, а не рэдактар Фабрыцыус, чалавек характару “пусьці павалюся” або ягамосьць, што хоча сядзець “на двух стульях”.

Ужо ведама, што Гідоні сьцягнуў на сябе й жонку агонь ярых расейскіх шавіністаў, а сьцягне яшчэ больш, асабліва калі даў мне да дыспазыцыі ў журнале месца. Гэтта-ж збоку й ведамы ўкраінскі пісьменьнік Самчук¹⁸⁷. Разумееце, пра што гавару?

Таму нам трэба Гідоні памагчы.

Спадзяюся, разумееце»¹⁸⁸.

«Дарагі Янка, дзякую за чэк. Квіт далучаю. У гэтым нумары часопісу¹⁸⁹ я выцягнуў “цяжэйшыя гарматы”.

Нядаўна ад а. Надсана атрымаў “Письмо к русскому другу”¹⁹⁰, якое Ты ўжо пэўне-ж маеш. Усю гэту цэласць, нейкіх трыццаць бачын “Современник” зьмесьціць у наступным нумары як “Приложение”, каторае мне каштуе 300 далараў. Часопіс бедны, хоць прадаецца на маскоўскім чорным рынку. Сам Гідоні сядзіць на “вэлфэры”¹⁹¹, хіба пакуль пачне зарабляць на сваёй пісаніне»¹⁹².

¹⁸⁷ Улас Самчук (1905–1987), украінскі пісьменьнік, сябра Урада УНР у выгнанні, быў адным з заснавальнікаў і кіраўніком літаратурнай арганізацыі МУР. Памёр у Таронта.

¹⁸⁸ Ліст Кастуся Акулы да Янкі Запрудніка ад 24.12.1977.

¹⁸⁹ Маецца на ўвазе часопіс «Зважай», які ў Таронта выдаваў Кастусь Акула.

¹⁹⁰ «Письмо к русскому другу» — рускамоўны тэкст, напісаны ананімна маскоўскім беларусам Аляксеем Каўкам у 1977 г. і прысвечаны выкрыццю асіміляцыйнай культурнай палітыкі ў БССР і каланіяльнай залежнасці рэспублікі ад Масквы. Тэкст распаўсюджваўся нелегальна, быў перададзены ў Вялікабрытанію, дзе быў выдадзены беларускімі эмігрантамі і шырока распаўсюджваўся на Захадзе.

¹⁹¹ *Welfare* — форма сацыяльнай дапамогі дзяржавы малазабяспечаным сем'ям.

¹⁹² Ліст Кастуся Акулы да Янкі Запрудніка ад 31.12.1979.

Янка Запруднік на просьбу Акулы адгукнуўся рэцэнзіяй, якую так і назваў — «Современник»:

«Выдаваны ў Таронта ў Канадзе часопіс “Современник” (Сучаснік) мае падзагалавак: “Журнал расейскае культуры й нацыянальнае думкі”. Заснаваны ён быў, як гэта адзначана на тытульнай старонцы, праф. Л. І. Страхоўскім і В. Л. Савінам. Было гэта, калі не памыляемся, недзе ў 1950-х гадах.

Сваім загатоўкам ды зьмешчаным на вокладцы профілем найбольшага расейскага паэты Аляксандра Пушкіна часопіс сымбалізуе традыцыю расейскае нацыянальнае й прагрэсыўнае думкі, якую адзначаўся гістарычны папярэднік “Современника”, што выходзіў у Пецярбурзе ад 1836 па 1866 год. У гэтым першым “Современнику”, як падае Беларуская Савецкая Энцыклапедыя, “зьмяшчаліся матар’ялы зь літаратурнага жыцця Беларусі. З рэзкай крытыкай славянафілаў па нацыянальным пытаньні на Беларусі выступіў Чарнышэўскі¹⁹³ ў арт. “Нацыянальная бестактоўнасьць”. Салтыкоў-Шчадрын¹⁹⁴, Чарнышэўскі адстойвалі права беларускага народу на разьвіцьцё свае нацыянальнае культуры...”.

Сьвет ад таго часу непазнавальна зьмяніўся. Ды ня зьнікла адно патрэба й цяпер, як калісьці за часамі Чарнышэўскага, бараніць “права беларускага народу на разьвіцьцё свае нацыянальнае культуры” — у сувязі з русыфікацыйнай палітыкай верных у гэтым дачыненьні савецкіх спадкаемцаў расейскіх цароў.

Новы “Современник” у сваіх апошніх нумарох (а можа і ў папярэдніх) годна працягвае лібэральную лінію пушкінскага часопісу. Мы ня ведаем, колькі ўвагі Беларусі было прысьвечана ў ранейшых гадавіках таронтаўскага “Современника”, ня ведаем, якое становішча займалі ягонья папярэднія рэдаклегіі ў дачыненьні да беларускага пытаньня. Але з прыемнасьцяй

¹⁹³ **Мікалай Чарнышэўскі** (рус. Николай Чернышевский, 1828–1889), расійскі філосаф-матэрыяліст, тэарэтык утапічнага сацыялізму, рэвалюцыянер-дэмакрат, літаратурны крытык.

¹⁹⁴ **Міхаіл Салтыкоў-Шчадрын** (рус. Михаил Салтыков-Щедрин, 1826–1889), расійскі пісьменнік, журналіст, рэдактар часопіса «Отечественные записки».

адзначаем, што сучасная рэдкалегія часапісу (галоўны рэдактар — Л. Е. Фабрыцыюс, адказны сакратар — Г. А. Гідоні-Румянцаў) паставіліся да Беларусі вельмі прыхільна й зычліва. І найлепі пра гэта сьветчаць матар'ялы, зьмешчаныя ў кнігах часапісу №33-34 і 35-36 за 1977 год.

У першай зь іх быў зьмешчаны пачатак працы праф. Ул. Сядуры¹⁹⁵ “Салжэніцын і традыцыя паліграфічнага рамана Да-стаеўскага”, прыхільная рэцэнзія на кнігу Юр'я Стукаліча (Юркі Віцьбіча)¹⁹⁶ “Мы дойдём!” (выданьне Фундацыі імя П. Крэчэўскага, Нью Ёрк, 1975), ліст у рэдакцыю беларускага пісьменьніка Кастуся Акулы¹⁹⁷, у якім аўтар пісаў: “Маё знаёмства з Вашым вельмі цікавым часапісам цягнецца ўжо колькі гадоў. Трэба прызнаць, што апошнім часам часапіс разросься, узбагаціўся каштоўным мастацкім матар'ялам; на большыўся лік аўтараў і пашырыліся далягляды іхнага бачаньня як мастацкага, гэтак і ў публіцыстычнай сфэрах”. Кніга “Современника” №35-36 падцьверджуе гэтае назіраньне К. Акулы. У ёй, як мы ўжо інфармавалі ў газэце “Беларус”, выдрукаванае заканчэньне працы праф. Ул. Сядуры, апублікаванае інтэрвію з К. Акулам і ўкраінскім пісьменьнікам Уласам Самчуком пра іхнюю творчасць ды палітычны стан на Беларусі і Ўкраіне, зьмешчаная

¹⁹⁵ **Уладзімір Сядура** (псеўд. Глыбінны, 1910–1995), пісьменнік, літаратуразнаўца, культуролаг. Аўтар кніг: «На берагах пад сонцам» (1964), «На Святой зямлі» (1972), «Паэта з Божае ласкі. Успамін і роздум пра паэта Язэпа Пушчу» (1979), «Пад лебядзіным знакам. Аповесць пра Максіма Багдановіча» (1983), «Вялікія дарогі» (1997). Даследчык творчасці Ф. Дастаеўскага. Жыў у ЗША.

¹⁹⁶ **Юрка Віцьбіч** (Стукаліч) (сапр. Серафім Шчарбакоў, 1905–1975), пісьменнік, публіцыст, краязнаўца, грамадскі дзеяч. Аўтар кніг прозы «Смерць Ірмы Лаймінг» (1932), «Формула супраціўлення касцей» (1937). У эміграцыі выдаў кнігу гістарычных нарысаў «Плыве з-пад Святое гары Нёман» (Мюнхен, 1956) і зборнік артыкулаў на рускай мове «Мы дойдём» (Нью-Ёрк, 1975). Жыў у ЗША.

¹⁹⁷ **Кастусь Акула** (да змір. Аляксандр Качан, 1925–2008), пісьменнік, грамадскі дзеяч. У 1948–1954 гг. рэдагаваў газету «Беларускі эмігрант». Аўтар раманаў «Змагарныя дарогі» (1962), «Гараватка» (1965–1981), «Tomorrow is Yesterday» (1968), «За волю» (1991). Жыў у Канадзе.

таксама рэцэнзія К. Акулы на кнігу Юзэфа Мацкевіча¹⁹⁸ “*Ня трэба голасна гаварыць*”, а таксама дапіска К. Акулы “*Магутны дакастрычніцкі рубель*”.

Галоўнай спружынай часапісу зьяўляецца ведамы расейскі дысыдэнт і выдатны публіцыст Аляксандар Гідоні, дарэчы, шчыры прыхільца Беларусаў і супрацоўнік нашае газеты.

Часапіс “*Современник*”, прысьвечаны актуальным і пякучым праблемам сучаснасьці, і інфармацыйны, разнастайны ў сваім літаратурным і публіцыстычным матар’яле ды добра рэдагаваны, заслугоўвае ўсялякага падтрыманьня – маральнага й матар’яльнага¹⁹⁹.

Аляксандр Гідоні памёр даволі рана, у 53 гады, пакінуўшы не толькі зборнікі ўласнай прозы і паэзіі, літаратуразнаўчыя і гістарычныя артыкулы, але і свой след у беларускім іншадумстве.

Аляксандар Гідоні

Шлях да беларускай душы²⁰⁰

Як наўзэдзіў, мала ведаем звычайна мы, Расейцы, пра нашых суседзяў Беларусаў. Штосьці пра любоў да «бульбы», нешта пра палескія балоты; колькі гучных імёнаў зь дзялянкі культуры й гісторыі (Янка Купала, Кастусь Каліноўскі, недзе «ў глыбіні стагодзьдзяў» — Францішак Скарына), а цяпер — Вольга Корбут²⁰¹ і «Песьняры»²⁰². Ды яшчэ някрасаўскія радкі з «Чыгункі» пра «высокага ростам хворага Беларуса»²⁰³. Нескладаны

¹⁹⁸ Юзэф Мацкевіч (пол. *Józef Mackiewicz*, 1902–1985), польскі пісьменнік, публіцыст, антыкамуніст. Аўтар прац, прысьвечаных катынскаму расстрэлу.

¹⁹⁹ Беларус. № 251. 1978. С. 7.

²⁰⁰ Беларус. № 251. 1978. С. 2. Пераклад, хутчэй за ўсё, Кастуся Акулы.

²⁰¹ Вольга Корбут (нар. 1955), гімнастка, чатырохразовая алімпійская чэмпіёнка.

²⁰² «Песняры» — вакальна-інструментальны ансамбль, створаны Уладзімірам Мулявіным у Мінску ў 1969 г.

²⁰³ Маецца на ўвазе верш расійскага паэта Мікалая Някрасава «*Железная дорога*», дзе ёсць наступныя радкі: «... Волосам рус, / Видишь, стоит, изможден лихорадкой, / Высокорослый, больной белорус...».

і невялікі багаж! І гэта датычыць да культурных расейскіх людзей, ня кажучы ўжо пра «просты народ».

Дзіва няма, што шмат хто нават не здагадваецца, жывучы ў Савецкім Саюзе, пра тое, што ў глыбіні беларускае нацыянальнае сьведомасці жыве і разьвіваецца ідэя незалежнасці і змаганьня за ўтварэньне самабытнага гаспадарства на зямлі, глеба якое ўжо даўно нарыхтаваная, каб прыняць заповітную волю. Але гэная глеба сакавіта прасякнутая народнаю крывёй, паколькі на працягу стагодзьдзяў Беларусь знаходзілася пад прыгнётам апантаных прагнасьцяй экспансіі суседзяў. Першым чынам, нажаль, з боку суседзяў з Усходу, г. зн. Расейцаў.

Аўтар гэтых радкоў доўгі час ня быў выключэньнем з правіла, калі ведаў пра Беларусь ня больш за малое каліва сярэдня-інтэлігенцай расейскай эрудыцыі ў «нацыянальным пытаньні». Нават выйшаўшы на шлях апазыцыі супраць савецкага рэжыму, я даволі доўга не ўяўляў сабе, што «беларускае пытаньне» ў гэтым аспэктэ ня менш важнае, як, скажам, пытаньне украінскае ці прыбалтыцкае. Такім парадкам мой шлях пазнаньня Беларускае Душы быў даволі тыповы, зь перашкодамі і цяжкасьцямі ў гэтым падарожжы.

Першае маё знаёмства зь Беларусам, які так ці інакш падчыркаваў сваю якраз **беларускую** прыналежнасьць, узыходзіць да студэнцкіх гадоў. Я вучыўся на Ленінградскім унівэрсытэце і жыў у студэнцкім інтэрнаце. У вадным пакоі зы мною жыў студэнт Усходняга Факультэту Анатоль Гаўрыловіч, вучыўся на індыйскім аддзеле факультэту ды адзначыўся надзвычайнымі лінгвістычнымі здольнасьцямі. Усе гэныя мовы, патрэбныя яму для спэцыяльнасці: гіндускую, бэнгальскую, стары санскрыт (ня кажучы ўжо пра ангельскую) ён паглынаў, быццам вітамінныя таблеткі – здавалася, без найменшых намаганьняў. Прадказвалі яму бліскучую кар’еру. І раптам нешта заламалася. Анатоль прызнаўся мне, што перашкодай сталася ягонае беларускае паходжаньне. Для спэцыялізацыі за мяжой перавагу аддалі менш здольнаму ды затое «чыста расейскаму» і з палітычнага гледзішча больш «прававернаму» студэнту. Гаўрыловіч не апавядаў мне пра ўсе дэталі, ды я

зразумеў, які чужылівы²⁰⁴ быў гэны ўдар на ягонай чалавечай і нацыянальнай годнасці. Што здарылася далей з Анатолем, ня ведаю; у кажным выпадку, у даволі высокіх «навуковых сферах», зь якімі я меў дачыненні, прозьвішча ягонага не давлялося чуць. А асноўныя задаткі ў гэтага таленавітага беларускага юнака былі запраўды бліскучыя...

Гэта адзін з эпізодаў. Калі нейкі час пасья трапіў я за гэтак званы «рэвізіянізм» і падтрыманьне вугорскае рэвалюцыі 1956 г. у савецкі палітычны лягер, дык, знаходзячыся ў Поцьме (Мардовія), сустракаў між зэкаў цімала Беларусаў. Аднак мушу сказаць, што ў гэным часе не дайшоў я яшчэ да прызнаньня важнасці беларускай нацыянальнай ідэі. Беларускае пытаньне было застатучанае ў маёй сьвядомасьці праблемамі, пра якія гаварылі гучней і часцей: праблемамі самастойнае Ўкраіны, незалежных Лятувы, Латвіі і Эстоніі, вызваленага Каўказу. Я ведаў вельмі шмат перакананых нацыяналістаў усіх гэтых народаў, але ў пэрыядзе свайго турэмнага зьявольнага не сустракаў Беларусаў гэткай-жа ясна выяўленай нацыянальнай ськіраванасьці. Відаць, працэс русыфікацыі прыдушваў Беларусь з большай сілай, і адно нялічаныя Беларусы ў гэным часе, 50-х і 60-х гадох, маглі заяўляць аб сабе як аб прадстаўніках першым чынам свайго народу, а пасья ўжо — як аб удзельніках антыкамуністычнага супраціву.

Напісаўшы вось гэта, жыва ўяўляю сабе, як ахвоча пачнуць «выкрываць» мяне некаторыя зь вялікарасейскіх шавіністых. «Ага!» — зларадна скажуць яны, гэтыя прыхільнікі слаўтай «адзінай і недзялімай Расеі» — «Гідоні, што крычыць пра свой антыкамунізм і любоў да Расеі, сам прагаворваецца, што для яго справа “антыкамуністычнага супраціву” стаіць на другім месцы пасья клопатаў пра аддзяленьне некага ад Расеі». Каюся, у **дадзеным аспэктце** гэта запраўды так. Ня веру ў магчымасьць памыснага змаганьня з камунізмам без папярэдняга прызнаньня **кажднаму народу**, гвалтам уключанаму ў савецкую імперыю, права на поўную нацыянальную незалежнасьць. Гэта датычыць як Беларусаў, гэтак і да ўсіх іншых, бяз выключэньня.

²⁰⁴ У сэнсе: адчувальны.

Між іншага, адзін з улюблёных шавіністычных аргументаў супраць ідэі самавызначэння народаў — меркаваньне, што, быццам, калі-б **цяпер** недзе на Ўкраіне ці Беларусі правесьці рэфэрэндум у пытаньні аддзяленьня, дык няведама, якія былі-б ягонья вынікі. Гэтым самым падсоўваецца такі сылагізм: калі большыня народу ня мае **ўсьведамленай** ідэі незалежнасьці, дык прыхільнікі гэтае ідэі не рэпрэзэнтуюць «народных масаў» і, вынікам гэтага, ніякага аддзяленьня ад каляніяльнай мэтраполіі ня трэба: яна (ідэя) паходзіць ад «злога», ад «пераймання», ад «чужаземнага ўмяшаньня». Якраз во ў такім духу піша, напрыклад, на балонках расейскага журналу «Голос зарубежья»²⁰⁵ А. Міхайлоўскі ў вартыкуле «Пакт між “Кантынэнтам” і “Культурай”»²⁰⁶: «Ні “просты” народ, ні большая частка інтэлігенцыі не павінны, бачыце, рашаць пытаньня незалежнасьці. Гэтая незалежнасьць павінна быць прадвызначаная (предрешена) і прадпісаная народу пасаджанай ужо ў край (пытаньне: кім?) урадавай уладай...» («Голос зарубежья», № 7, Мюнхэн, 1977, б. 19).

Сафізмы гэтыя прасякнутыя надзвычайнай крывадушнасьцяй. Зусім-жа ясна, што стагодзьдзі каляніяльнага прыгнёту й дэспатызму не маглі не пакінуць свайго сьледу. Ясна, што не большыні, а адно перадавой, творчай мяшыні нацыі ўласьцівае **сьведамае** імкненьне да ідэі незалежнасьці, што адно паступова даходзіць да большыні. Гэта — ня выключна ўкраінская ці беларуская сытуацыя. Калі-б у ЗША часоў вайны за Незалежнасьць правесьці ўсеагульнае галасаваньне, лічачыся з думкай лялістых, мяшчанаў, ангельскае агентуры ды і проста баязьлівых людзей, дык, бадай, кароль Джордж III²⁰⁷

²⁰⁵ «Голос зарубежья» — рускі эміграцыйны часопіс, які выдаваўся ў Мюнхене і Сан-Францыска ў 1976–1998 гг.

²⁰⁶ Маецца на ўвазе «*Kultura*» — польскі эміграцыйны штомесячны часопіс, што выдаваўся ў 1947–2000 гг. спачатку ў Рыме, а потым у Парыжы. Заснавальнік і галоўны рэдактар — Ежы Гедройц.

²⁰⁷ Джордж III (анг. *George III*, 1738–1820), кароль Вялікабрытаніі ў 1760–1820 гг. Менавіта ў часе ягонага кіраваньня ЗША аддзяліліся ад Брытанскай імперыі.

мог-бы панаваць, не турбуючыся ні пра Вашынгтона, ні пра Дэкларацыю Незалежнасці, ні наагул пра нейкіх там «янкi, што збунтаваліся». Ці гэта значыць, што справа змаганьня за свабоду была несправядлівая ды не выражала агульнанароднае волі ў гістарычнай пэрспэктыве?

Пра падобныя рэчы даводзілася мне думаць у часе маіх наведваньняў Беларусі. Я бываў колькі разоў у Менску, Горадні, Магілёве, праяжджаў па сельскай мясцовасьці. Сустрэкаўся із шмат якімі Беларусамі. Адно зь іх поўнасьцяй русыфікаваньня, іншыя падкрэсьлена гаварылі (навет з Расейцамі) па-беларуску; адны цікавіліся палітыкай, іншыя-ж аддавалі перавагу спорту ці іншым нэўтральным тэмам. Найбольш цікавыя былі спарткаўні ў Менску, дзе я пазнаёміўся з шэрагам прадстаўнікоў творчае інтэлігенцыі: літаратарамі, мастакамі, скульптарамі, архітэктарамі й вучонымі. Атмасфэра гэных гутарак часта характарызавалася тымі крытычнымі настроямі ў дачыненьні да савецкае ўлады, тыповымі для інтэлігэнцкіх колаў Масквы й Ленінграду. Але, бязумоўна, паказальнай іхнай асаблівасьцяй быў тыпова «беларускі мамэнт»: тэма магчымай незалежнасці беларускага мастацтва й навуковае творчасці ў умовах агульнае савецкае цэнзуры й спецыфічнае «русыфікацыі». Не скажу, што ў гутарках гэных выказваліся абавязкова наскрозь скрайнія погляды (тым больш не магу, зь ведамых меркаваньняў, называць прозьвішчы), аднак што ў васьродзьдзі беларускае інтэлігэнцыі прабудзілася нацыянальнае пачуцьцё, за гэта, як сьветка, ручаюся.

Тыповым прыкладам злых і зьедлівых выказваньняў маіх сугутурнікаў пра ўладу былі папулярныя жарты пра засільле ў колах «ураду БССР» тае «партыйна-партызанскае» клікі, што ўзьнікла ў ходзе вайны на беларускае тэрыторыі. — Гэтыя партызаны, жартавалі мае сугутарнікі — як уварваліся ў Дом Ураду пасья адыходу Немцаў, дык і сядзяць там дагэтуль, «трымаючы абарону».

Цікава, што ўсе мае наведваньні Менску (я быў там тры разы) супадалі зь нейкімі ня зусім звычайнымі абставінамі.

Першы раз, памятаю, увесь горад быў усхваляваны выбухам, які знішчыў у Менску вялікую радыяхвабрыку²⁰⁸. З гэтае прычыны была процьма пагалосак: ад меркаваньняў пра «шпіёнаў» да больш цьвярозых гутарак пра недапушчальныя парушэньні тэхнікі бясьпекі на бальшыні менскіх прамысловых прадпрыемстваў. У часе майго другога візыту здарыўся выпадак трагікамічнага характару: аварыя ўрадавае машыны, калі яна на павышанай хуткасьці пераадольвала найкарацаейшую адлегласьць ад будынку ўраду да чыгуначнае станцыі. Дарожны выпадак — сама па сабе рэч сумная, але мянчане злараднічалі: «Ага! Так ім і трэба — абжорам урадохам! Дарогі тае — пехатой колькі хвілін. А ім навет ні ў галаве тое, што можна рухацца інакш, як у сваіх “чайках” ды “волгах”. Вось лёс і пакараў».

Урэшце, апошні раз я быў у Менску ў гарце буйных выпадкаў, зьвязаных з маім собскім лёсам. Я прыляцеў самалётам, каб перасьцьцерагчы некаторых сваіх менскіх знаёмых пра тое, што на маёй кватэры (я жыў тады ў Кастраме) КДБ зрабіў ператрус, цікавічыся маймі знаёмствамі ў цэлым Саюзе. Пры гэтым канфіскавалі мае прыватныя лісты, запісныя кніжкі, розныя паперы. Я ўважаў за свой абавязак перасьцьцерагчы ўсіх людзей, якіх у сувязі з гэтым маглi-б дапытваць. Дагэтуль з удзячнасьцяй прыгадваю, як сардэчна паставіліся да мяне ў Менску мае беларускія сябры, выказваючы поўнае разуменьне мае сытуацыі, даючы маральнае падтрыманьне і выяўляючы традыцыйную гасьціннасьць. І гэта ў мамэньце, калі мяне страшэнна сачылі, калі даводзілася аглядацца і кідацца на ўсялякія хітрыкі!

Я пакінуў Савецкі Саюз у травені 1975 году. Ужо знаходзячыся ў Канадзе, воляй выпадку пазнаёміўся зь беларускімі эмігрантамі, што зноў дало мне нагоду задумацца і памеркаваць над тымі ці іншымі пытаньнямі, датычнымі да Беларусі, ейнай гісторыі, культуры, ейнага цяперашняга статусу. Асабліва

²⁰⁸ Маецца на ўвазе выбух у цэху па вырабе тэлевізійных футаралаў на Мінскім радыёзаводзе, які адбыўся 10 сакавіка 1972 г. і ў выніку якога загінулі да 143 чалавек.

памыслым для сябе ўважаю факт свайго знаёмства з выдатным беларускім пісьменьнікам і грамадскім дзеячом Кастусём Акулам. Гутаркі зь ім, супольны ўдзел у некаторых культурных і палітычных акцыях спрыялі майму больш грунтоўнаму, як раней, разуменьню беларускіх праблемаў, ідэялягічных тэндэнцыяў, спадзяваньняў ды імкненьняў.

Як Расеец і антыкамуністы, я, рэч ясная, гляджу на імя што вачыма расейскага чалавека і прыхільніка свабоднае Расеі. Аднак самую гэтую ідэю я ўяўляю сабе як рэалізацыю прынцыпу запраўднае дружбы ўсіх паняволеных народаў. Такого прынцыпу нельга ўжыцьцівіць без прызнаньня права на поўную і бязумоўную свабоду ўсім паняволеным камунізмам людзям і нацыям. І тое, што дзякуючы маім сустрэчам і роздумам, перада мною раскрылася — у розных выявах — вялікая, прыгожая і свабодалюбівая душа беларускага народу, гэта я ўважаю за адну зь бессумлеўных удачаў свайго жыцьцёвага шляху.

ВАСІЛЬ САСНОЎСКІ: ТЭРАРЫСТ ЦІ ДЫСІДЭНТ?

25 траўня (некаторыя крыніцы называюць іншую дату — 26-га) 1977 г. нехта В. Сасноўскі, пагражаючы «бомбаю» (насамрэч гэта быў муляж), запатрабаваў, каб самалёт АН-24 рэйса Рыга — Даўгаўпілс змяніў курс і ляцеў у Швецыю. Пілот падпарадкаваўся.

У Стакгольме шведскія ўлады Сасноўскага арыштавалі, але выдаць у СССР адмовіліся. Самалёт з камандаю і 18 пасажырамі быў вернуты 27 траўня, Сасноўскі ж, атрымаўшы, з аднаго боку, палітычны прытулак, з другога — быў зняволены да пачатку суда.

Для краіны Саветаў ён быў адназначна тэрарыстам: 3 студзеня 1973 г. згодна з Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета ССР захоп самалётаў пачаў кваліфікавацца як асобны від злачынства. Крымінальныя кодэксы саюзных рэспублік прадугледжвалі пакаранне ў выглядзе пазбаўлення волі ад 3 да 10 гадоў, у выпадку ж Сасноўскага (з пагрозамі) — да 15 гадоў ці смяротнага пакарання.

Як выглядае, для шведскіх уладаў сітуацыя была не настолькі адназначнаю. І не толькі для іх.

Ужо на пачатку ліпеня супрацоўнік рэдакцыі нью-ёрксай газеты «Беларус» Янка Запруднік атрымаў ліст ад лонданскіх суродзічаў.

Лёндан, 2.VII.77

Дарагі Доктар Запруднік,

Перасылаю фота-копію ліста Васіля Сасноўскага, які сядзіць у швэдзкай турме й чакае суду. Цяпер няма сумніву, што ён беларус. На маю думку, яму трэба дапамагчы, але ня крыкам у нашых газэтах. Калі-б хто ад Вас мог зьвярнуцца да Амэрыканскіх дзейнікаў, было-б пажаданым. Наші суродзіч

толькі ўцёк, нікога ня раніў, не забіў. Цяпер супроць яго Саветы павялі вялікую нагонку: Совет Вііклі Прэсс²⁰⁹ і інш. Што тут зроблена ў гэтай самай справе, Вы ўжо ведаеце ад сп. Міхалюка²¹⁰ і Навары²¹¹. [...]

Прывітаньні!

+ Часлаў С.²¹².

З Нью-Ёрка ў шведскую турму пачалі дасылацца нумары газеты і прынагодныя лісты. Пісаў і Сасноўскі. Ягоная карэспандэнцыя — унікальная магчымасць даведацца пра ўгоншчыка як пра асобу і пра ягоныя матывы.

4.6.77 г.

Паважаныя сябры, Беларусы.

Вялікае вам дзякуй за тое, што Вы, у цяжкую для мяне гадзіну, падтрымліваеце мяне духоўна. Шчырае за гэта Вам дзякуй. Маё прозвішча Васіль, па бацьку таксама, а фамілія мая — Сасноўскі. 20-га чэрвеня мне споўніцца 38 гадоў. Нарадзіўся я ў Гомельскай вобласці. Па сваёй працы праехаў я па ўсёй Савецкай краіне. Шмат чаго можна паведаміць, але гэтага на паперы нельга зрабіць, таму што я знаходжуся пад арэстам. За тое, што я наветраным шляхам пераляцеў у гэтую краіну. Мяне будуць судзіць, на які срок, я яшчэ не знаю. Вось якія маі справы ў наступны час. Прабачце, што я вельмі мала змог Вам напісаць.

²⁰⁹ «Sowiet Weekly» — прапагандысцкая газета, друкавалася Савінфармбюро ў Лондане ад 1942 да 1991 г.

²¹⁰ Маецца на ўвазе Янка Міхалюк.

²¹¹ **Павал Навара** (1927–1983), грамадскі дзеяч. Ад 1947 г. жыў у Лондане. Быў адным з заснавальнікаў Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі і рэгулярна абіраўся ў Галоўную ўправу арганізацыі. У 1954 г. быў адным з ініцыятараў стварэння Англа-беларускага таварыства. У Галоўнай управе ЗБВБ часта абіраўся на пасаду старшыні, а таксама доўгі час ў 1970-я гг. быў сакратаром арганізацыі.

²¹² **Часлаў Сіповіч** (1914–1981), рэлігійны дзеяч, стваральнік беларускага рэлігійна-грамадскага асяродка ў Лондане, ад 1960 г. — грэка-каталіцкі біскуп.

*Яшчэ раз я вельмі ўдзячны Вам за Вашы хлопаты.
Да пабачэння.*

В. Сасноўскі.

Р. С. Свайго адрасу я нязнаю.

6.6.77 г.

Са шчырым прывітаннем да Вас, наважаныя землякі!

Ваш ліст я атрымаў, які Вы прыслалі ў травні, і даў адказ, нязнаю, чаго Вы не атрымалі майго ліста. У наступную гадзіну пакуль знаходжуся пад аховай следчай улады. Кажуць, што ў канцы ліпеня будзе суд, сам я дасканальна ня знаю. Вы пытаеце на мой погляд на жыццё. Мой погляд на жыццё такі, як і ўсіх людзей, якія маюць поўную свабоду. Ды хіба ж на паперы можна расказаць, гэта калі ў сустрэчы, там можна расказаць усё, а каб перанесці на паперу сваю думку, то трэба быць добрым паэтам. Ды я знаходжуся яшчэ і пад цэнзурай як падследчы. Каб усё было добра на Радзіме, хіба я быў бы тут, а калі цябе застаўляюць, што-б ты мусіў што-небудзь зрабіць і каб цябе схаваць, як грошы ў кішэню, каб ты не пытаўся стада за сабой вясіці ў школу, дык мусіш пайсці на ўсё. Пры тым дыктатарскім ражыме, які існуе на наступны час на Радзіме, гэта мне здаецца да добра не вядзе, гэта вядзе да пропасці і больш за ўсё, што гэта доўга так не будзе, можа яшчэ гадоў 15–20, не болей. Яны прывядуць самі краіну да такой дарогі, што ні ў зад, ні ў пярод, ды яны гэта і самі добра бачаць, але пакуль яшчэ ёсць калгасныя рабы, дык чуць дзержацца, але рабы сталі старымі, а моладзь усё ў горадзе, вось і подойдзе скоро да канца.

Вось такія справы, змяляк. Вялікае дзякуй за хлопаты. Да пабачэння.

В. Сасноўскі.

24.6.77 г.

Паважаныя, нязнакомыя сябры.

Вялікае Вам дзякуй за тое, што Вы пажадалі для мяне добрага заканчэння маёй справы. Нарадзіўся я ў Гомельскай вобласці, у 1940 годзе. Працаваў на розных пасадах так як у

нашай (Краіне), Вы гэта і без мяне знаеце. Пайшоў на гэты шлях таму (пералёт у Швецыю), што мне не было другога выхада. Последні час мяне звальнялі з працы за тое, што я багата зарабляў (гэта калі ўзяць на рублі), а мяне власці хацелі, каб я жыў так, як жывуць мільёны няшчасных, таму што я ўжо быў (мечаны). (Папытка пераходу ў Турцыю). Пасля быў у псіхбальніцы. У наступны час нязнаю, якая мяне ждзе пакута. Сяжу пад арэстам, а жду пакарання. Вось такія маі справы.

З папанай да Вас

В. Сасноўскі.

P. S. Вы можаце пользаваться і рускім языком, я в основном пользуюсь рускім.

Паважаны Ян, паважаныя суродзічы!

Перш за ўсё, вялікае вам дзякуй за Вашы безкарысныя хлопаты. Мне вельмі прыемліма, што людзі з усіх частак свету клапоцяцца за маю судьбу. Ты пішаеш мне, ці можна да мяне званіць, ці можна каму-небудзь з Вас пад'ехаць да мяне. Я гэткага, дарагі сябра, ня знаю, на гэтае пытаньне можа даць адказ толькі Hans Holmér²¹³, таму што я нязнаю сваіх праў у наступны час.

У мяне быў суд 20.7.77, але прыгавор будзе вынесены, як мне паведамілі, 27.7.77. Ты пішаеш, чы згаджуся я, каб хто-небудзь пад'ехаў на сустрэчу. Я не супраць таго, каб хто-небудзь пад'ехаў, калі для Вас такая сустрэча будзе прыемлімай і натхненнай. За літаратуру пытаньня тут няма, мне даюць чытаць і шмат кніжак усякіх пісьменнікаў. Ты пытаеш, чы можна выкарыстоўваць тут грошы, можна, колькі хочаш, калі ёсць. Я нязнаю, які будзе прыгавор, але мяне няправільна абвінавачвалі, і я жду раішэння суда, а там буду падымаць пытанне далей, калі мяне будуць судзіць як за цяжкое праступленне.

²¹³ Ханс Холмер (шв. Hans Gillis Åke Holmér, 1930–2002), кіраўнік Шведскай нацыянальнай службы бяспекі. Стаў знакаміты пазней за апісанья ў лісце падзеі, у 1986–1987 гг., дзякуючы расследаванню забойства шведскага прэм'ер-міністра Улафа Пальмэ.

Фамілія маёй маці Касінская Сафія Аляксандраўна. Па жонцы ў Амэрыцы ёсць сваякі, Сітнікі. Быўшая Палеская вобласць, горад Мазыр, вёска Слабада, а зараз Гомельская вобласць — гэта радзіма Сітнік. Мая радзіма вёска Жмурнае Лельчыцкага р-на Гомельскай вобласці (старая Палеская вобласць).

Вось пакуль і ўсё.

З найлучшымі пажаданнямі да Вас.

В. Сасноўскі.

19.8.77 г.

З вялікім прывітаннем да Цябе, паважаны Янка!

Твой ліст ад 2.8. я атрымаў і «Беларус» таксама. Вялікае Табе дзякуй. На ліст, у якім ты прыслаў дапамогу, я даў адказ із Штакгольму, але ад Цябе яшчэ не атрымаў адказу. У тым лісце я не знаў, куды мяне напраўляць і мацьму чы я магчымасць з Вамі сустрэчу. Цяпер адказваю, што магчымасць такая ёсць і яна неабходная. Тут я праюю, а ў застаўшыся гадзіны прабую вучыць шведскую мову, але яна вельмі цяжка даецца, так як няма настаўніка. Прабаваў званіць да хаты, але Масква не пазволіла. Вось як? Але нічога, найглаўнейшае я выканаў, толькі ў свой час баяўся, каб мяне не заграбасталі з некаторымі бумагамі ў арыгінале, калі я працаваў там. Безмоўна, мяне пасцігла-б тая кара, што і Пяньков. Адзін раз я быў ужо на самым краю, але выкруціўся, за што пабыў у іх руках. Гэта я гавару аб случаі ў 1974 годзе на «Каўказе». Цяпер жэду, што пад'едзе з маіх землякоў, надзеючыся што ты мяне зразумеў? Я не знаю, чаго так доўга ідуць нашы лісты? Ну, нічога, абы ішлі, хоць медленна.

Усяго Табе найлепшага, прывітанні ўсім маім землякам.

Васіль.

25.10.77 г.

Паважаны мой Янка, са шчырым прывітаннем да цябе Васіль. Вось ужо прайшло болей як два месяцы, як я не маю ад цябе ніякіх вестак, можа, ты не пішаш, чы другія якія прычыны. Адкажы тады, можа я цябе чым-небудзь паскарбіў. Я жэдаў

Раю²¹⁴, якая на тваёй пратэкцыі хацела заехаць да мяне, але не заехала. 23. 10 у мяне быў Міша Сінкевіч, сын Віктара²¹⁵, ты да яго пісаў пісьмо, і мы дагаварыліся аб усім неабходным, я даў сваё сагласся, калі ёсць такі закон у Швецыі, я аб гэтым ня знаў. Ён сказаў, што будзе гаварыць з адвакатам. Янка, ты напішы хоць два словы заказным пісьмом, каб я знаў, у чым справа твайго маўчанья. Я табе адправіў ужо тры пісьма, гэта чацвёртае. Усяго табе добрага.

Да пабачэння,

Васіль.

15.12.77 г.

Янка, добры дзень да Цябе!

У мяне да Цябе вялікая просьба, каб ты адправіў гэты ліст да А. Салжаніцына²¹⁶. Справа ў тым, што гэта вялізарнейшы пісьменьнік, які знаёмы з жыццём, і ён, калі згодзіцца, то дапаможа ўкласці вялізарную цікавасць як да чытачоў, так і на пользу обшага ўкладу. Янка, ты мяне прабач, але я хачу напісаць тое, што ў маёй душы ў наступны момант. А ў мяне на душы вось што. Да мяне пішуць вельмі багата людзей, і добрых 50 % прадагаюць розныя свае паслугі, але абавязкова на якіх-та ўмовах. Чаму гэта так? Адкажы. Другое, я ў наступны момант пры ўсёй маёй жаданасці не хачу пісаць абы-што, а напісаць сур'ёзнае што-небудзь, баюсь, таму што для гэтага ёсць у мяне ўсе асновы. Каб я быў у Англіі чы Амэрыцы, то гэта другая справа, а тут вельмі не надзежна я сябе чую (адчуваю). Вось дажа ты пісаў і перастаў чаму-та. Чаму? Мне дапамога, Янка, матэрыяльная зараз ня трэба, калі трэба будзе, то я здаровы чалавек, і зараблю для сябе, дарам хлеб есці ня буду,

²¹⁴ Маецца на ўвазе Раіса Станкевіч.

²¹⁵ **Віктар Сянкевіч** (1926—?), журналіст, гісторык, грамадскі дзеяч. У той час жыў у Іспаніі, чытаў лекцыі ў Каталіцкім універсітэце г. Памплона. Ад 1992 г. жыў у Сан-Францыска (ЗША).

²¹⁶ **Аляксандр Салжаніцын** (рус. *Александр Солженицын*, 1918—2008), расійскі пісьменнік, публіцыст, грамадскі дзеяч, дысідэнт. Лаўрэат Нобелеўскай прэміі па літаратуры 1970 г.

але як не хапае падтрымкі маральнай, калі ты знаходзішся ў чужоў краіне, а гэта самае найважнейшае. Я трохі разабраўся ў гэтым і сам за 10 месяцаў, але гэтага яшчэ недастаткова! У наступны момант я, Янка, закончыў свае расчэты на турбіне і прыйшоў да поўнага заключнага канца. Калі я выйду, я думаю даць людзям электраэнэргію, самую дзяшовую, самую бязвэдную для акружнай срады, як кажучь, вечную. Гэта не хвастаўство, Янка, і не фантазёрства, гэта 100 % правэраныя даныя, і ў прымітыўных умовах іспытаны. Праўда, трэба будзе яшчэ аддзіліфоўка, але гэта ўжо дэталі маленькія, галоўнае, ідэя мая — правільная была, якая на днях падцвярдзілася маімі правэркамі.

На гэтым і закончу.

Усяго табе добрага, да пабачэння.

В. Сасноўскі.

1.9.1978 г.

Нартэлья²¹⁷

Паважаны мой Янка!

Атрымаў ад цябе апошні нумар «Беларус», дзе прачытаў аб тым, што і мяне счытаюць дысыдэнтам, а не «тэрорыстам». Янка, справа ў тым, што я ніколі не займаўся адкрытымі выступленнямі супраць улады, але я думаю, што я тожса ўнясу свой вопыт і пазнанні для барацьбы з крамлёўскімі анархістамі, але зараз я не магу, таму што калі я маўчаў сорак гадоў, то памаўчу і гэтыя два гады, таму што калі я пачну гаварыць, то я магу і ня выйсці адсюль. Швецыя — гэта не Нямецчына чы Амерыка, я думаю, ты мяне зразумееш? — потым, як зустрэнемся. Вось таму я і ня хочу пакуль чапляць твая пытанні, на якія я хочу адказаць, але не магу. Бачыш, тут на западзе маюць такую інфармацыю, якая дае магчымасць трохі арыентавацца, але праўдзівай інфармацыі вельмі мала. Я не разумею можа чаго, але як прачытаеш пра розныя здзекі над людзмі і другое, што здзіўляешся над тым, што запад застаецца ў большай частцы

²¹⁷ **Нартэлья** (анг. *Nortelja*) — мястэчка ў Швецыі.

пасіўным наглядачом. Чаму? Таму што вялікая палітыка ня хоча ўлазіць у нашы пытаньні, а калі і ставіцца другі раз якое-небудзь пытанне, то Масква толькі павядзе пальцам, і ўсе з гэтым згаджаюцца. Чаму? Вельмі багата гэтых «чаму». Я думаю, што я ўсё-такі можа троху здзьвіну некаторыя напрамкі, правдзівей, думкі некаторых палітыкаў, адкрыю ім вочы на ту «правду», якую праводзяць у жыцьцё за «чырвонай» сыцяной, а калі яны і к гэтаму застануцца глухімі, то я не завідую ім. Так што дзякую Табе, Янка, толькі за тое, што Ты сгаджаешся с тым становішчам, якое я заняў. Я не прывёз радостных вестак, а тое, што я скажу людзям, гэта правда, а Ты сам разумееш, што «нашы» за правду ідуць на ўсё. Так што хай хлопцы не дзяржаць крыўды на мяне, таму што сказаць хлусню я ўжо ня хочу. А зараз два, тры словы аб сваім жыцьці. Мяне маюць хутка перавесці ў другую турму — адчыненага тыпу, тады я напішу Табе, гэта больш свабодная турма, там будзе трохі лягчэй. Шведскую мову я ўжо трохі адолеў, гаварыць медленна ўжо магу, думаю, што калі возьмуся за ангельскую, калі прыеду, то за два гады вывучу с Божай помашчу. Пішу трохі, як кажуць, раблю наброскі чэрнавыя для кніжкі, даю думкі на паперы, а пасля як хто дапаможа, то будзе вельмі інтэрэсная кніжка. Вось такі справы, да палавіны срока мне засталася восем месяцаў, а там Бог дасць і волю.

Шчыра твой сябра,

Васіль.

Tillberga²¹⁸

21.01.79 г.

Паважаны мой Янка, добры дзень да Цябе. Атрымаў я ад Цябе 25.9.78 газету, а праз чатыры дні быў адправлены ў адкрытую вязніцу. Тут больш свабодна, кожную другую нядзелю атрымліваю двухдзённы водпуск, калі мяне выпускаць на палавіне срока, то засталася чатыры месяцы. Праведзены час

²¹⁸ Тылберга — мястэчка ў цэнтральнай Швецыі, у муніцыпалітэце Вестманланд.

у вязніцы я не правёў як бяздзельнік, вывучыў трохі шведскую мову, хоць і ня меў настаўнікаў (буду мець такую магчымасць пасля асвабоджэння), а так-жа закончыў свой энергетычны праект, праўда, трэба будзе яшчэ пасядзець з праектантамі, калі я найду, з кім заключыць кантракт, але гэта я думаю зрабіць пры помацы як Тваёй, так і другіх нашых людзей, таму што гэтая справа вельмі сур'ёзная. Мне здаецца, Янка, што я найшоў вялікае адкрыццё ў электрычнай праблеме, толькі адна ўстаноўка можа даваць да паўмільёна кв. электрычнай энергіі і каштуе менш, чым суічаствуюшчыя істочнікі на сённяшні дзень. Вельмі хацеў-бы пачуць ад цябе па гэтай пытанню савет, і другое: засталася да мая, да канца мая, я вельмі хацеў-бы жыць не тут, таму што калі я пачну гаварыць, то мяне насцігне учасць такая, як і балгара ў Лондане²¹⁹, пагэтайму мне патрэбна перабрацца да Вас, а для гэтага я не знаю, што патрэбна, парай. Вось, здаецца, пакуль і ўсё.

Да пабачэння й з найлепшымі падажаннямі.

Твой Васіль.

Паводле «Ведомостей Верховного Совета СССР» (ад 6 февраля 1980 г.) Прэзідыум Вярхоўнага Савета СССР выдаў Загад аб пазбаўленні Васіля Васільевіча Сасноўскага савецкага грамадзянства. Шведскі суд прыгаварыў яго да чатырох гадоў зняволення.

У Нью-Ёрк гэты чалавек ніколі не прыехаў, перарвалася нават лістоўная сувязь. Што здарылася з ім? З яго планами пра кнігу, з яго вынаходніцтвам? Дый кім ён быў урэшце: дысідэнтам, змагаром з рэжымам? Авантурыстам у пошуках лепшага жыцця? Злачынцам? І як склаўся ягоны лёс па вызваленні? На ўсе гэтыя пытанні яшчэ трэба шукаць адказы.

²¹⁹ Маецца на ўвазе балгарскі дысідэнт **Георгі Маркаў** (1929–1978), што ўцёк з Балгарыі, жыў у Лондане, працаваў на БіБіСі і быў забіты спецслужбамі праз ін'екцыю рыцыну.

Дык вось багатая чужына,
Глядзі, ледзь толькі паспявай.
Даўно мы чулі пра краіну,
Што ў ёй — нібыта самы рай.

Іду ў Нью-Йорку, пазіраю,
Вакол агні, агні гараць...
Не ведаю адносна раю,
А што багата — дык відаць.

Такіх вітрын нідзе не стрэціш...
Якіх там ні пабачыш цуд!
Відаць, што толькі ёсць на свеце,
Сабрана за стагоддзі тут.

І ўсё крычыць, кудысьці мкнецца.
У тым нямала пекнаты,
Ды мне, Амерыка, здаецца,
Залішне ганарышся ты.

Ты паглядаеш, як з узгорка,
Вядома пыха ўсім твая,
Паслухай жа, тваім Нью-Йоркам
Захоплены не вельмі я.

Праспекты, стрыты, што цясніны,
Як бы на мерку на адну,
Каля такіх прастораў сініх
Стаяць бы тут прыгажуну.

Ён мог бы фарбамі іскрыцца
І вежы стромыя ўздымаць,

А то каробкі-камяніцы
Пахмура-шэрымі стаяць.

І небаскробы цешаць мала,
Як тыя прывіды кругом,
Як быццам пашчапаў хто скалы
На часткі дужым калуном.

І тым агнём рэклам стракатых
Не мог Нью-Йорк мяне крануць.
Ну што з таго, што ён багаты?
Яму мы ведаем цану.

І хоць у сейфы Уол-Стрыта
Ліецца золата ракой,
Мы знаём, як яно здабыта, —
На ручаях крыві людской.

Усё здабыта пад прынукай,
Усіх пакут не прыгадаць...
Ёсць у твайго народа рукі,
І залатыя, што й казаць,

І пазаздросціш часам, можа,
Як на умельства паглядзіш.
Ды ён не ўвесь жыве ў раскошы,
Дарма аб тым на свет крычыш.

Яшчэ па нетрах цёмных, дымных
І ў ясны дзень вісіць смуга,
І за пахлёбкаю нішчымнай
Стаіць даўжэзная чарга.

Там боль, пакуты і пагарда,
І поўніць гнеў людскую кроў,
Іх мала радуюць мільярды
Тваіх тузоў-уладароў.

Хоць ззянне золата не змеркла,
Але чыё яно, чыё?
Каму тут рай, каму ж і пекла,
Тут, кажучь, кожнаму сваё.

А мы законамі другімі
Узгадаваны ў барацьбе.
Мой родны край, мая Радзіма,
Я так сумую па табе!

Пятрусь Броўка. На чужыне

ВЕРНІКІ

[Жнівень 1987]

Дзень добры вам, сябры!

Як добра, што я маю гэту магчымасьць пісаць вам. Ужо тры тыдні я, мая жонка і сыноч Давыд выехалі з Савецкага Саюза на сталае жыццё ў Вялікабрытанію. У горадзе Бірмінгеме жыве дзядзька²²⁰ маёй жонкі, дзе мы пакуль і знаходзімся. Мы яшчэ надта не ў старым веку, мне 31 год, а жонцы 36. Сыну нашаму чатыры гады. У СССР мы жылі недалёка ад горада Вільні. Я сам з гораду Маладэчна, дзе і цяпер жывуць мае бацькі, браты ды сёстры. Жонка мая Тамара з горада Навагрудка. Па нацыянальнасці мы беларусы. Належым да царквы Пятідзесятнікаў. Да веры ў Бога мы прыйшлі ўжо сталымі. Да палітыкі мы таксама не ставімся абьякава. Мы за сапраўдную дэмакратыю як у Савецкім Саюзе, а таксама ў ваўсім свеце. Лічым за летшае каб і наша Беларусь была вольная, але пакуль гэта немагчыма. Хоць ніякага граха няма жадаць вольнасці, але гэта не зусім па сэрцу было і ёсць кіраўнікам Савецкага гасударства або краіны. Мы ня былі жывучы ў СССР актыўнымі змагарамі за наважанне праў Беларусі як рэспублікі. Але мовы нашых бацькоў, дзядоў трымаліся як маглі. Гэта было вельмі цяжка, і цяпер не палягчэла. Бо пераважная частка беларусаў адышла або адыходзіць ад беларускай мовы. Чаго граха таіць, мы таксама незаўсёды, ні кожны дзень, ні кожны час размаўляем чыста па-беларуску. Ужывалі больш змешаную беларускую мову з рускімі словамі. Але заўсёды памяталі, што мы беларусы. І колькі яшчэ было і ёсць такіх паміраючых беларусаў. Яны лічаць сябе беларусамі,

²²⁰ Маецца на ўвазе **Міхась Баяроўскі** (1924–2013), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам ЗБВБ. Жыў у Бірмінгеме.

а беларускім языком не карыстаюцца, толькі змешаным языком. Гэта вялікае гора. Што датычыць гора, то яно пачалось ужо даўно. Мой татка Грыгальчык Антон Пятровіч, просты селянін, быў вывезаны да Сібіры і прабыў там с 1939 года ажно па 1953 год. Усё яго юнацтва прайшло ў вельмі цяжкіх умовах. Я таксама нацягнуўся шмат. І хоць здекаліся нада мной за маю веру ў Бога (я ня мог працаўладкавацца, быў прызнаны ў шпіталі хворым на нэрвы), гэта па моему тужа не абышлі. У 26 гадоў я ажаніўся ды пераехаў на жыццё з Маладзечна ў Вільню. На гэты перыяд майго жыцця прыйшлося пакуль самая цяжкае выпрабаванне. За рэлігійныя перакананні была асуджана мая жонка, гэта здарылася у канцы мая 1983 года. Наша рэлігійная дзейнасць не з'яўлялася вар'яцкай. Я і мая жонка толькі хацелі аддаваць Богу тое што належыць Яму, а цару, што належыць яму. А ўлады не хацелі рэгістраваць нашу царкву за такія перакананні. Нас штрафавалі, у маёй кватэры двойчы праводзілі абшукі, гэта ўжо здарылася, як мы жылі ў Вільні. Ну і канцы канцоў быў суд. Мая жонка Тамара 3 гады лагяроў абцага рыжыму як бы за хлусню на Савецкі парадак, за тое, што яна пісала заявы, дзе крыўдзілася на нібы цяжкія ўмовы жыцця і асабліва хрысціянскага жыцця. Уладам надта не падабалася, што мы ждалі выехаць да краін Захаду. І ў рэшце так вось атрымалася. Савецкі суд выявіў «гуманасць», улічваючы тое, што мая жонка хутка павінна была радзіць, ей табор змянілі ссылкай. Якую мы разам адбылі ў Літве, некалькі дзесяткаў кілёметраў ад Вільні. У 1985 годзе жонка мая сталася вольнай. Але адносіны улад да нас і да нашай царквы не змяніліся. І вось у 1987 годзе ў красавіку нам сказалі ў МВД Літвы, каб мы сабіраліся эміграваць, што мы і зрабілі. І выехалі з Савецкага Саюзу 28.V.1987 года. Настрой у нас не надта добры. Родны кут ёсць родны кут, але слава Богу за ўсё. Я хоча выказаць вам падзяку за беларускае слова, як на бумазе, дык і на радыё. У Беларусі, як мы былі, было толькі магчымасць слухаць вольных беларусов па радыё, і гэта было вельмі каштоўна. Каб жа там былі незалежныя газеты або часопісы. На жаль не.

Чулі мы пра кніжку Бембеля²²¹ або пра Кукабаку. І тут былі за праўду накрыўджаных. Хацелась бы нам вельмі мець дыск або магнітафонную касэту з сьпевам Данчыка²²². Але ня ведаем куды павінна пісаць і грошы пасылаць. Канчаючы гэта пісьмо хочым мы сказаць, што хочым трымацца беларускай грамадскасць на Захадзе, мусіць па-першае ў Ангельшчыне. Ну а вам хочым пажадаць усяго найлепшага, хай прыдзе час або такая «галаснасць», калі газэты «Беларус» і падобныя ім змогуць прадавацца ў Менске і па ўсёй Беларусі. На памяць невялікі верш высылаю свой:

Там

Там... ганьба тваім сынам быць,

Пашана — расейцам!

Там... лічаць мове нашай ня жьць!

Толькі ня ўбачыць свету смерці

Нашага месца.

Беларусь ёсьць каму бараніць,

Ні адзін Бембель яшчэ знойдзеца.

Але хай і без мяне, і без цябе, мой сябр,

У барацьбе той не абыйдзеца.

Прашу прабачэння, сябры, за свае памылкі, іх мусі будзе ў маім пісьме. (Я не вывучаў сваёй роднай мовы ў школе. Я рос у горадзе. Але ўжо потым займаўся самаадукацыяй. Вершы пісаў і раней як па-беларуску, так і па-руску). Гэты верш можьця ўжываць як на вашу думку. Хацеў бы я атрымаць ад вас ліста, ці

²²¹ Маецца на ўвазе кніга: Бембель, Алег. Роднае слова і маральна-эстэтычны прагрэс. Лёндан, 1985.

²²² **Багдан (Данчык) Андрусышын** (нар. 1958), спявак, журналіст, грамадскі дзеяч. Скончыў факультэт масавых камунікацый Нью-Ёрскага ўніверсітэта. Ад юнацтва захапляўся беларускімі песнямі. У 1977 г. запісаў першы альбом «Беларусачка». У 1981 г. ездзіў з канцэртамі на Беласточчыну, а ў 1989 г. упершыню прыехаў у Беларусь, што стала вялікай культурнай падзеяй. У 1997 г. спыніў канцэртную дзейнасць. Працуе на Радыё «Свабода». Жыве ў Празе.

ясней адказа на маё пісьмо. Можэ і ў вас будуць яшчэ пытаньні да нас, то пішыця, будзем вельмі ўдзячнымі.

Грыгальчык Пётр²²³ Антонавіч
Баяровская Тамара Гаўрылаўна
Баяроўскі Давыд Пятровіч

Да пабачэння.

Прывітанне вам, паважаны спадар, а таксама ўсёй радыцыі газэты «Беларус».

Вельмі я ўдзячны вам за кружэлку Данчыка, гэта сапраўды беларускія спевы, гэта нашы спевы, гэта цудоўна. Калі будзе, прышліце мне і касэту з спевамі, але вы пісалі дарэчы што ёсць. Дрэнна, што я пакуль не магу вам за гэта адплаціць грашыма. Прабачце, яшчэ толькі становімся на ногі мы. Што датычыць матарэяла «Беларусі» наконт баптыстаў у Беларусі, то я згаджаюсь з думкай «Беларуса» аб гэтым пытані, толькі б хацелась больш яснага каментару да пададзенай інфармацыі. Сапраўды баптысцкая і педэсятніцкая царква нідзе так ні моцна колькасна, як на Беларусі ды Украіне, я таму сведка. Як добра, што ў гэтых царквах ёсць ужо спевы і пропавядзі на беларускай мове, хоця службы цалкам яшчэ ні ідуць на беларускай мове аднак гэта ўжо шаг наперад. Раней усё і ў баптыстаў на Беларусі было па-расейску. Цяпер відавочна — адраджэнне, свайго, бацькоўскага. Мне прыходзілася пісаць вершы на рэлігійныя тэмы на сваёй роднай мове, і яны чыталісі ў царквах. Спачатку з мяне смялісь, асабліва самыя беларусы, якія абрасеялісь. Вядома вершы мае былі можа і слабыя з усіх бакоў, я ж мову бацькоў і дзядоў маіх і ў школе не вучыў, я сам яе пра сябе вывучыў. Аднак дзякуй Богу, я ні здрадзіў ні сваёй Бацькаўшчыне, ні царкве. Магчыма, я і ні моцны змагар быў за Беларусь, каб яна засталася Беларусью, я ні даішоў яшчэ да

²²³ Сям'я Пятра Грыгальчыка здолела выехаць з СССР пры падтрымцы Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі і асабістым умяшальніцтве Маргарэт Тэтчэр. Праз некаторы час пасля прыезду ў Вялікабрытанію Грыгальчык з сям'ёй выехаў у ЗША. Гл.: Гардзіенка, Наталля. Беларусы ў Вялікабрытаніі. Мінск, 2010. С. 227.

падпісвання лістоў-пратэсту Савецкаму ўраду, як цяпер робяць ужо на Беларусі шмат хто з інтылгенцыі і працоўных. Хочыцца сказаць, гэта вялікі крок наперад, што Беларусь пачала «прасынацца». Але відавочна, што ў гэтым руху «наперад» шмат камуністаў-беларусаў, якія можа чакаюць, што Савецкія ўлады могуць даць Беларусі, ні памерці, могуць аддаць Беларусь, усі тое што ў Яе было пахабна адабрана. На маю думку «Крамлёўскія сатрапы» цяпер не адкажуць станоўча на гэтыя лісты грамадзкасі Беларусі. Але стукаць у гэтыя «дзверы» патрэбна, нідзе яны ні дзенуцца, адчыняцца. А на Беларусі, патроху, патроху, і абудзіцца сапраўдная дэмакратычная думка, працэс гэты пачаўся, хоць і напачатку начале з мясцовымі камуністамі. Магчыма, і ўтворэння арганізацыі, я б жадаў сапраўдна дэмакратычных арганізацыі, ані экстрэмісцкіх левых, ні правых. Аднак ні будзем залятаць наперад. Каб на нашай Бацькаўшчыне працэс дэмакратызацыі ішоў як належыць, ужо шмат што робіць ваша праца, і газэта «Беларус», хочыцца толькі пажадаць яшчэ больш дакладных атрыкулаў на ўсе тэмы. Мяркую з часам з'явіцца і добрыя карэспандэнты у газеце, і з самой Беларусі, гэта было б надта добра. Я таксама згодзен быць і заставацца назаўсёды тут Беларусам, калі прыдзецца. Але маю надзею павярнуцца да вольнай і дэмакратычнай Беларусі, дзе б сапраўды паважалася чалавечая годнасць. Як бы хацелася, каб усё гэта рабілася бяз гвалту, вайны, каб сапраўды дэмакратыя прыйшла на нашу Бацькаўшчыну, ні на крывавай дарозе. Дрэнна, што няма на Беларусі сваёй Беларускай праваслаўнай царквы. Дакладней ёсць царква, але службы там ні ідуць на беларускай мове, гэта дрэнна вельмі. Што я мог пачуць, калі быў у каталіцкім касцёле на Беларусі, усё па-польску, што гэта!? І тыя хто ходзіць у касцёлы, лічаць сябе, ды і іх лічаць палякамі. Гэта ж няпраўда. Я згаджаюся што ў Беларусі ёсць этнічныя палякі, але ёсць і беларуская каталіцкая царква. У гэтай справе, каб Беларускаі народ быў адзіны пры існаванні розных рэлігійных плыняў трэба шмат працы газэты «Беларус», каб беларуская мова і на Беларусі, у рэлігійных службах, была мовай службовай. Гэта таксама ні

дасці памёрці беларускай нацыі, і яе культуры. Цяпер што датычыць праграмы радыё «Свабода» на беларускай мове, я магу сказаць толькі добра. Калі я жыў там, гэта быў толікі адзін канал сапраўднай інфармацыі. Гэтыя перадачы слухаў я, а таксама некаторыя мае сябры ў Маладзечне, а таксама ў Вільні. Пярадачы вядома глушыліся ды і глушацца. Але мы слухалі іх ды і слухаюць людзі. Так у першыню я пачуў пра Кукабаку, што ён у зняволенні. Гэта было вялікае дзіва, у нас у Беларусі, дзе усе такія забітыя, во знайшоўся чалавек, Беларус, з вялікай літары. Затак усё толькі рускія або украінцы, ну і вядома літоўцы, усе болі не здавалёныя іх становішчам, усе у іх узнікаюць усялякія там групы дэмакратычныя. І шмат хто з беларусаў, трэба сказаць, далучаўся да рускіх дысыдэнтаў або украінцаў. Быць разам, німа нічога дрэннага, але галоўнае застацца Беларусам. І вось на Беларусі пачаўся рух, і добра нічым мы ні горш за іншыя народы. Што датычыць вас, то я памятаю савецкія газэты вас называлі здраднікам і фашыстам, каб людзі адхіснуліся ад радыё «Свабода», што там працуюць адны паліцаі. Але ўсё роўна людзі слухалі ды слухаюць. У тых, хто абвінавачвае вас, рукі у саміх у крыві. Мой тата правёў 15 год у табарах за Сталінам, за тое, што любіў працаваць на зямлю. «Кулак» — ды і ў Сібір. Прабачэння у яго ніхто ні папрасіў аж да гэтых часоў. Слаба яшчэ каштуе савецкая літасць да грамадзян, якія былі і ёсць зняволеныя за свае думкі ды словы. Мая жонка гэта спытала, калі была засуджана на 3 гады нібы за «клевету» на «советский общественны строй». Яна ж хацела быць веруючай і заставацца грамадзянінам сваёй Бацькаўшчыны і мець усе правы на жыццё. Але гэта не спадабалась Савецкай уладзе, у выніку яна апынулася у Савецкім судзе. У астатні час шмат вязняў савецкіх табароў ужо на волі, «літасць» улад. А павінна быць толькі амністыя, а адпаведныя законы, на якіх забівалась сумленне, павінны быць скасаваныя. Што датычыць Кукабакі, трэба нам усім тут дамагацца ад Савецкіх улад, каб ён быў на волі. Я згодзен і галадаваць за яго, вашыя думкі наконт гэтага пытання выкажыця, добра? Ну і вядома і дэманстрацыі каля савецкіх устаноў патрэбны. Гэта было, хай будзе на далей.

Вось такі прабачце у мяне атрымаўся доўгі ліст. Надта б я хацеў ведаць гісторыю Беларускай рэспублікі, у 1917 годзе, калі мець якую кніжку па гэтаму пытанню, прышліце, вядома на беларускай мове. Мы ужо вывучаем ангельскую мову. Трохі гаворым, але яшчэ цяжка. Яшчэ дрэнна, што няма хоць кароткай перадачы на беларускай мове «Голас Амерыкі»²²⁴, але гэта мусіць складанае пытанне. І яшчэ адно пытанне, як памёр наш пясняр Янка Купала, як гэта разумець трагічна, гэта пытанне савецкім уладам, але трэба паставіць яго беларусам усім, магчыма ён таксама замардаваны. Ну вось буду заканчваць, прабачце, калі што ні гэтак. Пішыця, буду вельмі рады. Калі якая праца ёсць, буду старацца дапамагчы вам. Вершы мае у ЗБВБ, якія пісаў астатнім часам. І так усяго вам найлепшага і поспехаў вам у вашай працы на карысці нашага народа. З маіх лістоў, што хочыце, можыце пятаць у газэце.

Пятро Грыгальчык, Тамара Баяроўская.

²²⁴ **Радыё «Голас Амерыкі»** (анг. *Voice of America*) — радыёстанцыя з цэнтрам у Вашынгтоне, створаная ў 1942 г. У 1947 г. было арганізавана вяшчанне на рускай мове, у 1949 г. — на ўкраінскай мове, у 1951 г. — на літоўскай, латышскай, эстонскай, грузінскай, армянскай, азербайджанскай мовах. Сёння вяшчанне вядзецца на 46 мовах. Арганізаваць беларускія перадачы, нягледзячы на захады эміграцыі, не ўдалося.

БЕЗ СТАТУСУ

Яшчэ менш пэўнасці ў тым, да якой катэгорыі залічыць беларусаў, што беглі з Бацькаўшчыны не праз гвалт або эмігравалі — не ў бок Ізраілю. Наўрад ці яны былі ці хоць бы самі сябе залічалі да дысідэнтаў. Але бясспрэчна, што гэта — іншадумцы. Хоць мо і не ў тым сэнсе, якое ўкладаў у тое азначэнне Янка Запруднік.

* * *

21 студзеня 90 г., *Eislingen/Fils*²²⁵

Вельмі наважаны спадар Запруднік!

З пачуцьцём вялікай удзячнасці чытаў я Ваш ліст, адрасаваны мне. Вялікі дзякуй за цёплыя словы, за калядны падарунак. Мне было вельмі прыемна адчуць, што я гэтуль, на чужыне, не адзін, што існуюць мае шматлікія землякі, раскіданыя па ўсім сьвеце, якія ў ліхую хвіліну здольныя сказаць мне такія патрэбныя зараз словы падтрымкі, неяк дапамагчы... Ведаеце, апасля Ваших радкоў я нібыта уваскрос. Хай беражэ Вас Госпад!

Ну, а зараз, як Вы прапанавалі мне, распачну я скарочаны (бо ня хопіць і цэлага тому) распавяд аб сваёй долі.

Я нарадзіўся 15 кастрычніка 1954 г. у вёсцы Лобча Лунінецкага раёну Брэскай вобласці ў сям'і служачых.

Па меры ўступленьня ў самастойнае жыцццё, я вельмі хутка пачаў заўважаць яскравую неадпаведнасць паміж тым, аб чым гаварылася з высокіх трыбунаў, і тым, што адбывалася на самой справе.

²²⁵ **Айзлінген** (ням. *Eislingen/Fils*) — невялікі гарадок у Нямеччыне, у акрузе Гейлінген зямлі Бадэн-Вюртэмберг, на рацэ Фільс.

З'яўляючыся на натуре сваёй чалавекам адкрытым, я быў не ў стане замыкацца ў сабе і з ахвотаю дзяліўся «плёнам» свайго працьверажэння з таварышамі.

Гэта акалічнасьць аднак вельмі хутка трапіла ў поле зроку пэўных спецслужбаў, і неўзабаве я быў выціснуты са сваёй першай навучальнай установы — Маскоўскага інстытуту геадэзіі, аэрафотаздымкі і картаграфіі²²⁶ (1973 г.).

У 1974 г. я стаў студэнтам матэматыка-механічнага факультэту Ленінградскага ўніверсітэту, дзе празаймаўся да траўня наступнага году і быў адлічаны з фармуліроўкаю «на ўласнаму жаданьню» за рэдагаваньне нефармальнае сьвянное газэты, а гэтаксама з прычыны актыўнай грамадзянскай пазіцыі, адкрыўшай маім многім калегам-студэнтам вочы на такія пытаньні, як свабода перамяшчэння, свабода абмену інфармацыяй, свабода веравызнаньня і г. д.

Улетку 1975 г. я паступіў у Беларускі ўніверсітэт²²⁷ на адзьдзяленьне матэматыкі, аднак у выніку бязлітаснага націску на адміністрацыю факультэту з боку супрацоўнікаў КДБ і бесперапыннага цкаваньня ў адносінах да мяне праз тры месяцы навучаньня быў вымушаны пакінуць і гэтую ўстанову.

У гэты час нязьмерна ўзрос ціск і на сям'ю маіх бацькоў. Вельмі часта школу, дзе працавала маці, наведвалі супрацоўнікі КДБ. Яны навіду ва ўсіх дапытвалі яе, дапытвалі малалетнюю сястру, зрываючы яе з урокаў і ўпарта ўнушаючы ёй думку аб тым, што яе брат — вораг. Наогул, аба мне сярод насельніцтва масіравана распаўсюджваліся ўсялякія гадасьці.

Даведзены да адчаю, уліпені 1977 г. я ледзьве не ажыцьцявіў спробы нелегальна перайсьці савецка-фінскую граніцу з мэтай дасягнуць Швецыі, аднак з прычынаў свае маладосьці і залішняе ўражлівасьці не разьлічыў сваіх магчымасьцяў і, уканец стомлены, быў затрыманы ў пагранічнай зоне ўзброеным нарадам.

²²⁶ Больш дакладная назва: Маскоўскі інстытут інжынераў геадэзіі, аэрафотаздымкі і картаграфіі.

²²⁷ Маецца на ўвазе Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.

Гэтага, канешне, мне не падаравалі. Умомант я быў транспарціраваны ў псіхіятрычную лячэбніцу ў г. Петразаводску, дзе, у глыбокай таямніцы ад усяго сьвету, правёў каля 2-х тыдняў, пасля чаго зьбег і паспяхова дабраўся дамоў. Справа ў тым, што ў гэтай лячэбніцы мне не давалі магчымасьці нават зрабіць паведамленьне родным. Я западозрыў няладнае. На шчасьце, спроба мне ўдалася.

Потым мяне, канешне, знайшлі і адправілі на так званнае абследаваньне (насільна пэўна) у псіхіятрычную «бальніцу» ў пасёлку Навінкі²²⁸, што ля Менску. Але гэта было ўжо нястрашна — цяпер пра мяне ВЕДАЛІ. Прабыўшы ў гэтай лячэбніцы каля 20 дзён, я быў урэшце вызвалены і адпушчаны дадому без усялякага дурнога дыягназу.

У ліпені 1978 году я паспяхова здаў уступныя экзамены ў Маскоўскі ўніверсітэт²²⁹ на геаграфічны факультэт — гэта мне дазволілі, але як толькі высветлілася, што я праходжу па конкурсу, мяне адразу выклікалі ў дэканат, дзе ў прысутнасьці нейкіх таямнічых асобаў, якіх раней ніколі ня бачыў, мне было ясна сказана, што я не магу быць прынятым і параена прыяжджаць гэтак праз тры гады, калі я стану «на-сапраўднаму савецкім чалавекам» (!).

У жніўні 1978 г. я патаемна ад «ўсёбачнага вока» рэпрэсіўных органаў прыехаў у Рыгу (Латв. ССР) і наступіў у палітэхнічны інстытут. Аднак і тут я празаймаўся нядоўга — як толькі ўлады даведаліся аб маім месцазнаходжаньні, яны пусьцілі ў абарот ці не ўвесь арсенал сваіх выпрабаваных жудасных па сваёй бруднай сутнасьці прыёмаў. Займацца пры такіх абставінах стала немагчыма, і я вымушаны быў пакінуць вучобу.

21 траўня 1979 г. я быў раптам арыштаваны па поўнасьцю сфабрыкаванаму пад ціскам КДБ абвінавачваньню ў падробе

²²⁸ Маецца на ўвазе **Рэспубліканская клінічная псіхіятрычная бальніца**, што знаходзіцца ў былой вёсцы Навінкі на ўскрайку сучаснага Мінска. Дзейнічае ад 1918 г. Сёння гэта найбуйнейшая псіхіятрычная клініка ў Беларусі.

²²⁹ Маецца на ўвазе Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт.

дзяржаўных дакументаў і асуджаны на 3 гады пазбаўленьня волі.

У 1980 г., пасля таго, як аба мне паведаміла адна з заходніх радыёстанцыяў, я быў вызвалены ўмоўна і ў верасьні таго ж году накіраваны ў Пермскую вобласць на «будоўлі народнае гаспадаркі».

Там, узняўшы свой голас у абарону некаторых бязьвінна пакараных людзей, 17 лютага 1982 г. я быў ізноў пазбаўлены волі і накіраваны на зону ля г. Бярэзнікі Пермскае вобласці, дзе прасядзеў да 18 лістапада 1982 г. Такім чынам, агульны тэрмін майго пакараньня склаў каля 3,5 гадоў.

Пасля прыезду да бацькоў мяне ізноў ні на хвіліну не пакідалі ў спакоі. За мною на месцы працы і пражываньня сачылі спецыяльна прыстаўлены людзі, якім належала дакладваць у КДБ аб кожным маім кроку. Чаго толькі тагды не прыйшлося вынесці!

У красавіку 1987 г. Я вымушаны быў зволіцца, зарвацца зь месца і зьехаць у прыгарад г. Пінска — вёску Вышэвіцы.

У чэрвені 1987 г. ізноў пайшоў працаваць, аднак з-за нязноснага свавольства адміністрацыі, што дзейнічала ў адносінах да мяне яўна па нечаму ўказаньню, ужо ў верасьні вымушаны быў зволіцца.

3 кастрычніка 1987 г. паступіў на працу на новае прадпрыемства (адзначу, што паўсюдна я працаваў толькі мастаком).

Гарбачоўская перабудова, з'яўляючыся па-сутнасьці сваёй чыста дэкларатыўнай акцыяй, тым не менш у нейкай меры ўскалыхнула соннае запрыгоненае грамадства. Народ, які адчуў пслабленьне, пачаў падымаць галаву. Не верачы да канца ў шчырасьць крамлёўскага кіраўніцтва, я, тым не менш, не паждаў заставацца ўбаку ад таго новага і прагрэсіўнага, што пачало ўзьнікаць у грамадстве.

У пачатку 1989 г. мною была створана першая ў г. Пінску група падтрымкі Беларускага Народнага Фронту «Адраджэньне». Затым аналагічныя групы пачалі ўзьнікаць і на другіх прадпрыемствах горада ды на месцы жыхарства.

Улетку 1989 г. на масавым устаноўчым сходзе, што адбыўся кансператыўна, я быў абраны адзінагалосна кіраўніком Пінскага рэгіянальнага адзядзялення БНФ. Крыху раней у г. Пінску мною было створана гісторыка-асветніцкае таварыства «Пагоня», галоўная мэта якога — уздым страчанай нацыянальнае самасьвядомасьці беларусаў.

Я актыўны ўдзельнік большасьці мітынгаў, дэманстрацый, іншых акцыяў, што ладзіліся па ініцыятыве БНФ, дэлегат устаноўчага з'езду БНФ у Вільні, член рэдакцыйнае камісіі БНФ і, магчыма, камісіі па міжнародных сувязях (не ведаю — пры мне такія размовы былі).

Кіруючая бюракратыя не падаравала мне маіх паводзінаў — 7 красавіка я быў зноў звольнены з працы. Моцна раздразнілі яе і мае артыкулы (асабліва аб мітынгу на стадыёне «Дынама» у Менску 19 лютага²³⁰, што быў надрукаваны ў беластоцкай «Ніве»).

Пасьля атрыманьня запрашэньня наведаць ФРГ не бяз цяжкасьцяў знайшоў работу. Быў ініцыятарам і вёў актыўную падрыхтоўку да агульнагарадскога мітынгу ў Пінску. Напэўна баючыся надалейшага руху падзеяў у Пінску ды рэгіёне, улады са здзіўляючай хуткасьцю выдалі мне замежны пашпарт і нават параілі не зьвяртацца.

Але ня іх парадамі я кіраваўся, калі прымаў рашэньне застацца на Захадзе.

Галоўная мая мэта — гэта ажыцьцяўленьне планамернай дапамогі маім сябрам па барацьбе, якія захінаюцца ў бюракратычным камуністычным пекле. Я ведаю, як нам у Пінску (ды ў Беларусі наогул) патрэбна памнажальная апаратура, неабходная для тыражыраваньня нашых матэрыялаў. Я зраблю ўсё ад мяне залежачае, каб выканаць свае абяцаньні. Але для гэтага неабходна як мага хутчэй працаваць, каб мець грошы.

²³⁰ Маецца на ўвазе шматтысячны мітынг, арганізаваны на мінскім стадыёне «Дынама» з ініцыятывы Беларускага народнага фронту і Канфедэрацыі беларускіх суполак 19 лютага 1989 г.

Усё ўпіраецца ў гэты чортавы «азыль»²³¹. Гэтуль, у ФРГ, такія пытаньні вырашаюцца, на жаль, не адразу. Я ўжо і на ЗША паперы аформіў праз «Талстой фаундэйшэн»²³² у Мюнхэне. А тут яшчэ ліст з дому атрымаў — жонку маю Алену, з маленькім дзіцяткам, не выпускаюць, сволачы, хаця яна такое ж запрашэньне мае. Трэ было нам тагды разам ехаць — але дужа ж маленькім быў сыночак, думалася — хай падрасьце крыху, а я тым часам нешта гэтуль прыдбаю. Так хочацца хутчэй іх адтуль з гэтае радыяцыі ды зьдзекаў наменклатуры вырваць.

Не, аб звароце назад не можа быць і гаворкі. Няхай тут і цяжска будзе наперш. Няхай і адзін я пакуль і бяз грошай. Але — свабода! Яна даражэй за ўсё.

Апрача ўсяго, я ня веру ў пераўвасабленьне камуністычнага рэжыму, які на працягу 70 гадоў тэрарызаваў і прыгнечваў парабчоны народ, а зараз раптам, ні з таго, ні з гэтага, стаў гуманным.

Гуманізм чужы сацыялізму, паколькі падпісвае яму смяротны прыгавор. А на дабрачынную сьмерць камуністычная сістэма, пад якой маскаю яна ні хавалася — ці то хрушчоўскай адлігі, ці то брэжнеўскае рэформы, ці гарбачоўскае перабудовы — ніколі ня пойдзе.

Цяперашняя перабудова ў маёй краіне — ня больш, як спрытны, прадуманы трук, народжаны ў крамлёўскіх нетрах і скіраваны на часовае закалыхваньне тых, хто сёньня ўжо гатовы ськінуць рабскія кандалы і занесьці сякеру над галавою ўладарачага тырана.

Цяперашняя «перабудова» — гэта гіпертрафіраванае жаданьне збанкручанага, настоянага на злачынствах і чалавечай крыві рэжыму ў чарговы раз пусьціць пыл у вочы сусьветнай

²³¹ **Азыль** (ад анг. *right of asylum*) — права на прытулак, вызнаванае міжнароднай супольнасьцю.

²³² **Талстоўскі фонд** (анг. *Tolstoy Foundation*) — дабрачынная арганізацыя, заснаваная ў Нью-Ёрку (ЗША) у 1939 г. дачкой знакамітага рускага пісьменніка Льва Талстога Аляксандрай з мэтай дапамогі расійскім эмігрантам. Фонд дапамагаў уцекачам, перамешчаным асобам і інш.

грамадскасцьці, каб супакоіць яе ўзрушаную сьвядомасьць і тым самым хоць на імгненьне адцягнуць свой немінучы канец.

Ну вось і ўсё з большага, што я магу сказаць пакуль аб сабе. На жаль, гэта яшчэ далёка-далёка ня ўсё. «На жаль» таму, што з-за надзвычай буйнога аб'ёму гэта ўсё маё жыцьцё-быцьцё, як я ўжо адзначыў у самым пачатку, ня ўлезе ў рамкі звычайнага лісту. Дапамажыце мне дасягнуць спамянутага вышэй! Зразумела, калі гэта магчыма.

На гэтым закончу. Пішыце, калі ласка!

З найлепшымі пажаданьнямі і вялікаю павагаю да Вас

Анатоль Казлоў.

PS. Недалёка ад Нью Ёрку, у Нью Брансвіку на вуліцы Болдвін Стрыт, 68 пражывае мой вельмі добры сябра Васіль Стома²³³. Мы перапісваліся зь ім, але тут, у ФРГ, я ня мею ягонага дакладнага адрэсу. Ці можаце Вы дапамагчы мне наладзіць сувязь з гэтым чалавекам?

Вялікі дзякуй за нумар «Беларуса»! Я адчуваю вострую неабходнасьць у такой літаратуры, а гэтаксама ў выданьнях БНФ, бо, пачынаючы з 9 нумара «Навінаў»²³⁴, я ўжо нічога не чытаў. Ці магчыма прыслаць копіі?

І яшчэ для інфармацыі наведамляю, што я выехаў з СССР 21 верасьня 1989 г. і прыехаў у ФРГ 22 верасьня.

²³³ **Васіль Стома** (1911–1992), пісьменнік, грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны жыў у ЗША. Быў адным з заснавальнікаў аддзела Беларуска-амерыканскага задзіночання ў Нью-Джэрсі. Аўтар успамінаў «Маё мястэчка» (Мінск, 2014).

²³⁴ «**Навіны БНФ “Адраджэньне”**» — газета, орган Беларускага народнага фронту «Адраджэньне», якая выдавалася ў Мінску ў 1988–1994 гг.

7 лютага 1991 г., Uhingen-Holzhausen²³⁵.

Вельмі паважаны сп. Запруднік!

Дазвольце выказаць у адносінах да Вас шчырае ўдзячнасць за тую дбайнасць із Вашага боку, якую я меў адчуць, атрымаўшы ад Вас чарговы нумар газэты «Беларус».

Справы мае ідуць у нармальным рэчышчы. У хуткім часе скончыцца тэрмін наведвання школы для аусзідлераў²³⁶. Потым стане лягчэй.

Хачу адзначыць, што знаёмства з беларусамі-эмігрантамі, як вочнае, так і завочнае, прынесла мне роспач і нявер'е ў іх. Наагул, беларускага ў іх, акрамя паходжаньня ды ўласьцівае лагоднасць да праяваў нейчага не зусім здоровага напрамку дзеяньняў, мала чаго засталася. Як бачыцца, прыкметы гэтае спрадвечнае хваробы не змаглі, на жаль, вытруціць нават доўгія гады жыцьця ў вольных краінах. Тым ня менш, мне не давялося сярод гэтых людзей стрэць амаль нікога, хто не прэтэндаваў бы на адмысловае веданьне сітуацыі на Бацькаўшчыне. Шматгадовая адарванасць ад радзімы, далёкасьць як фізычная, так і інтэлектуальная, ад грамадзка-палітычных працэсаў, якія там адбыліся апошнім часам, не пакідае нам шансаў на пасьпяховую пэрспэктыву беларускае эміграцыі. Шкада...

На заканчэньне хачу пажадаць Вам шчасьця й посьпехаў у працы, якая мусіць існаваць, як я гэта зразумеў, у вельмі складаных умовах.

Шчыра Ваш

Анатоль.

* * *

7.05.90

Паважаная рэдакцыя!

Звяртаюся да Вас, бо не маю а ні воднага роднага чалавека хіба добрага знаёмага на Захадзе, спосабнага дапамагчы.

²³⁵ **Уінген** (ням. *Uhingen-Holzhausen*) — мястэчка ў Нямецчыне, у акрузе Гёпінген зямлі Бадэн-Вюртэмберг, на рацэ Фільс.

²³⁶ **Aussiedler** (ням.) — эмігрант.

Восем месяцаў таму я збег з бальшавіцкага раю і звярнуўся да швэцкіх улад аб палітычным зховішчы, і вось зараз мне гавораць, што я ні маю прычын для гэтага статусу, а калі так, то мне пагражае «дэпартацыя» ў Гарбачоўскую «дэмакратыю».

Каб не паказацца чорным катом у чорным мяшку, слова-другое аб сабе.

Мне зараз 29 гадоў. Пасля сярэдняй школы скончыў лётнае вучылішча грамадзянскай авіяцыі і лётаў 4 гады ў сельска-гаспадарчай авіяцыі на Гомельшчыне. Сутыкнуўшыся з татальным гаспадарчым бардаком і непрыкрытай карупцыяй, вырашыў знайсці іх крыніцу і паступіў на вучобу ў Маскоўскі інстытут міжнародных спраў²³⁷ на факультэт міжнародных эканамічных адносін. (У гэты час я меў неразвенчаныя ілюзіі аб добрым Леніне і ні менш добрым марксізме, які трафіў не ў зусім добрыя рукі). Але, маючы час для працы галавой (у чырвонасцяжым «Аэрафлоце»²³⁸ мець нешта пад чарпной каробкай вельмі турботна), я быстра зразумеў, што камунізм не проста непрэтворальны, у прыцыпе гуманны ідэал, а вельмі злая і экспансіўная ідэалагічная параноя, 70 гадоў сасучая лепшыя сокі ў той лічбе і з Беларусі. З такімі думкамі ў гэтым наменклатурным інкубатары, пускаючым на свет ідэалагічных міліцыянераў, я пратрымацца не мог і неўзабаве нажыў сабе праблемы з КГБ. (Быў арыштаваны ў Маскве ля Калумбійскага пасольства, дзе я меў знаёмага і планаваў цераз яго зрабіць брак, каб пакінуць «першую краіну сацыялізму». Тут трэба спыніцца, каб была зразумела людзям з захаду, чаму з калумбійцам? Гэтыя «гістарычныя» падзеі адбываліся ў 1985 годзе, калі ў Маскве сустракацца з інастранцам было крымінальным для любога, не гаворачы пра студэнтаў вышэй названага інстытуту ленінска-сталінска-брэжнеўскіх міжнародных спраў, якія давалі падпіску аб забраненні «несанкцыяраваных кантактаў» з іна-

²³⁷ Відаць, маецца на ўвазе Маскоўскі дзяржаўны інстытут міжнародных адносін (рус. *Московский государственный институт международных отношений* — МГИМО).

²³⁸ «Аэрафлот» (рус. «Аэрофлот») — савецкая дзяржаўная, пазней расійская авіякампанія, заснаваная яшчэ ў 1923 г.

странцамі. Таму сустрэча ў кнігарні (мы шукалі адну кніжку) з калумбійцам паказалася мне шансам выбрацца з таго балота, у якое я па добрай сваёй волі ўлез).

Пасля дапросаў на Лубянке быў выпушчаны на волю ад усяго. 8 месяцаў (гэта было ў пачатку перабудовы, калі яшчэ КПСС была самай лепшай у свеце і безработыцы не было) я не мог ні куды прыстроіцца на працу, як-небудзь прымітыўную для майго адукацыйнага ўзроўню, і пайшоў чорнарабочым на «Мінскі кіртавы завод». Не буду займаць Ваш час расказамаі, як прыемна там працаваць «свабоднаму пралетарыяту», і не толькі там. Скажу толькі, што ўсе мае папыткі вастанавіць сваю прафесію ні ў Мінску, ні ў Гомелі, ні ў Элісце (той самай, дзе заразлі 26 дзяцей Спідам²³⁹) ні чым для мяне прыемным не закончыліся.

З апошняга свайго месца працы — Мінскага камвольнага камбінату — я «уволіўся па сабственному жelanію» за то, што арганізаваў групу падтрымкі Беларускага Народнага Фронту, што вельмі не спадабалася свінапасам з чырвонымі картонкамі ў кішэнях, якія называюць сябе адміністрацыяй.

Гэта было ў пачатку 1989 года. У гэты-ж час я падаў дакументы на эміграцыю ў ЗША цераз амерыканскае пасольства ў Маскве, бо проста змарыўся даказваць, што белое — гэта белое, а чорнае — чорнае. Але сустрэчу з прадстаўніком службы эміграцыі і натуралізацыі мне назначылі толькі праз год, т. е. у пачатку 1990 года. Цэлы год вытрымаць у царстве крыўды я не мог не толькі і не столькі не маючы крыніцу існавання, а па маральна-псіхалагічным прычынам: слухаць балтаўню пра перабудову я не магу, бо ведаю, што сістэма не перабудоўваецца, а толькі знішчаецца, і каб справа фактычна стаяла ў гэтым сэнсе, то яе, гэтую перабудову, можна было б зрабіць так-жа скоро, як у свой час Ленін зрабіў сваю. Больш таго, несфармуляванасць мэтай перабудовы (гэта замеціў яшчэ пакойны акадэмік Сахараў) застаўляе прызнаць сэнс гарбачоўскай

²³⁹ Маецца на ўвазе першае ў СССР масавае заражэння ВІЧ-інфекцыяй, што было выяўлена ў 1988 г. у г. Эліста (Калмыцкая АССР). Паводле даследавання, сярод ВІЧ-інфекаваных было больш за 70 дзяцей.

улады ні чым ні адлічным ад Ленінскага: перманентная крыўда і насілле дзеля самой-жа ўлады. (За прыкладамі далёка ня трэба хадзіць — дастаткова паглядзець у бок Літвы.)

Ня маючы вакол сябе аднадумцаў, я апынуўся ў інфармацыйным і чалавечым вакууме, які асабліва цяжкім быў у апошні час жыцця ў Саюзе. Такім чынам я апынуўся ў Швецыі, якая падвярнулася мне цераз маладзёжную арганізацыю па кантактам з савецкай моладдзю скандзінаўскіх краін «Next stop».

І вось зараз я ведаю ад шведскага ўраду, што не маю прычынаў...

Што-ж, зразумела, калі лес рубяць, то трэскі ляцяць. Калі мне не змяняе памяць, то Чэрчыль²⁴⁰ гаварыў: «Англія не мае пастаянных сяброў. Англія мае пастаянныя інтарэсы». Гарбачоў — лепшы кіраўнік для Захаду, якога гасподзь Бог паслаў у Расію за апошнія 70 гадоў. Але згадзіцеся, вельмі непрыемна адчуваць сябе той трэскай, якое выскаквае з-пад сякеры і будзе спалена разам з астатнім смеццем пасля галоўнай працы.

Патаму і звяртаюся да Вас с просьбай аб ратаванні. Ведаю, што Амерыканскія, Канадскія і Аўстралійскія ўлады патрабуюць паперу аб спонсарстве эміграцыі. Разумею, што 30-гадовага бэйбуса, нікому незнаёмага, вельмі цяжка параіць каму-небудзь, але ў сваё апраўданьне магу сказаць, што не баюся ні якой працы і не маю розавага свету ў вачах аб бліжэйшай сваёй будучыні на Захадзе.

Ведаю таксама, што рэдакцыя газеты не займаецца падобнымі справамі. Але калі мой спешны стыль (я, можа, яшчэ з месяца пратрымаюся ў Швецыі) не пакажацца зусім дрэнным, а сказанае мною столькі-небудзь інтарэсна, то прашу змясціць мой ліст у газеце — можа хто адклікнецца. Калі няма такой магчымасці, прашу выслаць гэтае звяртанне на адрасы беларускіх грамад ці цэркваў, якія вы ведаеце. Так-сама спадзяюся на скорое Ваше слова ў мой бок.

Dobrinevsky Sergey.

²⁴⁰ Уінстан Чэрчыль (анг. *Sir Winston Leonard Spenser-Churchill*, 1874–1965), брытанскі палітычны і дзяржаўны дзеяч, прэм’ер-міністр Вялікабрытаніі ў 1940–1945 і 1951–1955 гг.

PS. Прабачце за дрэнную беларускую мову — жыццё ў савецкай Беларусі не праходзіць дарма. Таксама прабачайце і за чыстапісанне — сёння трэба яшчэ шмат напісаць, і для перапісвання ня маю часу.

З найлепшымі жаданнямі да Вас —

Дабрынеўскі Сяргей.

* * *

[Сакавік 1995]

Привет, земляки.

Извините за беспокойство, но у меня к Вам есть дело. Я недавно вместе со своей семьей 12/20/1994 иммигрировал из бывшего СССР. Я привез с собой свои литературные и философские произведения, которые я не мог издать в бывшем СССР по причине невозможности с моей стороны выполнения условий, которые поставило мне издательство, так и оставшемся коммунистическим. В законченном виде у меня есть две книги. Одна в объеме 680 страниц машинописного текста. Другая в объеме 600 страниц. Обе на русском языке. Обе книги многоплановые и охватывают события с 1600 и до августа 1991 г. Название книг «Над бездной». Начало описываемых событий происходит в Москве. Описан русский бунт. (В третьей моей книге, которую я уже заканчиваю писать, дан нестандартный философский анализ событиям, описываемым в моих первых двух книгах.) Через жизнь одного рода, покинувшего Москву в период бунта и переселившегося в Белорусь, показана жизнь Белорусского народа. Описана гражданская война на территории Белоруси. Отрожена жизнь и сопротивление тоталитарному режиму людей послевоенного поколения. Описано восстание в 1959 г. под Карагандой в Темир-Тау и расстрел участников того восстания²⁴¹. Показана роль КГБ, спровоцировавшего забастовавших рабочих на восстание, приведшая к трагедии.

²⁴¹ Маецца на ўвазе паўстанне будаўнікоў казахстанскага горада Цеміртау, што адбывалася 1–4 жніўня 1959 г. Будаўнікі пратэставалі супраць нялюдскіх умоваў працы, праблемаў з вадой і харчаваннем. Для задушэння паўстання былі выкарыстаныя войскі. 11 чалавек былі забітыя.

Третья моя книга которую я заканчиваю писать называется «Философский ключ к жизни и к истории земной цивилизации». Чтобы третья моя книга не стала достоянием узкого круга моих возможных читателей я пишу её в литературно-философском ключе общедоступном для понимания и интересным для широкого круга читателей. Мое литературно-философское произведение нестандартно освещает прошедшую историю народов. Прошедшую историю Земной цивилизации. Раскрывает причины гибели древних цивилизаций, в том числе причины гибели древних цивилизаций Америки, нестандартный философский подход к проблемам открывает возможность составлять анализ-прогнозы событиям сегодняшнего дня, переходящим в будущее. Дает возможность повлиять на негативные процессы на стадии их зарождения, чтобы избежать трагедии, подобно трагедиям, происходящим сегодня на территориях бывшего СССР и в других регионах. Предотвратить революции, мятежи, войны. По сути я в своей третьей книге открываю новое философское направление, которое я хочу сделать общедоступным для понимания широкого круга читателей. Мои философские мысли равномерно распределены в философско-литературном произведении моей третьей книги. В третьей моей книге есть описание гладиаторских боев на арене древнего Рима. Есть описание похода для завоевания всего мира. Есть битвы, победы, поражения. Есть амазонки, приводящие в ужас своей храбростью победоносные армии мужчин воинов. Есть умные и глупые короли. Есть дворцовые интриги и заговоры, приводящие к свержению одних королев и возведению на трон других королев. Есть любовные интриги. Есть беззаветная любовь. Есть измена в любви. А вообще не стоит на двух страницах пытаться описать содержание трех книг общим объемом около 1600 стр. и одной из них литературно-философской. Немного о себе. Уроженец Белоруси Гомельское обл. г. Ветка. Воспитан в детдомах. В 1952 г. в числе других был отправлен на Южный Урал г. Магнитогорск. Там нам детдомовцам с Белоруси и с Украины было запрещено говорить на своей родной мове. В Белорусию я вернулся только

в 1969 г. Работал в Речицкой нефтеразведочной экспедиции. Потом в Калиновичской нефтеразведочной экспедиции. Создал антикоммунистическую подпольную организацию. Весной 1974 г. уехал в Казахстан. Вернулся в Беларусь осенью 1979 г. И поселился в г. Ветке Гомельской области. В марте 1980 г. мой дом в Ветке, где я жил вместе со своей семьей, оцепило КГБ. Я был арестован и отвезен в КПЗ г. Гомеля. Три дня шла тяжба между Белорусским КГБ и КГБ Казахстана кому я должен достаться. Улики КГБ Казахстана против меня были основательны, и я был этапирован в г. Актюбинск. Провалов в Беларуси небыло. В заключении я пробыл с 1980 по 1984 г. После освобождения местом жительства мне был определен г. Актюбинск. По причинам экономическим, а больше политическим, я не мог вернуться в Беларусь. Эмигрировать в Америку в качестве беженца оказалось доступней.

Напишите мне о возможности издания моих книг в Вашем издательстве.

С уважением

Гриськов Роман Яковлевич.

Цяжка дыхаецца ў Нью-Йорку і ў пераносным, у маральным сэнсе, у сэнсе яго духоўнай атмасферы. Аб чым я ўжо пачынаў гаварыць. Трэба дадаць яшчэ, што ў гэтай атмасферы выразна адчуваюцца вірусы сацыяльна-класавай узаемаадчужанасці, міязмы недаверу і варожасці паміж прадстаўнікамі розных нацыянальных груп і рас. Візуальна адзначаеш, што кожны тут трымаецца свайго «проса» або сваёй нацыянальнай «кватэры». Атрываецца павебра Нью-Йорка ядамі антыкамунізму, цяжкім дыханнем нашых ідэалагічных ворагаў. Наша літаральна першая спроба паглядзець горад, у прыватнасці, прайсціся па вуліцах таго раёна Манхэтэна, дзе знаходзяцца тры савецкія прадстаўніцтвы пры ААН, скончылася даволі драматычна. Мы амаль лоб у лоб сутыкнуліся з натоўпам украінскіх нацыяналістаў, якія потым некалькі гадзін шалелі каля будынка прадстаўніцтваў. За паўгоддзе — тут ужо існуе нават свая статыстыка — у горадзе адбылося мноства ўсемагчымых правакацый, дэманстрацый, вылазак, скіраваных супраць савецкіх людзей. (Да гэтай дзейнасці, вядомая справа, не мае ніякага дачынення працоўны Нью-Йорк.)

Анатоль Вяцінскі. Нью-йоркская сірэна

«ГОЛАС РАДЗІМЫ»

Гаворачы пра сувязі з метраполіяй, ніяк нельга абмінуць газету «Голас Радзімы», былую «За вяртанне на Радзіму», «завяртанку». Дасылалася яна заўсёды бясплатна, сама шукала і знаходзіла (!) адрасы беларусаў у замежжы. Але і па-за дасылкаю нумароў і выданняў уласнай кніжнай, дакладнай, брашуркавай серыі не цуралася асабістага падыходу. Гэта быў першы афіцыйны кантакт з Бацькаўшчынаю, хоць і вельмі ж своесаблівы.

Паважаны суайчыннік П. Янкоўскі!

Штодзённа ў рэдакцыю прыходзяць пісьмы ад нашых чытачоў. Землякі дзеляцца сваімі асабістымі навінамі, расказваюць аб рабоце ў патрыятычных арганізацыях, выказваюць сваю думку аб важнейшых падзеях і г. д. Але ёсць тэма, якая прысутнічае амаль у кожным пісьме — тэма Радзімы, роднай Беларусі.

У кожнага чалавека ў душы жыве свой сімвалічны вобраз, з якога пачынаецца глыбокае і ўсеабдымнае паняцце Радзіма. Для аднаго — гэта залітае сонцам пшанічнае поле дзе-небудзь на Брэстчыне. Для другога — пах чаромхі, што расла за вакаліцай роднай вёскі над Дняпером. Трэці і ў сне бачыць сцэжку, што вяла да бацькоўскага дома, які ён пакінуў шмат год назад.

Напэўна, падобны вобраз жыве і ў Вашым сэрцы, дарагі земляк. Які гэта вобраз? Што ўспамінаецца Вам, калі Вы думаеце аб родным краі?

Ведаю, што на чужыне чалавека ні на мінуту не пакідае туга па родных месцах. Гэтае пачуццё — пастаянны спадарожнік эмігранта. Як Вы лічыце, чаму людзей, якія доўгія гады жывуць удалечыні ад зямлі, дзе яны нарадзіліся, не пакідае пачуццё прывязанасці да Радзімы? Чаму гэтую сваю любоў Вы, нашы землякі, перадаеце сваім дзецям і ўнукам?

З нашай газеты, дарагі чытач, з іншых прагрэсіўных выданняў, Вы, вядома, ведаеце аб тых зменах, якія адбыліся на Радзіме за гады Вашай адсутнасці: у Беларусі з дапамогай іншых сацыялістычных рэспублік створана развітая эканоміка, пераўладкавана на новых асновах праца і быт людзей. Змяніўся і сацыяльны клімат: усталяваліся новыя грамадскія адносіны, змянілася становішча чалавека, ды і сам чалавек стаў іншым, бо ён жыў у грамадстве, дзе ўсе роўныя, дзе жыццё заснавана на давер'і, супрацоўніцтве і брацкай узаемадапамозе. Як Вы адносіцеся да гэтых змен? Калі Вы наведвалі Беларусь, то Вам лягчэй меркаваць аб гэтым, у Вас ёсць магчымасць параўноўваць мінулае і сучаснае нашага народа. Калі Вы сустракаліся са сваімі землякамі на Радзіме, напэўна, можаце аб іх многае сказаць. Якія, на Вашу думку, адметныя рысы савецкага чалавека? Што Вам імпануе ў ім?

Буду вельмі ўдзячны, калі згодзіцеся напісаць нам аб тым, што Вы думаеце аб Радзіме, аб сваіх пачуццях, аб адносінах да свайго народа і да т. п. Загадзя дзякую і чакаю адказу.

З павагай,

Рэдактар газеты «Голас Радзімы» В. Мацкевіч²⁴².

12 красавіка 1972 г.

Паважаны П. Янкоўскі!

Я атрымаў Ваша пісьмо, але, на жаль, з адказам крыху затрымаўся. Толькі збіраешся сесці, каб напісаць некалькі радкоў, дык абавязкова знойдзеца якая-небудзь неадкладная справа.

Мне прыемна было даведацца, што Вы атрымалі нашы кніжкі і што яны прыйшліся Вам да густу. Магчыма, у бліжэйшы час мы зможам даслаць Вам і чацвёрты том БелСЭ²⁴³. Наогул,

²⁴² Вацлаў Мацкевіч — журналіст, рэдактар газеты «Голас Радзімы» і аўтар шэрагу кніг, прысвечаных эмігрантам, што выйшлі ў серыі «Бібліятэчка газеты «Голас Радзімы»».

Астатнія лісты падпісаныя Ул. Мялешкам. І на капэрце гэтага недаванага ліста таксама стаіць прозвішча Мялешкі.

²⁴³ БелСЭ — Беларуская савецкая энцыклапедыя ў 12 тамах. Выходзіла ў 1969–1975 гг.

рэдакцыя не займаецца распаўсюджваннем літаратуры, але часам мы выконваем тую ці іншую просьбу нашых знаёмых.

Дарэчы, мне як супрацоўніку рэдакцыі і як журналісту цікава было б пазнаёміцца з Вамі. Хацелася б, каб Вы крыху большіх расказалі пра сябе, пра тое, як уладкаваліся ў далёкай краіне. Спадзяюся, што такое знаёмства будзе спрыяць развіццю нашай перапіскі, нашых далейшых адносін з Вамі.

Вельмі прыемна, што Вы, дарагі земляк, жывучы на чужыне, не забылі сваю родную мову і дзетак сваіх таксама вучыце, каб разумелі яе. Спадзяюся, што і ваши бліжэйшыя сябры таксама памятаюць і любяць Беларусь.

Цікава, з кім з землякоў-беларусаў Вы сустракаецеся? Магчыма, хто з іх таксама хоча атрымаваць «Голас Радзімы»? Напішыце нам аб гэтым.

Дарэчы, хачу ад свайго імя і ад імя сваіх калег падзякаваць Вам за слушныя парады і за добрыя выказванні адносна нашай газеты.

Чакаю Вашага хуткага адказу.

З павагай

Ул. Мялешка.

18.VI.73 г.

Паважаны П. Янкоўскі!

Сусветны друк, радыё і тэлебачанне ў гэтыя дні ўдзяляюць вялізарную ўвагу візіту Генеральнага сакратара ЦК КПСС Л. І. Брэжнева ў Злучаныя Штаты²⁴⁴. Бо сустрэча лідэраў дзвюх вялікіх дзяржаў адпавядае жыццёва важным інтарэсам ня толькі савецкага і амерыканскага народаў, але і служыць далейшаму аслабленню напружанасці, умацаванню міру ва ўсім свеце.

Вядома ж, нашых землякоў таксама хвалюе сустрэча на вышэйшым узроўні ў Вашынгтоне. Чаго чакаеце Вы ад гэтай сустрэчы? Як аднесліся простыя амерыканцы да гэтага візіту?

²⁴⁴ Візіт Леаніда Брэжнева ў ЗША для спаткання з амерыканскім прэзідэнтам Рычардам Ніксанам адбыўся ў чэрвені 1973 г.

Ці апраўдаліся Вашы надзеі на сустрэчу двух лідэраў? Якая
Ваша ацэнка дыялога на вышэйшым узроўні?

Хачу загадзя падзякаваць Вам за хуткі адказ.

З павагай

У. Мялешка.

12.V.76 г.

Паважаны П. Янкоўскі!

Хачу, хаця і са спазненнем, падзякаваць Вам за станоўчы водгук пра БелСЭ і іншых выданнях, што з'явіліся летась у Беларусі. Прыемна было таксама пачуць добрае слова і пра «Голас Радзімы», які, я спадзяюся, Вы атрымліваеце рэгулярна і ў гэтым годзе.

Дарэчы, сёлета краіна, у якой Вы жывеце, адзначае сваё двухсотгоддзе. Гэта — вялікі юбілей, і амерыканцы, вядома, будуць яго шырока святкаваць. Што ж, адзначаць юбілей не толькі прыемна, але і карысна: можна аглянуцца назад, ацаніць зробленае, уявіць будучае, зыходзячы з сучаснага...

Кое ж яно — сучаснае Злучаных Штатаў? Не скідваючы з рахунку несумненныя поспехі краіны, сёння любы аб'ектыўны назіральнік вымушаны адзначыць, што гэта грамадства — хворае. І многія сімптомы хваробы — інфляцыя, звязаныя з ёй беспрацоўе, павышэнне цэн, рост злачыннасці — бачны кожнаму. Іншая справа, якія вывады робяцца з назіранняў.

Амерыканцы, урэшце як і іншыя людзі, любяць параўнанні. Але сёння параўнанні не ў карысць іх радзіме. Возьмем для прыкладу дасягненні ў розных галінах жыцця буржуазнага грамадства ў ЗША, якое існуе ўжо 200 гадоў, і дасягненні сацыялістычнай дзяржавы, якой яшчэ няма і шасцідзесяці. Вось толькі некалькі параўнанняў. Прыблізна ў той жа перыяд, калі працоўныя Расіі, скінуўшы цара, пачалі будаваць новае жыццё, Злучаныя Штаты сталі вядучай сілай сусветнага імперыялізму. І менавіта тады амерыканскі капітал узначаліў рэакцыйныя сілы свету, каб скінуць законную Савецкую ўладу працоўных. У СССР выконваліся паспяхова першыя пяцігодкі, а у Злучаных Штатах гаспадарыла «вялікая дэпрэсія». І сёння савецкія

людзі, паспяхова выконваючы сацыяльна-эканамічныя задачы дзесятай пяцігодкі, жывуць усё лепш. У Амерыцы — 14 мільёнаў чалавек жывуць на розныя віды дапамогі. У сацыялістычным грамадстве ўсе людзі роўныя ў сваіх правах, у нас няма «ніжэйшых класаў», а ў «свабоднай» Амерыцы і сёння да чалавека адносяцца з пагардай з-за таго, што ён негр.

Такія параўнанні можна прадоўжыць. Але мне хацелася б пачуць і Вашу думку, дарагі земляк.

Чакаю Вашага адказу.

З павагай

У. Мялешка.

P. S. У бліжэйшы час вышлем сёе-тое з кніжак.

ДАЛКАТНАСЦЬ АЙЦА НАДСОНА

15 сакавіка 1973.

Паважаны Снадар Запруднік,

Пасылаю Вам два прыклады фальсыфікацыі фактаў у першым томе «Гісторыі БССР»²⁴⁵. Ня ведаю, ці Вы ўжо маеце гэтую кнігу. Яна падзелена на разьдзелы, якія звычайна складаюцца зь некалькі частак. Звычайна кожная частка напісана іншым аўтарам.

Як можаце бачыць, паміж арыгінальным тэкстам «Баркулабаўскага летапісу» і тым, што кажа Абэцэдарскі²⁴⁶, існуе паважная разьбежнасьць. Я ўжо не кажу нічога пра ягоную сумніўную інтэрпрэтацыю «людей учивых».

Справа трактоўкі Падокшыным²⁴⁷ Скарынінскага тэксту яшчэ больш непрыемная. Ён надае Евангельскую цытату, ужытую Скарынам, за словы самога Скарыны, і надае ім значэньне зусім адваротнае, чым у арыгінальным, Евангельскім і Скарынінскім, тэксце.

²⁴⁵ Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. / Гал. рэд. калегія: І. Ігнаценка (старш.). Мінск: Навука і тэхніка, 1972–1975.

²⁴⁶ **Лаўрэнці Абэцэдарскі** (1916–1975), гісторык, доктар гістарычных навук, прафесар. У пасляваенны перыяд быў стваральнікам і лідарам навуковай школы вывучэння дасавецкага перыяду гісторыі Беларусі. Сярод іншага, аўтар прац: «Белорусы в Москве в XVII в.: Из истории русско-белорусских связей» (1957), «Белоруссия и Россия: Очерки русско-белорусских связей второй половины XVI — XVII вв.» (1978).

²⁴⁷ **Сямён Падокшын** (1931–2004), філосаф, гісторык, культуролаг, доктар філасофскіх навук. Сярод іншага, аўтар прац: «Рэфармацыя і грамадская думка Беларусі і Літвы (2-я палова XVI — пачатак XVII ст.» (1970), «Скарына і Будны: Нарыс філасофскіх поглядаў» (1974), «Францыск Скарына» (1981), «Філасофская думка эпохі Адраджэння ў Беларусі: Ад Францыска Скарыны да Сімяона Полацкага» (1990).

«Гісторыя Беларускай ССР» выдаецца Акадэміяй навук і мае быць аўтарытэтай працай у галіне гісторыі Беларусі. Цікава, сколькі нясьведамых чытачоў, якія ў добрай веры будуць карыстацца ёю, яна ўвядзе ў блуд? Дзеля гэтага ці ня варта падаць гэтыя факты сьведамага фальшаваньня гісторыі Беларусі да шырэйшага ведама, ня толькі на беларускай, але і на ангельскай мовах?

З нашанай да Вас,

а. а.

10 лютага 1973.

Паважаны Спандар Запруднік,

Дзякую за ліст і за Вашы новыя адрасы. Адносна супрацоўніцтва, аб якім гаворыце ў папярэднім лісьце, дык буду старацца памагаць у будучыні, чым магу.

Вы, напэўна, чыталі артыкул Броўкі²⁴⁸ пра Якуба Коласа ў летапісім № 10 часопіса «Soviet Literature»²⁴⁹. Я думаю, што гэта вельмі дрэнны артыкул. Броўка прадставіў Коласа, як нейкага жабрака, які не хадзіў у ніякую школу і толькі тое й рабіў, што вучыўся ў расейскіх пісьменьнікаў. Між іншым, адносна гэтага апошняга пункту варта прыпомніць, што Колас сам сказаў (гл. артыкул Пшыркоў²⁵⁰ «Незабыўныя сустрэчы». «Польмя», № 6, 1967, с. 205, таксама рэцэнзія ў «Журнале беларускіх студыяў»²⁵¹, том I, № 4, 1968, с. 368²⁵²). Таксама няправільна

²⁴⁸ **Пятрусь Броўка** (1905–1980), грамадскі дзеяч, пісьменнік, паэт і перакладчык. У 1967–1980 гг. быў галоўным рэдактарам выдавецтва «Беларуская савецкая энцыклапедыя».

²⁴⁹ «Soviet Literature» — англамоўны часопіс, што выдаваўся Саюзам пісьменнікаў СССР у 1946–1990 гг.

²⁵⁰ **Юльян Пшыркоў** (1912–1980), літаратуразнаўца, доктар філалягічных навук, прафесар, даследчык творчасці Якуба Коласа.

²⁵¹ «The Journal of Byelorussian Studies» — англамоўны навуковы часопіс, орган Англа-беларускага таварыства, выходзіў у Лондане ў 1965–1988 гг.

²⁵² Маецца на ўвазе рэцэнзія на адпаведны нумар часопіса «Польмя»: POLYMIЯ (The Flame). A monthly journal of the Union of Byelorussian Soviet Writers. Minsk, 1967 // The Journal of Byelorussian Studies. Vol. I. № 4. P. 367–369.

прадстаўлена ў «Наша Ніва»²⁵³ і тое, што перад рэвалюцыяй ня было іншых беларускіх часопісаў і кніг. Александровіч²⁵⁴ у сваёй працы «Пуцявіны роднага слова»²⁵⁵ (Вы яе маеце) піша пра гэты пэрыяд зусім інакш. Тэндэнцыя Броўкі ясная: даказаць, што перад рэвалюцыяй нічога беларускага ня было. Варта было-б нешта напісаць пра гэта ў Ваших «Фактах»²⁵⁶.

Другая цікавая тэма, на якую варта звярнуць увагу, гэта тое, што ў англамоўных савецкіх публікацыях беларускія геаграфічныя назвы і імёны і прозьвішчы людзей падаюцца ў зрусыфікаванай форме, ня лічачыся зусім з іх сапраўдным гучаньнем і законам і беларускай мовы. Напр. *Mogilev* (замест *Mahiliou* або *Mahilow*), *Zabolotye* (*Zabaloccie*, *Zabalotstsie*), *Rygor Borodulin* (*Ryhor Baradulin*), *Petrus Brovka* (*Piatrus Brouka*, *Pyatrus Browka*), *Arkadi Kuleshov* (*Arkadz Kulashow*, *Kulyashow*), *Ganna* (*Hanna*, *Hannah*) etc.

Падобных прыкладаў знойдзеце столькі хочаце хоць-бы ў той самай «*Soviet Literature*». Такім чынам, на экспарт усё беларускае падаецца ў расейскай форме.

Ці Вы ведаеце пра наступныя кнігі: Ешин З. С. Развитие культуры в БССР за годы Советской власти. «Вышэйшая школа», Мн, 1970; Бармичев В. Д. В едином союзе. Историко-публицистический очерк о развитии многонациональной социалистической культуры СССР. «Навука і тэхніка», Мн., 1972.

²⁵³ «Наша Ніва» — штотыднёвая грамадска-палітычная, навукова-асветніцкая і літаратурна-мастацкая газета нацыяльна-адраджэнскага кірунку, што выдавалася ў Вільні ў 1906–1915 гг.

²⁵⁴ Сцяпан Александровіч (1921–1986), пісьменнік, літаратуразнаўца, доктар філалагічных навук, прафесар.

²⁵⁵ Александровіч, Сцяпан. Пуцявіны роднага слова. Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX — пачатку XX ст. Мінск: Выдавецтва БДУ, 1971. — 247 с.

²⁵⁶ Маецца на ўвазе «*Facts on Byelorussia*» — выдаваны і рассыланы Янкам Запруднікам бюлетэнь, 10 нумароў якога былі апублікаваныя ў 1972–1974 гг.

Кнігі гэтыя важныя тым, што ў іх многа фактаў поступу русыфікацыі ў Беларусі. Калі Вы іх ня маеце, дык я магу зрабіць фатакопіі аднаведных разьдзелаў.

З паianaю да Вас,

а. А. Надсон.

П. С. У «Голасе радзімы» № 5 (люты 1973) знаходзіцца артыкул А. Коршунава²⁵⁷ «Знойдзена “Пасхалія”». Параўнайце яго з маім артыкулам «Кніга Скарыны ў Капэнгагене» ў «Божым шляхам» № 5, 1971.

А. Н.

14 лютага 1973.

Паважаны Спандар Запруднік,

Учора я Вам выслаў фатакопію артыкула Коршунава «Знойдзена “Пасхалія”». Як можаце самі пераканацца, гэта ў асноўным пераробка майго артыкула «Кніга Скарыны ў Капэнгагене» (гл. «Божым шляхам» № 5, 1971). Думаю, што Коршунаў зрабіў так не таму, што ня мог сам напісаць добрага артыкула, але каб ускосна паказаць нам, што яны нашыя выданьні атрымліваюць і зь іх карыстаюць. Гэта нам добра ведаць, але хіба згодзіцеся са мною, што пісаць пра гэта ня трэба, каб не пашкодзіць нашым вучоным, якія робяць карысную працу ў цяжкіх абставінах. Нам трэба цешыцца, што між імі і намі навязваецца кантакт, хоць вельмі слабы й пасрэдны.

Ваш а. А. Надсон.

15 красавіка 1975.

Дарагі Янка,

Вельмі дзякую за ліст, артыкул і фатакопію кнігі пра татараў. Артыкул вельмі добры й будзе надрукаваны ў сёлетнім

²⁵⁷ Аляксандр Коршунаў (1924–1991), літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Працаваў у Інстытуце літаратуры АН БССР.

нумары «Журналу»²⁵⁸. Між іншым, Міхалюк²⁵⁹ выслаў Табе лятунскай поштай адзін экзэмпляр «Журналу» за 1974 г. Ці Ты яго атрымаў?

Мы толькі што атрымалі кнігу Царанкова «Францыск Скарына і яго час»²⁶⁰. Фактычна гэта ня кніжка, а брашура (64 стар.). напісана яна папулярна, і аўтар не заўсёды ведае, пра што гаворыць. Між іншым, у брашуры знаходзяцца рэзляцыійныя весткі адносна ўстанаўленьня даты выхаду «Малой падарожнай кніжкі». Пасылаю асобнай поштай фатакопіі адпаведных старонак, а таксама іншыя матар'ялы, якія маюць дачыненне да гэтай справы, падчыркнуўшы і панумараваўшы адпаведныя параграфы. Вось паясьненні да паасобных пунктаў:

1. «Пасхалія» зьяўляецца ня першай, як цьвердзіць Царанкоў, а апошняй часткай «Малой падарожнай кніжкі», і да нядаўняга часу яна была няведамай дасьледчыкам.

2. Коршунаву «ўдалося напасьці на сьлед» Капэнгагенскага экзэмпляра «Малой падарожнай кніжкі» ў маім артыкуле ў «Божым шляхам», які, дарэчы (хай гэта будзе між намі) я яму асабіста выслаў. Калі прачытаеш уважна артыкул Коршунава, дык убачыш, што ён зьяўляецца парафразамай майго. Між іншым, ён сам кажа, што вестка пра Капэнгагенскі экзэмпляр паявілася «ў замежным друку».

3. Аргуманты адносна даты выхаду «Малой падарожнай кніжкі» Коршунаў таксама узяў з майго артыкулу.

Я разумею, што Царанкову, як і раней Коршунаву, не выпадала ўспамінаць маё прозьвішча ці «Божым шляхам» (хоць у Ленінградзе адносна гэтага ня маюць ніякіх цяжкасьцяў). Але ці трэба было перакручваць факты? Зрэшты, магчыма

²⁵⁸ Відаць, маецца на ўвазе артыкул: Zaprudnik J. Byelorussia's Representation in the Second State Duma (Feb. 20 — June 2, 1907) // Journal of Byelorussian Studies. Vol. III. No. 3. London, 1975. P. 229–243.

²⁵⁹ Янка Міхалюк займаўся дасылкаю часопіса «The Journal of Byelorussian Studies».

²⁶⁰ Царанкоў, Леанід. Францыск Скарына і яго час. Мінск: БДУ, 1975. — 63 с.

тут спроба паказаць знаходку Капэнгагенскага экзэмпляра як дасягненне «перадавой» савецкай навукі. Думаю, што варта пра гэта нешта напісаць, бо гэта яшчэ адзін доказ таго, як асьцярожна трэба карыстацца творамі савецкіх вучоных, бо ніколі ня ведаеш, насколькі праўдзівым ёсьць тое, што яны пішуць. Мне самому пісаць не выпадае, бо могуць мне зрабіць закід, што я асабіста зацікаўлены.

У нас тут нічога асаблівага. Працы шмат, пераважна адміністрацыйнай. У вялікодным тыдні быў на гадавой канфэрэнцыі Брытанскай асацыяцыі славістаў²⁶¹. Магчымасьці для беларускай навуковай дзейнасьці тут вялікія, але, на жаль, няма людзей. Тое-сёе, аднак, удацца зрабіць у гэтым годзе, і на некаторых спецыяльных канфэрэнцыях, якія адбудуцца сёлета ўвосень, будуць даклады на беларускія тэмы.

Як, напэўна, ведаеш, летам будзе ў Вас Уладыка Чэслаў. Ён Вам раскажа крыху больш пра нашыя новасьці.

Прывітаньні ўсім знаёмым,

Твой а. Алесь Надсон.

24 студзеня 1975.

Дарагі Янка,

Апошнія два тыдні я быў вельмі заняты, бо ў часе маёй адсутнасьці тут назьбіралася шмат розных спраў. Наканец цяпер маю крыху вольнага часу, каб напісаць пару слоў.

Мне было вельмі прыемна спаткацца з Табою пасля столькіх гадоў. Я рады таксама, што мне ўдалося пазнаёміцца крыху з вашым жыцьцём і працаю. Наогул мае ўражаньні з падарожжжа па Амэрыцы вельмі добрыя. Мяне асабліва цешыць тое, што, нягледзячы на цяжкасьці, беларускае жыцьцё ў Вас разьвіваецца памысна. Гэта асабліва адчуваецца ў Нью Ёрку. У Вас ёсьць даволі шмат моладзі, якая гаворыць па-беларуску, і гэта варожыць добра на будучыню. З другога боку, маеце даволі вялікую групу інтэлігэнцыі (Ты, Кіпель, сп-ры Адамовіч,

²⁶¹ Маецца на ўвазе *British University Association of Slavists*, якая дзейнічала ў Вялікабрытаніі ў 1950–1980-я гг.

Тумаш²⁶² і інш.), якая працуе навукова. У нас, на вялікі жаль, гэтага не хапае.

Я вельмі ўдзячны Табе за сяброўскую дапамогу ў часе майго побыту ў Нью Ёрку, ня кажучы ўжо пра выдатныя абеды з «гарачымі сабакамі»²⁶³, якія мы мелі ў Тваёй канцылярыі. Спадзяюся адзін дзень адудзячыцца Табе, калі прыедзеш да нас у Лёндан.

Я цяпер даволі заняты: маю даклады па-ангельску 13 і 22 лютага і рыхтую да друку артыкул аб беларускіх букварах.

Ня думаю, што мне хутка ўдасца прыехаць зноў да Вас. Затое ўладыка Чэслаў павінен быць у Чыкага ў канцы травеня або ў пачатку чэрвеня. Думаю, што па дарозе назад ён заедзе да Вас у Нью Ёрк.

Перадай мае прывітаньні Тваёй жонцы, а таксама ўсім маім старым і новым знаёмым.

Пакуль што аставайся з Богам.

Твой а. Аляксандар Надсон.

12 кастрычніка 1978.

Дарагі Янка!

Дзякую за ліст. Адносна маіх гутарак у Загрэбе з Навуменкам²⁶⁴, дык мы сапраўды гаварылі пра выданьні твораў Купалы і іншых беларускіх пісьменьнікаў (Гарун²⁶⁵, Бядуля²⁶⁶), і я даведаўся ад яго шмат цікавага. Паколькі, аднак, гэтыя гутаркі насілі прыватны (хоць і не сакрэтны) характар, дык публікаваць іх зьмест у «Беларусе» ніяк нельга. Такая публікацыя паставіла-б Навуменку ў цяжкое й непрыемнае становішча,

²⁶² Вітаўт Тумаш (1910–1998), грамадскі дзеяч, медык, навуковец (скарывазнаўца). Старшыня БНіМа ў 1953–1982 гг.

²⁶³ Жартаўлівы даслоўны пераклад назову папулярнай амерыканскай сасіскі *hot dog*. Слова *dog* мае шмат розных значэнняў.

²⁶⁴ Іван Навуменка (1925–2006), пісьменнік і літаратуразнаўца. У 1973–1982 гг. — дырэктар Інстытута літаратуры АН БССР.

²⁶⁵ Алесь Гарун (сапр. Аляксандр Прушынскі, 1887–1920), паэт, празаік, публіцыст, дзеяч беларускага Адраджэння пачатку ХХ ст.

²⁶⁶ Змітрок Бядуля (сапр. Самуіл Плаўнік, 1886–1941), паэт, празаік, мовазнаўца.

а мне зачыніла-б назаўсёды дарогу да далейшых кантактаў. Дзеля гэтага вельмі прашу ў гэтай справе нічога не пісаць у «Беларусе».

Прабач, што не магу задаволіць Тваёй просьбы, але, думаю, што зразумееш мае прычыны. Я заўсёды гатовы прыватна падзяліцца маімі ўражаннямі з Загрэбу, але гэта павінна быць толькі для нашай інфармацыі.

У гэтым годзе мінае 50 год ад выхату першай кніжкі а. Язэпа Гэрмановіча²⁶⁷ — «Вінюка Адважнага» — якая называлася «Як Казюк сабраўся да споведзі»²⁶⁸. Мы тут вырашылі скромна адзначыць гэты ягоны пісьменьніцкі юбілей у нядзелю 5 лістапада. Ці беларусы з Нью Ёрку (магчыма, БАЗА ці Інстытут) не захацелі далучыцца да гэтага святкаваньня і прыслаць свае прывітаньні?

Спадзяюся, што вы ўжо атрымалі апошні нумар «Журналу беларускіх студыяў», які выйшаў якіх два тыдні таму назад.

«Беларуская замежная пошта»²⁶⁹ — думка Пікарды²⁷⁰. Ён-жа дырэктар пошты і паштальён.

Прывітаньні ўсім знаёмым.

Твой, а Алесь Надсон.

²⁶⁷ Язэп Германовіч (1890–1978), рэлігійны дзеяч, святар, пісьменнік, педагог. У 1930–1940-я гг. працаваў у Харбіне. У 1948 г. быў выдадзены кітайскімі ўладамі СССР, дзе асуджаны да 25 гадоў лагераў. У 1955 г. вызвалены. Праз Польшчу і Рым у 1959 г. трапіў у Вялікабрытанію. Пасяліўся ў Лондане ў Марыян Хаўзе. Ад 1962 г. быў цягам некалькі гадоў дырэктарам школы-інтэрната св. Кірылы Тураўскага. У 1964 г. аднавіў выданне рэлігійна-грамадскага часопіса «Божым шляхам», рэдактарам якога заставаўся амаль да смерці. Пісаў байкі, быў аўтарам успамінаў «Кітай — Сыбір — Масква», выдадзеных на шасці мовах.

²⁶⁸ Кніга выйшла ў Вільні ў 1928 г.

²⁶⁹ «Беларуская замежная пошта» — незалежная паштовая служба, арганізаваная з ініцыятывы Гая Пікарды ў Лондане ў 1978 г. Гл.: Беларуская Замежная Пошта // Беларус. № 259–260. Лістапад — сьнежань 1978. С. 8.

²⁷⁰ Гай Пікарда (анг. Guy Reginald Pierre Picarda, 1931–2007), брытанскі беларусіст, юрыст, даследчык беларускай музыкі, кнігадрукавання, гісторыі беларускай прысутнасці ў Вялікабрытаніі і інш., сябра Англа-беларускага таварыства.

Сям'я Янкі Запрудніка (злева направа):
дачака Ніна, жонка Оля
(Харытончык), дачка Вера.
1967

Янка Запруднік
з жонкай Надзьяй
(Рагалевіч-Кудасавя).
1995

Янка Запруднік з цёткай Люсяй Печанко і дваюраднымі
родзічамі ў Міры. *1995*

З родным братам
Аркадзе
Вільчыцкім (другі
злева), дваюраднай
сястрой Верай
Жук і яе сынам
Вадзімам Жуком
(крайні злева).
Мінск, 1991.

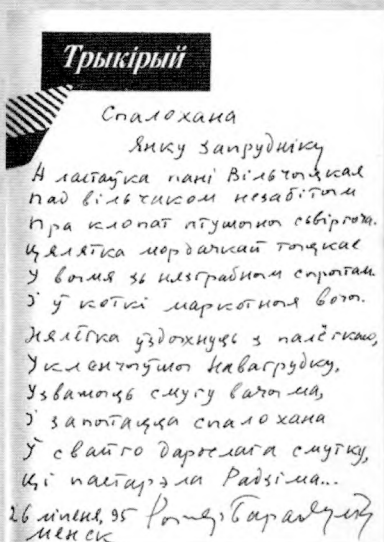
З настаўнікамі ў Мірскай школе. 1991

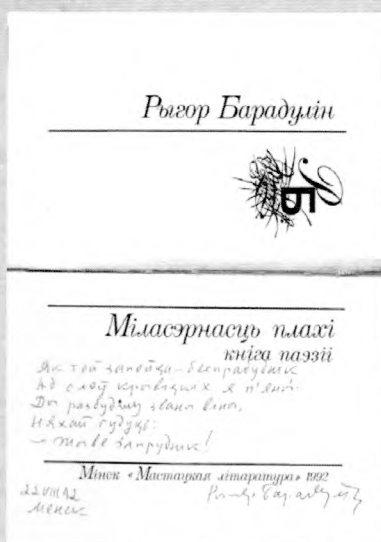
З дваяраднымі сёстрамі
Лідай Радзюк і Ларай
Максімовіч.
Мір, 1995

Ля помніка савецкім салдатам, што
загінулі ў вайне з немцамі. У спісе Янкаў
бацька, Мікалай Сцяпанавіч Вільчыцкі.
Мір, 1995

Верш Рыгора Барадуліна.
1995

Аўтограф ад Рыгора Барадуліна.
1992

БЕЛАРУСКА
КІРМІЦА
НАША ВЕРА

Уладзімір Конант

КСЕНДЗ АДАМ СТАНКЕВІЧ
І КАТАЛІЦКАЕ АДРАДЖЭННЕ
У БЕЛАРУСІ

Спадару Сяргею Віласовічу
[Анну Валерушкіну]

З ушанаваннем
за Вашую працу і Вашы думкі
за Беларусь

У. Конант

15.04.2005, г. Мінск
18 год Беларускаму саюзу

Аўтограф ад
Уладзіміра Конана.
2005

Серыя "Бацькі і выхаванне"

Уладзімір Ліпскі

Бацькі і дзеці

Дзёнік

Лавічалачу Чыгу Забудзіну
з удзячнасцю за падтрымку
гаспаіса "Вясёлка" на з'ездзе
дзелямі ад нашай нацыянальнай
культуры. Уладзімір Ліпскі
21.07.1995

Мінск

Беларускае выдавецкае Таварыства
"Хата"

1995

Аўтограф ад
Уладзіміра Ліпскага.
1995

З мітрапалітам Польскай прайваслаўнай царквы Васілём
(Дарашкевічам). Злева Кастусь Мерляк. Нью-Ёрк, 1970-я

Беларусь, 12.09.1981.

Шанюна Сяргей!

Многія мне падрачылі такія
карыя выпрыскі з дэкаганга ўвядзе
чыя, шкідліва і аднанак рэка
справа Беларусі, і ў яе і пера-
дзіма з некалькімі Вашымі ар-
тыкуламі ў "Беларусі". Паўраўна
карыя, я прагнана ў чале, якія
шматлікіх зрабў знадзі і мо збо-
рах. Іхна карыя не можа і пра-
лі міма публікацыі думак, дэста-
наліва вяртачы п'яні і неможа
апрадзецкаліва паймаваць кін
шматом да не некалькі рэка
прававава іх з пераглафа,
што іх не не вяртачы, не
завідыла праўдава Беларусі
ісрунавава, каля іх і по
жыя! Гэты дачы сапраўжна
свабоды і іхна каляна сабе
шматлікіх вяртачы часавана
дучы і арганізацы, якіхні.

чыя да вэраікаў чыя і мо.
кны.

Да буду шыры, каля не арта-
чу, што п'яні "Беларусі"
з аркамі да сабе і ішчн
вядуць Беларусь Завешчана,
Беларусі в'яцік, яка, перава
сваго рэка чыя і мо, чыя
вядуць іхна ў раск'і
новай паймаваці Беларусь
дучы і в'яцік а прамоу
Беларускай к'ішчн. П'яні
шмат, дэстава дэстава
карыя Сяргей і завага
карыя, ліч, Беларусь, не
дэста, не рэка 33, і ар-
вядуць сабе нармаваці
ісрунаваці і с'явава на-
раран, бо п'яні дэста
дэставаці — іна, не мо-
му, рэка нармаваці
і пераваці і рэка

2)

дарожа. А каля Сяргей не
Завага, я в'яцік з Беларусі,
не с'ява ў шыку, але карыя.
ліч прававава ва рэка і
і мо дэста Беларусь.
Іна вахвачва і нас п'яні
дэста а ішчн, дэста дэста
ісрунаваці, іна іна не с'я-
ваваці рэка іна Беларусь
ісруна.

Зачу Вае сававаці і Вае
му чыяваці іна каляваці
Іна в'яцік ісрунаваці,
калі п'яні каля ішчн
вава с'ява, а іна ішчн, в'я-
цік, што і Вае іна іна,
але можа в'яцік каля ішчн
каляваці іна іна ішчн
каля. Мо іна іна Вае у
каляваці іна іна іна?

Іна каляваці іна іна?
Іна іна каляваці іна
іна Вае іна "Беларусі"
карыя? Іна іна, буду іна
іна вакаваці Вае іна іна-
ваці.

І прававаці да Вае
Мікасе Гайдук

PS З "Беларусі" з інаваці,
што іна і Вае, 2. 30. і іна,
інаваці з іна, іна іна
інаваці інаваці інаваці інаваці
інаваці інаваці? Іна іна,
іна іна іна Вае інаваці,
калі іна інаваці іна іна
інаваці інаваці інаваці інаваці
інаваці? інаваці інаваці

Мае адрок: Мікола Гайдук
15-195 Беларусь
ul. Chelmońskiego 26
Polaud

Ліст Міколы Гайдуса з ацэнкай газеты «Беларусь»
і дзейнасці беларусаў замежжа. 1988

Удзельнікі палітычнай нарады ў Беластоку і Белавежы. 1990

На палітычнай нарадзе ў Белавежы (злева):
 Валянціна Трыгубовіч,
 Аляксей Хадька,
 Янка Запруднік, Зянон
 Пазняк. 1990

З Алесем Сушам (злева)
 і Ірынай Лазоўскай пасля
 беластоцкай палітычнай
 нарады. *Варшава, 1990*

З Алесем Лукашукім у Нью-Ёрку.
1990

Даргому Янку Запрудніку,
які ўсё часіна наткнуў
Вартан і Вартаччэ -
сусветнае
В. А.
27.02.14
Прага

Вартанне
нацыяналіста

Аўтограф ад Алеся Лукашука.
2014

У бюро Вацлава Багдановіча ў Мінску (злева направа):
Янка Жучка, Вацлаў Багдановіч, Вітаўт Кіпель, Янка Запруднік,
Васіль Мельяновіч; сядзяць Зора Кіпель, Алеся Кіпель. 1994

З дэпутатам Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
Уладзімірам Новікам і намеснікам старшыні мінскага гарвыканкама
Анатолем Гурыновічам. *Нью-Ёрк, 1991*

З Пятром Краўчанкам, міністрам
за межных спраў Рэспублікі
Беларусь, на 20-й Сустрэчы
беларусаў Паўночнай Амерыкі
ў Нью-Брансвіку (Нью-Джэрсі).
1992

З генералам
Эдуардам Шыркоўскім,
старшынёй КДБ.
Мінск, 1993

Беларуска-амерыканская дэлегацыя ў офісе кангрэсмена з Каліфорніі Дэйны Рорабакера (справа налева): Расціслаў Завістовіч, Уладзімір Заблоцкі, Зянон Пазняк, Дэйна Рорабакер, Лявон Баршчэўскі, Янка Запруднік. *Вашынгтон, 1991*

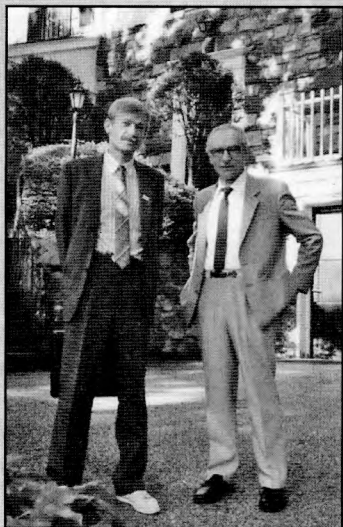
З Леанідам Барткевічам у Нью-Ёрку. 1991

У Мінску (злева направа): Васіль Якавенка, Яўген Лецка,
Сяргей Карніловіч, Янка Запруднік. 1991

У рэдакцыі «Народнай газеты» (злева направа): Сяргей Карніловіч,
Іосіф Сярэдзіч (рэдактар), Янка Запруднік, Яўген Лецка. Мінск, 1991

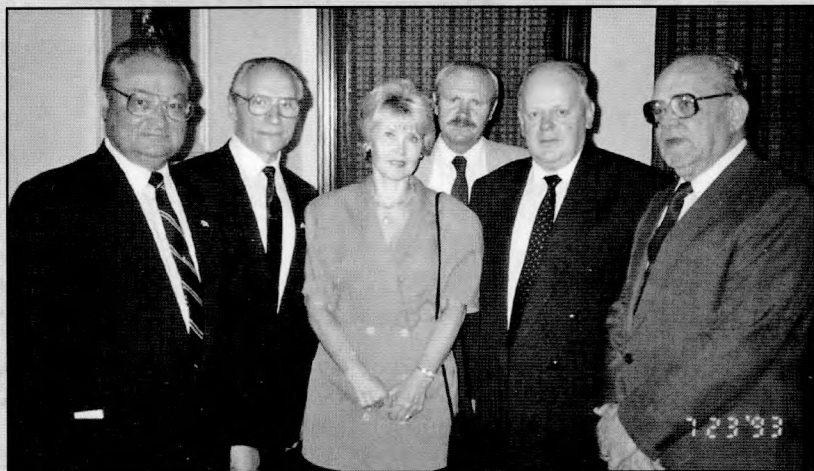
Перад сваім домам
у Мангасэце
(штат Нью-Ёрк)
з Ігарам Гермянчуком.
1992

На канферэнцыі, прысвечанай
габрэйскай культуры.
Справа Адам Мальдзіс.
Мінск, 1994.

У складзе
амерыканскай
дэлегацыі ад
Міжнароднай
фундацыі
выбарчых
сістэм. Трэці
злева Ігар
Гермянчук.
Мінск, 1993

У Вашынгтоне (справа налева): Расціслаў Завістовіч, Станіслаў Шушкевіч, Янка Ханенка, Юлія Бураўкіна, Янка Запруднік, Генадзь Бураўкін. 1993

На канферэнцыі ў Іслачы з Вольгай Іпатавай і Вітаўтам Кіпелем. 1994

Вярнуцеся назад!

Тыя маёй тымчасова ўжо ласка і цяж, што ін прывітанні тымчасова
наша ўвага. Дзея і тымчасова ўжо што ласка тымчасова, тымчасова,
што зрабіў гэта пры створэнні, бо вельмі, што ін аб'явілі на Іслачы.

Вера стварылі іслачы і аб'явілі гэта за ўсё чыста, што ін тымчасова
дэталі іма і Іслачы гэта — амаі і тымчасова, амаі стварылі і
Іслачы.

І тымчасова, што ін тымчасова і амаі ў Іслачы, што тымчасова
на ласка тымчасова. Вера ўва тымчасова пры стварэнні, тымчасова
Іслачы, і ма стварылі Іслачы тымчасова.

Дзея і тымчасова стварылі ў амаі стварылі гэта Іслачы — ма тымчасова
на стварылі амаі і тымчасова, ма ін амаі. Дзея і тымчасова, што ін тымчасова
іма ма тымчасова тымчасова Іслачы тымчасова / амаі тымчасова
і Іслачы Іслачы Іслачы тымчасова амаі, і ма тымчасова тымчасова
іма, ма ін тымчасова тымчасова тымчасова тымчасова.

І тымчасова, амаі і тымчасова тымчасова тымчасова тымчасова тымчасова,
тымчасова тымчасова тымчасова тымчасова, тымчасова Іслачы тымчасова ма тымчасова,
і што ін тымчасова тымчасова ма тымчасова. Дзея, што тымчасова тымчасова
Іслачы тымчасова, ма тымчасова — тымчасова тымчасова тымчасова,
ама, ма тымчасова, тымчасова тымчасова...

Дзея тымчасова Іслачы ма Іслачы, і тымчасова ма тымчасова і
тымчасова.

*Устава амаі тымчасова
Вера Іслачы.
22.8.94.*

Ліст Вольгі Іпатавай да Надзі Кудасавай. 1994

Сустрэча амерыканскіх беларусаў з беларускімі дыпламатамі (злева направа): Леанід Каравайка, Янка Запруднік, Сяргей Мартынаў, Мікалай Касцюк, Мечыслаў Грыб, Ірэна Цярпіцкая, Аляксандр Сычоў, Міхась Сенька, Віталь Цярпіцкі. *Нью Ёрк, 1994*

Уладзімір Пузыня азнаямляе Янку Запрудніка з народнымі музычнымі інструментамі. Злева Зянон Пазняк. *Мінск, 1994*. Фота: А. Каляда

На каферэнцыі
ў Іслачы
з пісьменнікамі
(злева направа):
Вячаслаў Рагойша,
Янка Запруднік,
Алег Лойка. 1994

Перад будынкам
ААН з Аўгенам
Лецкам (справа) і
Францішкам
Бартулём (злева).
Нью-Ёрк, 1992

З падарункам для Беларускай місіі ў ААН у асобе яе шэфа
Генадзя Бураўкіна. *Пачатак 1990-х*

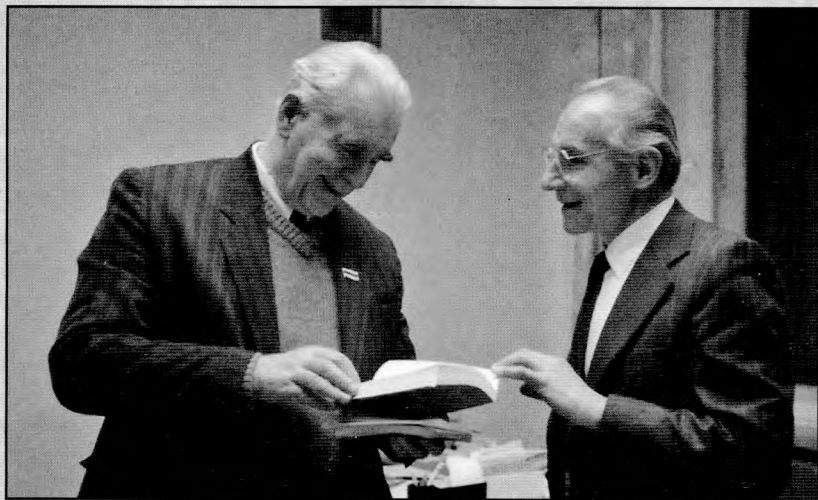
У ПЭН-Цэнтры з кіраўніком Карласам Шэрманам. *Мінск, 1994*

У Беларускім ліцэі, у класе настаўніцы Валяціны Якімовіч, аповед пра суродзічаў у Злучаных Штатах. Мінск, 1990-я

У Наваполацку на сустрэчы ў літаратурным клубе з прыхільнікамі беларушчыны. Справа сядзяць Уладзімір Арлоў, Навум Гальпяровіч і Яўген Лецка. 1990-я

Кніжны абмен з Нілам Гілевічам у Мінску. 1990

На кватэры ў Сяргея Новіка-Пеюна, чый верш «На чужыне» («Дні надходзяць, дні праходзяць...») стаўся папулярнай песняй сярод паваянных эмігрантаў. Мінск, 1992

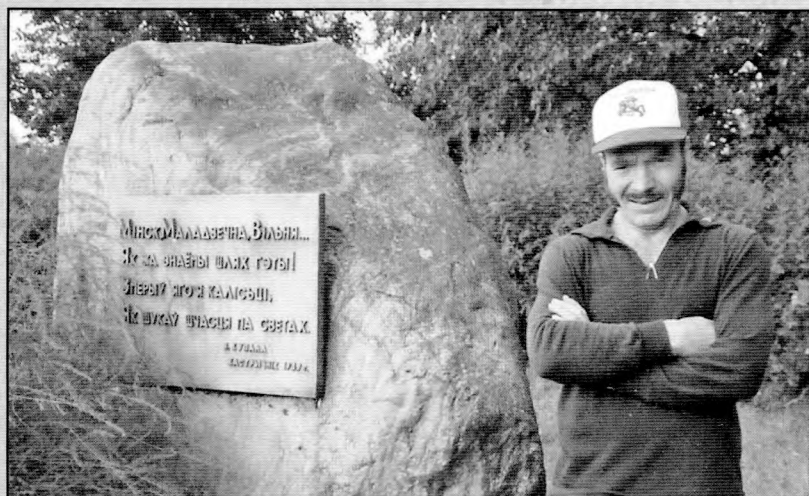
На адпачынку
ў санаторыі
«Сосны» каля
Нарачы з
Уладзімірам Ліпскім
і дырэктарам
мясцовай школы.
1995

З прамоваю на
дэманстрацыі перад
помнікам Янку
Купалу. Стаіць
крайні справа
(у белай кашулі)
Лявон Баршчэўскі.
Мінск, 1995

У доме Вітаўта і Зоры Кіпеляў сесія рэдакцыйнай групы апрацоўкі
англа-беларускага слоўніка. Справа налева: Антон Шукелайць,
Зміцер Саўка, Вітаўт Кіпель, Зора Кіпель (рэдактар),
Алекс Сільвановіч, Янка Запруднік. 1990-я

Міхась Кукабака ля каменя з радкамі Янкі Купалы. 1990

У музеі Уладзіміра Дубоўкі каля Нарачы з дырэктарам
і настаўнікамі мясцовай школы. 1995

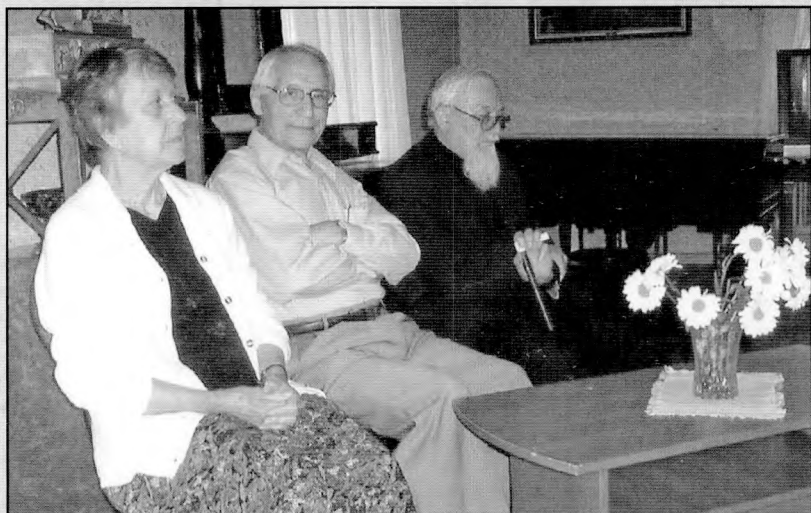
Гутарка з Старшынёй Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
Сямёнам Шарэцкім. Справа Алекс Сільвановіч. *Вашынгтон, 1996*

З Сямёнам Шарэцкім на прэс-канферэнцыі на Радыё «Свабода».
Вашынгтон, 1996

Застолле з беларускімі дыпламатамі (усе сядзяць злева),
у тым ліку са старшынёй Вярхоўнага Савета Рэспублікі
Беларусь Сямёнам Шарэцкім. З правага боку: Янка Запруднік,
Алекс Сільвановіч і Алесь Кіпель. *Вашынгтон, 1996*

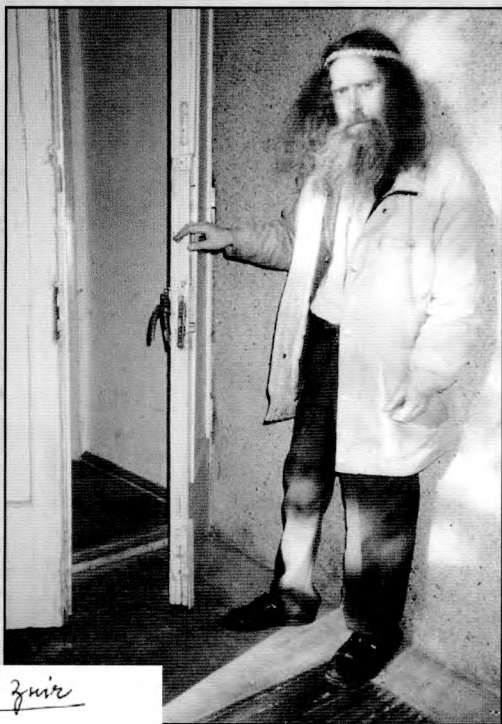

У Музеі Якуба Коласа (злева направа): Надзя Запруднік,
Янка Запруднік, а. Аляксандр Надсон.
Мінск, 2005

На з'ездзе беларусаў свету. Злева направа: Алена Макоўская, Генадзь
Бураўкін, Янка Запруднік. *Мінск, 2005*

Алег Бембель
 ля зламаных
 дзвярэй
 бацькоўскага
 дома, з якога
 гарадскія ўлады
 Мінска гвалтам
 яго выселілі.
 Мінск, 1994

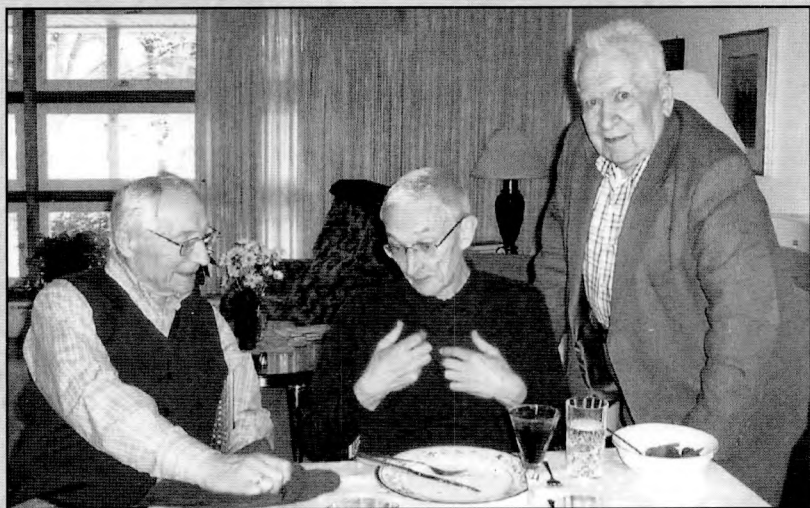
Аўтар: Зміц

Фэла майтвыя
 ... па-за замкнёнымі дзвярэчкамі,
 за ўдзанагародкай і карай
 ішчэ пачынаюць высякаць з памяццямі
 так, дзе адвольнае мары...

... бачкі таваруць ...
 а Ён
 - раскрывае кансе
 жывыя ...
 ў крэвіці цяло
 чыіскай іржа ...
 ... і род людзей
 бачкі таваруць
 а паптанас
 не мае сілы
 змяць яго
 ў крэвіці..

... Боскаець — бачкі чыіскай і паптанас
 ўраі да рэштас
 самота...
 ў дорналі рассяту бэдавы слухатас
 ітак сумасяне
 і думкі бачкіт..

Рукапіс вершаў
 Алега Бембеля.
 1982

У доме Запруднікаў з Анатолем Міхайлавым, рэктарам ЕГУ (у цэнтры)
і Вітаўтам Кіпелем (справа). *Сомерсэт (Нью-Джэрсі), 2010*

У доме Запруднікаў у Сомерсэце (Нью-Джэрсі). Злева направа:
Янка Запруднік, Наталля Гардзіенка, Вітаўт Кіпель. *Красавік 2016*

29 лютага 1980.

Дарагі Янка!

Дзякую за ліст. Цешуся, што Ты атрымаў ксэракопіі з кнігі Гільера (між іншым, на тытульным лісьце напісана «друге выдане», а не «выдане другое»)²⁷¹. Прабач, што ўся гэтая справа заняла так шмат часу. Твой ліст з просьбай прыйшоў, калі я быў у Францыі. Вярнуўшыся дамоў, я надумаўся пахварэць крыху, і такім чынам Твая справа (і ня толькі Твая) зацягнулася.

Буду ўдзячны, калі зможаш прыслаць некалькі экзэмпляраў Твайго выданьня Каліноўскага²⁷², і то адразу пасля ягонага выхаду з друку. Лішнія экзэмпляры патрэбны для адпраўкі туды, адкуль прыйшоў «ліст расейскаму сябру»²⁷³ ... Адносна гэтага «Ліста», дык згаджаюся з Табою, што гэта для нас незвычайны дакумэнт. Яшчэ прайшло замала часу ад яго публікацыі²⁷⁴, але, калі судзіць па атрыманых водгуках, яго ўжо высока ацанілі

²⁷¹ Giller, A. Historia Powstania Narodu Polskiego w 1861–1864 r. T. I. Wydanie drugie. Paryz, 1867. У гэтай кнізе змешчаны тэксты «Мужыцкай праўды» Кастуся Каліноўскага.

²⁷² Паўстаньне на Беларусі 1863 году: «Мужыцкая праўда» і лісты «з-пад шыбеніцы»: тэксты і камэнтары Я. Запруднік і Т. Бэрд. Нью Ёрк: Фундацыя Крэчэўскага, 1980. — 69 с.

²⁷³ «Ліст да рускага сябры» быў перададзены ў Вялікабрытанію з СССР праз Польшчу.

²⁷⁴ «У Лёндане Згуртаваньне Беларусаў у Вялікай Брытаніі выдала напрыканцы году летась брашуру на 64 бачыны — "Letter to a Russian Friend. A 'Samizdat' Publication from Soviet Byelorussia" ("Ліст да расейскага Прывяцеля. Самвыдавецтва з Савецкае Беларусі"). Гэта — ліст ананімнага аўтара-Беларуса, напісаны па-расейску, у адказ на пытаньне расейскага "прывяцеля", ці не чакае беларускую мову ў век сучаснае навукова-тэхнічнае рэвалюцыйі доля волскага дыялекту. Ліст напісаны ў красавіку 1977 г., а на Захад трапіў толькі летась.

Аўтар ліста, добра абазнаны ў гісторыі свайго народу й шчыры патрыёт, бароніць свой народ ад русыфікацыі, сьцьвердзіўшы еіную напорнасьць, ды выказвае перакананьне ў здольнасьць Беларусаў вытрымаць перад сучасным русыфікацыйным наступам на іх ды замацавацца ў стагодзьдзях.

Гэты цікавы твор самавыдавецкае літаратуры на Беларусі, пра наяўнасьць якое мы ведалі даўно, добра выдадзены лёнданцамі: з уступам па-ангельску, ангельскім перакладам усяго тэксту ліста ды паясьняльнымі зноскамі» (Беларус. № 274. Люты 1980. С. 2).

многія чужынцы. Калі-ж ідзе пра «палітычна-праграмавы бок», дык, на маю думку, яго ня трэба шукаць у лісьце, бо ён не ўваходзіў у плян аўтара: ён паставіў сабе за мэту паказаць становішча беларускай мовы й культуры ў «сувэрэннай» БССР і строга трымаўся тэмы. Хто ведае, магчыма, існуюць «саміздатны», у якіх парушаюцца іншыя аспэкты беларускага нацыянальнага жыцця...

Павал Урбан²⁷⁵ пісаў мне, што страціў працу ў радыё. Ня ведаю, што ў вас там робіцца. На маю думку, пры сучаснай палітычнай сытуацыі трэба было-б узмоцніць беларускія праграмы, а не аслабляць.

Прывітаньні ўсім знаёмым.

Твой а. Алесь Надсон.

29 студзеня 1981.

Даражэнькі Янка,

Вось Табе «напраўлены» (як у паэме Купалы «Паэта і цэнзар»...) рэпартаж пра аўтарскі вечар Сакрата²⁷⁶. Спадзяюся, што ён цяпер выглядае крыху лепш. Бязумоўна, можаш рабіць якія хочаш стылістычныя напраўкі й замены. Адносна ініцыялаў, дык, калі ўважаеш, што Зданковічавы не падыходзяць, стаўляй, якія хочаш, толькі не мае. І не кажы Зданковічу, хто рабіў напраўкі, бо я яшчэ хачу жыць...

Дзякую за кэсэракопію артыкулу Палчанінава²⁷⁷ пра нашы саміздатныя паштоўкі²⁷⁸. Відаць, яму ня месьціцца ў галаве,

²⁷⁵ **Павал Урбан** (1924–2011), гісторык, грамадскі дзеяч. Скончыў гістарычны факультэт Лювенскага ўніверсітэта, абараніў дысэртацыю пра дзейнасць вялікага князя літоўскага і польскага караля Аляксандра. Працаваў у Інстытуце вывучэння СССР у Мюнхене, потым у Беларускай рэдакцыі Радыё «Свабода».

²⁷⁶ Маецца на ўвазе **Сакрат Яновіч** (1936–2013), беларускі пісьменнік у Польшчы, старшыня Клуба Саюза польскіх пісьменнікаў у Беластоку.

²⁷⁷ **Расціслаў Палчанінаў** (нар. 1919), расійскі гісторык, грамадскі дзеяч, калекцыянер. Жыве ў ЗША.

²⁷⁸ Маюцца на ўвазе дзве паштоўкі з выявамі «Пагоні», прысвечаныя 1000-годдзю беларускай дзяржаўнасці, арыгіналы якіх былі таемна перададзеныя з БССР у Вялікабрытанію. Аўтарам быў мастак Яўген Кулік.

што беларусы могуць зрабіць нешта лепш за расейцаў ці украінцаў, і таму ён сумняецца, ці рэпрадукцыі ёсць сапраўды факсіміле. Дык можаш сказаць яму, што дакладна адказваюць атрыманым арыгіналам, уключна з колерамі і некаторымі недакладнасцямі (у каляровай паштоўцы сярэбраная частка не зусім дакладна пакладзена на чырвоную).

Будучы нядаўна ў Мюнхэне, я чуў, што вы ўжо перадавалі праз радыё праграму пра «Лысую гару»²⁷⁹. Ці можаш прыслаць мне тэкст гэтай праграмы і то як найхутчэй?

Ты, напэўна, хочаш ведаць, чаго мяне насіла аж у Мюнхэн. Дык вось, ездзіў я туды, каб дамовіцца канчаткова аб выданні беларускай анталёгіі на нямецкай мове. Калі ўсё пойдзе добра, анталёгія выйдзе з друку ў наступным годзе²⁸⁰. Яна будзе часткай сэр'іі «Слявістыш Байтрэгэ»²⁸¹, што выходзіць пад агульнай рэдакцыяй др. П. Рэдэра з Мюнхэнскага ўнівэрсытэту.

Як у Цябе справы? Спадзяюся, што здароўе Твайёй жонкі направилася. Перадай мае прывітаньні ёй, а таксама ўсім знаёмым.

Твой а. Алесь Надсон.

11 сакавіка 1981.

Дарагі Янка,

Дзякую за лісты, «Запісы» (вельмі добры нумар!)²⁸² і касэтку з запісам «Лысай гары». Учора Уладыка Часлаў і я слухалі яе і рагаталі да ўпадку. Заўтра даклад Джымма Дынглея²⁸³: калі

Згуртаванне беларусаў у Вялікабрытаніі выдала гэтыя паштоўкі друкам і стала распаўсюджаць на Захадзе.

²⁷⁹ Маецца на ўвазе паэма Францішка Ведзьмака-Лысагорскага «Сказ пра Лысую гару» (1980).

²⁸⁰ Weissrussische Anthologie: ein Lesebuch zur weissrussischen Literatur (mit deutschen Übersetzungen) / Ferdinand Neureiter. München: O. Sagner, 1983. — 230 p.

²⁸¹ Slavistische Beiträge. Bd. 162.

²⁸² Відаць маецца на ўвазе «Запісы БІНІМ» № 16 (Нью-Ёрк, 1978), паколькі наступны № 17 выйшаў толькі ў 1983 г.

²⁸³ **Джэймс (Джым) Дынглі** (анг. *James Dingley*, нар. 1942), брытанскі беларусіст, шматгадовы старшыня Англа-беларускага таварыства.

астанецца крыху вольнага часу, трэба будзе даць паслухаць «Гару» ўсім прысутным.

Прафэсар Адамовіч піша, што тэкст «Гары» ўжо набраны да друку²⁸⁴. Гэта вельмі добра. Чакаем з нецярплівасьцю.

Ты хіба ўжо дастаў высланы Міхалюком ліст Беларускага Грамадзка-Культурнага Таварыства²⁸⁵ сакратару польскай камуністычнай партыі Станіславу Кані²⁸⁶. Паколькі гэта не «саміздат», мы яго не распаўсюджваем масава, а толькі пасылаем у розныя міжнародныя і дзяржаўныя ўстановы, а таксама ў арганізацыі, якія займаюцца абаронай людзкіх правоў. Ня шкодзіла-б выкарыстаць ліст у «Беларусе». Толькі не адкладайце вельмі: трэба рабіць, пакуль усё сьвежае. Для нашых на Беласточчыне гэта будзе вялікая маральная падтрымка.

У нас цяпер на чарзе прыезд паэты Яна Чыквіна²⁸⁷ і мастака Аляксандра Хомчыка. Думаем запрасіць іх на канец мая або пачатак чэрвеня.

Уладыка Часлаў кажа, што мне трэба зноў адведаць вас у Алярэцы. Ня думаю, аднак, што мне гэта ўдасца зрабіць раней, як у кастрычніку.

Як здароўе Тваёй жонкі? Вітай яе ад мяне.

Дык пакуль што бывай здароў. Дзякую яшчэ раз за усё.

Твой а. Алесь Надсон.

²⁸⁴ Маецца на ўвазе выданне: Сказ пра Лысую Гару; Роздум ля параднай брамы: ананімныя самавыдавецкія паэмы. Анагаціў Ант. Адамовіча. Нью-Ёрк: Выдавецтва газэты «Беларус», 1985. — 27 с.

²⁸⁵ **Беларускае грамадска-культурнае таварыства** — грамадская арганізацыя беларусаў у Польшчы, заснаваная ў 1956 г.

²⁸⁶ **Станіслаў Каня** (пол. *Stanisław Kania*, нар. 1927), польскі камуністычны партыйна-дзяржаўны дзеяч, у 1980–1981 гг. быў першым сакратаром ЦК Польскай аб'яднанай рабочай партыі.

²⁸⁷ **Ян Чыквін** (нар. 1940), беларускі пісьменнік і літаратуразнаўца ў Польшчы, доктар гуманітарных навук, прафэсар. Старшыня літаратурнага аб'яднання «Белавежа».

17.5.1982

Даражэнькі Янка,

Вельмі дзякую за добрае слова пра маю бібліяграфію. Прызнаюся, што я не спадзяваўся, каб яна вас магла цікавіць: каб ведаў, то прыслаў бы яе сам. Безумоўна, бібліяграфічная інфармацыя — справа вельмі важная, хоць, на жаль, многія недацэньваюць яе значэння. Я стараюся зрабіць маю беларускую бібліяграфію як найбольш зьмястоўнай у межах магчымасцяў, даных мне рэдактарамі выдання. На жаль, ня ведаю, як доўга змагу яе весці, бо пасля сьмерці Ёладыкі Часлава²⁸⁸ мае іншыя абавязкі падвоіліся. Хачу перадаць яе Шырын Акінэр²⁸⁹. Безумоўна, буду старацца памагаць ей, чым магу. Маленькая папраўка: «Дэ Ірс Уорк і Модэрн Лангуіч Стадыс»²⁹⁰ выдаецца не ў Амэрыцы, але ў Англіі, і выдаўцом зьяўляецца «Дэ Модэрн Гюманітыс Рэсэрч Асоцыяейшн»²⁹¹.

Апошнім часам я быў вельмі заняты царкоўнымі і бібліятэчнымі справамі²⁹². Спадзяюся, што цяпер будзе крыху лягчэй. На бібліятэчны фонд ужо сабралі 13 тысяч фунтаў. Яшчэ шмат прыйдзеца папацець, пакуль зьбяром патрэбную нам суму, але наогул будучыня выглядае больш радаснай. Думаем хутка выдаць скромны бюлетэнь, каб пайнфармаваць аб тым, што новага ў Бібліятэцы, ну і, безумоўна, падзякаваць ахвярадаўцам.

Паколькі мне ведама, у Вас у гэтым годзе будзе сустрэча беларусаў, на якой хочаце адсьвяткаваць стагодзьдзе з дня

²⁸⁸ Біскуп Часлаў Сіповіч памёр 4 кастрычніка 1981 г.

²⁸⁹ **Шырын Акінэр** (анг. *Shirin Akiner*, нар. 1943), брытанская даследчыца-ўсходзнаўца. Выкладчыца ў Школе ўсходніх і афрыканскіх даследаванняў пры Лонданскім універсітэце, навуковы супрацоўнік Каралеўскага інстытута міжнародных адносін. Займалася вывучэннем беларускіх кітабаў, цікавіцца славянскімі літаратурамі.

²⁹⁰ *The Year's Work in Modern Language Studies*.

²⁹¹ *The Modern Humanities Research Association*.

²⁹² Маюцца на ўвазе справы Беларускай бібліятэкі імя Ф. Скарыны ў Лондане, якой а. Аляксандр Надсон стаў кіраваць пасля сьмерці біскупа Часлава Сіповіча.

нараджэньня Купалы й Коласа²⁹³. Напішы мне больш дакладна пра Вашы пляны, падаючы дакладна месца й дату; хто ведае, магчыма, прыеду.

Што з Праф. Адамовічам? Я даўно ня меў ад яго вестак. Вітай ад мяне яго, а таксама ўсіх іншых прыяцеляў і знаёмых.

Твой а. Алесь.

31 студзеня 1983.

Даражэнькі Янка,

Вось табе вершы Янішчыц²⁹⁴ (што Ты хацеў) і яшчэ некалькіх іншых паэтаў; можа, яны Табе прыдадуцца.

Вярнуўся з падарожжжа змучаны й застуджаны. Ня шкодзіла-б паляжаць некалькі дзён у ложку, але на гультайства няма часу. Наогул я рады, што мне ўдалося паехаць у Аўстралію. Цяпер маю лепшае ўяўленьне аб беларускім жыцці ў заходнім сьвеце. Пацяшальна тое, што беларусы яшчэ трымаюцца разам і выказваюць нямала ініцыятывы і ахварнасьці. Гэта было відавочна на сустрэчы ў Сьіднэі²⁹⁵, якая мне вельмі спадабалася. Сумна аднак, што лепшыя адзінкі адыходзяць ад нас вельмі хутка. Вось у Сьіднэі некалькі дзён пасьяля сьмерці Аркадзя Качана²⁹⁶ пайшла ў шпіталь сп-ня Каранеўская²⁹⁷. Вы-

²⁹³ Маецца на ўвазе 15-я Сустрэча беларусаў Паўночнай Амерыкі, што адбывалася 4–6 верасня 1982 г. у Нью-Джэрсі і была прысвечаная 100-годдзю ад нараджэньня Янкі Купалы і Якуба Коласа.

²⁹⁴ Яўгенія Янішчыц (1948–1988), паэтка.

²⁹⁵ Маецца на ўвазе Пятая Сустрэча беларусаў Аўстраліі, што адбывалася 29 снежня 1982 г. — 2 студзеня 1983 г. у Сіднэі.

²⁹⁶ Аркадзь Качан (1921–1982), грамадскі дзеяч. Жыў у Сіднэі (Аўстралія). Адзін з заснавальнікаў і доўгагадовы сакратар Беларускага аб'яднаньня ў Новай Паўднёвай Валіі. Сябра Беларускага культурна-грамадскага клуба і Фэдэральнай рады беларускіх арганізацый у Аўстраліі. Пры канцы 1970-х гг. — беларускі прадстаўнік у Выканаўчым камітэце Этнічнай рады ў Новай Паўднёвай Валіі. Адзін са стваральнікаў і каардынатар Беларускага радыё ў Сіднэі.

²⁹⁷ Аўгінія Каранеўская (1919–1983), грамадская дзяячка. Жыла ў Сіднэі (Аўстралія). Распаўсюджвала беларускую прэсу, была сталай аўтаркай газеты «Беларус». Сябра Беларускага культурна-грамадскага клуба. Ад 1976 г. — супрацоўніца Беларускага радыё ў Сіднэі.

явіўся рак. Лекары надзеі на паправу не даюць. Ня ведаю, што цяпер будзе з радыёперадачамі, бо Лужынскі²⁹⁸ сам ня дасць рады. Тут у Лёндане сустрэлі мяне з другой сумнай весткай: Павал Навара таксама безнадзейна хворы на рака.

Ну, але гэта ўсё не ад нас залежыць. Пакуль Бог дае сілы і здароўе, нам трэба рабіць сваё. Бяда толькі, што гэтага «свайго» робіцца больш і больш.

Калі крыху спраўлюся са справамі, якіх назьбіралася падчас маёй адсутнасцы, напішу больш. А тымчасам вітай усіх.

Твой а. Алесь Надсон.

2 травеня 1983.

Дарагі Янка,

Вось яшчэ невялікі дадатак да Тваёй анталёгіі.

Вы, здаецца, атрымліваеце «Голас Радзімы». У н. 15 ад 14 красавіка на стар. 7 ёсьць артыкул Казыры «І нясе яна сьвету свой дар...». Палова артыкулу — рэцэнзія на выданую намі кніжку «Дэ імаджэс суорм фры»²⁹⁹. Калі верыць аўтару артыкула, гэта «паэтычны зборнік твораў М. Багдановіча, З. Бядулі і іншых». Цікава было-б ведаць, хто гэта «іншыя» і чаму яны так баяцца ўспомніць прозьвішча Алеся Гаруна, асабліва, што тытул кнігі — ангельскі пераклад радка «Снуецца зданяў рой» зь вершу гэтага паэты «Людзям». Забыўся таксама Казыра ўспомніць, хто выдаў кнігу. Ці ня варта было-б памясьціць аб гэтым невялікую зацемку ў «Беларусе»?

²⁹⁸ **Міхась Лужынскі** (1926–2011), грамадскі дзеяч. Жыў у Сіднэі (Аўстралія). Быў сакратаром Беларускага культурна-грамадскага клуба, а ў 1982–1986 і 1988–2011 гг.— яго старшыня. Ад 1976 г. быў сябрам Беларускага радыёвага камітэта, а ад 1983 г. на працягу дзесяцігоддзя быў фактычна адзіным стваральнікам беларускіх радыёпраграм у Сіднэі. У 1976–1980 гг. — сакратар Федэральнай рады беларускіх арганізацый у Аўстраліі.

²⁹⁹ The Images swarm free: a bi-lingual selection of poetry by Maksim Bahdanovič, Aleš Harun and Žmitrok Biadula / translated by Vera Rich; edited with an introduction by Arnold McMillin. London: Anglo-Byelorussian Society, 1982. — 135 p.

На днях атрымаў ліст ад Адама Мальдзіса, у якім дзякуе праф. Адамовічу за дапамогу ў расшыфроўцы некаторых псэўданімаў. Апісвае пахаваньне Ларысы Геніюш³⁰⁰, на якім ён быў і прамаўляў. Пахаваньне было царкоўнае. Прычына сьмерці — рак. Таксама ад рака памерла жонка Ўладзіміра Караткевіча³⁰¹, які цяпер «у цяжкім псыхалагічным і фізычным стане». Між іншым, увесь архіў і бібліятэку Ларысы Геніюш закупіла Акадэмія навук. Мальдзіс асабіста дагледзіў, каб нічога не прапала.

Мне прыкра, што гэтым разам у мяне толькі сумныя весткі, але дзялюся тым, што маю.

Жадаю табе, Тваёй жонцы і ўсёй сям'і добра й радасна сустрэць і правесьці сьвяты Вялікадня.

Твой а. Алесь.

14 лютага 1984.

Дарагі Янка,

Бяда адна ня ходзіць. На маю галаву наваліліся цяпер розныя царкоўныя справы, Лёфтус³⁰² успомніў добрым словам нашу Бібліятэку, а цяпер вось Мальдзіс...

З царкоўнымі справамі дам неяк рады. У справе Лёфтуса іду заўтра да адваката (жыда): будзем дамагацца «паблік апалёджы»³⁰³ ад выдавецкай фірмы; калі яе не атрымаем, відаць, прыйдзеца падаваць у суд за дэфамачыю. Адносна Мальдзіса прашу Тваёй дапамогі: буду ўдзячны, калі надрукуеш мой ліст,

³⁰⁰ **Ларыса Геніюш** (1910–1983), паэтка, грамадская дзяячка. Памерла 7 красавіка 1983 г.

³⁰¹ **Уладзімір Караткевіч** (1930–1984) пісьменнік, публіцыст, перакладчык. Тут маецца на ўвазе яго жонка Валянціна Браніславаўна, якая памерла 28 лютага 1983 г.

³⁰² Маецца на ўвазе **Джон Лофтус** (нар. 1950), колішні супрацоўнік Упраўлення спецыяльных расследаванняў аддзела Крымінальных спраў Міністэрства юстыцыі ЗША, які ў 1982 г. выдаў кнігу «Беларускі сакрэт» («*Belarus Secret*») з абвінавачаньнямі ў тым, што беларусы як нацыя найбольш, у параўнанні з іншымі, спрыялі Халакосту, а амерыканскія спецслужбы пасля вайны незаконна далі прытулак у ЗША тром сотням беларускіх вайсковых злачынцаў-калабарантаў

³⁰³ **Public apology** (анг.) — публічнае выбачэнне.

які залучаю, у «Беларусе». Думаю, што згодзішся, што Мальдзісу трэба даць спакойны, але станюўчы адказ, бо інакш людзі будуць думаць, што ўсё, што ён піша, — праўда.

Учынак Мальдзіса усіх нас тут моцна прыбіў. Мы думалі, што яму прыйдзеца сказаць нешта крытычнае пра нас, і былі на гэта прыгатаваныя. Аднак мы ніколі не спадзяваліся нічога падобнага. Усё гэта выглядае на правакацыю, і баюся, што ў наступных урыўках ён зачэпіць іншых, у тым ліку праф. Адамовіча. Ну, што-ж, ня першы раз нам прыходзіцца расча-роўвацца ў людзях. Ангельская прыказка кажа: «той, хто хоча вачэраць з чортам, павінен мець доўгую лыжку».

Прабач за кароткі ліст: ня маю сілы і ахвоты пісаць. Калі крыху навесялею і ачуваю фізічна (празь усю гэтую зіму я адчуваў сябе ніякавата), напішу больш. А тымчасам вітай усіх і аставайся здароў.

Твой а. Алесь Н.

14 лютага 1984.

Спадару Рэдактару часопісу «Беларус», Нью Ёрк.

Паважаны Спадар Рэдактар,

Не адмоўце памясьціць гэты ліст у Вашым часопісе.

У газэце «Голас Радзімы», пачынаючы з Но. 3 ад 19 студзеня г. г., пачалі паяўляцца пад назовам «За Ла Маншам, сярод беларусаў» урыўкі з «Англійскага дзёньніка» Адама Мальдзіса, дзе ён апісвае свае ўражаньні з побыту ў Англіі ад 25 кастрычніка да 24 сьнежня 1982 г. Аўтар зь вялікай сардэчнасьцю піша пра Беларускаю Бібліятэку і Музэй імя Францішка Скарыны ў Лёндане, дзе ён жыву і займаўся навуковымі пошукамі. На жаль, ён часта ня мог устрымацца ад спакусы пісаць у форме гутарак са мною і іншымі асобамі. Сапраўды, жывучы амаль два месяцы пад адной страхой, у нас было шмат цікавых гутарак. Усе яны мелі прыватны характар, і я нават ня думаў, што адзін дзень яны будуць служыць матар'ялам для газэтных артыкулаў.

Форма гутаркі ў нарысе або артыкуле вельмі прывабная: яна ўносіць жыцьцё й стварае ўражаньне аўтэнтычнасьці. Адначасова, аднак, яна выклікае паважныя засьцярогі. Наогул,

выкарыстоўваньне вестак, пачутых у прыватнай гутарцы — справа далікатная і вымагае такту і абачлівасьці, каб не разьвітацца з магчымасьцю свабоднага абмену думкамі між сябрамі. Калі-ж нехта цытуе ў друку словы іншай асобы (і то без яе ведама), то ягоным абавязкам ёсьць захавань іх аўтэнтычную форму, не дадаючы і не зьмяняючы нічога ад сябе. Безумоўна, гэта, бадай, немагчыма, калі словы цытуюцца з памяці, а не з запісаў, зробленых падчас самой гутаркі. Таму прыходзіцца дзіву дацца, як гэта было магчыма перадаць так дакладна тое, што гаварылася, скажам, ідучы па люднай лёнданскай вуліцы або седзячы ў рэстаране з Гаём Пікарда і каштуючы чэшскі сыр. Дарэчы, ня думаю, што Гаі Пікарда палічыў-бы за камплімент, калі-б я сказаў, што ён — гурман: у французскай і ангельскай мовах *gourmet* значыць «абжора». Я нават не падазраваў, што слова «гурман» сёньня ўжо ўвайшло ў беларускую мову, пакуль, пабачыўшы яго ў артыкуле Мальдзіса (гл. «Голас Радзімы», Но. 5, 2.2.1984, б. 5), не заглянуў у «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы», каб пераканацца, што гэта сапраўды так.

Ці можна ўспомніць усё, што гаварылася ў прыватнай гутарцы больш, чым год раней? Дзеля гэтага я не намерваюся тут даказаць немагчымае. Хачу толькі даць некалькі прыкладаў таго, чаго я ў ніякім выпадку ня мог казаць. Вось хоць-бы, будучы старшынёй Бібліятэчнай Рады і ведаючы яе склад (усяго дзевяць асобаў), я ня мог сказаць, што ў яе ўваходзяць «два манахі-марыяне» (гл. «Голас Радзімы», Но. 4, 26.1.1984, б. 5): у тым часе ў Радзе быў толькі адзін Марыянін, сьв. пам. а. Фэлікс Журня. Дый я-б ніколі ня ўжыў выражэньня «манахі-марыяне». Крыху ніжэй мне прыпісваюцца наступныя словы ў адносінах да адной асобы: «... грошы на музэй і бібліятэку — як нашы прыкладны парафіянін — дае!» (гл. там-жа). Як сьвятар і бібліятэкар, я сьведамы маіх падвойных абавязкаў і стараюся іх ня зьмешваць. Прыведзеныя вышэй словы гучалі-б недарэчна ў маіх вуснах, бо ніхто ня ведае лепш за мяне, што падтрымка бібліятэкі ня робіць некага прыкладным парафіянінам і што, з другога боку, прыкладны парафіянін ня мае абавязку

падтрымліваць бібліятэку, хіба што ён зьяўляецца таксама прыкладным беларусам. Астасяцца дадаць, што асоба, аб якой гутарка і якую лічу маім прыяцелем, не зьяўляецца маім парафіянінам. А вось яшчэ адзін прыклад. Пражыўшы больш за трыццаць гадоў у Англіі, думаю, што ведаю розьніцу паміж «пабам» (rib — піўная, карчма) і клюбам. Таму я ў ніякім выпадку ня мог назваць «пабамі» беларускія грамадзкія клубы ў Брадфардзе й Манчэстары (гл. там-жа). Між іншым, з усёй «цытаты» чытач можа вынесці ўражаньне, быццам даход з гэтых клубаў і іншай беларускай грамадзкай уласнасьці ў Англіі (дамы, гаражы) ідзе на ўтрыманьне Бібліятэкі імя Францішка Скарыны. У сапраўднасьці ўсе яны зьяўляюцца ўласнасьцю Згуртаваньня Беларусаў у Вялікабрытаніі, якое ўжывае даход зь іх на розныя добрыя мэты (выдавецтва, канфэрэнцыі і г. д.). Бібліятэка, апроча некалькіх прынагодных ахвяраў, грашовай дапамогі ад Згуртаваньня не атрымлівала і не атрымлівае.

Ёсьць адна справа, якой не магу прамінуць маўчаньнем. Як можна было спадзявацца, у нас не абышлося бяз гутаркі пра камунізм і мае адносіны да яго. Наколькі памятаю, я сказаў, што аргумэнты палітычнага і эканамічнага парадку не зьяўляюцца галоўнымі прычынамі, чаму не магу пагадзіцца з камуністычнай сыстэмай. На маю думку, камунізм — гэта нешта большае, чым адна з палітычна-эканамічных тэорыяў: гэта суцэльная сыстэма, якая маніцца даць канчатковы адказ на ўсе найбольш зававетныя пытаньні, якія ад пачатку турбавалі чалавецтва, і якая заяўляе сваё права на ўласнасьць усёй людзкай асобы — цела і душы. Думаю, што гэта гучыць крыху інакш, чым калі-б я сказаў: «... што датычыць вашай палітыкі, то я, відаць, мог-бы яе прыняць і эканоміку таксама» (гл. «Голас Радзімы», № 5, 2.2.1984, б. 5).

Можна было-б даць іншыя прыклады, але ня бачу на гэта патрэбы. Прыведзеных прыкладаў досыць, каб паказаць, што неабавязкова ўсё было так, як апісана ў «Дзёньніку». *Saveat lector!*³⁰⁴.

³⁰⁴ Папярэджанне чытачу: будзь асцярожны!

Ня ведаю, што яшчэ прынясуць наступныя ўрыўкі з «Дзеньніка», ведаю толькі, што ня маю больш намеру і жадання займацца імі. Калі-б ішло толькі пра мяне, то я ў цяпер прамаўчаў-бы. На жаль, так складаецца, што амаль усё, звязанае з маёй асобай, мае нейкае дачыненне да Бібліятэкі імя Францішка Скарыны. Дый тут замешаныя таксама іншыя асобы. Спадзяюся, што Адам Мальдзіс зразумее мяне добра і ўспрыме сказанае мною не як закід або крытыку, але як сяброўскую заўвагу і просьбу адносіцца ў будучыні больш уважліва да іншых. Вельмі лёгка скрыўдзіць асобу, чые словы цытуюцца, бо яна звычайна ня мае магчымасці пацьвердзіць або запырачыць іх аўтэнтычнасць. Затое выправіць крыўду далёка цяжэй.

Карыстаю з нагоды, каб сказаць, што ў мяне асталіся як найлепшыя ўспаміны з побыту Мальдзіса ў Лёндане і што я маю вялікую павагу да яго як да аднаго з найбольш выдатных даследчыкаў беларускай літаратуры. Беларуская Бібліятэка і Музей імя Францішка Скарыны будзе лічыць за гонар, калі і ў будучыні зможа служыць сваімі фондамі яму і ўсім, каму дарагі лёс беларускай культуры. Іншая справа, ці ўдасца вярнуць ранейшы дух сяброўства і даверу. Спадзяюся, што так, бо веру ў дабрыню, якая знаходзіцца ўва ўсіх нас, хоць часам глыбока схованая. Тымчасам, аднак, пераважае пачуццё суму.

З глыбокай павагаю,

а. Аляксандар Надсон,
Дырэктар Беларускай Бібліятэкі і Музею
Імя Францішка Скарыны ў Лёндане.

3 жніўня 1984.

Дарагі Янка,

Вы, напэўна, усе дзівіцеся, што са мною сталася. Праўду сказаць, я ў сам добра ня ведаю. Пачалося ўсё ад Лёфтуса ў Мальдзіса. Пасьля пачалі валіцца на маю галаву іншыя прыкрасьці ў цяжкасць, што ў канцы ня ведаў, куды павярнуцца. Думаў, што ня вытрымаю, асабліва, што ня было з кім параіцца нават. Дзякаваць Богу, аднак нека перажыў усё і цяпер пачынаю вяр-

тацца да нармальнага жыцця. Бяда ў тым, што цяпер у мяне шмат залегласцяў, але, спадзяюся, з часам усё палагодзіцца.

Мне асабліва прыкра, што зацягнуў з падзякаю Фундацыі Крэчэўскага³⁰⁵. Пасылаю цяпер, хоць з вялікім спазьненнем. Прашу прабачэння і хачу запэўніць, што гэта сталася не са злой волі.

Некалі я меў намер прыехаць да Вас і пабыць на Сустрэчы ў Кліўлендзе. Чуюся, аднак, вельмі змучаны і таму вырашыў у гэтым годзе летам нікуды ня ехаць. Хацелася-б таксама, каб было як найменш наведвальнікаў, але гэта не залежыць ад мяне. Выглядае, што наведвальнікаў у гэтым годзе будзе ў нас ня менш, чым у мінулым.

Бібліятэка — адзіная пацеха. Нягледзячы на цяжкасьці, яна ўсцяж расьце й мацнее. Цяпер маем у касе непарушнага капіталу амаль 100 тысяч фунтаў, якія ў гэтым годзе нам прынясуць каля 10 тысяч фунтаў працэнтаў. Калі ўзяць пад увагу, што пасья сьмерці Ёладыкі Часлава ўсяго капіталу было 5 тысяч фунтаў, дык хіба згодзішся, што за апошнія тры гады матар'яльны стан бібліятэкі значна напавіўся. Безумоўна, гэтага яшчэ недастаткова — нам трэба мець фонды на сталага платнага працаўніка. Прынамсі аднак цяпер няма той наглай патрэбы і небясьпекі, што бібліятэка зачыніцца дзеля недахопу фондаў. Між іншым, за шэсьць месяцаў гэтага году мы сабралі амаль столькі ахвяр, сколькі за ўвесь мінулы год. Выглядае, што Лёфтус і Мальдзіс не пашкодзілі...

У нас тут на днях выйшла кніга апавяданьняў Яновіча з паралельным беларускім і ангельскім тэкстамі³⁰⁶. Міхалюк выслаў Табе адзін экзэмпляр лятунскай поштай. Больш прывязуць Віця Сенкевіч і Ясьвіловічы³⁰⁷, едучы ў Кліўленд.

³⁰⁵ **Фундацыя імя Пётры Крэчэўскага** — грамадская арганізацыя, заснаваная беларускімі эмігрантамі ў Нью-Ёрку ў 1958 г. з мэтай падтрымкі беларусаведных даследаваньняў.

³⁰⁶ Ivanovich, Sakrat. Miniatures. Edited and translated by Shirin Akiner. London: Anglo-Byelorussian Society, 1984. — 91 p.

³⁰⁷ Маецца на ўвазе сям'я **Янкі Ясьвіловіча** (нар. 1947) і **Ганны Лемяшонок** з Брадфарда (Вялікабрытанія).

Жадаю Табе добрага адпачынку: Ты яго заслужыў. Вітай усіх знаёмых і скажы ім, што хутка пастараюся ім усім напісаць. Між іншым, ці ведаеш адрас Раі Станкевіч?

Дык пакуль што аставайся здаровы.

Твой а. Алесь Н.

САКРАТ ЯНОВІЧ

Беласток, 11 сакавіка 1983 году.

Дарагія Суродзічы, Шаноўныя Найдзюкі, Паважаны Сп. Чаславе³⁰⁸, — шчыры дзякуй Вам за ліста, які надоечы атрымаў я! Прыйшла мне ў галаву такая рэфлексія: у Вас, на Захадзе, вельмі добра працуе пошта, калі Вы дазваляеце сабе невыразна пісаць зваротныя адрасы, Вы — гэта не толькі Вы, як Часлаў Найдзюк... Але ўсур'ёз. І на чарзе. «Беларусь Беларусь»³⁰⁹ выйдзе асобнаю кніжкаю ў Варшаве (умова ўжо падпісана). Вядома, цяжка меркаваць аб тым, як яна выйдзе? Але — пажывем, пабачым. Пакуль што кавалкі зь яе пайшлі: чатыры ў беластоцкіх «Кантактах» і на адным у варшаўскай «Літаратуры на сьвеце»³¹⁰ ды каталіцкай «Вензі»³¹¹ (адпаведныя нумары: 11 і 9). Апроч таго — эсэік пра Янку Купалу зь мясьцілі варшаўскія «Нова ксёнжкі»³¹² нр. 23 м. г. І яшчэ такія-сякія публікацыі былі, м. ін. і на старонках «Нівы», якую, як здагадваюся я з Вашага ліста, выпісваеце. Наколькі хапала мне сродкаў, я пасылаў выразкі таго Андрусьшыным³¹³; думаю,

³⁰⁸ Адрасат ліста — **Часлаў Найдзюк** (1915–1995), грамадскі дзеяч. Адвакат паводле адукацыі. Пасля Другой сусветнай вайны жыў у Лос-Анджэлесе (ЗША), узначальваў мясцовы адзел Злучанага беларуска-амерыканскага дапамагавага камітэта, быў прадстаўніком Беларускага кангрэсавага камітэта Амэрыкі на штаг Каліфорнія.

³⁰⁹ Janowicz, Sokrat. Białoruś, Białoruś. Warszawa: Iskry, 1987. — 188 p.

³¹⁰ «*Literatura na Świecie*» — штомесячны польскі часопіс сусветнай літаратуры. Выдаецца ў Варшаве ад 1971 г.

³¹¹ «*Więź*» — польскі каталіцкі грамадска-культурны часопіс. Выдаецца ў Варшаве ад 1958 г.

³¹² «*Nowe Książki*» — польскі штомесячны літаратурны часопіс. Выдаецца ў Варшаве ад 1949 г.

³¹³ Маецца на ўвазе найперш **Юля Андрусьшын** (нар. 1932), грамадская дзяячка, маці спевака Багдана Андрусьшына (Данчыка). Жыве ў Нью-Ёрку.

яны атрымалі, хоць і маўчаць. Колькі мог, дапамагаў у гэтай бібліяграфіі таксама Вашаму брату³¹⁴, маючы на ўвазе, перш за ўсё, талент Карнэлі і яе цудоўны намер стацца папулярны-затарам беларускага ў англамоўным акіяне.

Я і мы ўсе тут не разумеем тых «закалатаў» у Вашым эмігранцкім асяроддзі³¹⁵, мала што сьмешна хілым ды малым, а яшчэ і пасвараным паміж сабою! Некаму залежыць на тым, каб Вы выходзілі на ідыётаў, няздольных зразумець, што эміграцыя гэта няшчасьце, што яна не можа існаваць як сама дзеля сябе, што яе будучыня (і сэнс!) у лучнасці ды служэньні інтарэсам роднае нацыі, і што тубыльцы будуць вас настолькі шанаваць ды цаніць, колькі добрага будуць ведаць пра беларускую культуру, пра яе геній... Што тыповаму амэрыканцу прыходзіць у галаву, калі ён пачуе слова «беларус-белорашэн»? Ад гэтага і трэба пачынаць свае роздумы над сваім лёсам ды яго сэнсам у заакіянскім існаваньні. Нам прыкладамі разумнага эмігранцтва ёсць землякі тыпу Данчыка, Карнэля³¹⁶ — ім баліць адсутнасць беларускай зоркі на нябесьці Амэрыкі і заходняга свету, як і нам! І гэта яны будучыня — разумеючы, што апэрэта палітыканства ня ёсць вартаю таго, каб прысьвячаць ёй сваё жыцьцё (няхай яна згарыць, бы той правінцыяльны цырк!).

Выданне па-ангельску твораў Купалы ці Коласа беспараўнальна болей значыць для справы нашага народу і яго культуры, чымсьці розныя «прошчы» і «маніфэстацыі», — гаворачы нейкім вобразным прыкладам, каб быць правідова зразуметым у галоўным. Чаму ідуць дзесяткі тысячаў даляраў у тую яму херні, а няма грошай, каб заплаціць перакладчыку Купалавага і выдаўцу Купалавага? Ёсць на Фларыдзе Пятроўскі³¹⁷, які абе-

³¹⁴ Маецца на ўвазе **Язэп Найдзюк** (1909–1984), грамадскі дзеяч, гісторык, выдавец. Пасля Другой сусветнай вайны жыў у Польшчы пад імем Юзафа Александроўскага.

³¹⁵ Магчыма, маецца на ўвазе раскол у БАПЦ на прыхільнікаў мітрапаліта Мікалая (Мацукевіча) і прыхільнікаў мітрапаліта Ізяслава (Брудкага), які аформіўся ў эміграцыйным асяроддзі на пачатку 1980-х гг.

³¹⁶ Маецца на ўвазе **Карнэля Найдзюк** — дачка Часлава.

³¹⁷ **Ян Пятроўскі** (1905–2001), рэлігійны і грамадска-культурны дзеяч, прагэстанцкі прапаведнік, выдавец, літаратар, перакладчык. Ад

ларушчыў і выдаў Плятона, Аўрэлюса³¹⁸. Каб Вы тое бачылі, як ён гэтым нас тут на духу: жартанькі — Плятона можна ўжо чытаць па-беларуску! Аўрэлюса!!! Яго гэтыя кніжкі афіцыйна даходзяць да нас тут, за імі ганяецца проста наша інтэлігенцыя, як за кніжкай праф. Макміліна³¹⁹ з Англіі аб беларускай літаратуры³²⁰ ці бо анталёгіяй Веры Рыч³²¹ «Як вада, як агонь»³²² (выбар беларускага верша на ангельскай мове, якую ў нас ведае сёньня амаль штодзёны малады інтэлігент). Мы прагнем далучыцца да сусьветнай культуры і чакаем помачы ў гэтым так жа ад эміграцыі, зразуменьня ёю, што праз гэткае далучэнне зробімся бесьсьмяротнымі, вечнымі, здольнымі жыць далей, а не гібець у нікому не цікавых сьлёзах-крыўдзе (каму мілы жабрак, неўдалота?). Амэрыканцы любяць і ўмеюць паказацца з добрага, самага моцнага ім, боку. І нам трэба таго, і маем чым. Не ведаю, ці акурат не памылюся, але менавіта гэтак разумею я а. Надсона і лічу яго адным зь нямногалікіх, якія ўмеюць думаць цывяроза, без шалёных фантазмагорый ды дзіцячасьці ў палітыцы. Скарынінская бібліятэка выклікае ў нас самыя добрыя спадзяванні, ганарымся ёю ды ўсяляк успамагаем яе. — Беларускае вакно на Захад! Але аднаго вакна ў хаце мала, трэба больш, сп. Чаславе. Зразумейце мяне як сьлед.

1953 г. жыў у ЗША. Напісаў і выдаў некалькі дзясяткаў кніг, у тым ліку пераклады з Платона, Марка Аўрэлія, «Клясічны грэка-беларускі слоўнік».

³¹⁸ Перакладчыкам «Роздумаў» пазначаны Міхась Кавыль; Ян Пятроўскі напісаў толькі прадмову.

³¹⁹ **Арнольд Макмілін** (анг. *Arnold Barratt McMillin*, нар. 1941), брытанскі беларусіст, доктар славянскай філалогіі, даследчык беларускай літаратуры, сябра Англа-беларускага таварыства і рэдактар «*The Journal of Byelorussian Studies*».

³²⁰ McMillin, Arnold Barratt. *Die Literatur der Weissrussen = A history of Byelorussian literature: from its origins to the present day*. Giessen: Schmitz, 1977. — 447 p.

³²¹ **Вера Рыч** (анг. *Vera Rich*, 1936–2009), англійская паэтка, перакладчыца, сябра Англа-беларускага таварыства.

³²² *Like water, like fire: an anthology of Byelorussian poetry from 1828 to the present day / selected and translated by Vera Rich*. London: Allen & Unwin, 1971. — 351 p.

Як наравісты конь уздыблены,
Мільёнамі машын задымлены,
Хапун —
З прычаламі бясконцымі,
Хрыпун —
З кварталамі бяссонцымі,
З гандлярскаю рэкламнай прозаю,
Са статуяй жанчыны бронзавай
Паўстаў Нью-Йорк перада мной.
Гляджу я на цябе з Эмпайра,
І вось да сэрца падступае
Твой стогн
І гул пагрозны твой.

З чым параўнаць? Мурашнік, вулей?
Шаблон, шаблон...
У гэтым гуле
Любой метафары капец.
Касмапаліт з жыццём нялёгкім,
Банкір і докер, бос і лёкай,
Кравец і пекар, і купец.

Ракфелер-цэнтра манументы
І уол-стрыцкія віры.
Там, як цыбатыя ракеты,
Стаяць счарнелыя мury.

Камоды, вежы, этажэркі —
Граніт і шкло, бетон і сталь.
Ты страшны горад, ненажэрны.
Зямны і незямны амаль.

Здаецца, міг — і гулка грукнеш
Касмічнай катастрофай ты...
Цямнее Бронкс, дыміцца Бруклін,
Гараць Манхаттана хрыбты.

Мастамі туга падпяразаны
Сівы Іст-Рывер і Гудзон,
А далей — далі невыразныя
І акіянскіх хваляў звон.

Нечалавечыя адлегласці,
Геаметрычная нуда.
Як ты стаміўся, як забігаўся,
Шкада цябе, Нью-Йорк, шкада.

Не лаюся, не праклінаю:
Тут ёсць каму цябе клясці.
Калі такі характар маеш —
Расці і ўшыр і ўверх расці.

Я бачыў Рым, Парыж і Прагу
І пакланіўся іх красе.
А на цябе гляджу са страхам
І ўжо сумую пакрысе.

Пара спускацца. Дзень канчаецца.
Агонь рэклам зару згасіў.
Сцвярджай: тут цяжка прызвычаіцца,
Але душою не хлусі.

Няхай табе зусім нямілы ён,
Капіталізму рай і морг.
І ўсё ж страшэннай нейкай сілаю
Даўно валодае Нью-Йорк.

Тут сотні звычайў, рэлігій,
Прыплыўшых з дальніх берагоў,

Мільёны купленых рэліквій
І бласлаўленне ўсіх багоў.

Тут шмат пакутлівага роздуму,
Натхнёнага узлёту розуму —
Жалезны гімн, літаўраў медзь.
Жылі тут людзі, нараджалі
Людзей,
Пасля іх долар джаліў,
Адных ледзь-ледзь, другіх насмерць.
І некалі над акіянам
Прызнаюць словам пакаянным
Свае грахі, сваю віну
І стрыты ўсе і авеню...

Увечары ў Нью-Йорку вогненна,
Пазней амаль увесь ён спіць.
Адзін Брадвей пякельным водгуллем
Грыміць, рагоча і кіпіць.

Увесь ён у шалёным полімі
Крыўляецца, міргае вам.
Брыджыт Бардо нагамі голымі
Фарсіць з агромністых рэклам.

Бензіну пах, сасісак, кофе,
Рыкаюць медныя басы.
Не едзь сюды, мой друг Пракоф'еў,
Тут ні бяроз, ні рыбы сіг.

Адно імчыцца ў чорнай высі
Рэклама — тройка напралом.
Яшчэ вышэй арол узвіўся,
Махае вогненным крылом.

Тут жоўты д'ябал служыць месу
Нью-йоркскім босам і чынам,

З электралямпачак навесы
Нахабна слепяць вочы нам.

Пад імі ёлупы клятчастыя
Жуюць, жуюць, жуюць, жуюць.
Панель шуміць, дыміць і шастае
І хваліцца: «Вось як жывуць!»

Таймс-сквер. Натоўп.
Над ім з амбіцыяй
Гарлае нейкі кандыдат.
І трохметровая паліцыя
Дубінкамі махае ў лад.

Стары жабрак дзьме ў флейту сіплую,
Ён вольны, так сказаць, мастак.
Я цэнты кідаю, і сціпла ён
«Сэнк'ю», — ківае мне.
Аднак
Ужо глядзяць вачмі пустымі
Юнцы з бародкамі рудымі
З пагрозай цёмнай на цябе...
Брадвей, Брадвей ў агні і дыме,
Цябе я ведаю цяпер!

Не захаплюся бляскам танным,
Не мне тут хіжа паляваць,
І ў злосці нават я не стану
На стрыт заплёваны пляваць.

А пабываць было тут варта
Хоць ноч адну, хоць раз адзін.
Ісці па стрытах страшнавата
Пасля дванаццаці гадзін.

Ідзеш нібы у нейкім кратэры,
А гмахі ўверх — вузей, вузей.

Але цябе ужо не кратае
Чужой фантастыкі музей.

Тут кожны небаскроб адразу
Сніць дзесяць тысяч розных сноў.
Я ні насмешкай, ні абразай
Не разбуджу яго сыноў...

За дзень агледзеў гмахі, скалы,
Глухі асенні акіян.
Шкада, што ў Бруклін не пускаюць
Павандраваць такіх, як я.

З Эмпайра цяжка ўбачыць гора,
Яно глыбей, яно грубей.
Кіруй, шафёр, мой друг, за горад,
Гані хутчэй у Астэрбей!

Шыпіць дарога, пахне ветрам.
Хвала тварцам такіх дарог!
Пракласці іх між скал і нетраў
Народ вялікі толькі мог.

Я павярнуўся на імгненне,
Зірнуў назад у чорны змрок —
І сэрца ёкнула ў здзіўленні:
Нью-Йорк, прыгожы ты здалёк!

Нібы на ўцеху дзецям злеплены
З янтарных кропелек смалы,
З зялёных, залатых і срэбраных
Крыштальных кубікаў малых.

Там бегаюць начныя зайкі,
Плывуць у рэках светлякі —
Гарыць святла і шкла мазаіка...
Нью-Йорк, ты ж можаш быць такім —

І прыгажэй, і чалавечней,
І казачней, і разумней,
І зблізку стаць на векі вечныя
Такім, як здаўся зараз мне.

Пімен Панчанка. Нью-йоркскія малюнкi

ПАТРЭБА МАЛІЦЦА СВАІМ ЗОРКАМ³²³

Наладжванне, а хутчэй, намацванне кантактаў метраполіі з паваеннай эміграцыяй пачалося ці не ад самага з’яўлення гэтае эміграцыі.

Вось што ў лісце да Аўгена Каханойскага пісаў тагачасны Прэзідэнт Рады БНР Мікола Абрамчык:

«В. Паважаны Спадар Старшыня, атрымаў сёння сьвяточны нумар “Бацькаўшчыны”. Артыкул³²⁴ пра “Чорнага Ката”³²⁵ пададзены [неразб.] в. неабярэжна.

Выглядае напроста правакацыяй нейкай. Падаецца столькі непатрэбных рэчаў, дэмакаванья канспірацыі і г. д. На якое-ж ліха падаваць такія сьляды, як “партызаны жывуць у калхозах, займаюць становішчы” ды чуць не адрас вілы Вітушкі³²⁶. Выходзіць, што такіх нямецкіх бегляцоў не варта выпускаць зь Беларусі.

Думаю, што Вам абавязкова патрэбна на гэта зьвярнуць увагу тых 2-х хлопцаў, каб яны аб гэтым усім пераказалі там каму патрэбна.

3.4. я Вам выслаў ліст, у якім выказаў некулькі сваіх думак, якіе варта-б было туды накінуць праз гэтых хлопцаў.

Цяпер, чытаючы “Бацькаўшчыну”, прыйшла мне яшчэ адна. Ці не маглі-б яны гэтага “Чорнага Ката” назову — перамяніць

³²³ Дзякуй Юрыю Бабічу за расчытванне польскамоўнага хуткапісу.

³²⁴ Маецца на ўвазе тэкст: У службе «Чорнага Ката». Успаміны нямецкага палоннага // Бацькаўшчына. № 2 (62). 25 сакавіка 1950. С. 3.

³²⁵ «Чорны Кот» — антысавецкая партызанская арганізацыя, якая дзейнічала ад 1944–1945 гг. да пачатку 1950-х гг. пад кіраўніцтвам Міхася Вітушкі. (Гл.: Антысавецкія рухі ў Беларусі: 1944–1956. Менск: Архіў Найноўшае Гісторыі, 1999.)

³²⁶ **Вітушка, Міхась** (1907—?), вайсковы дзеяч, кіраўнік Беларускага Рэзістансу ў другой палове 1940–1950-х гг. (Гл.: Антысавецкія рухі ў Беларусі: 1944–1956. Менск: Архіў Найноўшае Гісторыі, 1999.)

на такі нацыянальны назоў, які-б акрэсьліў ясьней ідэйна палітычны характар нашага змаганьня. Было-б в. добра, каб яго замянілі на “Варту Б.Н.Р.” ці “Гвардыю Б.Н.Р.”. Або калі нельга ўцэласьці зьліквідаваць гэты назоў “Чорны Кот”, то прынамсі часьць іх, скажым, лепшыя адзінкі-аддзелы назваць “Вартай Б.Н.Р.” — а калі й гэтага нельга, то новую зрабіць фармацыю пад гэтым назовам.

На гэтым-бы мы в. выйгралі палітычна. Гэта-б магутнейшым рэхам абыйшлося ў сьвеце і лягчэйшымі-б былі нашыя сукцэсы дыпляматычныя. А то “Чорны Кот” хто яго ведае што такое нацыянальнае гэта наша, ці нейкае інтэрнацыянальнае, ці нешта хоць і беларускае, але без акрэсьленага палітычнага аблічча, ось нешта анты бальшавіцкае і ўсё.

Потым было-б в. добра, калі Вам удалася празь іх перакінуць з “Бацькаўшчыны” нашага Маніфэсту³²⁷, некулькі пастановаў Рады, апошні сьвяточны № “Бацькаўшчыны”³²⁸.

На гэты ліст Аўген Каханоўскі адказаў:

«Шаноўны Спадар Прэзыдэнт! На Вашыя лісты ад 3. 4. 1950 і 12. 4. 1950 г. я адказваю із спазьненьнем галоўным чынам дзеля таго, што спадзяваюся хуткага спатканьня із нашым кур'ерам з Бацькаўшчыны, каб мець беспасярэднія ад яго больш падрабязныя і канкрэтныя інфармацыі, чымся ягонья асыярожныя й толькі агульныя інфармацыі ў лістох. Аднак гэтае спатканьне зь незалежных ад нас і яго прычынаў затрымалася. Цяпер мы маем пратакол пераслуханьня яго нашымі прыхацелямі, дастаўлены нам кур'ерскаю поштаю, і надзею хуткага набачаньня. Болей аб гэтым пісаць Вам ня буду, бо хутка Вы спаткаецеся ў Нью Ёрку з ген. Ф. Кушале³²⁹, які Вам зложыць аб гэтым

³²⁷ Маніфэст Рады Беларускай Народнай Рэспублікі // Бацькаўшчына. № 9 (12). 25 сакавіка 1948. С. 1.

³²⁸ Ліст М. Абрамчыка да А. Каханоўскага ад 12.04.1950. На лісце — штамп «*Kanc. Uradu B.N.R. No 91 Data AHZSINSIWVPRIDS*». Захоўваецца ў архіве БІНІМа.

³²⁹ Францішак Кушаль (1895–1968), вайсковы і грамадскі дзеяч. Ад пачатку 1950-х гг. жыў у Нью-Ёрку (ЗША). Браў актыўны ўдзел у працы Рады БНР, Беларуска-амерыканскага задзіночання (у 1952–1954 гг. —

дакументальную справаздачу. Калі-ж Ф. Кушэль выедзе зь Мюнхэну ў ЗША яшчэ на гэтым тыдні і ня зможа бачыцца з нашым кур'ерам, то пры сваім спатканьні зь ім я сам пастараюся праінструктаваць яго аб Вашых прапазыцыях, а пры спатканьні з Вамі дапоўню Вам справаздачу Ф. Кушэля. Тое, што Вы чулі ў гэтай справе ад В. Русака³³⁰, нічога супольнага з нашай ацэнкай ня мае: там мова йшла аб нязнаным нам перабегчыку-беларусу зь Беластоку, які жыўе цяпер пад амэрыканскім наглядам у Мюнхэне, прыяжджаў двойчы да нас і пасля ўважлівага пераслухання яго зрабіў на нас уражаньне чалавека, да якога мы ня маем даверу. Што-ж да артыкулу ў "Бацькаўшчыне", перадрукаванага зь нямецкай газэты "Райнішэ Цайтунг"³³¹, то ён ня зробіць нашым партызанам ніякае шкоды, бо, паводля нашых вэрагодных інфармацыяў, ад травеня месяца 1948 г. пасля выпадкаў правакацыі польскіх партызанскіх аддзелаў, якія перайшлі ў Беларусь з Польшчы, нашая партызанка так рэарганізавана й закансьпіравана, што яе здэкансьпіраваць цяжка. А немец у сваіх успамінах, праўдападобна апавядаючы аб партызанскай дзейнасьці, увагу бальшавікоў адводзіць у бок»³³².

Дык якім чынам, якімі сцэжкамі дабіраліся — спачатку ў Нямецчыну, пазней у ЗША — «госці» і звесткі з Беларусі, абмінаючы прафэсійную ўвагу неабыякавых людзей на Бацькаўшчыне.

Дакладнага адказу тым часам не знойдзена, але пэўныя здагадкі з'яўляюцца. Так, на адбітку аднаго выпадкова выяўленага ліста асадкаю зробленая заўвага: «Ліст да Ант. Адамовіча

старшыня арганізацыі). У 1967 г. пераехаў з жонкай паэткай Наталляй Арсенневай да сына ў Рочэстэр.

³³⁰ **Васіль Русак** (1923–2000), грамадскі дзеяч. Ад 1950-х гг. жыў у Нью-Джэрсі, уваходзіў у кіраўніцтва Нью-Джэрсіскага аддзела Беларуска-амэрыканскага задзіночання, быў актывістам БАПЦ.

³³¹ «*Die Rheinische Zeitung*» — нямецкая газета Сацыял-дэмакратычнай партыі, што выдавалася ў Кельне ў 1892–1933 і 1946–1951 гг.

³³² Ліст Аўгена Каханоўскага да Міколы Абрамчыка ад 06.05.1950. Захоўваецца ў архіве БНІМа.

Васіля Гінтаўта, прысланы праз Польшчу: Ліст прысланы ў выніку сувязі, якую К. Мерляк³³³ дапамог наладзіць праз ЦРУ»³³⁴.

З пытаннем, што гэта была за сувязь, што наогул вядома пра яе, я быў звярнуўся да Янкі Запрудніка. На жаль, высветлілася няшмат. Янка Запруднік адпісаў: «Пра Мерлякову сувязь з ЦРУ ў мяне, фактычна, ня веда, а толькі дагадка. Адноічы — гэта было недзе ў канцы 50-х ён пытаецца ў мяне, ці не хацеў бы я паслаць пачку сваім у Беларусь. Я папытаўся ў яго, пра якую гэта пачку ён гаворыць. А ён кажэ, што ведаве такую кампанію, якая высылае ў Беларусь дармовыя пачкі з харчамі. Каштаваць гэткая пачка нічога ня будзе, сказаў ён, трэба толькі даць адрас. Я падзякаваў яму за прапанову, але ад ягонай службы адмовіўся, падумаўшы, што за гэтай прапановай хаваюцца нейкія дадатковыя мэты. Больш у нас на гэтую тэму гутарак ня было. Вось гэта — уся мая “веда”. А дагадкі тут пра Мерлякову сувязь могуць быць самыя розныя»³³⁵.

Пэўныя кірункі пошуку сувязей, некаторыя ідэі ўжо маюцца. Цяпер жа — да самога ліста, высланага з Гародні з далучанай кароткай пісулькай па-польску: «Шчэцын, 3.V.59. Шаноўны спадар! Выконваючы просьбу майго знаёмага, дасылаю Вам ліст. Адразу потым высылаю таксама невялікую пасылку. Лічу сваім абавязкам папрасіць у Вас прабачэння за затрыманьне гэтых пасланьняў, што было выклікана маёй адсутнасцю ў Шчэцыне. Багдан Стр[...]чык».

Каб не дапіска на лісце, наўрад ці можна б калі было здагадацца, што той Ось, да каго пісаны ліст, ёсць Антон (Антось) Адамовіч. І што Васілёк — імя, якім падпісаны ліст, — насамрэч ёсць Гінтаўт, толькі не Васіль, а Франц.

³³³ **Кастусь Мерляк** (1919–2006), грамадскі дзеяч. Ад канца 1950-х гг. жыў у ЗША. Стваральнік парафіі Св. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Ад 1969 г. браў удзел у дзейнасці Беларускага кангрэсавага камітэта Амерыкі, у 1970-я гг. некаторы час быў віцэ-прэзідэнтам БККА. У сярэдзіне 1990-х адышоў ад актыўнай грамадскай дзейнасці. У 1992 г. выдаў успаміны «Дзейнасць Кастуся Мерляка на эміграцыі».

³³⁴ Захоўваецца ў архіве БІНіМа.

³³⁵ Электронны ліст ад Янкі Запрудніка 25.03.2014.

Франц Гінтаўт (1910–2002) разам з Адамовічам вучыўся ў мінскім Беларускам педагагічным тэхнікуме (ягонья ўспаміны пра той час выдрукаваныя ў кнізе твораў Лукаша Калюгі (Мінск, 1992), агульнага іхняга сябры — разам з іншымі (Сяргеем Астрэйкам, Валерам Мараковым, Юліем Таўбіным... ды хіба ўсіх пералічыш!), а пазней, таксама разам, адбываў пакаранне за ўдзел у «Беларускай народнай грамадзе» — у «амерыканцы» і на высылцы. Пасля жыццёвых перыпетый атрымаў напярэдадні вайны працу ў Беларусі; там і пражыў усю акупацыю, не паспеўшы эвакуавацца.

Дзесьці ў сярэдзіне 1950-х гг. Міністэрствам асветы БССР Франц Гінтаўт быў скіраваны на працу ў Гародню.

Ліст, які кранае абставіны смерці Янкі Купалы, напісаны «па-шпіёнску», але ці быў ягоны змест, намёкі загадкаю для чужых вачэй?

Так ці інакш ліст гэты варты публікацыі: і як сведчанне кантактаў метраполіі з эміграцыяй, і як яшчэ адна версія смерці народнага песняра.

«Дарагі дружба Ось!

Прыкрая часіна мінула с атрыманьнем твайго ліста. Вельмі карціла ведаць, ці атрымаў ліст з новых шляхоў. Думалася і аб тваім здароўі, усёж-ткі кавалак часу адтапталі і крыху, як кажуць, прытапталіся, а нічога пра гэта ня пішаеш. Я, дзякуй богу, мацуюся, дзеткі растуць, дачушка ўжо вялікая дзяўчына, яе крыху памятаеш (маці, напэўна, больш памятае). Ці завёў сям'ю на новым месцы?

Дудзічыха выйшла замуж, жыве, здаецца, у Менску.

Менск стаў прыгожым горадам, расьце ва ўсе бакі, як на дражджах, дарос нават да Дараўкі. Ці маеш здымкі новага Менска? На тым месцы, дзе калісьці жыў Купала, збудаваці яго памяці прыгожы музэй, а ўвесь пляц (ад музэю да Савецкай) стаў прыгожым паркам. Берагі Сьвіслачы ў гэтым месцы адзелі гранітныя фальбонкі. Вуліцы сталі прасторнымі й зьлёнымі. Менск можа зачараваць, калі хто яго пабачыць. Менск стаў запраўды сталічным.

З цёткай Уладзій³³⁶ час ад часу спатыкаемся, а таксама зь яго сястрой. Купала падвыніўшы падымаўся на лесьвіцы і штурхануў тэхнічку, а пасья, падняўшыся крышку вышэй, на адзін паверх, уздумалася яму яе перапрашаць. Перавеснуўся цераз парэнча і, відаць, згубіў раўнавагу. Сьмерць выпадковая.

Нашы патроху пішуць, напэўна, чытаеш іх творы. Што падабаецца зь іх табе?

Трэба сказаць — пісьменьніцкая кагорта расьце. І як-бы не пісалі, усё-ж яны робяць добрую справу. Беларускае слова расьце, узмацоўваецца, а гэта важна. Было-б горш, каб паўтарыліся твая падзеі, якія перажыла бацькаўшчына калісьці. Калі прыгледзіцца добра, то можна знайсці добрыя зьярняткі.

Ці ёсьць патрэба ў вас маліцца сваім зорам?

Ты выказаў многа цікавых думак, ужо яны дайшлі — гэта важна. Добра і тое, што ўзьнікла нарада цераз чорную стужку. Раіцца трэба было больш і часьцей.

Багдановіча высылаем. Было-б добра, калі-б выслаў самае цікавае, на тваю думку. Цікава, што напісана там — крытычнае, мастацкае. Мабыць, “сьпісыватэльскіх” выданьняў у вас няма?

Ці ёсьць згуртаванасьць думак, ці яны розняцца і як? Зь якімі сябрукамі сябруеш, якіх ведаю я?

Пішы часьцей.

Няхай збудзецца ўсё тое, аб чым думаем.

Усе жадаем усяго найлепшага.

Твой Васілёк».

³³⁶ Маецца на ўвазе **Уладзіслава Францаўна Луцэвіч** (1891–1960), жонка Янкі Купалы.

ТЫЯ, ШТО ЗАСТАЛІСЯ

Аляксандр Баханчык (1926–1999) — навучэнец Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі, у 1944 г. — афіцэрскай школы Беларускай краёвай абароны. Ваяваў у складзе Рускай вызваленчай арміі генерала Бунячэнкі. Арыштаваны СМЕРШам, засуджаны да зняволення. У Беларусь вярнуўся ў 1970-я гг. Жыў у Гарадзеі.

Аляксей Анішчык (Чэмер) (1912–2007) быў выкладчыкам Наваградскай беларускай настаўніцкай семінарыі, супрацоўнікам Беларускага культурнага цэнтру ў Мінску. Удзельнік II Усебеларускага кангрэса. Па вайне жыў у Польшчы, але быў арыштаваны, асуджаны да страты, замененай пазней на 25 гадоў лагераў. Вызвалены ў 1962 г. Жыў у Вільні.

* * *

Гарадзея, 21 студзеня 1995 г.

Паважанае рэдакцыя!

Вашую газету «Беларус» чытаю ўжо два гады. Мне яе высылае з Канады мой сябра Кастусь Акула. Бываюць вельмі цікавыя нумары, бываюць менш для нас цікавыя. Апошні нумар за 1994 год (№ 419) вельмі цікавы.

Аднак я лічу неабходным паспрачацца з некаторымі аўтарамі, я абсалютна з імі незгодны. Сёння высылаю Вам зацёмку аб распальванні рэлігійнай і нацыянальнай варожасці спадаром Уладзімерам Брылеўскім³³⁷ у зацёмцы «Яшчэ пра польскую экспансію на Беларусі».

³³⁷ **Уладзімір Брылеўскі** (1917–2002), грамадскі дзеяч. Ад канца 1940-х гг. жыў у Саўт-Рыверы (Нью-Джэрсі, ЗША), браў удзел у нацыянальным руху, супрацоўнічаў з польскім часопісам «Культура» (Парыж). Надрукаваў у газеце «Беларус» і часопісе «Беларуская думка» ўспаміны пра дзеячаў беларускага нацыянальнага руху — В. Іваноўскага, Р. Астроўскага, В. Гадлеўскага, Х. Ілляшэвіча, К. Езавітава.

Не згодзен я і з настаноўкаю пытання спадаром М. Швэдзюком³³⁸ у артыкуле «Пра ўдзел беларусаў у арміі ген. Андэрса», калі ён піша: «У маім папярэднім і цяперашнім артыкулах я стараўся апісаць цяжкасьці, з якімі спатыкаліся ў СССР беларусы, што хацелі ўступіць у польскую армію, каб ратаваць сваё і сваіх сем'яў жыццё». І далей:

«Былі выпадкі, што бралі ў польскі Другі корпус і людзей, якія служылі ў нямецкім войску».

Большага эгаізму трудна прыдумаць! Значыцца, тыя сем'і, якіх бальшавікі пасьпелі вывезьці ў Сібір да лета 1941 года, трэба было ратаваць і вывезьці ў Іран, а тыя, якіх бальшавікі не пасьпелі вывезьці, хай едуць на мукі і голад? Бо ў 1948–49 гады вывозілі бальшавікі настаўнікаў, якія вучылі ў беларускіх школах падчас акупацыі, і навучэнцаў настаўніцкіх сэмінарыяў з Нясвёжжа, Глыбокага ды іншых гарадоў, усіх сябраў СБМ³³⁹, якія не паехалі ў 1944 годзе на Захад. А як было перайсьці да альянтаў (саюзнікаў) без вайсковай вопраткі? Як павядуць сябе саюзнікі пасля перамогі, было невядома. Пасьля выясьнілася, што шмат каго і з Нямеччыны вывезьлі ў Сібір. Значыцца, у тых сябраў СБМ, навучэнцаў настаўніцкіх сэмінарыяў быў адзін выхад: адзець нямецкую вайсковую форму і папасьці службыці ці змагацца ў Францыю ці Эльзас, а там перайсьці да альянтаў. А спадар Швэдзюк па-бальшавіцкі дзеліць людзей на «чысьцікаў» і «нячысьцікаў». Нячысьцікаў у армію ген. Андэрса не трэба было браць, хай іх бальшавікі назад забіраюць і судзяць. Пражыўшы 50 гадоў на «захадзе», у дэмакратычных дзяржавах, спадар Швэдзюк нават не падазрае, колькі ў ім засталася славянска-бальшавіцкага. Гэта нас, на Радзіме, бальшавікі дзялілі на чысьцікаў і нячысьцікаў. Не маеш права на такую працу, бо быў пад акупацыяй. Не маеш права на такую пасаду,

³³⁸ Міхась Швэдзюк (нар. 1926), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Сябра Згуртавання беларусаў у Вялікабрытаніі. Аўтар матэрыялаў пра беларускае жыццё ў Брытаніі для газэтаў «Беларус», «Беларускі дайджэст», «Рунь». Жыве ў Конгэлтане (Congleton), у Чэшыры.

³³⁹ СБМ — Саюз беларускай моладзі.

бо быў пад акупацыяй, бачыў іншае жыццё, не толькі савецкае. Я на поўначы сустракаў чалавека, якога не прынялі ў партыю, бо, маючы 7 гадоў, ён быў пад акупацыяй. Нячысьцік ды ўсё.

Да гэтага ліста далучаю для рэдакцыі артыкул народнага дэпутата беларускага парламэнту Віталя Малашка³⁴⁰ аб міфах сённяшняга дня ў палітычным жыцці Беларусі, аб страхах прэзідэнта і яго «ворагах». Вельмі добры аналіз сучаснага палітычнага жыцця на Радзіме! Хачу мець надзею, што гэты матарыял будзе карысным для рэдакцыі. Тут жа я не абразаў канец артыкула палітолага Анатоля Майсена³⁴¹ аб падзеях у Чачні, погляд на гэтыя падзеі з Менску.

З павагаю да вас

Аляксандар Баханчык.

Копія. Да ведама.

Гарадзья, 15 красавіка 1995 г.

Паважаны Кастусь³⁴².

Сёння я атрымаў Твой ліст з дня 5.04.95 г. Дзякую за звесткі, асабліва за сакавіцкі нумар газеты «Беларус». А ці Ты чытаў гэтую газету сам? Мо Ты атрымваеш адзін паасобнік і адразу перасылаеш мне, сам не прачытаўшы? Бо вось аб двух маіх артыкулах у апошнім часопісе «Голас часу»³⁴³ Ты пішаеш, а аб маім артыкуле, які амаль без скаротаў надрукавала газета «Беларус» — Ты ні слова. Той артыкул, што Ты чытаў за маім подпісам у «ГЧ», праляжаў у Весялкоўскага³⁴⁴ больш за поўгода

³⁴⁰ **Віталі Малашка** ўваходзіў у кіраўніцтва партыі Беларуская сацыял-дэмакратычная Грамада, створанай у 1991 г. Пазней — Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі (Народная грамада).

³⁴¹ **Анатоль Майсена** (1959–1996), журналіст і палітолаг, кандыдат філасофскіх навук. У 1992–1996 гг. быў кіраўніком Нацыянальнага цэнтра стратэгічных ініцыятыў «Усход–Заход». Загінуў у аўтакастрафіе.

³⁴² Ліст адрасаваны Кастусю Акулу.

³⁴³ «**Голас часу**» — царкоўна-грамадскі часопіс, які выдаваўся ў Лондане ў 1989–1996 гг. Галоўны рэдактар — Юры Весялкоўскі.

³⁴⁴ **Юры Весялкоўскі** (нар. 1924), грамадскі дзеяч, публіцыст. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам Хрысціянскага аб'яднання беларускіх работнікаў. У 1954–1962 гг. быў

і да таго-ж скарочаны, бо там выкінута лікаванне камуністаў, калі ім удалося не дапусьціць вэтэранаў пад бел-чырвона-белым сьцягам на плошчу Перамогі. Камуністычная газетка «Мы и время»³⁴⁵ за 6 ліпеня 94 г. (калі я не памыліўся з датаю) надрукавала на апошняй старонцы артыкул, поўны радасьці, пад загалоўкам «Националистическая провокация не прошла». З гэтага артыкула якраз і бачна, хто быў арганізатарам гэтай правакацыі, але аб гэтым Весялкоўскі тэкст выкінуў, каб змясьціць у нумары нешта, на яго погляд больш важнае. Гўвогуле, калі Ты ўважліва чытаў, Ты павінен быў заўважыць, што артыкул пісаны яшчэ да выбараў прэзыдэнта, яшчэ падчас кіраваньня Кебіча³⁴⁶. Гэта добра адчуваецца з тэксту. І вось Весялкоўскі, не адчуваючы тады пагрозы, навісшай над нашымі дзяржаўнымі сімваламі, артыкул затрымаў, а друкаваў вершы рускага паэта і барда Уладзімера Высоцкага³⁴⁷, успаміны Марыны Уладзі³⁴⁸ аб Высоцкім і іншае, а на паведамленьне аб правакацыі камуністаў адносна дзяржаўнага сьцяга Рэспублікі — месца не хапіла. Прышлося некалькі месяцаў перапісвацца, даказваць, што ён не адчувае актуальных тэмы, не трымае руку на пульсе часу, і так я дабіўся публікацыі гэтага артыкула са спазьненнем амаль на 9 месяцаў і то ў скарочаным варыянце. Своечасова гэта прагучала б лепш, бо я пісаў гэты артыкул адразу пасля атрыманьня

адным з рэдактараў часопіса «Аб'яднаньне». У 1952 г. уваходзіў у Беларускі вызвольны рух. Належыў да парафіі Св. Еўфрасінні Полацкай у Лондане. У 1974–1976 гг. выдаваў часопіс «Званіца», пазней, у 1989–1996 гг., — часопіс «Голас часу». Аўтар шэрагу кніг па беларускай і сусветнай гісторыі: «Дарогі рымскіх папаў на Ўсход» (1992), «Беларусь у першай сусьветнай вайне» (1995), «Па сьлядах Другой сусьветнай вайны» (2002) і іншых, а таксама ўспамінаў «Нясна мроіліся новыя дарогі» (1997).

³⁴⁵ «Мы и время» (сёння «Коммунист Беларуси. Мы и время») — газета Камуністычнай партыі Беларусі, адноўленай у 1991 г.

³⁴⁶ Вячаслаў Кебіч (нар. 1936), палітычны дзеяч, першы прэм'ер-міністр незалежнай Рэспублікі Беларусь у 1990–1994 гг.

³⁴⁷ Уладзімір Высоцкі (1938–1980), савецкі акцёр, паэт, аўтар-выканаўца песень.

³⁴⁸ Марына Уладзі (фр. Marina Vlady, нар. 1938), французская спявачка і акцёрка расійскага паходжаньня, жонка Уладзіміра Высоцкага.

газеткі «Мы и время» з радасным рэпартажам аб зьдзеках над дзяржаўным сьцягам, аб недапушчэнні «фашыстаў» на плошчу Перамогі са сьцягам, якога ўвесь беларускі народ павінен саромяцца, бо ён фашысцкі, зацьверджаны гаўляітарам Кубэ³⁴⁹.

А ў газеце «Беларус» № 422 шмат маіх матарыялаў, хаця Ты мо і не заўважыў гэтага. Вазьмі адкрыты ліст прэм'ер міністру і міністру сувязі РБ на апошняй бачыне газеты. Я як глянуў, дык адразу пазнаў маркі на маім канвэрце з рысункам зялёнага дуба. Бо толькі я мог дадумацца закупіць столькі латышскіх канвертаў з моцнай паперы на гады наперад. І мая дагадка спраўдзілася: прачытай штэмпель пошты пад зоркаю і надпісам СССР. На штэмпелі напісана «Гарадзья, Минск, обл.». Далей глядзі наведарменні са спасылкамі на газеты «Пагоня»³⁵⁰ і «Народную газету»³⁵¹. Я лічу, што былі выкарыстаны мае выразкі з газет, ды далёка ня ўсё. Гэта я высылаў выразку з «Пагоні» з вершам Ведзьмака Лысагорскага³⁵² і матарыялы аб пагадненнях з Расіяю³⁵³, якія абнарадовала «Пагоня». Безумоўна, газета магла б выкарыстаць больш, але ж у «Беларусе» вельмі абшырныя зазвычай успаміны аб памершых, так як у «Пагоні» шмат месца займае праграма тэлебачання (аж дзьве бачынкi) і ў кожным нумары бачынка т. зв. дасьледванняў. Хаця я лічу, што зараз, перад рэфэрэндумам, лісты чытачоў наконт таго, што чырвоную зорку як сімвал дзяржавы ніхто не зацьверджаў усеагульным галасаваньнем, што пытанні

³⁴⁹ **Вільгельм Кубэ** (ням. *Wilhelm Kube*, 1887–1943), нямецкі палітычны дзеяч, генеральны камісар Генеральнай акругі Беларусь Рэйхскамісарыята Остланд (1941–1943).

³⁵⁰ «**Пагоня**» — беларускамоўная незалежная газета, што выдавалася ў Горадні ў 1992–2001 гг.

³⁵¹ «**Народная газета**» — грамадска-палітычная газета, заснаваная ў Мінску ў 1990 г. У першай палове 1990-х гг. выходзіла як афіцыйнае выданне Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

³⁵² Маецца на ўвазе верш Ведзьмака Лысагорскага «Лука Мудзішчаў — Прэзідэнт».

³⁵³ Маюцца на ўвазе Дагавор аб дружбе, добрасуседстве і супрацоўніцтве паміж Расійскай Федэрацыяй і Рэспублікай Беларусь, падпісаны 21 лютага 1995 г.

дзяржаўнай мовы нідзе і ніколі не вырашалі п'янюгі, зладзеі, прастытуткі, ды нават звыклых працоўных людзі, якім трэба хлеб сеяць, і ім не да палітыкі ці глыбокага вывучэння гісторыі. Яны чакаюць падказкі ад газеты, якую перад сном чытаюць. Але ж калі і што друкаваць і ў якім аб'ёме — вырашае галоўны рэдактар, і ён не абавязаны праводзіць рэфэрэндум аб тым, калі і што яму друкаваць. Тым больш, што сп. Маркевіч³⁵⁴ сам дэпутат ВС і лепш за мяне ведае абстаноўку ў гэтым воргане і тое, ці нашыя падказкі паўплываюць на раішэнні дэпутатаў. Так што трэба лічыць, што друкуецца тое, што неабходна, хаця нішчыца значна больш.

Бачыш, у адносінах да «Беларуса» ў мяне іншая крыўда. Праўда, яны ж мяне не прасілі, каб я высылаў ім актуальныя выразкі з газет, але я пісаў ім, што я пенсіянер. І вось, каб яны не пісалі неабгрунтаваныя і зараз ня вельмі актуальныя лісты сваіх чытачоў, я вырашыў дасылаць ім самыя актуальныя выразкі з газет, ды не толькі беларускіх, але і рускіх. Ну што яны друкавалі, што мяне раздражала: спачатку аб тым, што палякі незаконна акупавалі заходнюю частку Беларусі, а праз пару месяцаў аб тым, што палякі, сволачы, не ўсіх беларусаў, якія хацелі, узялі ў войска ген. Андерса. Дык будзьце пасьядоўнымі: калі акупацыя, нягледзячы на міжнародную ўмову, якой, дарэчы, не было ў 1939 годзе пры вызваленні заходняй часткі — незаконная, дык чаго ж вы хаваецеся за бывае польскае грамадзянства ў незаконнай акупацыйнай зоне палякаў? Будзьце ж пасьядоўнымі: Сталін вызваліў з-пад панскай акупацыі, цяры ад Сталіна ўсё! Нашто ж ад вызваліцеля хавацца пад крыло акупантаў! Альбо вазьмі артыкул Брылеўскага, адказ на які надрукавала рэдакцыя «Беларуса», дзякуй ёй за гэта. Ну надаеў мне гэты праваслаўны бальшавізм, хто не с нами, тот против нас. У нас прэзыдэнт, урад ня хочучь гаварыць па-беларуску, войска слухае рускія каманды, і гэта найбольш актуальна, а сп. Брылеўскі займае плошчу газеты апісаннем паланізацыі ў

³⁵⁴ **Мікола Маркевіч** (нар. 1962), журналіст, выдавец, палітык. Быў заснавальнікам і галоўным рэдактарам газеты «Пагоня».

нас. Ты двойчы быў у Менску, дзе па апісаннях Ул. Сыракомлі³⁵⁵ 100 гадоў таму найбольш было гебраяў і палякаў (бо беларусы былі на вёсках, і вёска нам захавала беларускасьць), а зараз Ты чуў польскую мову? Ці мо сталіца Беларусі зруфіцыкавана? Што зараз важней: ці тое, што ў Гародні ксёндз збірае 30–40 каталікоў і яны моляцца па малітоўнікам, выданым у Польшчы на польскай мове, ці тое, што праваслаўны сьвятар зьярэ на асьвячэнне неяк 4–5 тысяч праваслаўных гародзяйцаў і будзе ім гаварыць, а пасья і пропаведзь чытаць выключна на рускай мове. Беларускую ён не прызнае і не вучыцца, каб гаварыць на ёй, няма такога загаду ад мітрапаліта Філарэта³⁵⁶! Дык дзе ўплыў, уздзеянне большае? Я ня вельмі меў надзею на тое, што мой артыкул аб рэлігійнай талерантнасьці будзе надрукаваны без скаротаў, а то я напісаў бы трохі больш. Бо я прапусьціў такую тэму, як 200-годдзе ўтварэньня Менскай епархіі летам 1993 года. Гэтае сьвяткаваньне, урачыстыя званы ўсіх цэркваў Менску мы назіралі разам з Надсанам і пагадзіліся, што Кебіч не паішкадаваў грошай на гэтую ўрачыстасьць і сам прысутнічаў на гэтым сьвяце, бо практычна адзначалася 200-годдзе далучэньня Менска і акругі да Расіі падчас другога разбору Рэчы Паспалітай. Таму ніхто не выступаў супраць гэтага сьвята, нават камуністы, бо адны сьвяткавалі такім чынам далучэньне Беларусі да Расеі, а другія двухсотгоддзе ўтварэньня Менскай епархіі, прызнаючы тым самым, што да 1793 года такой епархіі не было, бо не было і праваслаўных. Усе насельніцтва тагачаснага Менску было грэка і рыма каталікамі акрамя гебраяў і татар, безумоўна. Так што пан Кебіч фінансаваў сьвята пачатку вынішчэньня ўніяцтва на Беларусі. Не напісаў я таксама і аб сьвяткаваньні тысячагоддзя праваслаўя (ці ўсё ж хрысьціянства?) на Беларусі ў 1992 годзе. На паштовых марках

³⁵⁵ Уладзіслаў Сыракомля (сапр. Людвік Уладзіслаў Францішак Кандраговіч, 1823–1862), беларуска-польскі паэт, драматург, перакладчык, літаратурны крытык і краязнаўца.

³⁵⁶ Філарэт (свецк. Кірыл Вахрамееў, нар. 1935), рэлігійны дзеяч, архірэй Расійскай праваслаўнай царквы. У 1978–2013 гг. — мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі.

і паштовым блоку быў усё ж надпіс (надрук) такі: 1000-годдзе праваслаўнай царквы на Беларусі. А ці тое праваслаўе было ў нас тысяча гадоў таму? Бо была ж рэформа Нікана³⁵⁷, якую вельмі падтрымаў цар Пятро I³⁵⁸. Чаму ён быў такі заінтэрасаваны ў распаўсюджванні гэтай рэформы Нікана, што пасылаў войскі, каб знішчыць нават у лясх малельні (бажніцы) старавераў, якія з гэтай рэформаю не пагаджаліся. Забіты былі сотні тысяч, мо мільёны старавераў, частка іх сама сябе спаліла, абы не пагадзіцца з рэформамі Нікана ці Пятра, і цар сілаю навязваў народу гэтыя рэформы, чаму? Мо калі б не было разбораў Рэчы Паспалітай і панавання рускіх цароў, менавіта рускай праваслаўнай царквы, наша праваслаўе было б зусім іншым, мо яно было б падобнае да абраду старавераў, якія менавіта ў нас, пад Вільняю шукалі паратунку ад зьдзекаў цара Пятра I. Колькі раз я пытаў аб гэтым праваслаўнага бальшавіка Весялкоўскага, адказу не атрымаў. Дарэчы аб Весялкоўскім. Я ведаў яго з 1942 года на Нясьвіжскай сэмінарыі. Гэта быў недалёкі, але і нядрэнны хлопец. Нейк ля Бэльфорту³⁵⁹ ён трымаўся ля нас, мы неаднойчы будавалі разам адну палатку, і тады я ў яго не заўважаў праваслаўнага фанатызму. Зараз бачу рэлігійную нецярыпмасьць, і я, як магу, вяду барацьбу з гэтым, але вынікаў нешта не відаць. Мо ў вялікай капэрге, разам з выразкамі газэт, вышлю Табе копію якога ліста да яго, і Ты пабачыш, як я ваюю з гэтым фанатызмам, які я прыраўноўваю да фанатызма бальшавіцкага. Але ж я не павінен забываць і аб тым, што Весялкоўскі першы напісаў мне, прачытаўшы мой ліст у «ЛіМ»е. Дзякуючы яму я пасья знайшоў іншых, у тым ліку і Цябе. Бо адкуль мне было ведаць, што пісьменьнік Акула, які адведаў

³⁵⁷ **Нікан** (свецк. руск. *Никита Минин*, 1605–1681), Маскоўскі патрыярх у 1652–1681 гг. Быў ініцыятарам рэформаў расійскай Праваслаўнай царквы, якія справакавалі раскол.

³⁵⁸ **Пётр I** (1672–1725), маскоўскі цар і першы імператар Расійскай імперыі.

³⁵⁹ Маецца на ўвазе **Бельфор** (фр. *Belfort*) — горад на паўночным усходзе Францыі.

Радзіму, гэта якраз той Качан³⁶⁰, што спаў побач з Баўдзеём. Так што я пісаў і буду яму пісаць, хоць гэта некаму і не падабаецца. А вершы Надзі³⁶¹ былі ў друку апублікаваныя пасля праўкі ці рэдакцыі самога Юры. Ну, як жа, раз рэдактар, значыць і пазію разумее. А высылала яму вершы не сама Надзя, а Вера, якая баіцца, што Надзя Дземідовіч пажыве нядоўга, і ніхто не даведаецца, чым яна жыла, аб чым марыла. Як-ніяк, Надзя мела ўжо тры вылівы крыві ў мозг (інсульты), пасля чаго была спаралізаваная, вась і кульгае. Параліч можа паўтарыцца, калі яна здэнэрвуецца, і тады яе ўжо ніхто не выратуе. Вось Вера і стараецца зрабіць ёй прыемнае і наказаць, што вершы яе добрыя, іх друкуюць часопісы і газеты. Мо Надзя і была б пазткаю, каб яна атрымала адукацыю, мела большы запас слоў, большую начытанасць. Але ж, калі пачалі арыштоўваць тых, хто вучыўся пры немцах, Надзя ўцякла ў Сярэднюю Азію, Ташкент, калі не памыляюся. А ў чужым горадзе трэба было нейк жыць, тут было не да вучобы, як дома. Пасля арышт, турма, допыты. Гэта ўжо іншая адукацыя. У сьвятным лагеры Кенгіру³⁶² наўрад ці была бібліятэка. А мо і была з бальшавіцкіх выхаваўчых брашур на рускай мове. Дзеўкі баяцца старасьці, хочуць мець дзяцей, сям'ю. А вышла яна з лагера маючы ўжо каля 29 гадоў. Тут трэба ўжо не вучыцца, а сьпяшацца завязаць сям'ю, бо застанешся адной да канца жыцця. Гэта ж пасляваенны час, колькі хлопцаў загубіў Сталін, каб наказаць свайму былому сябру «кузькіну маць»? Вось так і жыве зараз пенсіянерка, у якой у галаве нешта складаецца, а для шліфоўкі напісанага няма ні практыкі, ні ведаў. А я толькі не вытрымаў, калі Юра калечыў сваёю рэдакцыяй верш аб Пагоні, адрэдагаваў яго сам і выслаў Табе, усе астатнія яе вершы я так перарабляць не магу, я маю свае жыццёвыя задачы. Мяне пры жыцці трымае

³⁶⁰ Сапраўднае імя Кастуся Акулы — Аляксандр Качан.

³⁶¹ **Надзья Дземідовіч** (нар. 1927), удзельніца Саюза беларускай моладзі, палітвязень, мемуарыстка.

³⁶² Надзья Дземідовіч была ўдзельніцай паўстання ў Кенгірскім лагеры ў 1954 г.

неабходнасьць здзейсьнення таго, што я сам сабе вызначыў. І я раблю гэта так, як разумею, вось і ўсё.

Але я адышоў ад тэмы і не закончыў пісаць аб сваім жалю да рэдакцыі штомесячніка «Беларуса». Дык вось, яны мяне не прасілі аб тым, каб я ім выслаў лісты ці выразкі з газет. Але ж яны бачылі, што атрымваюць ад пенсіянера па два лісты на тыдзень з неабаронай інфармацыяй. Карацей, маючы тады пенсію 200 тысяч рублёў на месяц, я не пашкадаваў патраціць на гэтую інфармацыю 10 % свае пенсіі, бо я выслаў ня менш, як 12 лістоў па 1800 руб. За кожны, калі не лічыць расходаў на куплю газет. Аб тым, што з нашых зберажэнняў на старасьць застаўся «шык», яны там павінны ведаць. Бо 2 тысячы рублёў у Збербанку дзесяць год таму — гэта ўсяго 1 % маёй месячнай пенсіі. А на кніжцы як было 2 тыс. руб. на сьмерць, так і засталіся 2 тыс. руб. І вось я патраціў 10 % заробку на інфармацыю газеты, а ў рэдакцыі пашкадавалі 0,5 % свайго месячнага заробку, каб напісаць мне толькі адзін ліст аб тым, што «Свабоду» яны атрымліваюць і выразкі з яе высылаць не трэба. Я так і не ведаю, ці інфармацыя, перадрукаваная з «Народнай газеты» — гэта мая інфармацыя, ці рэдакцыя «Беларуса» атрымлівае «Народную» непасрэдна з Менску і без мяне? А я ж грошы траціў, мо і дарэмна. Думалі аб гэтым так занятыя людзі з рэдакцыі «Беларуса»? Альбо вазьмі апошні, 422 нумар газеты. Калі б Ты не выслаў мне гэты нумар, я б так і не ведаў, ці надрукавалі мой палемічны артыкул, ці не. Дык што, я на гуманітарную дапамогу ад іх чакаю ці толькі нармальных адносін: выкарысталі напісанае — паведаміце аўтару! Я ж ні ў адну газету не пішу для заробку, я не ганарар чакаю, а нармальных адносін да чалавека, які не толькі працаваў, але і меў матарыяльныя затраты на перасылку, паперу, ленту. Я нават ад беларускіх газет на ганарары не чакаю, бо за ганарар у 6 тыс. руб. у рэдакцыю даедзеш, а назад усё роўна трэба ехаць за свае, з пенсіі. Так што тут не заробіш.

Вось, нарабіўшыся ўчора ў агародзе, я не закончыў гэты ліст, дапісваю яго ў нядзелю, 16 красавіка, у дзень каталіцкага Вялікадня. Каб не адчуваць адзіноты і чуць чалавечыя галасы, у мяне ўключаны тэлевізар. Менск перадае аб нейкай жыхарцы

Клецка, дзе калісь Сымон Будны³⁶³ быў настаўнікам. Гэтую кабету знайшлі, дзякуючы яе ўмельству рабіць пісанкі, г. зн. раз-малёўваць яйкі ў розныя колеры фарбамі. А жанчына аказалася не прастой, яе род ідзе ад другой жонкі караля Ягайлы³⁶⁴. Яна добра ведае, чаму продкі ўцяклі з Польшчы на Літву, менавіта ў Клецк, калі ў Клецку быў пабудаваны касьцёл, у вежы якой дагэтуль сядзіць ядро швэдзкай гарматы. І вось гэты касьцёл большавікі зрабілі сховішчам для жыта, а зараз тыя ж самыя камуністычныя ўлады горада аддалі нейкім гандлярам, каб зрабіць там бар з танцамі на начах і з бойкамі п'яных новых багачоў (бо просты люд на бар ці рэстарачыю грошай ня мае). І вось гэтая жанчына ўспамінае, як да прыходу большавікоў мірна ўжываліся тут людзі розных веравызнаньняў, розных канфесіяў. Бо ў Клецку і побач жыўе шмат беларускіх татар, мабыць, пасыла вядомай беларуска-татарскай бітвы пад Клецкам³⁶⁵. Мо калісь засталіся параненыя ці палонныя. Акрамя таго ў гэтым горадзе калісь было шмат гебраяў, як і ва ўсіх беларускіх мястэчках перад акупацыяю. Былі і палякі (граніца ж была вельмі блізка), сем'яў 10 немцаў. Астатнія — беларусы абыводных канфесіяў. І вось яна ўспамінае, як праваслаўныя заглядалі ў касьцёл, каб ведаць, яка ў каталікоў усенішняя, а каталікі беглі ў царкву паглядзець на хрэстны ход са свечкамі вакол царквы, на асьвячэньне пасхі і як, асабліва ў тыя гады, калі Вялікдзень у праваслаўных і каталікоў супадалі ў адзін дзень. Тады моладзь бегала ад аднаго храма да другога, і ніякіх сутычак. Больш таго, з хрысьціянамі разам бегалі і іх сябры — татары і гебраі, толькі яны баяліся абвінавачваньня ў граху сваімі сьвятарамі, таму далей брамы не заходзілі, але цікавасьць была і ў іх. Як гэта адпавядае зместу майго арты-

³⁶³ **Сымон Будны** (каля 1530 — 1593), гуманіст, філосаф, асветнік, дзеяч рэфармацыйнага руху, адзін з заснавальнікаў навуковай крытыкі Бібліі на Беларусі.

³⁶⁴ **Ягайла** (кагал. Уладзіслаў, каля 1348–1434), вялікі князь літоўскі (1377–1392), кароль польскі (1385–1434), заснавальнік дынастыі Ягелонаў.

³⁶⁵ Маецца на ўвазе бітва паміж войскамі Вялікага Княства Літоўскага і крымскіх тагараў, што адбылася пад Клецкам 5 жніўня 1506 г.

кулу ў 422 «Беларуса». Гэты аповід быў для мяне, як лек на маё сэрца, бо я сапраўды не памятаю варожасьці ў нашай школе: поп у адным памяшканні, ксёндз у другім, а гебрайскім дзецям гуляць 45 мінут. А так як у Гародзю ішмат было гебраяў, дык маюй на дні сваей пасхі яны ўгаішчалі так, што не змог у школе з'есці, дахаты прыносіў. І бацька не адбіраў, не загадваў знішчыць. Бо гебраі яму давалі ў доўг, ён жа братаў маіх вучыў, і грошай дома не было, многа гадоў нам усё давалі ў доўг, на запіс у кніжцы. Вучоба пасья сямігодкі платнаю ж была. Вось так і жылі, так і вучыліся ў адным класе Баханчыкі, ды Янчыкі з Пляндоўскімі, ды Каткоўскімі, ды яшчэ Вольфсанамі, ды Шварцманамі, і ніколі на пераменках, ні летам падчас фэрыяў (канікул) мы паміж сабой не біліся, наадварот, кожны заступаўся за любога са свайго класа. І адкуль пасья ўзяліся праваслаўныя большавікі тыпу Весялкоўскага ці Брылеўскага, далібог ня ведаю. У іх усё, што не так, як у нас — гэта дрэнна, хто не думае, як мы — жулік, а хто моліцца не на царкоўна-славянскай мове — грэшнік. І колькі я ні пісаў таму ж Весялкоўскаму аб тым, колькі выдатных беларусаў было з каталіцкіх сем'яў — усё як гарох аб сыяну. Не дакажаіш, што Купала — каталік, Браніслаў Тарашкевіч³⁶⁶ — каталік, Пазыняк, наканец, каталік. І нічога, што падчас іх юнацтва нават улады іх лічылі палякамі па прызнаку веравызнання. Б. Тарашкевіч адстойваў беларускасць у польскім сэйме будучы каталіком. І ніхто тады не крычаў «ратуйце» таму, што ў касьцёлах сапраўды апалячвалі. А людзі заставаліся людзьмі! А зараз падбухторваюць і падбухторваюць тую варожасьць, нашто?

Уладзімер Аляксеявіч (Арлоў)³⁶⁷, мабыць, застаўся ў Лондане пасья Твайго ад'езду. Бо я чакаў два тыдні з той пятніцы, калі ён паляцеў у Лондан і ў наступны панядзелак патэлефанаваў на працу. Кабета адказала: Арлоў у Лондане, цераз два дні тэлефаную — тое самае. Так што ён затрымаўся мо на паха-

³⁶⁶ **Браніслаў Тарашкевіч** (1892–1938), грамадска-палітычны дзеяч, мовазнавец, перакладчык.

³⁶⁷ **Уладзімір Арлоў** (нар. 1953), пісьменнік.

ванне Міхалюка³⁶⁸ ці як там прозвішча Кіраўніка задзіночання беларусаў Вялікабрытаніі. Зараз я яму не тэлефаную, і ён мне плоціць той жа манетаю. На тым тыдні патэлефаную, каб пажадаць вясёлых святаў Вялікадня.

Ну, бывай здароў, пара канцаць гэты ліст.

* * *

Вільня, 31.VII.97 г.

Шчыра Паважаны Сп. Запруднік!

Даўно хацеў да Вас напісаць, але дакладнага адрасу ня меў. За апошнія пару гадоў мне ўдалося выдаць некалькі кніжак, з якіх тры беларускія. Бадай найлепшая з іх — «Наваградская Беларуска Гімназія»³⁶⁹.

Бада ў тым, што выдаём іх за свой кошт, адну пенсію (маю) на аплату друкарні, а другую (жончыну) на аплату кватэры і харчаванне. Такім чынам, на выдачу брашуркі мне трэба год чакаць альбо больш.

Гэта — пры самым малым тыражы. А калі большы, то без дапамогі сяброў трэба два гады зьбіраць. А мяне гады ціснуць (ужо 85). Хацелася б пры жыцці закончыць збор і друк спадчыны.

Дасылаючы Вам апошняю кніжыцу — манаграфію НБГ, спадзяюся, што Вы хоць крыху дапаможце. Бо калі я гэтага не зраблю, ніхто ня зробіць.

Дапамогу найлепей прыслаць імянным чэкам (на маё імя і адрас). Тады атрымаю азначаную суму цераз тры-чатыры тыдні.

Рад быў бы пра Вас напісаць як выдатнага беларуса (напр., як Б. Кіта³⁷⁰), але нават Вашай біяграфіі ня маю. А трэба

³⁶⁸ Янка Міхалюк памёр 31 сакавіка 1995 г.

³⁶⁹ Маецца на ўвазе кніга: Чэмер, Андрэй. Наваградзкая беларуская гімназія. Вільнюс, 1997. — 133 с.

³⁷⁰ **Барыс Кіт** (нар. 1910), навуковец, грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны жыў у ЗША. Працаваў у амерыканскай касмічнай прамысловасці. У 1972 г. пераехаў у Нямецчыну. Жыве ў Франкфурце.

было б вельмі падрабязную (продкі, хата, сям'я, лес ці рэчка, дубы, таполі, возера, суседзі... Нават розныя эпізоды. З гэтага я апрацаваў бы цэласць і калярыт эпохі нашага краю і вёскі або горада). Маглі б дабавіць 20–30 здымкаў, пажадана кантрастных (чорна-белых).

У даны момант амаль закончаны мае тры чарговыя кніжкі — у тым ліку ўспаміны. Затрымка ў фондах, якія здабываю вельмі паволі, з самых розных крыніц.

Толькі, калі ласка, нічога не перасылайце цераз нашага Нюньку³⁷¹ — гэта чалавек з нячыстымі рукамі, які з грамадзкага карыта хоча стаць капіталістам. Хітры і зваротлівы ліс.

Пробуе на кручок узяць нават Пазьняка і Шушкевіча³⁷², Гарэцкага³⁷³ і Сурмач³⁷⁴ ды ім падобных. Так стварае (фальшывым элеем) свой імідж... Умее ашукваць. Асьцерагайцеся.

А мне, занятаму работай, няма калі ўмешвацца ў гэты бруд.

Рад буду атрымаць Вашу апінію аб «НБГ» цераз ласкава ўчынную сп. праф. Алуу Орса-Рамана.

Калі Вам спатрэбіцца большы экзэмпляр — напішэце, я прышлю. Хоць дорага каштуе перасылка. А можа заглянеце ў нашу Вільню? Будзем вельмі рады. Адзін пакой — для Вас будзе свабодны — мы жывём удваіх.

³⁷¹ **Хведар Нюнька** (нар. 1928), грамадскі дзеяч, інжынер. Ад 1943 г. жыве ў Вільні. Ад 1980-х гг. — актыўны ўдзельнік беларускага жыцця ў Вільні. Ад 1989 г. — доўгагадовы старшыня Таварыства беларускай культуры ў Літве.

³⁷² **Станіслаў Шушкевіч** (нар. 1934), дзяржаўны і грамадскі дзеяч, фізік, доктар фізіка-матэматычных навук, прафесар. У 1991–1994 гг. быў Старшынёй Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

³⁷³ **Маецца на ўвазе Радзім Гарэцкі** (нар. 1928), геолог, акадэмік АН БССР, доктар геолога-мінералагічных навук, заслужаны дзеяч навукі БССР, сын Гаўрылы і пляменнік Максіма Гарэцкага. У 1992–1997 гг. — віцэ-прэзідэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. У 1993–2001 гг. быў прэзідэнтам Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына».

³⁷⁴ **Ганна Сурмач** (нар. 1947), грамадская дзяячка. У 1982–1993 гг. была дырэктарам Цэнтральнага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва. У 1993–2001 гг. была старшынёй Рады Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына». Сёння жыве ў ЗША.

Нядаўна быў др. Рагуля³⁷⁵. Але наш «дзеяч» яго так ізаляваў і заканспіраваў, што ня было ніякай сустрэчы з народам, арганізацыямі. І паўсталі розныя крыватолкі, нават падазрэнні пра нейкую «геішэфтную» мафію...

Прыкра слухаць пра тое, што паніжае аўтарытэт БНР (Рагуля ж прадстаўнік БНР).

Шчыра Вітаю,

Анішчык.

³⁷⁵ **Барыс Рагуля** (1920–2005), вайсковы і грамадска-палітычны дзеяч, медык. Ад сярэдзіны 1950-х гг. жыў у Канадзе. У першай палове 1990-х гг. быў віцэ-прэзідэнтам Рады БНР.

У РЕДАКЦЫЮ ГАЗЕТЫ «БЕЛАРУС»

* * *

Бэт-Шэмши, Ізраіль.

Шалом, сябры!

Так, сябры, хоць я й не ведаю, хто вы, але ж я ведаю пэўна, што сябры ўсе людзі, якія не страцілі сваёй нацыянальнасці горадасці, якія гатовы змагацца за родную мову, за родную культуру, за Народ свой, ашуканы ды абрабаваны. Таксама ўпэўнены я, што беларускі народ убачыць яшчэ радзіму свабоднаю — як мы, яўрэі, убачылі ж.

Я нарадзіўся ў Мінске, а рэпатрыяваўся ў 1979 годзе, калі было мне 19 гадоў. Бацькі мае й сёння яшчэ ў Мінске. Заўсёды любіў я беларускую мову, і маці мая добра ведае яе, а я з дзяцінства любіў на беларускай мове чытаць і слухаць гэтую мову, прыгожую ды павучую. Але ж у Мінске — тады, хочацца верыць, што пераіначыцца гэтае становішча! — амаль што ні чуваць было беларускую мову! У школе ведаў я беларускую мову лепш за ўсіх у класе, у мяне нават пыталі, што якое слова значыць. Я ж толькі думаў пра сябе — што робіцца тут, вось і беларусы ўжо сваёй мовы не ведаюць, як і мы (я ж такі яўрэйскую мову ведаю з маленства, сам яе вывучаў). Беларусы мову сваіх дзядоў і вымаўлення сваіх бацькоў саромеюцца — дакладна, як яўрэі, але ж беларусы ў сваёй краіне, у сваёй сталіце!

Сёння гэта змяняецца. Прасіў я бацькоў прыслаць мне беларуска-рускі слоўнік. Кажуць, трэба чакаць, пакуль выдадут новы, а ў букіністычных крамах няма беларускіх слоўнікаў — усе параскупілі. Бо, кажуць, сёння «росквіт мовы»! Ну, дай Б-г! Дык вось, трапіў мне ў рукі «Беларус», і вырашыў я напісаць вам гэты ліст ды сказаць, што ў далёкай усходняй краіне Ізраіле ёсць людзі, якія любяць Беларусь і мову беларускую, і сочаць за

тым, што робіцца там. Усе мае сябры, з якімі я яшчэ ў Мінске зпатыкаўся да рэпатрыяцыі — усе мы вельмі шануем Беларусь і мову; калі размаўляем з кім з Расеі, дык заўсёды кажам: мы не з «Россиі», а з Беларусі. Падкрэсліваем гэта. Таксама, калі мы сядзім часам, п'ем гарэлку, прыгатуваем рознае — дык заўсёды наш кілішак за свабодную Беларусь — што убачым яшчэ гэта, як мы сваю Радзіму убачылі.

Усяго найлепшага вам, сябры-беларусы!

Поспехаў у барацьбе вашай.

Шалом.

Іігаэль.

1 студзеня 1989 г.

Шаноўны, дарагі сябар Янка Запруднік!

Перш за ўсё віную Вас і ўсіх Ваших супрацоўнікаў і сяброў з Новым Годам ды зычу ўсім вам усяго найлепшага ў жыцці і ў працы ў гэтым годзе!

Дзякую Вас таксама за Ваш шчыры ліст ды за газэты з зборнічкам — вершы гэтыя, сапраўды, цудоўныя — гэткія простыя і шчырыя, а пачуццё да сваёй краіны, да сваёй веры — яно ў кожнага народа сваё, але ж таксама — супольнае для ўсіх людзей, якія жадаюць «людзьмі звацца!».

Газэткі ж вашы маленькія, але ж вельмі цікавыя. Усхваляваны я быў, прачытаўшы пра дэманстрацыю, якая адбылася ў Мінску³⁷⁶ — і як жа усё ж такі ўздымаецца свядомасць народу — бо хто марыў дзесяць год назад, каб у Мінску былі такія дэманстрацыі! Так, нацыянальная свядомасць беларусаў, незважаючы на «навуковыя доказы», што «беларускай нацыі няма» — прачнулася — і гэта прымушаны будуць зразумець усе парт-сабакі! Я толькі цешуся, што ў яўрэйяў на Беларусі хопіць сэнса падтрымаць беларускі рух — ды таксама звяртацца да сваёй культуры — а не рабіць з сябе «носьбітаў вялікае рускае

³⁷⁶ Маецца на ўвазе шматтысячны мітынг-рэквіем, што адбыўся ў Мінску 30 кастрычніка 1988 г. і быў жорстка разагнаны.

культуры!»! Як гавораць там: хто размаўляе на літаратурнай рускай мове? Толькі яўрэі.

Галаснасць — галаснасць, але ж і міліцыя з дубінкамі ёсць, і жраць няма чаго. Бо трэба падтрымліваць «вялікага брата» — мае сябры былі ў Мінску ў гэтым годзе (і дзякаваць Гарбачову, што праўда, то праўда), дык кажучь, што і бульбы няма — а дзе ж яна?! Скажаш тры разы «Сталін сабака», і ў роце салодка не зробіцца.

Вельмі ўдзячны за Ваша запрашэнне, але я ў Нью Ёрк пакуль што не вандрую — бо ўсе мае сябры тут, у Ізраіле, а грошай вандраваць я не маю. (Пабачыцца з бацькамі з магчыма паеду). Са сваяго боку — запрашаю да сябе, калі Вы ці хто з Вашых супрацоўнікаў альбо сяброў ці знаёмых будзе ў Ізраіле (мы, як кажучь, «турыстская краіна») — дык запрашаю на абед! («кашэрны», але бліны і дранікі абяцаю, добрая гарэлка таксама знойдзецца), ды наогул — можна ў мяне пагасцеваць, калі ласка!

Атрымаў я ліст таксама ад Вітаўта Кіпеля і напісаў яму. Зычу ўсім беларусам у ЗША ўсяго добрага ў Новым Годзе.

Шалом!

З пашанай,

Іігаэль.

* * *

Мінск, 25 лютага 1989 г.

Шаноўны Павал!

Я Вам вельмі ўдзячны за ліст і звесткі пра Мікалая³⁷⁷. Свае сустрэчы з ім я ўспамінаю з вялікай прыемнасцю. Пра яго недамаганне я ўжо чуў. Але вось як бывае: у 1984—1985 гадах я сам моцна хварэў. Цэлы год я развітваўся з жыццём. Здаралася так, што перад вачыма усё круцілася, як круціцца прапелер самалёта, і сам я тады быццам ляцеў у пропасць. Нават чытаць зусім нічога не мог. А потым паступова і памаленьку пачаў папраўляцца. І ў мінулым, 1988 годзе, нават двойчы ездзіў у Польшчу (другі раз — у канцы верасня на адкрыццё помніка беларускаму

³⁷⁷ Маецца на ўвазе Мікалай Заморскі.

пісьменніку Алесю Гаруну ў Кракаве³⁷⁸). А яшчэ кожны год лячу самалётам на Чорнае мора адпачываць і набіраць сіл.

Прызнаюся: мяне ўсцешыла добрае веданне Вамі беларускай мовы і тое, што ў Вас аказалася пішучая машынка з беларускім шрыфтам. Радасна ўсведамляць, што там, на чужыне, ёсць людзі, якія так беражліва захоўваюць родныя традыцыі. А да нас толькі ў апошнія часы пачынаюць даходзіць звесткі аб жыцці нашых землякоў за рубяжом.

Перадайце, калі ласка, Мікалаю маё сардэчнае прывітанне разам з найлепшымі пажаданнямі.

З павагай

Уладзімір Казбярук³⁷⁹.

* * *

3 кастрычніка 1989 г.

Шаноўны П. Яноўскі!

З цікавасцю прачытаў у «Беларусе» за чэрвень 1988 г. (№ 348) артыкул Вячаслава Завалішына³⁸⁰, прысьвечаны слаўтай полацкай князёўне Рагнедзе — «Несьмяротнасць бяз знойдзенае магільі». У сувязі з гэтым хацеў бы звярнуцца да аўтара з шэрагам пытанняў, адказы на якія мяне вельмі цікавяць, бо я займаюся вывучэннем старажытнага Заслаўя (X—XIII ст.), працую у аднаіменным запаведніку над стварэннем экспазіцыі музея археалогіі на Замэчку, дзе калісьці была паселена Рагнеда.

Паважаны В. Завалішын, адкажыце, калі ласка, на падставе якіх крыніц (а можа і першакрыніц) Вы пішыце:

³⁷⁸ Помнік на магільні Алеся Гаруна на Ракавіцкіх могілках у Кракаве быў адкрыты ў 1988 г.

³⁷⁹ **Уладзімір Казбярук** (1923–2016), літаратуразнавец, кандыдат філалагічных навук. У 1959–1991 гг. працаваў у Інстытуце літаратуры АН БССР.

³⁸⁰ **Вячаслаў Завалішын** (рус. Вячеслав Завалишин, 1915–1995), расійскі журналіст, мастацтвазнаўца і літаратуразнаўца. Ад 1951 г. жыў у ЗША.

1. «У 1866 г. археологічная экспэдыцыя Маскоўскага ўнівэрсытэту дасьледавала магілу Рагнеды...».

2. «У беларускім фальклоры ёсьць шмат легендаў пра ўваскрослую Рагнеду. Яе бачылі пасля бітвы пад Грунвальдам...., бачылі, як яна ішла па крывавым Дубровенскім полі?»

3. «Яраслаў сьвята шанаваў памяць свае маці ды шмат што зрабіў для Полацкага княства. У гэтым яму дапамагала ягоная ўлюбёная дачка Елізавета, унучка Рагнедзіна?»

Паважаны П. Янкоўскі! Я быў бы Вам несказана ўдзячны, калі б Вы дапамаглі мне і перадалі вышэйпералічаныя пытанні В. Завалішыну. Сабраўшы шмат літаратуры па ранейшаму перыяду гісторыі Заслаўя (X—XII ст.), я, на жаль, ня ведаю, адкуль В. Завалішын займеў прыведзеныя ім факты. Мне было б вельмі цікава даведацца аб гэтым. Калі ласка, перадайце мой ліст аўтару.

Паколькі вывучая старажытнае Заслаўе я збіраю матар'ялы, якія знойдуць месца ў экспазіцыі музея на Замчэку, у мяне просьба да Вяч. Завалішына: калі ласка, Вячаслаў, дашліце мне ксеракопіі тых крыніц, якія Вы выкарыстоўвалі пры напісанні свайго артыкула.

Яшчэ раз выказваю Вам удзячнасць. Прабачце за клопаты.

З павагаю, ст. навуковы супрацоўнік Гісторыка-культурнага запаведніка «Заслаўе»

Крыванос Хведар Паўлавіч³⁸¹.

* * *

16 лютага 1990, Масква.

У рэдакцыю «Беларуса».

Шаноўныя спадарства!

З ласкі Вашай газеты (№ 364) даведаўся пра кнігу Вітаўта Тумаша «Пяць стагодзьдзяў Скарыніяны»³⁸². Адсюль мая

³⁸¹ Відаць, аўтарам ліста з'яўляецца цяперашні айцец **Фёдар Крыванос** (нар. 1962), колішні выпускнік гістарычнага факультэта БДУ, высьвячаны на святара ў 1994 г.

³⁸² Маецца на ўвазе кніга: Пяць стагодзьдзяў Скарыніяны. Нью Ёрк, 1989. — XXVIII+283 с.

ласкавая просьба: ці не маглі б паспрыяць у набыцці гэтае ўнікальнае для кожнага даследчыка беларускае культуры кнігі. Мо рэдакцыя пераказала б маю публікацыю пра Скарыну доктару Тумаіш³⁸³ (на жаль, адраса ягонага ня ведаю і асабіста звярнуцца не магу).

Дазвольце зычыць міру, добра ды багатага плёну на ніве служэння маці-Беларусі. Няхай усім нам шчасыіць у Скарынавым — юбілейным — году!

З павагаю,

Аляксей Каўка³⁸⁴.

* * *

28.6.1990.

Добры дзень, паважаныя суайчыннікі!

Пиша Вам Зьмітрок Мікалаевіч Казлоў. Адноічы, слухаючы радыё Свабода на беларускай мове, пачуў, што к Вам магчыма звяртацца за дапамогай адшукаць сваякоў у ЗША. Таму прашу Вас дапамагчы мне ў гэтым. Таму і прывожу ўсе звесткі аб іх.

Пётр Пятровіч Маскалік (нар. у 1892 або ў 1893 р. — пам. у 1951 р. 7 чэрвеня) эміграваў у ЗША ў перыяд 1912–1914 рр. (напэўна, восенню 1913 р.) разам са сваімі сябрамі з вёскі Вуглы і Ванелевічы, што цяпер у Капыльскім раёне Менскай вобласці. На Беларусі пакінуў 2-х братоў родных: Міхаіла (нар. у 1899 р.), Івана (1902–1983), 2-х сёстраў: Марыю (1897–1977), Зосю (1911 або 1912 — 1943).

³⁸³ Маецца на ўвазе кніга: Каўка, Аляксей. Тут мой народ : Францішак Скарына і беларуская літаратура XVI — пач. XX стст. Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. — 225 с.

³⁸⁴ **Аляксей Каўка** (нар. 1937), гісторык і літаратуразнаўца, грамадскі дзеяч, доктар філалагічных навук. У 1971–1979 і 1983–1987 гг. працаваў у Інстытуце эканомікі сусветнай сацыялістычнай сістэмы АН СССР. У 1979–1982 гг. быў прадстаўніком Саюза савецкіх таварыстваў дружбы і культурных сувязей з заgrаніцай, саветнікам пасольства СССР у Польшчы. Ад 1987 г. быў галоўным рэдактарам часопіса «Советское славяноведение», ад 1989 г. працаваў у Інстытуце сусветнай літаратуры імя М. Горкага Расійскай АН. Жыве ў Маскве.

(Я пішу ад імя сваёй маці — Маскалік Валенціны Іванаўны — дачкі Івана Пятровіча Маскаліка — роднага брата Пятра П. Маскаліка.)

У ЗША Пётр П. Маскалік ажаніўся на літоўке, меў 2-х хлопцаў: Івана і Аляксея. Пётр П. Маскалік памёр «ад нырак» (быў рак або сухоты). Працаваў амаль да самай сьмерці на папяровай фабрыке. Яго жонка была звар'яцелая і лячылася ў шпіталі.

Сын Іван (мабыць, нар. у 1923 р.) меў 2-е дачкі: Карол (на 1959 ёй 11 год) і Жарыю³⁸⁵ (на 1959 ёй 9 год). Ён да 1946 р. працаваў (цытую пісьмо) «на производстве аэропланов».

Сын Аляксей (на 3 рокі маладзейшы за Івана) (дадзеныя на 1959 р.) быў жанаты, але дзяцей тады ня меў. Ягоная жонка была медыкам.

Усе гэтыя дадзеныя ўзяты з пісьмаў, якія прысылалі ў 1946 р. Пётр П. Маскалік, а ў 1959 р. — Аляксей П. Маскалік (яго сын). Пасьля гэтага было яшчэ адно пісьмо (якое згубілася), у якім Аляксей Маскалік сказаў, што больш пісаць не будзе, таму што няма чалавека, які бы пісаў на рускай мове. Самі Аляксей і яго брат Іван не атрымалі адукацыі ні ў беларускай, ні ў рускай школах, як ні намагаўся іх бацька, які жыў сярод рускай калёніі.

Вось адрасы, якія былі даны на заканчэньне пісьмаў [...]

Вось і ўсё. Яшчэ скажыце, калі ласка, як у нас на Беларусі магчыма чытаць Вашу газэту, ці магчыма на яе падпісацца?

На гэтым заканчваю. Вельмі Вам удзячны. Спадзяюся на дапамогу.

З павагай к Вам

Зьмітрок Казлоў.

Да пабачэньня!

³⁸⁵ Так у лісце.

* * *

2.10.90

Kuzbass Institute of preventive medicine

Вельмінаважанае Панства!

Піша да Вас працоўнік навуковы вышпаіменаванага інстытуту Дварэцкі Уладзімер. Адрасу Вашага я дастаў з газэты «Беларус», якую мне давялося чытаць у гуртку петраградзкіх (Leningrad) беларусаў, калі я вучыўся там з кветня па ліпень с. г. мэдыцынскай гэнэтыцы. Дзяды мае заехалі на Сыбір у часы сталынінскай рэформы, яшчэ да перавароту бальшавікоў, жылі глыбака ў тайзе, далёка ад няшчаснай радзімы, але можа дзякуючы гэтай адлегласьці і ўдалося захаваць мову, веру і беларускі лад у чысьціні. Бацькі мае кшталціліся і працавалі ў расійскім асяродзьдзі, таму добра чытаю і размаўляю на расійскай мове, а да таго з задавальненьнем чытаю па-украінску і па-польску (у 1989 гасьцяваў на Беларэчыне ў сяброў-палякаў). Але ўсё гэта справы прыватныя, і калі Панства зацікаві мая асоба, магу напісаць аб тым у другім лісьце.

Пераходжу да большай важнай справы. У нашым інстытуце, які функцыянуе як малое прадпрыемства (*small business ventures firm*) ствараецца служба пошуку крэўных (*Search Service*), распраціонных па сьвеце ў выніку ўсіх сацыяльных катаклізмаў, без ідэалгічнай сэлекцыі на годных і нягодных да таго людзей. Попыт у Саветах на такі сэрвіс дужа вялікі, якія бы ні былі матывы тых, хто шукае. Мы ў сваю чаргу маем мажлівасьць публікаваць у прэсе велькім тыражом (да 150 000) аб'явы падобныя, напрыклад, да такой:

«Шукаюць крэўных: Тодар Клышка, радзіўся 15.09.1923 у Будзе Кашалёўскай, пад Гамлем, у 1942 годзе выехаў да Германіі, з 1948 года жыве ў ЗША. На радзіме засталіся сястра Вольга (1934) і брат Сяргей (1938). Дадатковай інфармацыі можна дастаць, затэлефанаваўшы па нумары 22994 Пракопьеўск». Калі ласка, вельмінаважанае Панства, не маглі бы Вы даць нам інфармацыю аб падобных фірмах пошуку крэўных (неабавязкова беларусаў), якія працуюць у ЗША і іншых краінах (адрас, тэлефон, тэлекс ці тэлефакс). Пазасталае зробім мы самі.

Ахвотна пазнаёміўся бы з амерыканскімі беларусамі з галіны
мэдыцынскай гэнэтыка, біятэхналогія, псыхіятрыя.

Мне 34 гады, маю жонку психолёга і трох дзяцей.

З надзеяй на супрацу і з пажаданьнем посьпехаў у Панства
добрых справах.

Дварэцкі Уладзімер, Пракопьеўск.

* * *

16.10.90 г.

Менск

Шаноўны спадару Янка Запруднік!

Доўгімі шляхамі дайшлі да маіх вушэй пагудкі (а нават і
запытаньне было) пра занепакоенасьць амерыканскіх і кана-
дзкіх беларусаў лёсам майго перакладу Сьвятога Пісаньня
на беларускую мову: нібыта зь нейкіх прычынаў Сёмуха³⁸⁶
прыпыніў працу.

Прашу Вас, спадару Рэдактар, паведаміць праз наважаную
газэту ўсім маім невядомым прыяцелям, а тым болей зласьлі-
вым неабольнікам, што ў гэтых чутках далібог жа анізваньня
ніякае праўды няма і быць ня можа, нават калі б каму і дужа
карцела пасеяць зерне ліхога недаварства ды здэнэрваваць
перакладчыка.

З жалем мушу, хай крыху запозьнена, прызнацца, што па-
чуваюся вінаватым перад беларусамі Амэрыкі і Канады, як
што зараней не даўмеўся паведаміць пра існы стан рэчаў, ці
не таму мо што адчуваў добрую падбадзёрку і клопат за маю
працу. Шчыра вінося і перапрашаюся за нядбальства сваё перад
вернікамі-беларусамі.

Праца ідзе. Не магу пахваліцца тэмпамі, якіх прагне душа
мая, але, мабыць, варта будзе згадзіцца, што Біблія — гэта
ня тая кніга, пры перакладзе якой лішняе шчыраваньне ў хут-
касьцях можна ўважаць за станоўчую якасьць.

³⁸⁶ **Васіль Сёмуха** (нар. 1936), перакладчык, рэдактар. Ад 1972 г.
працаваў рэдактарам у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Аўтар
перакладу Бібліі на беларускую мову (выдадзены ў 2002 г.).

На апраўданьне сваё скажу: Новы Завет перакладзены цалкам. Беларуская Праваслаўная Царква цяпер гэты пераклад чытае, зьярае з грэцкім арыгіналам, рыхтуе свае заўвагі, — словам, як у добрых людзей вядзеца — ідзе падрыхтоўка выданьня, спакойна, бяз лішняга ляманту. Паралельна з рэдагаваньнем тэксту сёлета маеца выйсьці ў сьвет Евангелье ад Мацьвея асобным выданьнем, а налета, дасьць Бог, і ўвесь Новы Завет. Во тады ўжо можна будзе ўваліць у званы, жартам кажучы. А датуль сьлед пацярпець.

Каб крыху злагодзіць грамадскую думку вашых тамтэйшых беларусаў, дасылаю Вам асобнік альманаха «Далягляд-90» з публікацыяй кніг Эклезіяста і Найвышэйшай Песьні Саламона з запрашэньнем выказацца наконт маіх спробаў, не саромячыся даць перакладчыку дубца, калі ён таго варты.

На сёньняшні дзень зроблены пераклад Псалтыры і Саламонавых Прыпавесьцяў — ды і далей няро ў чарніла ўмачаю і ўмачаю. Калі ўсё гэта скласьці разам, дык вынік мог бы, вельмі спадзяюся, стацца якраз тым аргумэнтам на маю карысьць, які схіліў бы вернікаў да згоды — дараваць Сёмуху пэўную ягоную марудлівасьць.

У ходзе працы, вядома, паўстаюць пэўныя праблемы, вырашэньне якіх вымагае і цярплівасьці і нават цярпеньняў. Могуць узьнікнуць непаразуменьні і аб'ектыўныя і наўмысна накінутыя, каб у ліхую змусту ўвесці. Пустая марнасьць, а, бачыце, і яно час рабуе.

Прашу Вас, спадару Рэдактару, супакоіць добрых беларускіх хрысьціянаў усіх канфесій што да маёй вытрываласьці і намеру давесці справу да канца, колькі б часу гэта ні забрала. І ня верце нядобрым намовам, адкуль бы яны ні зыходзілі.

З добрай ласкі спадара Рэдактара дужа ахвочуся перадаць усім вернікам маё прывітаньне, падзяку за шчыры клопат і даспадобную сэрцу майму ўступаванасьць.

І асобным абзацам — прывітаньне і падзяка беларускім евангельскім хрысьціянам ды спадару Юрку Рапэцкаму³⁸⁷,

³⁸⁷ **Юры Рапэцкі** (нар. 1944), прагэстанцкі святар, грамадскі дзеяч. Святар евангельскай царквы хрысьціянаў-баптыстаў у Таронта, рэдактар

Дырэктару Славянскай Хрысьціянскай Місіі ў Канадзе, гэта бо, кажучь, недзе там ад Амэрыкі недалёка, як ад Менску да Жлобіна і назад.

І ад'яда сэрца майго Алеся кланяецца Вам асабіста.

Шчыра Ваш

Васіль Сёмуха.

* * *

10.12.1990

Шаноўны рэдактар!

Пишу гэты ліст да Вас па жаданню блізка знаёмага мне чалавека Кісілёвіча Алексея Алексеевіча, жыхара вёскі Обеч Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці. Справа ў тым, што ён хоча даведацца пра цяперашняе месцажыхарства свайго старшага брата, калі яшчэ жывы, Кісілёвіча Антона Алексеевіча, які эміграваў у ЗША дзесьці незадоўга да I сусветнай вайны. Не ведаю, ці існуе большая верагоднасць паспяховага пошуку, калі Вы памесціце аб'яву ў сваім тыгодніку³⁸⁸, ці калі дасць згоду заняцца справай пошуку таварыства «Беларуска-амерыканскае задзіночанне», што ў Нью Ёрку, дакладнае знаходжанне якога мне невядома. Паводле слоў майго знаёмага, яго брат меў жонку, месца нараджэння якой быў г. Вільна. Захаваўся здымак, на якім сям'я прысутнічае ў няпоўным складзе (акрамя галавы сям'і адсутнічае яшчэ адна дачка): маці, сын Аляксеі 1931 року нараджэння ва ўзросце аднаго року, дачка Марыя ў трохгадовым узросце, дачка Вера прыкладна 6-7 гадоў. Фотаздымак у тэрміне 1931–1932. (Уладальнік фотаатэлье: Maciolek. 603 Atlantic st. Stamford, Conn.) Галава сям'і, зноў жа паводле слоў знаёмага, быў уладальнікам жылога будынку ў Нью Ёрку (відавочна дзесьці ў прыгарадзе), які або частку якога здаваў жылцам.

беларускамоўнай перадачы «Добрая вестка» на Сусветным Радыё ў Монтэ-Карла, аўтар кнігі «Новае жыццё ў Хрысце» (1995).

³⁸⁸ Газета «Беларус» выходзіла штомесяц.

Тутэйшы Кісілевіч удзельнічаў у Вялікай Айчыннай вайне 1944–1945 гадах і меў мэту, не вяртаючыся дадаму, паехаць да свайго брата. Але на шляхах вайны не змог зберагчы прыгатаваныя і патрэбныя паперы для ўезда ў ЗША. Жыццё яго склалася так, што ён цяпер жыве адзін, мае восемдзесят гадоў і нікога з блізкіх. Спадарожнікамі ў такім узросце звычайна бываюць хваробы, да таго ж яшчэ ў апошнія часы ён стаў дрэнна бачыць. Становішча пагаршае яшчэ і апазыцыйны настрой, у выніку чаго мясцовыя ўлады адносяцца непрыхільна. Галоўнай рысай яго характару з 'яўляецца амаль поўная адсутнасць канфармізму, без чаго ў нашых умовах жыць нельга, хіба што толькі выжыць. Апошнія гады забяспечваю яго палівам (дровамі), бліжэйшыя суседзі калі не штодзень, то праз дзень прыносяць што-небудзь неабходнае з харчавання. Але гэтага мала. Адзін позірк на ўнутранае ўбранне жывыя прыводзіць у роспач. У апошні час клапаціліся аб павялічэнні пенсіі, з якой можна было б выплачваць асобе, даўшай згоду даглядаць.

Выказаўшы пажаданне атрымаць вестку ад блзкага чалавека, ён не мае на ўвазе прасіць аб чым-небудзь. Гэта, як гаворыцца, не ў яго натуры. У канцы жыццёвага шляху яму проста цікава даведацца, як склаўся далей лёс блзкага яму чалавека, абмен лістамі з якім быў абарваны 1 верасня 1939 року. Можна хто з таварыства «Задзіночанне» з 'яўляецца таксама вэтэранам вайны, удзельнікам «сустрэчы на Эльбе»³⁸⁹ (а Кісілевіч быў удзельнікам гэтай сустрэчы), дасць згоду напісаць яму ліст, то такое пажаданне можна толькі прывітаць. Пры наяўнасці якой-небудзь весткі просьба напісаць на мой або яго адрас [...]. Але ў апошнім выпадку існуе менш надзеі, што ліст трапіць да яго ў рукі.

З павагай

С. Казловіч.

³⁸⁹ «Сустрэча на Эльбе» — сустрэча жаўнераў савецкай і амерыканскай армій каля мястэчка Торгаў на рацэ Эльба 25 красавіка 1945 г., што правяло да падзелу нямецкіх войскаў на паўночную і паўднёвую часткі.

* * *

11.03.91.

Дарагія сябры Беларусы!

Мір і шчырая падзяка Вам з далёкай Радзімы ад Вашага прыхільніка і чытача, таго, хто на радыёпрыёмальніку і з прэсы пільна сочыць за Вашым удзелам у нашую бяду — Філанюка (Пазьняка) Міхаіла Аляксеевіча.

Дарагія Суродзічы за мяжой!

Я вымушаны ад самых простых «прадстаўнікоў» Пінічыны, бо жыву тут ужо 33 гады ад таго, як нарадзіўся, сказаць Вам словы ўдзячнасці і прывітання за тую заботу і любоў, якая прылятае ад Вас з-за мяжы да нашых сэрцаў.

Няма іншых сродкаў, каб гэта зрабіць, ажыццявіць па-інішаму... Але я духоўным позіркам бачу Ваша сэрца і Вашы твары і Вашы рукі, якія імкнуцца да нас — у бяду. Няхай Вам абудзецца падзяка ад Бога Бацькі. Бо толькі так, з слязьмі, і магчыма сказаць.

Маё прозвішча па-бацьку — Пазьняк. Па-матчы Філанюк, але і гэта па ейнай замужняй долі. А па дзявочай Кахнюк. Я застаўся сірата з 1981 р. Жыву сам ужо дзесяць гадоў. Нікога ў мяне няма: ні брата, ні сястры. Толькі цётка — матчына сястра па матчы. Ёй 70 гадоў. Гэта тлумачыцца тым, што амаль адразу пасля шлюбу ў 1949 годзе матчын муж Філанюк Адам загінуў у бераўскіх «шпіталях».

Пражыўшы з свякроўю, як Руф з Ноемнію³⁹⁰, у 1957 годзе мая матуля вырашыла, каб не застацца самай, каб быў сэнс у жыцці, даць жыццё мне. Мой бацька Аляксей Данілавіч Пазьняк быў, кажучь, аграромам. У дзяцінстве мяне клікалі «Пазьнячок». У вёсцы больш нікога з гэтым прозьвішчам ня было, і я бывала засулую.

Калі падрос, стаў «Пазьняком». А па мэтрыках Філанюк. Сумаваў таксама. Калі памерлі бабка і матка, я з той пары сваё жыццё звязаў з Ахвярай за ўсе грахі — Хрыстом. Стаў

³⁹⁰ Біблейная праведніца Руф, імя якой названа Кніга Руфі, пасля смерці свайго мужа жыла з свякроўю Ноемніе (Наомі).

Хрысціянінам. У 1981 годзе, у 24 гады. Рабіў тады ў школе — апынуўся на вуліцы. Стаў непатрэбны з-за веры. Блукаў па свеце, шукаў сродкі ў Латвіі, строіў і штукатурыў, у Пскове, за Масквой.

Потым у 1987 годзе ўлада адабрала ў мяне хату матчыну. Таму што яна была запісана на дзядулю 91 летняга як Гаспадара. Ён памёр пасля смерці маці цераз 1 месяц. А завет-завяшчанне хаты мне не пакінуў, бо ўміраў ад слёз і бяды. А я ніяк ня мог уладзе даказаць, што я ягоны ўнук. Паўсталі людзі, і я застаўся ў хаце.

Пачуў пра Вас. І пра Зянона Пазыняка. Сэрца ня так засумавала. Стаў слухаць Родную мову з далёкага Свету.

Што цяпер у нас робіцца, нельга намаляваць нават: кожны дзень узмацняюцца «ветры». У мяне вясковая прапіска і нельга знайсці работу ў Пінску. Не бяруць. Ідзе скарачэнне штатаў. Я ўжо паўтары гады без работы. У Латвіі — амаль вайна. З Беларусі падаюцца за мяжу. Радыяцыя. У мяне на вуглу хаты, там, дзе капае дождж, казалі 44 мікрарангены. Але я сумняваюся. Думаю, што больш. Людзі жаўцеюць.

Я ніколі ня быў жанаты. Жыву, як Апостал Паўло. Ня маю магчымасці мець дзяцей. Ня ўпэўнены, што яны родзяцца здаровымі. А хацелася-б аставіць нашчадка. Успамінаю маці. Ці можаце мяне паклікаць у Амэрыку?

Пасылаю свой ліст цераз Польшчу знаёмых людзей, якія едуць туды. Баюсь, што ня дойдзе да Вас. У нас губляюцца лісты.

З надзеяй і шчырай падзякай

Міша.

* * *

Міністэрства Культуры Беларускай ССР
18.10.1991 г.

Вельмінаважаны Сп. Запруднік!

Вялікі Вам дзякуй за ліст і за тое, што Вы так зацікаўлена сочыце за дзейнасцю Міністэрства ў галіне культуры. Што датычыцца пытання аб вяртанні нацыянальнай музычнай спадчыны на Радзіму, дык сёння яно вельмі актуальнае. Сучасная беларуская інтэлігенцыя сапраўды не ведае шматлікіх цікавых твораў кампазітараў-эмігрантаў, у тым ліку і операў Міколы Куліковіча³⁹¹.

Але ж праца ў гэтым накірунку ўжо вядзецца. Вучонымі Рэспублікі ствараюцца зараз цікавыя зборнікі артыкулаў, прысвечаныя дзейнасці беларускай эміграцыі за мяжой.

У наступным годзе плануецца камандыроўка нашага музычнага рэдактара Э. А. Алейнікавай³⁹² у Лондан з мэтай вяртання музычнай спадчыны кампазітараў-беларусаў на іх Радзіму. Мы спадзяемся, што ў гэтай дзейнасці атрымаем падтрымку з боку шануюнага Сп. Пікарда і нашы сумесныя намаганні ў выніку будуць спрыяць вяртання ўсім беларусам нацыянальнай годнасці і свядомасці, што так неабходна сёння ўсім нам у гэтакі цяжкі, складаны час.

З вялікай пашанай,

Міністр Я. К. Вайтовіч³⁹³.

³⁹¹ **Мікола Куліковіч-Шчаглоў** (1893–1969), кампазітар, музыка, музыказнаўца, грамадска-культурны дзеяч. Ад 1950-х гг. жыў у ЗША.

³⁹² **Эльвіра Алейнікава** (нар. 1956), мастацтвазнаўца, педагог, кандыдат мастацтвазнаўства, дацэнт кафедры гісторыі музыкі Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі.

³⁹³ **Яўген Вайтовіч** (нар. 1937), палітык і дыпламат, кандыдат эканамічных навук. У 1975–1983 гг. быў дырэктарам «Беларусьфільма». У 1990–1993 гг. — міністр культуры Беларусі.

* * *

«Нёман»

10 студзеня 1992 г.

Шаноўны спадар Янка Запруднік!

Спадзяюся, што Вы памятаеце нашу сустрэчу на Кангрэсе беларусістаў³⁹⁴ і дамоўленасць пра матэрыял аб беларускім самаўсведамленні, ці больш справядліва — самаўсведамленні беларуса, пра лёс і ўсведамленне эмігранта ці беларуса па-за межамі яго этнічнай радзімы.

Ведаючы ад Таццяны Антонавай³⁹⁵ у газэце «Голас Радзімы», што Вы зараз цалкам прысвячаеце сябе даследчыцкай і пісьменніцкай працы, згадваю, што і ў Менску Вы мелі на ўвазе зрабіць для нас артыкул, эсэ? — у жанры, які Вам прыдасца, адным словам, вось якраз паслякалядным часам. То будзем вельмі чакаць.

Рабіце, якая Вам будуць патрэбныя, гістарычныя экскурсы (паводле гісторыі БНР, Дзяржаўнай Думы), размысліце пра тое, што Вам будзе да душы.

Неяк у спеху і мітусні тады ў Менску не было нават магчымасці падзякаваць Вам асабіста і Вашаму «Беларусу» за тое, што перадрукавалі наш «круглы стол» «Нефармалы — хто вы?». Увогуле, наш часопіс, хаця і рускамоўны, імкнецца як мага больш прысвячаць матэрыялаў гісторыі Беларусі і Беларуччыне. У нас ёсць раздзел «Гісторыя, культура, нацыя». Там друкаваліся і артыкул Ігната Абдзіраловіча (Ігната Канчэўскага)³⁹⁶ «Адвечным шляхам», і допіс М. Доўнар-Запольскага³⁹⁷ пра беларускую дзяржаўнасць, і ў № 1 за 1992 год будзе змешчаны

³⁹⁴ Маецца на ўвазе Першы кангрэс беларусістаў, што праходзіў у Мінску 25–27 траўня 1991 г.

³⁹⁵ **Таццяна Антонова** — журналістка, у той час супрацоўніца газеты «Голас Радзімы», аўтарка кнігі «У землякоў за акіянам» (Мінск, 1992).

³⁹⁶ **Ігнат Канчэўскі** (псеўд. Абдзіраловіч, 1896–1923), філосаф, паэт, публіцыст, аўтар вядомага эсэ «Адвечным шляхам».

³⁹⁷ **Мітрафан Доўнар-Запольскі** (1867–1934), гісторык, этнограф, фалькларыст і літаратуразнаўца. Быў чальцом камісіі БНР па арганізацыі Беларускага ўніверсітэта.

праграмны артыкул Уладзіміра Самойлы³⁹⁸ (над псеўданімам Суліма) «Гэтым пераможаш» — «Сім победиши». Досыць выразна лінія часопіса, прынамсі, нашага аддзела, крытыкі і мастацтва, выявілася ў «круглым стане» «И еще тысячулет», які вёў Зянон Пазняк (пра лёс нашай архітэктурнай спадчыны, і ў анкеце «Еще раз о равенстве равных» (пра міжнацыянальныя адносіны і месца беларуса ў свеце). Упершыню ў нашым часопісе і на «стратэгічным» плане часопіса з'явіліся артыкулы пра Вацлава Ластоўскага³⁹⁹, Антона Луцкевіча⁴⁰⁰, Язэпа Лёсіка⁴⁰¹. Зараз рыхтуем матэрыял Юрыя (Ежы) Туронка⁴⁰² пра Вацлава Іваноўскага⁴⁰³ і яго спадчыннікаў. А ў № 10 1991 года мы змясцілі ўрывак з ягонаў (Туронкавай) кнігі «Беларусь пад акупацыяў нямецкаў»⁴⁰⁴ (раздзел пра Кубэ). З артыкуламі ў нас выступалі дзеячы сённяшняга беларускага Адраджэння: Уладзімір Конан⁴⁰⁵, Рыгор Барадулін⁴⁰⁶, Уладзімір Калеснік⁴⁰⁷,

³⁹⁸ **Самойла Уладзімір** (1878–1941), публіцыст, літаратурны крытык, філосаф. Адзін з першых, хто ацаніў і падтрымаў Янку Купалу. У 1930-я гг. працаваў бібліятэкарам Беларускага музея імя І. Луцкевіча.

³⁹⁹ **Вацлаў Ластоўскі** (1883–1938), грамадскі дзеяч, празаік, паэт, этнограф, мовазнаўца, мемуарыст.

⁴⁰⁰ **Антон Луцкевіч** (1884–1942), палітычны і грамадскі дзеяч, публіцыст, літаратурны крытык, гісторык, выдавец.

⁴⁰¹ **Язэп Лёсік** (1883–1940) — мовазнаўца, палітык, педагог.

⁴⁰² **Юры Туронак** (нар. 1929), гісторык, доктар гістарычных навук. Жыве ў Польшчы. Даследчык гісторыі Беларусі, аўтар кніг «Беларусь пад нямецкаў акупацыяў», «Людзі СБМ» і інш.

⁴⁰³ **Вацлаў Іваноўскі** (1880–1943), палітычны і грамадскі дзеяч, удзельнік ўрада БНР у 1918 г. У часе Другой сусветнай вайны быў бургамістрам Мінска, старшынёй Беларускаў рады даверу і інш.

⁴⁰⁴ Маецца на ўвазе кніга: Туронак, Юры. Беларусь пад нямецкаў акупацыяў. Мінск, 1993. — 236 с.

⁴⁰⁵ **Уладзімір Конан** (1934–2011), філосаф, гісторык, літаратуразнаўца, доктар філасофскіх навук. У 1990-я працаваў загадчыкам аддзела Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Ф. Скарыны. Даследаваў тэарэтычна-метадалагічныя праблемы філасофіі і культуралогіі, гісторыю эстэтычнаў думкі, пытанні фалькларыстыкі і літаратуразнаўства Беларусі.

⁴⁰⁶ **Рыгор Барадулін** (1935–2014), паэт, эсэіст, перакладчык. Апошнім на сёння атрымаў званне народнага паэта Беларусі.

⁴⁰⁷ **Уладзімір Калеснік** (1922–1994), літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук, прафесар. Ад 1956 г. працаваў загадчыкам кафедры беларускаў мовы і літаратуры Брэскага педагагічнага інстытута.

Аляксей Каўка, шмат хто з маладзейшых: Уладзімер Арлоў, Сяргей Дубавец⁴⁰⁸, Вінцук Вячорка⁴⁰⁹, Алесь Бяляцкі⁴¹⁰ і інш.

З № 2 1992 года распачынаем рубрыку «Куды не трапяць беларусы...» — пра беларускую эміграцыю і пра беларусаў па-за межамі іх этнічнай радзімы.

Пачынаючы з Новага года, будзем дасылаць Вам усе нумары нашага часопіса — ёсць ужо дамоўленасць з начальствам.

Існаванне нашае эканамічнае, калі распавесці гаворку пра публікацыі суайчыннікаў, досыць незаўздроснае. Валюты ў нас няма. Але Вы гэта ведаеце і, здаецца, былі згодныя на нейкі кампраміс.

Дарэчы, на якіх умовах перадрукоўвалі Вашы матэрыялы ў нас, напрыклад, «ЛіМ»? Як увогуле нам паразумецца з беларусамі свету, калі мы збіраемся нешта перакладаць, перадрукоўваць?

Будзем вельмі ўдзячныя за якую параду.

З павагай рэдактар (загадчык) аддзела мастацтва і крытыкі часопіса «Нёман» Ала (Альбіна) Сямёнава⁴¹¹.

П. С. Між іншым, зараз чытаю дасланы з Санкт-Пецярбургу «Амерыканскі дзённік» спадара Валянціна Грыцкевіча⁴¹² — таксама дамаўляліся ў траўні на кангрэсе. Дык у гэтым дзённіку з

⁴⁰⁸ **Сяргей Дубавец** (нар. 1959), журналіст, літаратар, крытык, выдавец. Рэдактар аддзела крытыкі часопіса «Нёман» (1987–1990), галоўны рэдактар газет «Наша Ніва» (1991–2000) і «Свабода» (2004–2008), радыё «Балтыйскія хвалі» (2000–2001), аўтар штотыднёвае перадачы «Вострая Брама» на Радыё «Свабода».

⁴⁰⁹ **Вінцук Вячорка** (нар. 1961), палітычны дзеяч, мовазнаўца. Адзін з заснавальнікаў Беларускага народнага фронту «Адраджэнне». У 1995–1999 гг. — намеснік старшыні БНФ, у 1999–2007 гг. — старшыня Партыі БНФ.

⁴¹⁰ **Алесь Бяляцкі** (нар. 1962), грамадскі дзеяч, праваабаронца. У 1989–1998 гг. працаваў у Літаратурным музеі Максіма Багдановіча, у тым ліку і на пасадзе дырэктара. Ад 1997 г. — кіраўнік беларускага грамадскага праваабарончага цэнтра «Вясна».

⁴¹¹ **Ала (Альбіна) Сямёнава** (нар. 1938), пісьменніца. Ад 1987 г. працавала рэдактарам аддзела мастацтва, крытыкі і бібліяграфіі часопіса «Нёман».

⁴¹² **Валянцін Грыцкевіч** (1933–2013), медык, гісторык, грамадскі дзеяч, кандыдат медыцынскіх навук, доктар культуралогіі. Адзін

цікавасцю і прыемнасцю сустракаю на старонках Вас, спадара Вітаўта Кіпеля, спадарыню Зору Кіпель⁴¹³, іх дачку Алесю⁴¹⁴.
І рыхтую дзённік у друк.

* * *

Пісьмо-тэлеграма

3 днём нараджэння Р. Рэйгана

Я вас вінішую як роднага бацьку.
Не з юбілеем — з дзевятым дзясяткам.
Родным, сям'і, вам здароўя жадаю
І як прэзідэнта — не забываю.
Справядлівасць, свабода ўсім народам —
Вы паўтаралі доўгія годы.
Добрыя словы ў саюзе пачулі
І ў рэспубліках людзі прагнулісь.
Ідзе абнаўленне, перабудова.
Шкада, што да гэтага мы не гатовы.
Прабачце, мой сябра, за доўгія словы!
Настрою вам добрага і жыцця год доўгіх!
На конях катайцеся, дровы каліце,
У моры купайцеся, бадзёрым жывіце.
Не могу нагадаць вам пра чорную дату,
Калі у вас стрэліў паганец пракляты.
Куля прабіла гарчае цела
І ў сантыметры ля сэрца засела.
Днём памяці час той цяпер называеце,

з заснавальнікаў і доўгагадовы старшыня Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Санкт-Пецярбургу.

⁴¹³ **Зора Кіпель** (дз. Савёнак, 1927–2003), грамадская дзяячка, бібліёграф, лігатуразнаўца, жонка Вітаўта Кіпеля.

⁴¹⁴ **Алесь Кіпель** (нар. 1957), адвакат, грамадская дзяячка, дачка Вітаўта і Зоры Кіпеляў. Скончыла Прынстанскі ўніверсітэт у галіне гісторыі і Джорджтаўнскі ўніверсітэт у галіне права. У 1983 г. была прынятая ў адвакацкую калегію ў Вашынгтоне. Была партнёрам у вялікай адвакацкай фірме «*Stertoe & Johnson*». Цяпер на дзяржаўнай службе. Сябра Беларуска-амерыканскага задзіночання, заснавальніца і старшыня яго Вашынгтонскага аддзела.

Дзесяты ўжо год у сям'і адзначаеце.
Кнігу пра ваша жыццё напісалі.
І, як заўсёды, шмат прыбрахалі.
Хоць злосныя словы страшней пісталета,
Прашу, не звяртайце увагі на гэта.
Мала такіх тэлеграм у вас будзе.
Рэдка іх пішуць простыя людзі.

Шапялевіч Анатоць Пятровіч,
рабочы, гор. Рагачоў.
23 студзеня 1992 г.

* * *

24.5.92.

Шаноўны калега!

Шаноўная Лідзія Савік⁴¹⁵ своечасова перадала мне Ваша ласкавае пасланне. Па розных прычынах — так ужо здарылася — адпісваю толькі цяпер.

Прысланыя Вамі матэрыялы, вядома ж, мяне зацікавілі. Якраз цяпер Інстытут літаратуры, дзе я працую, даручыў мне падрыхтаваць збор твораў Каліноўскага. Даць усё, што дапішло-захавалася, без якіх-небудзь выключэнняў і скарачэнняў. Гэтая нялёгкая справа патрабуе дадатковых даследаванняў, роздуму. Ваша выданне⁴¹⁶, з якім быў знаёмы і раней, будзе для мяне ў гэтым плане карыснае.

На будучае хацеў бы атрымаць «Сказ пра Лысую Гару» (пра выхад вычытаў у канцы брашуры Адамовіча⁴¹⁷). А ці не было замежнага выдання «Тараса на Парнасе»?

⁴¹⁵ Лідзія Савік (нар. 1936), пісьменніца, літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Даследчыца эміграцыйнай літаратуры.

⁴¹⁶ Паўстаньне на Беларусі 1863 году: «Мужыцкая праўда» і лісты «з-пад шыбеніцы»: тэксты і камэнтары Я. Запруднік і Т. Бэрд. Нью Ёрк: Фондацыя Крэчэўскага, 1980.

⁴¹⁷ Відаць, маецца на ўвазе брашура: Адамовіч, Антон. «Як дух змаганьня Беларусі»: (Да 100-х угодкаў нараджэння Івана Луцкевіча). Нью Ёрк: Выдавецтва газэты «Беларус», 1983. — 28 с.

Са свайго боку на першы выпадак пасылаю крыніцазнаўчую
штудыю пра Дуніна-Марцінкевіча⁴¹⁸, брашуру пра паўстанне
1863 года на Міншчыне⁴¹⁹ і адбітак артыкула пра Каліноўскага.

Далучаю найлепшыя зычэнні.
З прабачэннямі за марудлівасць.

Генадзь Кісялёў⁴²⁰.

* * *

Старшыня Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь
17 июля 1992 г.

Шаноўны спадар Янка Запруднік!

Шчыра дзякую за дасланыя Вамі плакаты, прысвечаныя
слаўнаму песняру беларускага народа Максіму Багдановічу з
нагоды 100-годдзя яго нараджэння.

Мяне радуе, што Вы прыкладаеце шмат намаганняў на
адраджэнню нашае нацыянальнай культуры, уносіце асабісты
ўклад у гэтую вялікую і высакародную справу.

Буду рады сустрэцца з Вамі падчас Вашай паездкі ў Мінск,
куды Вы збіраецеся на канферэнцыю, прысвечаную адраджэнню
беларускай нацыянальнай свядомасці, альбо маёй замежнай
камандзіроўкі ў Злучаныя Штаты Амерыкі, куды я таксама
спадзяюся прыехаць.

Жадаю плённых поспехаў у Вашых нястомных пошуках,
моцнага здароўя! З дабразычлівасцю.

Станіслаў Шушкевіч.

⁴¹⁸ **Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч** (1808–1884), драматург, паэт, заснавальнік беларускай драматургіі, тэатра. Тут маецца на ўвазе кніга: Кісялёў, Генадзь. Спасцігаючы Дуніна-Марцінкевіча: Спроба навуковай сістэматызацыі дакументаў і матэрыялаў. Мінск: Універсітэцкае, 1988. — 160 с.

⁴¹⁹ Маецца на ўвазе выданне: Кісялёў, Генадзь. На пераломе дзвюх эпох: Паўстанне 1863 года на Міншчыне. Мінск: Польшча, 1990. — 35 с.

⁴²⁰ **Генадзь Кісялёў** (1931–2008), літаратуразнаўца, архівіст, пісьменнік, кандыдат гістарычных навук, доктар філалагічных навук. Ад 1971 г. працаваў навуковым супрацоўнікам у Інстытуце літаратуры АН БССР.

* * *

22 красавіка 1993 году.

Паважаны спадар Янка Запруднік!

Да Вас звяртаецца супрацоўнік аддзела крытыкі часопіса «Нёман» Сяргей Запрудскі⁴²¹.

У траўні мінулага году праз Яўгена Леўку⁴²² я накіраваў ліст Вітаўту Кіпель, у якім прасіў даслаць мне ўкладзеную Зорай Кіпель бібліяграфію прац Антона Адамовіча⁴²³. У тым жа лісце я прасіў дазволу на публікацыю ў нашым выданні фрагментаў з кнігі «*Opposition to Sovietization in Belorussian literature*»⁴²⁴.

У жніўні мінулага году я вельмі сцісла пагутарыў з Вамі ў Маладэчне, але паўстрымаўся ад размоў наконт магчымай публікацыі Адамовіча ў «Нёмане».

Тым часам ужо дайшло да здачы артыкула ў друк, а я ведаю толькі (паводле слоў загадчыцы аддзела Альбіны Сямёнавай), што Вітаўт Кіпель і Вы «неафіцыйна» дазволілі нам публікаваць сёе-тое з эмігранцкай літаратуры — што мы й рабілі. Звяртаюся да Вас з наступнай просьбай.

Прашу Вас дазволіць друкаванне ў часопісе «Нёман» III-IV раздзелаў працы Адамовіча «*Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаванне "Ўзвышша"*»⁴²⁵. (Пераклад з беларускай мовы,

⁴²¹ Сяргей Запрудскі (нар. 1957), мовазнаўца, кандыдат філалагічных навук. У 1986–1990 гг. працаваў у Інстытуце мовазнаўства АН БССР. Сёння — на кафедры беларускай мовы БДУ.

⁴²² Яўген Леўка (нар. 1944), пісьменнік, крытык, літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Ад 1971 г. працаваў у Інстытуце літаратуры АН Беларусі, ад 1986 г. — у выдавецтве «Мастацкая літаратура», ад 1997 г. — дырэктар выдавецтва «Бацькаўшчына». У 1989–1990 гг. быў старшынёй Аргкамітэта, а ў 1990–1993 гг. — старшынёй Рады Згуртавання беларусаў свету «Бацькаўшчына».

⁴²³ Да юбілею Антона Адамовіча ў 1989 г. Зора Кіпель зрабіла яму ў якасці падарунка ягоную бібліяграфію, якая нідзе потым не публікавалася да часу выдання кнігі: Адамовіч, Антон. Творы. Нью-Ёрк: БНІМ, 2003 (тут ранейшая бібліяграфія была дапоўненая Лявонам Юрэвічам).

⁴²⁴ Маецца на ўвазе кніга: Adamovich, Anthony. *Opposition to sovietization in Belorussian literature (1917–1957)*. New York: Scarecrow Press, 1958. — 204 p.

⁴²⁵ Маецца на ўвазе праца: Адамовіч, Антон. *Беларускае літаратурна-мастацкае згуртаванне «Ўзвышша»* // Беларускі зборнік. Кн. 8. Мюнхен,

каментары і пасляслоўе выкананы мною.) Вельмі спадзяюся на станоўчы адказ. У 1980 годзе на паседжанні, прысвечаным 70-годдзю Антона Адамовіча, тагачасны старшыня БІНІМа Вітаўт Тумаш зазначыў, што «ўплыў працаў Адамовіча адчуваецца сяньня і на Бацькаўшчыне» («Беларусь», № 273, 1980). Я бачу тут пэўнае перабольшанне. На жаль, спадчына Вашага настаўніка на Радзіме вядома мала, і, мяркую, да гэтага міжволі спрычыніўся Арнольд Макмілін, які ў сваёй «Гісторыі...»⁴²⁶ не адзначыў Адамовічаў «Opposition...». Да апошняга часу беларускія літаратуразнаўцы (напрыклад, Мушынскі⁴²⁷) лічылі, што кніга Макміліна — адзіная пра беларускую літаратуру на ангельскай мове.

Публікацыя працы Адамовіча плануецца ў 7-м нумары часопіса. У гэтым жа нумары будзе надрукаваны і Ваш даклад, які прагучаў на канферэнцыі ў Маладэчне.

Спадзяюся на Ваша спрыянне.

З павагай да Вас і з пажаданнем плёну ў працы

Сяргей Запрудскі.

* * *

7 снежня 1993 г.

Мір Вам, міласць Алаха і яго благаслаўленне, вельмі паважаны наш сябар і брат!

Дарагі доктар Ян Запруднік!

Дасылаю Вам чарговы нумар нашага «Байрама»⁴²⁸, які дзякуючы вашай падтрымцы і падтрымцы нашых сяброў працягвае выходзіць у такую складаную і цяжкую пару. Вельмі няпроста

1957. С. 5–52. Тэкст, пра які згадваецца ў лісце, быў перадрукаваны ў часопісе «Нёман» (1993. № 7. С. 144–148)

⁴²⁶ Маецца на ўвазе кніга: McMillin, Arnold. Die Literatur der Weissrusen = A history of byelorussian literature : from its origins to the present day. Giessen : Wilhelm Schmitz Verlag, 1977. — 447 p.

⁴²⁷ **Міхась Мушынскі** (нар. 1931), крытык, літаратуразнаўца, доктар філалагічных навук. Ад 1956 г. працаваў у Інстытуце літаратуры АН БССР.

⁴²⁸ «**Байрам**» — беларускамоўны кварталнік, што выдаваўся ў Мінску Беларускім згуртаваннем татар-мусульман «Аль-Кітаб» у 1991–2002 гг.

перарабляць тое, што было наламана і знішчана ў мінуўшыя гады. Праўду кажучь: «Што адзін дурань зробіць, сто разумных не пераробіць». Але рабіць трэба. У гэтым мы бачым сэнс стварэння і дзейнасці Беларускага Згуртавання татар-мусульман «Аль-Кітаб»⁴²⁹. Рыхтуючыся да вялікай даты — 600 годдзя пасялення татараў на землях Беларуска-Літоўскай дзяржавы, якая іміша ала будзе адзначацца ў 1997 годзе. За гэты час плануем адбудаваць нашыя мячэці, стварыць музей у Менску, правесці шэраг навуковых і практычных канферэнцый. У канцы, а мо ў сярэдзіне (накуль што ня ведаем) думаем правесці канферэнцыю разам з іншымі культурна-асветніцкімі Згуртаваннямі па тэме «Народы Беларусі: гісторыя, традыцыі, культура», міжканфесійныя дыялогі і г. д. Запрашаем Вас да ўдзелу. Спадзяюся, што Вы прыміце таксама ўдзел у напісанні шэрагу артыкулаў для энцыклапедычнага даведніка «Татары Беларусі, Літвы, Польшчы», які мяркуем падрыхтаваць да 1997 года (рээстр артыкулаў мы давалі ў мінулым і ў наступных нумарах «Байрама»). З вялікай цікавасцю чытаем вашу газету «Беларус», якую, хвала Ёсывішніаму, сёння можна набыць (праўда, у ксеракопіі) у кіёску ТБМна праспекце Скарыны. Зычым Вам добрага здароўя, плёну ў працы і спадзяемся часта бачыць Вас у нас, у Менску.

Моцна цісну вашыя працавітыя рукі.

Шчыра Ваш

Ібрагім Канапацкі⁴³⁰.

⁴²⁹ Беларускае згуртаванне татар-мусульман «Аль-Кітаб» — грамадская арганізацыя, заснаваная на з’ездзе ў Іўі ў 1991 г. дзеля вывучэння і адраджэння культуры беларускіх татараў. Ад 2001 г. функцыянуе як Беларускае грамадскае аб’яднанне татараў «Зікр уль-Кітаб».

⁴³⁰ **Ібрагім Канапацкі** (1949–2005), грамадска-культурны і рэлігійны дзеяч, гісторык, адзін з лідараў татарскага адраджэння ў Беларусі.

* * *

6.03.1995 г.

«Беларускі Гістарычны Часопіс».

Праўленню Беларускага Фонду Крычэўскага ў ЗША.

Паважанае спадарства!

З студзеня 1993 г., пасля шматгадовых накутлівых намаганняў гісторыкаў і ўсёй свядомай беларускай грамадскасці, пачаў выходзіць першы ў Рэспубліцы Беларусь навуковы гістарычны часопіс, разлічаны як на навукоўцаў, так і на выкладчыкаў і настаўнікаў гісторыі вышэйшых, сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў і школ, а таксама студэнтаў і навучэнцаў. Заснавальнікамі яго з'яўляюцца Міністэрства адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь, Інстытут гісторыі АН Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, таварыства «Веды»⁴³¹ Рэспублікі Беларусь.

У 1993–1994 гг., дзякуючы падтрымцы яго заснавальнікаў, а таксама ўдзеле ў працы нашага часопіса вучоных рэспублікі і творча думачых настаўнікаў, часопіс стаў на ногі і атрымаў прызнанне з боку чытачоў. Наклад яго заўсёды быў і зараз ёсць звыш 6000 паасобнікаў. Нягледзячы на тое, што заснавальнікамі часопіса з'яўляюцца афіцыйныя дзяржаўныя структуры, рэдакцыя часопіса даволі самастойна ў сваіх поглядах і імянецца праўдзіва адлюстроўваць гістарычнае мінулае, друкаваць перш за ўсё тыя матэрыялы, якія служаць адраджэнню нацыянальнай свядомасці беларусаў. Так, на старонках нашага часопіса ўпершыню на Беларусі надрукаваны поўны газетны варыянт стэнаграмы Ёсебеларускага з'езда 1917 г. (№№ 1–4 за 1993 г.). Мы адзіны часопіс, які поўнасьцю надрукаваў рэзалюцыі першага з'езду беларусаў свету. На навуковы ўзровень узняты праблемы эміграцыі беларусаў і жыццё беларускай дыяспары за мяжой, праблемы заснавання і развіцця Вялікага Княства Літоўскага,

⁴³¹ Маецца на ўвазе грамадскае аб'яднанне «Беларускае таварыства «Веды»», якое ад 1947 г. існавала як рэспубліканскае аддзяленне агульнасаюзнага таварыства па распаўсюдзе палітычных і навуковых ведаў. Ад 1963 г. атрымала назву «Веды».

гісторыя беларускіх княстваў, адносіны з памежнымі дзяржавамі і многія іншыя.

Аднак у 1994 г. фінансаванне ўсіх газет і часопісаў было перададзена ў Міністэрства культуры і друку. Для нашага і другіх педагагічных выданняў на 1995 г. яно вызначана ў памеры 75 % ад неабходных затрат.

Паколькі мы не маем ні асабістага рахунку, ні адпаведных тэхнічных умоў, і асабліва ва ўмовах інфляцыі, калі грошы падпісчыкаў абясцэньваюцца, то склалася такая сітуацыя, калі мы апынуліся на мяжы закрыцця. Для нас, як і ўсіх беларусаў, сёння характэрна спадзяванне, што ўсё ж такі ўдасца выйсці з крызісу, і справы палепшацца. Але сёння мы просім ад вас, перш за ўсё, маральнай падтрымкі беларускамоўных педагагічных выданняў.

У той жа час будзем вельмі ўдзячны, калі фонд знойдзе магчымасць падтрымаць наш часопіс на гэты год магчымай для Вас грашовай сумай, напрыклад, 2000 даляраў ЗША, без якой далейшае існаванне часопіса будзе пад пагрозай.

Па даручэнню рэдакцыйнай рады

галоўны рэдактар В. Кушнер⁴³².

* * *

Красавік 10, 1995.

Паважаны спадар!

Няма прарока ў сваёй Айчыне! Я пішу вершы, напісаў ужо больш за 700 (каля 6000 чатырохрадковых строф). Тэматыка — філасофская лірыка, усе 9 муз Апалона, асабліва часта мяне наведвае Эрата. Ужо працяглы час напісана навуковая паэма «Зямля і жыццё» (1780 чатырохрадковыя страфы), дзе даецца мая тэорыя утварэння Зямлі і жыцця на нашай планеце. Звяртаўся ў беларускія выданні, але... Ні адзін мой твор не надрукаваны.

⁴³² **Васіль Кушнер** (нар. 1947), гісторык, кандыдат гістарычных навук. У 1993–2001 гг. быў галоўным рэдактарам «Беларускага гістарычнага часопіса».

Шкада, калі прападзе для беларускай культуры цэлы культурны пласт. Я кандыдат тэхнічных навук, мне 59 гадоў. Пачаў пісаць вершы два з паловай гады таму назад. Я нават ні аб чым не прашу, а проста даць інфармацыю, што ёсць такі невадомы свету беларускі паэт у бліжэйшай дыяспары. Можна выпадкова знойдзецца спонсар, і мае творы пабачаць свет?

З пашанаю,

Анатолій Балуценка, Львоў.

Даруйце, што не надрукавана, у нас няма беларускамоўных друкарскіх машынак. Каб пазнаёміліся з маёй рукою, высылаю верш «Дарэмныя ахвяры».

Дарэмныя ахвяры

Ужо нас поў-стагоддзя аддзяляе
Ад светлых дзён, калі перамаглі.
Не жыў хто ў той час, не ўяўляе,
Як цяжка шлях вайны мы ўсе прайшлі.
Усе аддана з ворагам змагалісь,
Да перамогі не ўсе дайшлі.
Ўвесь час байцы са смерцю сустракалісь
І ў зямлю сырую паляглі.
Больш дваццаці мільёнаў смерць прынялі,
Мо марнымі ўтраты ўсе былі?
Калі перамаглі, добра чакалі,
Але концлагер дома набылі.
Ляжаць даўно ў сырой зямлі салдаты,
За што змагалісь, як цяпер пазнаць?
Надзеі даваў багата сорак пяты,
Падняць бы іх з магіл і запытаць.
За тое, што мы маем, аддавалі
Яны сваё бяспэчнае жыццё.
Ці гэтага яны тады чакалі,
Калі навек пайшлі у небьіццё?
Пазаду поў-стагоддзя. Перамога.
Але фанфар ў душы зусім няма.

Не дамаглісь мы ў барацьбе нічога.
Ахвяры былі нашы ўсе дарма.

Львоў, 18.03.95.

* * *

Шаноўныя спадарыні і спадары, супрацоўнікі газэты
«Беларус»!

Са шчырым прывітаннем ад роднай Бацькаўшчыны зьяр-
таецца да вас і да ўсіх беларусаў Амерыкі Алена Ксавер'еўна
Шыдлоўская і яе сын Аляксандр.

Просім вас дапамагчы нам у пошуках сваякоў, якія эмігравалі
ў ЗША ў пачатку ХХ стагоддзя.

Тамаш Вікенцьевіч Шыдлоўскі нарадзіўся ў 1890 (прыблізна)
у сям'і дробнага шляхціца Вікенція Шыдлоўскага ў Слуцкім
раёне Мінскай вобласці. Маці яго звалася Разаля. Тамаш быў
на 2 гады старэйшы за свайго малодшага брата — Ксаверыя
Вікенцьевіча — бацьку Алены Ксавер'еўны.

У ЗША Тамаш Вікенцьевіч выехаў ва ўросце каля 16 гадоў,
прыблізна ў 1907 годзе. Апынуўшыся ў ЗША, ён не забыўся пра
сваіх бацькоў, трох сячёр і брата, якія засталіся на Беларусі,
у Слуцкім раёне. Адразу наладзіў перапіску са сваякамі, пры-
слаў сваё фота, копію якога да Вас дасылаем. Крыху пазней ён
ажаніўся і стварыў сям'ю. Пісаў, што ўладкаваўся вельмі ўдала.

Мы атрымалі ад Томаша 2 фотакарткі, на якіх маюцца
выявы яго жонкі і дзяцей. Дасылаем да Вас копію толькі адной
з іх, дзе размешчаны дзеці Томаша Вікенцьевіча. Другая, на
якой выглядае яго жонка з малодшым сынам, вельмі пацёрлася
ад часу і не паддалася капіраванню. Але ж на адваротнай яе
старонцы маюцца наступныя словы па-польску: *Ja Jadwiga
Szydłowska posyłam fotografie moja siostry i dwóch braci i taty.*

Па-беларуску гэта будзе: «Я Ядвіга Шыдлоўская, пасы-
лаем фатаграфіі маёй сястры, двух братоў і мамы».

Шыдлоўскія на Беларусі былі каталікамі, добра ведалі
польскую мову. Таму, відаць, няма нічога дзіўнага ў тым, што
надпіс зроблены па-польску. Гэта гаворыць аб тым, што дзя-

цей сваіх Томаш Вікенцьевіч таксама выхоўваў каталікамі. Зроблены ж гэты надпіс, хутчэй за ўсё, старэйшай дачкой Томаша Вікенцьевіча Ядвігай, якая выглядае на фотакартцы ў цэнтры і трымае на руках малодшага браціка. Менавіта яна як старэйшая магла ўжо добра ведаць граматыку, і таму падпісала фотакартку за ўсіх дзяцей. Бацькам жа гэта было ўдвая прыемна.

Сувязь паміж Шыдлоўскімі ў Амэрыцы і на Беларусі падтрымлівалася шмат гадоў. Нават пасля таго, як памёрлі бацькі Томаша і Ксаверыя, а сам Ксаверый Вікенцьевіч ажаніўся і ў яго з'явіліся дзеці. Адрас Шыдлоўскіх у Амэрыцы, адкуль ішлі пісьмы, на жаль, цалкам не захаваўся. Аднак на ўспамінах маці Алены Ксавер'еўны на гэтым адрасе значылася слова «Ямайка»⁴³³.

Сувязь падтрымлівалася нават у цяжкія даваенныя гады, калі існаваў сталінскі рэжым. Аднак у час вайны сям'я Ксаверыя Вікенцьевіча вымушаная была пераехаць у іншае месца са спаленай фашыстамі роднай вёскі Ніва Слуцкага раёну. Пасля вайны вярнуліся назад, але з той пары ўсе кантакты са сваякамі з Амэрыкі спыніліся. Пасля вайны сталінскі тэрор узмацніўся, і Шыдлоўскія баяліся перапісвацца са сваімі амэрыканскімі сваякамі пад пагрозай рэпрэсій. Тыя яшчэ пэўны час дасылалі лісты, але, не атрымаўшы адказу, відаць, вырашылі, што Ксаверый Вікенцьевіч і яго жонка з дзецьмі загінулі. У «хрушчоўскія» і «брэжнеўскія» часы сувязь з замежжам была таксама небяспечнай. А ў канцы 80-х гадоў здавалася, што кантакты наладзіць немагчыма, таму што ні 1 арганізацыя не бралася за гэта: ні Чырвоны Крыж, ні Інюркалегія, ні пасольства ў ЗША. І толькі калі мы даведаліся, што ў ЗША існуе «Беларус» — газета беларусаў у свабодным свеце, якая пачала выходзіць і на Беларусі⁴³⁴, то адразу вырашылі паспрабаваць пачаць пошукі з вашай дапамогай.

⁴³³ *Jamaica* — назва раёна ў Queens, NY, дзе знаходзіцца Фундацыя імя П. Крэчэўскага і рэдакцыя газеты «Беларус».

⁴³⁴ У пачатку — сярэдзіне 1990-х гг. газета «Беларус» па дасланных з Нью-Ёрка файлах выдавалася ў Мінску друкаром Вацлавам Багдановічам.

На думку аб гэтым нас падштурхнуў адрас вашай рэдакцыі, дзе таксама, як некалі і ў адрасе нашых сваякоў, значыцца слова «Ямайка».

Раней цяжка было зразумець сувязь паміж Ямайкай (востравам) і Злучанымі Штатамі Амерыкі, здавалася, што гэта нейкая памылка ва ўспамінах. Цяпер жа, калі высветлілася, што Ямайка гэта раён Нью-Ёрка, усё становіцца на сваё месца. Відаць, Томаш Шыдлоўскі эміграваў у Нью-Ёрк, адкуль і пілі пісьмы на Беларусь.

Хутчэй за ўсё Томаш Вікенцьевіч і яго жонка ўжо памёрлі. Але ж павінны застацца іх дзеці, што выглядаюць на фотакартцы, унукі. Дадамо, што Ксаверый Вікенцьевіч Шыдлоўскі памёр у 1958 г., а таксама памёрлі яго і Томаша сястры.

Спадзяёмся, што наша падрабязная пісьмо дасць вам значныя магчымасці ў пошуках дзяцей, унікаў ці іншых нашчадкаў і сваякоў Томаша Вікенцьевіча Шыдлоўскага, нашага дзядзі і дзядулі. Можна яны жывуць паблізу ад вашай рэдакцыі, у тым самым раёне Ямайка, дзе некалі жылі іх продкі. А можа ў ЗША ёсць і іншыя мясціны з назваю Ямайка. Тады пошукі, відаць, будуць больш цяжкімі. Але мы шчыра спадзяемся на вашу дапамогу і загадзя дзякуем. [...]

Мы будзем чакаць лістоў ад вас і ад нашых сваякоў, калі іх удасца знайсці. Просім вас адказаць на наш ліст.

З вялікай прыязнасцю

Шыдлоўская Алена Ксавер'еўна і сям'я.

* * *

26.XII.1995 г.

Дарагі спадар Біл⁴³⁵!

Слухаючы радыё «Голас Амерыкі», я даведаўся, што Вам 46 гадоў і Вы самы багаты чалавек Амерыкі. Вырасьціў накіраваць Вам сваё пісьмо-прасьбу.

Я — беларус. Нарадзіўся 3 мая 1927 года ў вёсцы Рыдамля Талачынскага раёна Віцебскай вобласці ў сям'і фельчара. У 1937

⁴³⁵ Ліст адрасаваны Білу Гейтсу.

годзе бацьку расстралялі камуністы ў г. Орша як «ворага народа», усю нашу маёмасць канфіскавалі. Засталіся маці і трое дзяцей. Мне тады было 10 гадоў, я быў старэйшы ў сям'і. Вымушаны быў працаваць у калгасе, але плацілі вельмі мала, даводзілася галадаць. Як «сына ворага народа» мяне нават не хацелі браць у школу ФЗО⁴³⁶.

У 1941 годзе прыйшлі немцы, раздалі сялянам зямлю. З'явіўся хлеб, жыць стала лягчэй.

Зімой 1943 года з Расіі нахлынулі партызаны і сталі забіраць у свае шэрагі нас, малалетніх. Гэтых партызан народ справядліва называў бандытамі. Мяне маці схавала ў родных. Летам гэтага ж года, прымушаючы яе прывесці мяне ў партызаны, узялі ў закладнікі маіх малодшых брата і сястру. Былі вымушаныя падпарадкавацца.

У красавіку 1944 года рускія-уласаўцы⁴³⁷ начыста разбілі нашу партызанскую брыгаду. Я трапіў у палон. На трэці дзень уласаўцы прапанавалі ўсім нам уступіць у іхнюю армію. Нас, малалетніх, узялі ездавымі на фурманкі. У жніўні 1944 года, калі чырвонаармейцы сталі вызваляць Беларусь, я ўцёк ад немцаў, вярнуўся дамоў. А праз некаторы час за тое, што я трапіў у палон, а не застрэліўся, мяне арыштавалі чэкісты. Хацелі накіраваць у штрафны батальён. Выратаваў выпадак, і ў выніку мяне дабраахвотнікам паслалі на фронт.

Вайну закончыў у Бэрліне. Я, як і многія іншыя, быў, шчыра кажучы, дураком, ідучы ў бой з воклічамі «За Родину, за Сталина!». Усё гэта было, як аказалася потым, нашай памылкай, якая стала магчымай у выніку масіраванай апрацоўкі народа ілжывай бальшавіцкай прапагандай.

Служыў у арміі да 1951 года. Добрыя людзі, у прыватнасці, рускія афіцэры-саслужыўцы адкрылі мне ўсю праўду на камунізм. У нашай авіяэскадрылі было з дзесятак «сыноў ворагаў»

⁴³⁶ Школы фабрычна-заводскага навучання (рус. ФЗО) — асноўны тып прафесійна-тэхнічных школаў у СССР у 1940–1963 гг.

⁴³⁷ Маюцца на ўвазе ўдзельнікі Рускай вызвольнай арміі (рус. РОА) пад кіраўніцтвам Андрэя Уласава (1901–1946), што ваявала на баку Трэцяга рэйха.

народа». Мы сталі змагацца супраць камуністаў. 17 снежня 1950 г., у дзень выбараў, я з армейскімі сябрамі вырабіў антысавецкія лістоўкі, раскідалі іх на выбарчым участку. Мяне арыштавалі, але сяброў ня выдаў, усю віну ўзяў на сябе. Мне прысудзілі 10 гадоў і яшчэ пяць — пазбаўлення ўсялякіх правоў.

У сталінскім ГУЛАГУ я сустрэўся з уласаўцамі, якія ў 1945 здаліся амерыканцам. Іх пераслалі ў Амерыку, а ў 1946 годзе выдалі Сталіну, як кажуць, на смерць.

Зараз я — старшыня Талачынскага раённай рады партыі БНФ. Беларускі Народны Фронт — гэта апазіцыя Прэзідэнту А. Р. Лукашэнку, нашаму ўраду, якія не прадухілілі забойства двух амерыканскіх спартсменаў.

У нас на Талачыншчыне ў гады сталінскага генацыду камуністы знішчылі больш за 300 чалавек, большасць з якіх пасмяротна рэабілітаваны. Сярод іх ёсць і такія, што былі высланы з Амерыкі ў 1946 годзе.

Мы вырашылі паставіць у Талачыне ахвярам сталінскіх рэпрэсій агульны помнік з указаннем усіх імён загінуўшых. Збіраем грошы, бо ні наш Прэзыдэнт, ні наш урад аб гэтым не турбуюцца. За год на нашым рахунку ў пераводзе на Вашу валюту толькі 300 долараў. Гэтага вельмі мала. А я хачу ўбачыць гэты помнік сваімі вачыма, каб тады спакойна памерці.

Я атрымліваю пенсію ўразмеры 50 долараў у месяц, частку аддаю на помнік і на нашу партыю БНФ.

Дарагі спадар Біл! Калі ёсць у Вас такая магчымасць, калі ласка, ахвярайце на святую справу. Пабагацеем — доўг аддадзім.

Хай дапаможа Вам Бог! Загадзя Вам удзячны. Шчыра віншуем з нараджэннем Хрыстовым і Новым 1996 годам. Шчасця Вам!

З нізкім паклонам

Анатоль Рылько.

У брудным Брукліне ў Нью-Йорку,
Дзе доля горкая жыве,
Я чую наскую гаворку
І мову родную ў царкве.
У кожным гуку так дарэчы
Сярод глухіх чужых муроў
Лаўлю я ўсплеск палескіх рэчак
І гоман полацкіх бароў.
Ашчадна захавалі ўсё-ткі
Жывое слова землякі,
Браслаўскія сівыя цёткі,
Мажныя слуцкія дзядзькі.
Звязала мова ім
Набыткі
І сцежкі ўсе ў клубку гадоў,
Як тая суравая нітка,
Што лучыць з кроснамі дзядоў.
Ці не таму так лёгка
Сэрца,
Ледзь толькі памяць запалі,
На ласку Бога адгукнецца
І песню з матчынай зямлі?..
А я стаяў між малітоўцаў
І зразумець ніяк не мог,
Чаму па-нашаму ні слоўца
У Мінску не гаворыць Бог?..

Генадзь Бураўкін

МАЕ КАНТАКТЫ З РОДЗІЧАМІ Й СУРОДЗІЧАМІ⁴³⁸

Існасьць кантактаў

На працягу ўсяго майго занаходжаньня на Захадзе цяга да кантактаў зь беларусамі «адтуль» мела тры стымулы: пэрсанальны, палітычны й прафэсійны.

Стымул асабісты

Я пакінуў Бацькаўшчыну 17-гадовым юнаком, калі быў вучнем гандлёвай школы ў Баранавічах. Выезд адбыўся ў самым канцы чэрвеня 1944 г. раптоўна й неспадчана, без разуменьня з бацькамі, якія жылі ў Міры за 50 кілямэтраў. Нас было чатырох мірскіх хлопцаў, што стаялі перад грузавіком, які ад'яжджаў у Мір. Двух ужо загрузіліся былі, а мы з Вадзімам Сурком⁴³⁹ яшчэ ўсё ўзважвалі: ехаць ці ня ехаць? А ў гэты мамэнт праходзіць каля нас наша клясная настаўніца й выкладчыца беларускай мовы Аўгенья Левановіч, зь якой мы падзяліліся сваім ваганьнем. А яна кажа: калі хочаце падацца на Захад, то можаце паехаць у Альбэртын і запісацца там у дабраахвотнікі паветранай абароны. Так мы з Вадзімам і зрабілі. У выніку такой самаволі ў дачыненьні да бацькоў мяне мучыла адчуваньне віны перад імі, увесь час карцела наладзіць сувязь зь імі, даць знаць, што «жыў-здараў», каб злагодзіць неяк іхнюю трывогу. Некалькі гадоў я ня ведаў, што бацька, хранічна хворы на жывот, загінуў недзе на вайне пад Ваўкавыскам, капаючы акопы.

⁴³⁸ Напісана адмыслова для гэтае кнігі. Пры публікацыі захаваны аўтарскі правапіс.

⁴³⁹ Па вайне Вадзім Сурко змяніў прозвішча на Уладзіміра Цвірку, каб не пашкодзіць сястры, якая засталася ў Беларусі.

Стымул палітычны

Мы з Вадзімам Сурком яшчэ ў Баранавічах, у прагімназіі, дзе нашымі настаўнікамі (а па-за школай — старэйшымі сябрамі) былі Лявон⁴⁴⁰ і Юрка Луцкевічы⁴⁴¹, рана ўключыліся ў палітычную нацыянальна-незалежніцкую плынь, а па вайне ў Нямецчыне ўжо — у дзейнасць Рады БНР. Імпэт да такой дзейнасці ў нас, маладых, быў узмоцнены выкладчыкамі гімназіі імя Янкі Купалы⁴⁴² ды беларускім скаўтынгам.

Стымул прафэсійны

Ён выплываў зусім натуральна з мае журналісцкай працы ў Беларускай рэдакцыі радыё «Вызваленне» (ад 1959 г. «Свабода»). Там я пачаў працаваць увосень 1954 г. пасля заканчэння гістарычнага факультэту Лювэнскага ўніверсітэту (Бэльгія). Саветы глушылі нашы радыёперадачы аж да гарбачоўскай «перабудовы», і нам было вельмі важна ведаць, ці нас чуюць, ці слухаюць, ды як ацэньваюць перадачы.

Абагульняючы ўсё вышэй сказанае, хачу падкрэсьліць, што кантакты зь людзьмі «адтуль» і зацікаўленасць рэчаіснасцю «там» былі й застаюцца сэрцавінай майго індэнтэтытэту як чала-

⁴⁴⁰ **Лявон Луцкевіч** (1922–1997), грамадска-культурны дзеяч, педагог, сын Антона Луцкевіча. Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Падчас нямецкай акупацыі настаўнічаў, браў удзел у нацыянальным падполлі. У 1944 г. уступіў у Беларускую краёвую абарону. Арыштаваны савецкай дзяржбяспекай у Польшчы ў канцы 1945 г. Быў асуджаны на судовым працэсе над кіраўніцтвам Беларускай незалежніцкай партыі. Пасля вызвалення жыў у Вільні.

⁴⁴¹ **Юрка Луцкевіч** (1920–1992), грамадскі дзеяч, сын Антона Луцкевіча. Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Вучыўся ў Варшаўскай палітэхніцы, польскай афіцэрскай школе. У верасні 1939 г. трапіў у нямецкі палон. У часе нямецкай акупацыі быў дырэктарам школы ў Радашкавічах, настаўнічаў у Баранавічах. У 1944 г. уступіў у Беларускую краёвую абарону. Быў сябрам Беларускай незалежніцкай партыі. Арыштаваны ў Польшчы ў 1945 г. Асуджаны на 25 гадоў. Пасля вызвалення жыў у Вільні.

⁴⁴² **Беларуская гімназія імя Янку Купалы** — навучальная ўстанова ў паваеннай Нямецчыне. Дзейнічала ў 1946–1950 гг. у беларускіх лагерах для перамяшчаных асобаў у Рэгенсбургу, Міхельсдорфе, Віндышбергердорфе, Розенгайме.

века, мае тоеснасьці, самасьведамасьці. Без такога зацікаўленьня я быў бы зусім іншай асобай, і не-беларусам. Беларускасьць, я мяркую, вымяраецца ступеньню спалучанасьці (скантактаванасьці) з суродзічамі, са сваім народам, з Бацькаўшчынай, зь беларушчынай. Бо гэтая спалучанасьць абумоўлівае шмат якія якасьці ды ўчынкі асобы, карысныя Бацькаўшчыне.

Кантакты з маці

Самай раньняй спробай кантакту было ў мяне, зразумела, імкненьне наладзіць сувязь зь сям'ёй, даць знаць, што я жывы. У 1948 г., калі мы з Валодзем Цьвіркам працавалі ўжо у Англіі вуглякопамі, я сустрэў там нашага знаёмага зь Міра, сп. Варгана⁴⁴³. Ён займаўся ўдома сьлясаркай, а мой дзед Сьцяпан Вільчыцкі меў кузьню, і на гэтай глебе трымалася знаёмства з Варганом. Ад Варгана я даведаўся, што ягоная дачка жыве ў Польшчы. Празь яе, схаваўшыся за маю вулічную мянушку Скараход, я даў знаць маме, што я ў Англіі. Пасылаў ёй невялікія падарункі — то хустку, то настольніцу, то яшчэ што. Атрымаў ад яе кароценькі лісток. Неўзабаве выявілася, што ў Польшчы жыве з дачкою жонка майго дзядзькі, бацькавага малодшага брата, Ягора Вільчыцкага. Празь яе я наладзіў трывалую сувязь з раднёй, але ніколі не карыстаўся маім новым прозьвішчам Запруднік, ані ў ліставаньні, ані ў радыёперадачах «Свабоды». Тлумачыць тут чаму, было б лішне.

Раньняя спроба кантакту ў Бэрліне

Яшчэ да працы ў радыё, але ўжо ў студэнцкім пэрыядзе, у жніўні 1951 г., мы з Валодзем Цьвіркам бралі ўдзел у прапагандысцкай акцыі радыё «Вольная Эўропа»⁴⁴⁴ ў Бэрліне. Там у

⁴⁴³ **Васіль Варган** (1886—?), грамадскі дзеяч. Пасля Другой сусветнай вайны апынуўся ў Вялікабрытаніі. Быў сябрам ЗБВБ,

⁴⁴⁴ **Радыё «Вольная Еўропа»** (анг. *Radio Free Europe*) — радыястанцыя, заснаваная адмысловым антыкамуністычным амерыканскім камітэтам у 1949 г. для вяшчання на г. зв. краіны сацыялістычнага лагера, ці краіны-сатэліты СССР. Праз некалькі гадоў было створана Радыё «Вызваленне» (пазней «Свабода») для вяшчання на сам Савецкі Саюз на мовах яго народаў. Абодва радыё аб'ядналіся ў 1976 г.

савецкай зоне гораду адбываўся міжнародны фестываль «прагрэсыўнай» моладзі. Радыё «Вольная Эўропа» з гэтай нагоды заплянавала шэраг мерапрыёмстваў у заходнім Бэрліне з мэтай наладжаньня кантактаў з удзельнікамі фестывалю. Наша з Валодзем заданьне было даць беларускамоўныя пераклады тэкстаў, напісаць адозву да ўдзельнікаў зь Беларусі, ну, і быць гатовымі, калі б трапілася нагода, паразмаўляць з маладымі беларусамі, перадаць ім інфармацыйную літаратуру. Для ўдзельнікаў гэтай акцыі — прадстаўнікоў народаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы, а таксама савецкіх нерасейскіх рэспублік — праводзіліся палітычныя даклады, нарады з мэтай наладжаньня цясьнейшага супрацоўніцтва на будучыню, адбываліся супольныя сяброўскія вечары й да гэтага падобныя мерапрыемствы. Нам зь Цьвіркам занятку й работы хапала, а заадно было й вельмі цікава паўдзельнічаць у такой захапляльнай акцыі. Але спадзяваньне на сустрэчу зь беларусамі «адтуль» ня здзейсьнілася, калі не сказаць, што было наіўным.

Маці-наведніца эмігранта пра аплакваньне Сталіна

Наступным, рэальным ужо, кантактам з асобай «адтуль» сталася гутарка з маці аднаго з маіх знаёмых, Часлава Ханяўкі⁴⁴⁵, якая ў 1958 годзе прыехала ў Злучаныя Штаты да сына ў адведкі. Яна, настаўніца, жыла недзе на Будслаўшчыне ў былой Заходняй Беларусі. Мне як журналісту было цікава пагаварыць зь ёю. З таго, што я пачуў ад яе, найбольш уразіў аповед пра рэакцыю дзвюх квантарантак-студэнтак на вестку аб сьмерці Сталіна (сакавік 1953 г.). Казала, абведзьве страшэнна рыдалі, заліваліся сьлязьмі. А мне, слухаючы гэта, у галаве не мясьцілася, што нехта можа аплакваць крывавага тырана й душагубца. Задняй датай бачыш, што тады ўжо закладалася псыхалягічная, а разам і маральная, дыстанцыя паміж так званымі «саўкамі» й «нармальнымі» людзьмі. Прорва гэтая відавочная па сёньняшні дзень, калі на тэрыторыі былога сталінскага ГУЛАГу

⁴⁴⁵ Часлаў Ханяўка (1909–1988), грамадскі дзеяч. Жыў у ЗША.

праваслаўныя расейцы, а зь імі й абруселыя беларусы носяць іконы са Сталіным!

Пісьменьнікі-дыпляматы

На працягу 1970-х—1980-х у складзе дэлегацыяў БССР на асамблеі ААН у Нью-Ёрк кожны раз прыяжджаў прадстаўнік беларускай культурнай сфэры, найчасьцей пісьменьнік. Мы зь Вітаўтам Кіпелем і прафэсарам Томасам Бэрдам⁴⁴⁶ выкарыстоўвалі такія нагоды, каб наладзіць ва ўнівэрсытэцкім будынку сустрэчу з такім дэлегатам для дакладу пра стан беларускай культуры.

Моцна запамятаўся даклад пісьменьніка Івана Чыгрынава⁴⁴⁷. Даведаліся мы ад яго найбольш пра савецкую «свабоду». Докладчык сеў за стол, разгарнуў сшыток і манатонным голасам прачытаў нам статыстыку: гэтулькі а гэтулькі вышэйшых навучальных устаноў, гэтулькі клюбаў, тэатраў; кнігі выдаюцца накладамі ў дзясяткі й сотні тысячаў. Аднак, калі пачаліся пытаньні, стала відавочным, што праўды пра стан нацыянальнай культуры ад нэрвознага дакладчыка не пачуеш.

Другая памятная сустрэча з дэлегатам на Асамблею ААН адбылася праз колькі гадоў з Алесем Адамовічам⁴⁴⁸. Падрабязней пра яе напісаў Вітаўт Кіпель у кнізе сваіх успамінаў «Жыць і дзеіць»⁴⁴⁹. Мне ж востра засела ў памяці Адамовічава празорлівае, як выяўляецца, выказваньне пра выжываньне беларускай мовы. «*Маіце на ўвазе, — сказаў ён тады, — што беларуская мова набывае усё больш і больш характар мовы гарадзкой, і*

⁴⁴⁶ **Томас Бэрд** (анг. *Thomas Bird*, нар. 1935), амерыканскі славіст, беларусіст, сябра БІНіМа.

⁴⁴⁷ **Іван Чыгрынаў** (1934–1996), пісьменьнік, драматург, публіцыст, Народны пісьменьнік Беларусі. У 1978 г. у складзе дэлегацыі БССР удзельнічаў у рабоце XXXIII сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у Нью-Ёрку.

⁴⁴⁸ **Алесь Адамовіч** (1926–1994), пісьменьнік і грамадскі дзеяч. Працаваў у Інстытуце літаратуры АН БССР. У 1982 г. у складзе дэлегацыі БССР удзельнічаў у рабоце XXXVII сесіі Генеральнай Асамблеі ААН у Нью-Ёрку.

⁴⁴⁹ Маецца на ўвазе кніга: Кіпель, Вітаўт. *Жыць і дзеіць: успаміны / прадмова Янкі Запрудніка*. Мінск: Зміцер Колас, 2015. — 442 с.

прыйдзе час, калі яна пазбудзецца кляйма “вясковай”, а стане мовай гарадзкой культуры ды ў гэтым статусе замацуецца». Такое выказваньне ўсім нам, устрывожаным за долю роднае мовы, зразумела, прыпала да душы. Яно гучыць актуальна й па сёньняшні дзень як заклік, як кліч да маладых беларусаў і беларусак па цэлым сьвеце.

Роспытты пра Сяргея Вільчыцкага (Янку Запрудніка)

Былі таксама ў Нью-Ёрку сустрэчы з БССР-аўскімі пісьменьнікамі-дыпляматамі, якія прыяджалі на асамблеі ААН з дадатковай «нагрузкай» ад адпаведных органаў. Адным з такіх выявіўся Яўген Васілёнак⁴⁵⁰, якому было даручана пабачыцца зь Сяргеем Вільчыцкім. На сустрэчу зь ім паклікаў мяне мой сябра Вітаўт Кіпель, які працаваў у Нью-Ёркскай публічнай бібліятэцы недалёка ад месца мае працы ў радыё «Свабода».

Васілёнак яшчэ падарозе ў рэстаран, куды ён запрасіў нас абодвух (гл. пра гэта Вітаўтаў успамін⁴⁵¹), пачаў распытваць пра Вільчыцкага, а калі мы селі за стол, ён вярнуўся да гэтай тэмы і, дастаўшы з кішэні паперку з прозьвішчам Вільчыцкага, паказаў яе мне ды, пазіраючы ў вочы, кажа: маці ў пошуку яго вельмі сумуе, плача. Не маргнуўшы вокам, я адказаў, што «так, нейкі Вільчыцкі быў калісьці ў Нью Ёрку, але некуды зьехаў». А зусім нядаўна даведаўся, што Васілёнак быў таксама ў Саўт-Рывэры (гадзіна язды ад Нью-Ёрку) і там распытваў беларусаў пра Сяргея Вільчыцкага. Відаць, кадэбэшнікам вельмі карцела дабрацца да яго.

Кантакты зь «Песьнярамі»

У самым канцы 1976 г. і пачатку 1977 г. славуць беларускія «Песьняры» гастралювалі па Амэрыцы, але не асобна, а супольна з амэрыканскім гуртом «*New Christi Minstrels*»⁴⁵², і не па вялікіх

⁴⁵⁰ Яўген Васілёнак (1917–1973), пісьменнік. У 1958–1966 гг. быў галоўным рэдактарам часопіса «Нёман».

⁴⁵¹ Кіпель, Вітаўт. Жыць і дзеіць: успаміны... С. 273–274.

⁴⁵² *New Christi Minstrels* — амерыканская фальк-група, заснаваная Рэндзі Спарксам у 1961 г. Іх дэбютны альбом у 1962 г. атрымаў узнагароду «Грэмі».

гарадах, а па прывінцыяльных. Зразумела, гэтае мерапрыемства было санкцыянавана ўрадамі з абовух бакоў. Гэтак рабіліся крокі да паразуменьня-збліжэння ў выніку падпісанага ў 1975 г. Гэльсінскага пагаднення.

Пра канцэрты «Песьняроў» шмат пісалі амэрыканскія мясцовыя газеты. Мне, рэпартэру Радыё «Свабода», вельмі хацелася мець ня толькі выразкі з мясцовых газэт з рэпартажамі пра гастролі, але й доступ (тэлефонны) да самых сьпевакоў. Я ведаў, што ім вельмі хочацца ведаць, якія пра іх водгукі. Давай, думаю, патэлефаную ім у гатэль. Але, добра разумеючы, што ім было небяспечна кантактавацца з Арсенам Загорным (мой псеўдонім у РС), карэспандэнтам радыёстанцыі, якую савецкая цензура глушыла, я патэлефанаваў ім як «Павал Янкоўскі», карэспандэнт ньюёркскага «Беларуса». Трубку падняў кампазытар Ігар Лучанок (што гэта быў Лучанок, я даведаўся шмат гадоў пазьней у Беларусі ад самога Лучанка, які езьдзіў разам са сьпевакамі). Мне прыемна было пачуць мяккую родную мову суразмоўцы. Ён быў вельмі рады пачуць, што гастролі выклікаюць прыхільныя водгукі. У нас з Лучанком адбылося зь дзясятка гутарак, у якіх я цытаваў у перакладзе з газэтных матэрыялаў пра вельмі пасьпяховае турнэ бардаў. Усім ім, я перакананы, мусіла быць прыемна даведацца, што, прыкладам, у ньюёрскай газэце NEWS (12-XII-76) заглавак артыкулу пра гастролі гучэў

так: «Жалезная заслона распахнута абдымкам, пацалункам і песьняй». Прызнайма: сказана ня толькі праўдзіва, але й вельмі паэтычна!

Зусім зразумела, што ў маіх радыёрэпартажах я ні словам не абмовіўся, што кантактаваў зь «Песьнярамі». Гэта было б супраць строгага правіла — дый супраць майго

Нью-Ёркская газета «Ньюз» з артыкулам пра гастролі «Песьняроў»

ўласнага разуменьня сытуацыі: ня ставіць пад небясьпеку з боку савецкай улады людзей за іхнія лішнія кантакты за межамі краіны.

Пра «Паўла Янкоўскага» я прызнаўся Ігару Лучанку недзе ў сярэдзіне 1990-х, калі мы з ім спаткаліся ў Менску. Дарэчы, я захоплены ягонымі задушэўнымі песнямі. Пачуўшы пра «Янкоўскага», Ігар моцна здзівіўся, прыхільна засьмяяўся ды запрасіў мяне ў сваю ласьню. Я шчыра падзякаваў, але час не дазволіў скарыстаць з ягонай ветлівасьці.

Вершы «адтуль» праз францускую дыпляматку з Варшавы

Аднойчы ў 1982 г. рэдакцыя «Беларуса» атрымала канвэрцік з Парыжа, а ў ім — восем старонак рукапісных вершаў. На адвароце залучанай візытоўкі незнаёмая жанчына напісала па-польску:

«Шаноўная Рэдакцыя.

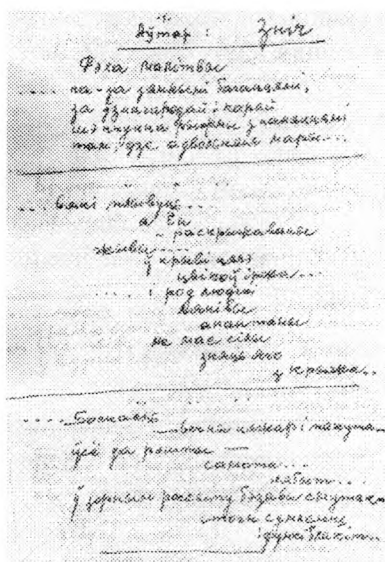
Залучаю перададзеныя мне сп. Жамойціным⁴⁵³ вершы паэта, які піша пад псеўдонімам Зьніч. Маю яшчэ для перасылкі Беларускі Каляндар. Усякую карэспандэнцыю прашу пасылаць на мой адрас на польскай мове, нямецкай або па-француску. — Д(анута). Магнэты (Magnetti)».

Рукапіс вершаў канчаўся месцам і датай: Мінск, 1981. Я апублікаваў іх у «Беларусе» (№ 303–304, 1982) пад заг. «Вершы з таго боку». А неўзабаве пасья гэтага — якое супадзеньне! — у выдаваным для замежных суродзічаў менскім «Голасе Радзімы» (№ 31, 5-УІІ-82) зьявіўся ключ для расшыфроўкі «Зьніча». «Голас» у рубрыцы «Новыя вершы» зьмясьціў, разам зь вершамі іншых паэтаў, чатыры

*Starowna Redakcja,
Zaluczam przekazane mi przez
P. Zamocina wiersze poety
prowadzego pod pseudonimem Znicz
Mam jeszcze do przekazania kalen-
daria i Bratoniaki. Wzroklka korresponden-
dencja prosze kierowac na moj adres
w j. polskim, niem, lub francuskim.
D. Magnetti*

Адваротны бок візытоўкі, далучанай да рукапісу вершаў Зьніча

⁴⁵³ Янка Жамойцін (1922–2003), пісьменнік-публіцыст, грамадскі дзеяч. У 1949–1956 гг. знаходзіўся у савецкіх лагерах. Ад 1957 г. жыў у Варшаве. Скончыў Варшаўскі ўніверсітэт. Займаўся літаратурнай творчасцю, быў актыўным удзельнікам беларускага жыцця ў Польшчы.

Старонка рукапісу верша Зьніча

страфы Алега Бембеля, з якіх чацьвертая была таксама ў тым Зьнічовым «польска-парыскім» рукапісе.

Па-за зямнымі багацьцямі,
за ўзнагародай і карай
шэпчуща рыфмы з паняццямі
там, дзе адвольныя мары.

У 1988 г. коштам Фундацыі імя П. Крэчэўскага, я выдаў з прадмоваў атрыманыя Зьнічовы вершы асобнай кніжыцай (36 старонак) пад заг. «Рэха малітвы» (загаловак першага з вершаў). У прадмове зазначана, што яны «друкуюцца бязь ведама й згоды аўтара»⁴⁵⁴.

На пачатку 1990-х мы з Алегам Бембелем, пазнаёміліся ў Менску, пасябравалі. Калі яго гарадзкія ўлады выкідалі з бацькоўскага дому, у 1994 г. я апублікаваў на ягоную просьбу артыкул у «Беларусе» ў спробе дапамагчы яму абараніць сваё права на дом бацькі, заслужанага архітэктара. Адстаяць сваё права на дом яму, на жаль, не ўдалося.

Генадзь Бураўкін з «падпалкоўнікам» на радыё «Свабода»

Перабудовачныя працэсы ў Савецкім Саюзе й нацыянальна-дзяржаўніцкае адраджэньне ў Беларусі значна аблягчылі й прысьпешылі паразуменьне паміж беларусамі «адтуль» і беларусамі «адгэтуль». І якая іронія гісторыі! Пасьля дзесяцігодзьдзяў амаль суцэльнай нематы й траскатні глушылак на другім баку «жалезнай заслоны» насталі часы, калі я, працуючы на радыё «Свабода», мог ня толькі бліжэй кантактаваць з дыпляматамі

⁴⁵⁴ Гл.: Зьніч. Рэха малітвы: Вершы зь Беларусі. Нью-Ёрк: выдавецтва «Беларус», 1988. — 34 с.

*У Беларускай рэдакцыі радыё «Свабода» ў Нью-Ёрку (справа налева):
Генадзь Бураўкін, Уладзімір Сакалоўскі і падпалкоўнік*

«адтуль», але й запрасіць кіраўніка беларускай місіі пры ААН да мікрафону РС на інтэрвію. Праўда, зрабіць гэта можна было не без прысутнасці «палкоўніка».

На самым пачатку 1990-х, калі гарбачоўская «перабудова» была ўжо ў поўным размаху, а беларускую місію пры ААН узначальваў патрыёт сваёй радзімы Генадзь Бураўкін⁴⁵⁵, мы, амэрыканскія беларусы, мелі даволі свабодныя й частыя кантакты, афіцыйныя й прыватныя, зь беларускімі дыпляматамі. Сувязь гэтая замацоўвалася рознымі спосабамі, у тым ліку, падарункамі дапляматам кнігаў ды мастацкіх твораў на ўдэкараваньне офісаў і памешканьняў, прыкладам, кансуляту Рэспублікі Беларусь і Беларускай місіі пры ААН на 67-й вуліцы ў Мангатэне.

Аднойчы я папытаўся ў Бураўкіна, ці не згадзіўся б ён даць інтэрвію ў беларускай праграме Радыё «Свабода». Ён сказаў, што «падумае». А пасля колькіх дзён кажа, што так, можна

⁴⁵⁵ **Генадзь Бураўкін** (1936–2014), паэт, дзяржаўны і грамадскі дзеяч. У 1990–1993 гг. быў афіцыйным прадстаўніком Беларусі ў ААН.

будзе пагаварыць, але ён прыйдзе ня сам. Ну што ж, гэта не перашкода.

З Бураўкінам прыйшло двух: Уладзімір Сакалоўскі, які займаўся справай прапаролу, і другі Ўладзімір (прозьвішча, на жаль, не захавалася ў памяці), пра якога мне казалі, што ён «падпалкоўнік». Ну, з гэтым усё ясна: без такіх не абыходзяцца ніякія дыпслужбы.

Я запэўніў Бураўкіна яшчэ раз, што мы з Адамам Акулічам, штатным супрацоўнікам Беларускай рэдакцыі, ніякіх правакацыйных пытаньняў задаваць ня будзем, гутарка будзе мець характар чыста інфармацыйны: пра бягучыя падзеі ў Беларусі ды міжнародныя кантакты. Калі дайшло да адказу так-ці-не, Бураўкін, бачу, зірнуў на падпалкоўніка, той лёгка кіўнуў галавой, і мы ўсе пайшлі ў студыю запісаць інтэрвію (нюёўскія перадачы РС запісваліся тады спачатку на стужку). Інтэрвію «на тэму дня» прайшло спакойна безь ніякіх інцыдэнтаў. Шкадую, што не захавалася копія яго.

У студыі РС перад пачаткам запісу інтэрв'ю з Генадзем Бураўкіным (злева направа): падпалкоўнік, Адам Акуліч, Янка Запруднік, Генадзь Бураўкін, Уладзімір Сакалоўскі. Фота з бюлетэня «Кароткія хвалі» Радыё «Вольная Эўропа» / Радыё «Свабода»

Абмежаваная «нармалізацыя» кантактаў

Пачынаючы з 1990 г. кантакты зь людзьмі «адтуль» пачалі паступова нармалізавацца. У шырокім сэнсе, катэгорыі «адтуль» і «адгэтуль» страцілі сваю палярнасьць, хоць кантрасты засталіся і дасюль ня сьцерліся. Быў час у пачатку й сярэдзіне 1990-х, калі ў Злучаныя Штаты, найбольш у Нью Ёрк, прыяжджалі дэпутаты Вярхоўнага Савету, палітыкі, журналісты, культурныя дзеячы, артысты, мастакі, шукальнікі дабрадзееў на дапамогу ахвярам Чарнобыля, а сярод іх цімала й розных дзяльцоў дзеля свае нажывы. Амэрыканскія беларусы, «галодныя» на сустрэчы з суродзічамі, былі радыя кожнаму земляку й асабліва сардэчна прыймалі прадстаўнікоў БНФ, актывістаў адраджэнскага руху. Разам з кантактамі наладзілася супрацоўніцтва, якое дало немалы плён на культурнай і гуманітарна дапамаговай ніве. Але з прыходам да ўлады Аляксандра Лукашэнкі настаў «карэкцыйны» пэрыяд, што трывае дасюль, зь ягонымі патэнцыяльнымі магчымасьцямі й абмежаваньнямі.

ШТО СКАЗАЎ БОГ БЕЛАРУСУ⁴⁵⁶

І сказаў Бог беларусу... (1)

1. І сказаў Бог беларусу: Я стварыў цябе паводле вобразу й падабенства Майго, удыхнуў у цябе дыханьне жыцця й зрабіў цябе душою жывою.

2. Я даў табе розум, і волно, і працавітасьць, каб ты карыстаўся імі дзеля добра бліжніх сваіх.

3. Прыглядайся да навакольнага. Бач, як стварэнні Мае множацца паводле роду іхняга: усякае былльлё, кустоўе, дрэвы, усякая рыба, жывёла й птушка крылатая, і плямёны людзкія — усё працягваецца паводле роду іхняга.

4. У разнастайнасці прыроды — Мая сутнасць. Будзь верны ёй, стварай паводле роду свайго й будзеш дабраславёны за гэта.

5. Я ўдыхнуў у цябе здольнасць называць рэчы й зьявы сваімі імёнамі, каб захоўвалася павязь паміж табой і тваімі нашчадкамі.

6. Нашчадкі будуць тваім замагільным жыццём, будуць перахоўваць тваю вечнасць.

7. Рух і тварэнне — існасць усяго жывога. У руху й тварэнні ты будзеш апраўдваць сваё існаванне, свой боскі пачатак.

8. Я даў табе жанчыну як спадарожніцу на тваім зямным шляху.

9. Вы й дзеці вашы будзеце працягваць Маю працу — тварыць паводле вобразу й падабенства вашага. І зямля ваша будзе ў дастатку.

10. Тое, што вы створыце, будзе вашым Эдэмам, у якім Я пастаўлю дрэва жыцця, каб квітнеў і ня зьвёўся род ваш.

11. Закладаю ў вас энэргію й творчы талент, каб вы ўзбагалі Маё тварэнне. Вы будзеце ўнікальныя ў Маім шматстайным сьвеце й будзеце адказныя за захаванне шматстайнасці.

12. Узнагародай вам за вернасць Маім заветам будзе радасьць творчай працы й быццё працягам Мяне Самога.

Вычытана зь Бібліі ў верасьні лета Божлага 2006

⁴⁵⁶ Тэкст публікаваўся на сайце газеты «Наша Ніва». Гл.: <http://nn.by/?c=ar&i=4418>.

І сказаў Бог беларусу... (2)

Да 100-годзьдзя «Нашай Нівы»

1. І сказаў Бог беларусу: дзьве найгалаўнейшыя рэальнасьці пакладзены ў аснову Майго сьвету — чалавек і народ. Імі вымяраецца Мой лад на зямлі.

2. На шырокіх прасторах Майго валадарства Я стварыў мноства языкоў, і ніводзін зь іх ня лішні.

3. Гукі розных моваў мілыя Мне. Яны зьмяшчаюць у сабе сутнасьць Майго творчага акту, існасьць Мае творчае *Свабоды*.

4. Мова твая — паказальнік Мае прыхільнасьці да цябе. Шануй яе, як Мой сьвяты дар табе.

5. У мове тваёй закладзены гукі й хварбы зямлі, на якой ты жывеш. Мова твая — голас Мае прыроды.

6. Мовай сваёю ты будзеш услаўляць Мяне, каб прыймальнай была твая ўдзячнасьць Мне.

7. У аснову запавету пра шанаваньне прародзічаў Я паклаў перахоўваньне мовы продкаў, каб душы іхнія маглі спачываць спакойна.

8. Праз мову ты будзеш трымаць лучнасьць з прашчурамі да саракавога калена й глыбей у вякі. У мове — твая й тваіх нашчадкаў вечнасьць. Памятай пра гэта, узгадоўваючы дзяцей сваіх.

9. У цябе будуць цэлыя пакаленьні тварцоў мовы, ахоўнікаў Маёй духовасьці. Гукамі мовы ты перадасі самыя глыбінныя пачуцьці свае несьмяротнае душы, самыя высокія ўзьлёты творчае думкі.

10. Па мове тваёй будуць пазнаваць цябе іншыя народы.

11. Творчасьць словамі, якія Я даю табе на зямны шлях, будзе сьведчаньнем твае вернасьці Мне. За гэта Я ўзнагароджу цябе квітненьнем культуры й духовай сілаю ды павагай сярод усіх языкоў Маіх.

12. Як прадаўжальніку вечнасьці аднаго з Маіх народаў Я закладаю ў тваю душу адчуваньне волі, каб ты ніколі не забываўся, што мова — *Свабоды аснова*.

Вычытана зь Бібліі ў кастрычніку лета Божсга 2006

МАНІФЭСТ ТУТЭЙШАГА, або КАНТЫНЭНТ ДУШЫ

Ваганьне **паміж** Захадам і Ёсходам і шчырая няпрыхільнасьць ні да аднаго, ні да другога зьяўляецца асноўнаю адзнакаю гісторыі беларускага народу.

*Ігнат Абдзіраловіч*⁴⁵⁷

Беларусь павінна стаць **мостам**, які зьвязвае Ёсход і Запад.

*Аляксандар Лукашэнка*⁴⁵⁸

Рэспубліка Беларусь знаходзіцца **паміж** двума цэнтрамі ўплыву — Эўразьвязам і Расеяй.

*Сяргей Мартынаў*⁴⁵⁹

Гэта «між» залезла ў косьці,
Пакуляла ўсё ўверх дном.
Правяць баль у хаце госьці,
Гаспадар жа — пад сталом.

*Сяргей Законнікаў*⁴⁶⁰

Каб быць ПАМІЖ, трэба спачатку БЫЦЬ. Бытаваньне ПАМІЖ шкодзіць самому БЫЦЬЦЮ, пазбаўляючы яго паўнаты. ПАМІЖнасьць — гэта памежнасьць, пэрыфэрыйнае існаваньне й мысьленьне.

МОСТ гэта — месца транзыту, а не бытаваньня. На ім не спыняюцца, па ім толькі рухаюцца да іншага берагу.

⁴⁵⁷ Ігнат Абдзіраловіч. Адвечным шляхам. Дасьледзіны беларускага сьветагляду. Мінск: Навука і тэхніка, 1993. С. 9.

⁴⁵⁸ Аляксандар Лукашэнка, прэзідэнт Рэспублікі Беларусь, у пасланні да народу 23.04.2009.

⁴⁵⁹ Сяргей Мартынаў, міністр замежных справаў Рэспублікі Беларусь, у інтэрв'ю венскаму выданню *Der Standard*. Радыё «Свабода», 08.02.2010.

⁴⁶⁰ З верша Сяргея Законнікава «Між Варшавай і Масквой» у кнізе «Дол».

Ёсьць геаграфія прасторы й геаграфія душы. У геаграфіі душы няма ПАМІЖнасьці, няма МАСТОЎ, уся духова прастора запаўняецца ТУТнасьцю. Сутнасьць ТУТнасьці у цэнтрызьме мысьленьня. Цэнтрычнае мысьленьне накіроўвае думку й пачуцьці на БЕЛАРУСЬ, а не на ПАМІЖнасьць і не на МОСТ. Я, ТУТны беларус, не хачу быць на ПАМІЖным МОСЬЦЕ, хачу быць ТУТ — на духовым КАНТЫНЭНЦЕ, сучаснае імя якому – БЕЛАРУСЬ.

ТУТнасьць завастрае адказнасьць за долю Бацькаўшчыны, узбуджае творчую думку, працуе на будучыню праз надаваньне поўнацэннасьці гістарычнай рэтрэспэктыве, замацоўвае адчужаньне прысутнасьці.

ТУТ — гэта зямля й жыцьцёвы лад, у якім жылі мае продкі. ТУТ — гэта мова, якую яны тварылі й якой я карыстаюся. ТУТ — гэта магільны прашчураў, што лучаць мяне з народамі як гістарычнай адзінкай. ТУТ — гэта мае мастацкія каштоўнасьці й эстэтычныя густы, мае формы, колеры, вузоры, творчыя вытокі й імпульсы. Пакуль жыву, буду ТУТнічаць, буду памятаць, што мой быццёвы цэнтар — гэта ўвесь кантынэнт народнай душы.

Народ зьяўляецца біялягічна-сацыяльнай рэальнасьцю, якая пры зьменлівых формах захоўвае гістарычную цягласьць. У якой бы ладавай структуры ні бытавалі мае продкі, я неразлучна спалучаны зь імі. Я — акумулятар іхняй быццёвай і творчай энэргіі. Я, ТУТны беларус — біялягічны й духовы спадчынік стагодзьдзяў, я — сувязны⁴⁶¹ мінуўшчыны й будучыні.

Новыя формы жыцьця паўстаюць на духовай глебе, апрацаванай продкамі. Зьменлівасьць гістарычных формаў бытаваньня не мяняла іхняе ТУТнасьці, іхняе сувязі зь зямлёй, якую яны любілі й баранілі ды якую я маральна абавязаны перадаць нашчадкамі.

⁴⁶¹ Быць «сувязным мінуўшчыны й будучыні» — гэта быць не «паміж» чужымі берагамі, а быць у цэнтры свайго гістарычнага працэсу, дбаючы захоўваць і мацаваць спалучанасьць пакаленьняў народа.

Культурныя элементы, перанятыя зь іншых духоўных кантынэнтаў, у моц іхняга прыняцця, становяцца кампанэнтамі маёй культуры, арганічнай часткай маёй ТУТнасьці. У век глябалізацыі не ўцячэш ад вонкавага сьвету. Дык не ўцякайма — праз МОСТ — ад сябе саміх!

Наша месца на Кантынэнце Беларускай Душы.

2010–2015

Янка Запруднік

ІМЕННЫ ПАКАЗНІК

- А. З. 27
А. Р. 12
Абрамчык, Мікола 200–202
Абэцэдарскі, Лаўрэнці 169
Агароднікаў, Аляксандр 89
Адамовіч, Алесь 86, 258
Адамовіч, Антон 111, 174, 180,
182, 202–204, 240, 242, 243
Акінэр, Шырын 181, 189
Акула, Кастусь 28, 120–123, 129,
206, 208, 214
Акуліч, Адам 264
Алейнікава, Эльвіра 235
Александровіч, Сцяпан 171
Андропаў, Юры 51, 65
Андрусьшын, Багдан (Данчык)
144, 145, 192
Андрусьшын, Юля 191
Андэрс, Уладзіслаў 211
Анішчык, Аляксей (Чэмер, Ан-
дрэй) 206, 218, 220
Антонана, Таццяна 236
Анунцыё, Франк 28, 68
Арлоў, Уладзімір 217, 238
Арсеннева, Наталля 4
Асмалоўскі, М. 23
Астроўскі, Радаслаў 206
Астрэйка, Сяргей 204
Аўрэлій, Марк 193
Аўсішчар, Леў 32
Бабіч, Юры 200
Багдановіч, Максім 122, 183, 241
Балуценка, Анатоць 247
Бальзак, Анарэ дэ 45
Барадулін, Рыгор 171, 237
Бармичев, В. 171
Бартуль, Вера 13, 98, 102, 108
Барычэўскі, Васіль 34
Баханчык, Аляксандр 206, 208
Баяроўская, Тамара 142, 145,
148
Баяроўскі, Міхась 142
Бембель, Алег (Зніч) 27, 144,
261, 262
Бергер, Аляксандр 32
Берыя, Лаўрэнці 101
Бетакі, Васіль 10
Біяджы, Марыё 29, 55, 56
Бойка, Рая 41
Бонэр, Елена 27, 33, 58
Браўн, Каралін 79, 87, 93, 103
Брачэня 16
Бродскі, Іосіф 116
Броўка, Пятрусь 141, 170, 171
Брылеўская, Лангіна 32

- Брылеўскі, Уладзімір 32, 206,
 211, 217
 Брэжнеў, Леанід 23, 52, 56, 166
 Будны, Сымон 216
 Бузіннікаў, Аўген 15–18, 27, 29,
 32, 50, 57
 Букоўскі, Уладзімір 117
 Бураўкін, Генадзь 253, 262–264
 Бурлацкі, Фёдар 71
 Буш, Барбара 90
 Буш, Джордж 72, 90
 Быкаў, Васіль 86, 94, 95
 Бэрд, Томас 177, 240, 258
 Бэрман, Рывэ 64
 Бядуля, Змітрок 175, 183
 Бяляцкі, Алесь 238
 Вайтовіч, Яўген 235
 Валашановіч, Аляксандр 63
 Варган, Васіль 256
 Васілеўскі, Алесь 28
 Васілёнак, Яўген 5, 6, 259
 Вашынгтон, Джордж 127
 Весялкоўскі, Юры 208, 209, 213,
 214, 217
 Вільчынская, Зінаіда (Галіна)
 14, 28, 29, 33
 Вільчыцкі, Сцяпан 256
 Вільчыцкі, Ягор 256
 Вітушка, Міхась 200
 Віцьбіч, Юрка 4, 122
 Вульф, Фрэнк 71
 Высоцкі, Уладзімір 209
 Вэсье, Сесіль 116
 Вядзьмак-Лысагорскі,
 Францішак 179
 Вярцінскі, Анатоль 163
 Вячорка, Вінцук 238
 Габрусеў (Габрусь) 104, 108
 Гадлеўскі, Вінцэнт 206
 Галдовіч, Аляксандр 90, 98
 Ганько, Мікола 13
 Гарбанеўская, Наталля 116
 Гарбачоў, Міхаіл 28, 68, 72, 76,
 81, 82, 84, 89, 93, 94, 98,
 100, 159
 Гардзіенка, Наталля 8, 145
 Гарун, Алесь 175, 183, 224
 Гарэцкі, Гаўрыла 219
 Гарэцкі, Максім 219
 Гарэцкі, Радзім 219
 Гаўрыловіч, Анатоль 124
 Гедройц, Ежы 126
 Гейтс, Біл 250
 Генюш, Ларыса 184
 Германовіч, Язэп 176
 Гермянчук, Ігар 97
 Герцэн, Аляксандр 49
 Гідоні, Аляксандр 12, 28,
 116–120, 122, 123, 125
 Гідоні, Рьгор 116
 Гілевіч, Ніл 86
 Гілер, А. 177
 Гінзбург, Аляксандр 16, 17
 Гінтаўт, Франц 203–205
 Грахоўскі, А. 20
 Грыгальчык, Антон 143
 Грыгальчык, Пётр 28, 145, 148
 Грыгаровіч 18, 19
 Грыгарэнка, Зінаіда 33
 Грыгарэнка, П. 37

- Грын, Уільям 62
Грыськоў, Раман 162
Грышкевіч, Валянцін 238
Гудман, Якаў 13
Гюго, Віктор 45
Д'Амата, Альфонса 29
Дабрынеўскі, Сяргей 159, 160
Дабрынін, Анатоль 50, 52, 54, 56
Дастаеўскі, Фёдар 122
Даўбун 33
Даўгарукі, Юры 88
Дварэцкі, Уладзімір 228, 229
Джордж III 126
Дземідовіч, Надзея 214
Дзюма, Аляксандр 45
Дзярабін, Пётр 33, 34
Доўл, Роберт (Боб) 30, 32, 34,
50–52, 54, 55
Доўнар-Запольскі, Мітрафан
236
Драбкіна, Надзея 37
Дубавец, Сяргей 238
Дудзіцкі, Уладзімір 4
Дудзічыха 204
Дунін-Марцінкевіч, Вінцэнт 241
Дутко (Рагалевіч), Ірэна 33, 62
Дынглі, Джэймс 179
Езавітаў, Кастусь 206
Ельцын, Барыс 109
Емяльянаў, Сяргей 70, 71
Ешин, З. 171
Жамойцін, Янка 261
Жук-Грышкевіч, Раіса (Р. Ж.-Г.)
13, 32
Журня, Фелікс 186
Завалішын, Вячаслаў 224, 225
Завістовіч, Расціслаў 13
Зайцаў, Вячаслаў 32, 57, 74
Законнікаў, Сяргей 268
Заморская, Вера 61
Заморская, Таня 33, 61
Заморскі, Мікола 33, 61, 62, 223
Запруднік, Вера 13, 33, 61, 97,
102, 108, 112
Запруднік, Янка 3, 5, 6, 8, 13,
14, 32, 34, 36, 56, 78, 87, 88,
90, 92, 96, 99, 102, 108, 112,
116, 120, 121, 130, 133–138,
149, 156, 164–167, 169,
170–175, 177–179, 181–185,
188, 203, 218, 222–225, 229,
235, 236, 240–243, 254, 256,
258–261, 264, 270
Запрудскі, Сяргей 242, 243
Зданковіч (Жданковіч), Алесь
29, 64, 92, 95, 98, 107, 110,
111, 178
Зымерман, Уорэн 31
Іігаэль 222, 223
Іваноўскі, Вацлаў 206, 237
Ілляшэвіч, Хведар 206
Кавыль, Міхась 193
Казачкоў, Міхаіл 98, 108
Казбярук, Уладзімір 224
Казловіч, С. 232
Казлоў, Анатоль 155, 156
Казлоў, Зміцер 226, 227
Каленік, Міхась 13
Калеснік, Уладзімір 237
Каліновіч, С. 29

- Каліноўскі, Кастусь 123, 177,
240
- Калугін, Алег 97, 100
- Калынык, В. 61
- Калюга, Лукаш 204
- Кампельман 34
- Канапацкі, Ібрагім 244
- Канчэўскі (Абдзіраловіч), Ігнат
236, 268
- Каня, Станіслаў 180
- Каранеўская, Аўгіння 70, 182
- Каранеўскі, Мікола 70
- Каранеўскі, Свецік 70
- Караткевіч, Уладзімір 184
- Карніловіч, Сяргей 29
- Картэр, Джымі 37
- Карэйша, Іван 18, 25, 26, 29, 31,
32
- Касінская, Сафія 134
- Касмовіч, Дзмітры 29
- Касмовіч, Надзея 29
- Каўка, Аляксей 120, 226, 238
- Каханоўскі, Аўген 200–202,
Качан, Аркадзь 182
- Кебіч, Вячаслаў 209, 212
- Кіпель, Алесь 239
- Кіпель, Вітаўт 5, 6, 8, 13, 29, 33,
59, 61, 174, 223, 239, 242,
258, 259
- Кіпель, Зора 61, 239, 242
- Кіпель, Юрка 33, 61, 97, 108
- Кісілевіч, Аляксей 231
- Кісілевіч, Антон 231
- Кісялёў, Генадзь 241
- Кіт, Барыс 218
- Клінган, Біл 113
- Кльшпка, Тодар 228
- Колас, Якуб 170, 182, 192
- Коль, Гельмут 76
- Конан, Уладзімір 237
- Корбут, Вольга 123
- Коршунаў, Аляксандр 172, 173
- Красін, Віктар 116
- Краўцоў, Барыс 69
- Крук, А. 33
- Крупскі, Васіль 73
- Круцька, Аляксандр 31, 32
- Крыванос, Хведар 225
- Кубэ, Вільгельм 210, 237
- Кузняцоў, Марат 47
- Кукабака, Міхась 8, 17, 26–39,
49–76, 78, 87–89, 91, 95, 96,
99, 101, 102, 106, 108, 111,
112, 115, 147
- Кулік, Яўген 178
- Куліковіч, Мікола 235
- Куляшоў, Аркадзь 171
- Купала, Янка 4, 123, 148, 178,
182, 191, 192, 204, 205, 217
- Курс, Люба 33
- Кучера, Герхільд 87, 91, 102,
103, 112
- Кушаль, Франц 201, 202
- Кушнер, Васіль 246
- Кэбін, Ёханес 21
- Ластоўскі, Вацлаў 237
- Левановіч, Аўгення 254
- Ленін, Уладзімір 99, 107, 157,
158
- Лермантаў, Міхаіл 46

- Лецка, Яўген 242
Лёсік, Язэп 237
Лофтус, Джон 184, 188, 189
Лубман, Леанід 95
Лужынскі, Міхась 183
Лукашук, Аляксандр 97, 99, 100
Лукашэнка, Аляксандр 252, 265,
268
Луцкевіч, Антон 237, 255
Луцкевіч, Іван 240
Луцкевіч, Лявон 255
Луцкевіч, Юрка 255
Луцэвіч, Уладзіслава 205
Лучанок, Ігар 260
Магнэты, Данута 261
Майсееў 16
Майсеня, Анатоль 208
Макмілін, Арнольд 183, 193, 243
Малашка, Віталь 208
Мальдзіс, Адам 110, 112,
184–186, 188, 189
Манкевіч, З. 16
Мантэго, Айвар 39
Мао Цзэдун 43
Маракоў, Валер 204
Маранчак 73
Маркаў, Георгі 138
Маркевіч, Мікола 211
Мароз, Валянцін 28
Мартынаў, Сяргей 268
Маскалік, Аляксей 227
Маскалік, Валянціна 227
Маскалік, Іван 227
Маскалік, Пётр 226, 227
Мацкевіч, Вацлаў 165
Мацкевіч, Юзаф 123
Менжынскі 21
Мерляк, Кастуль 13, 203
Мікалай (Мацукевіч) 13, 33, 60,
192
Місюк, Святлана 32
Мітэран, Даніэль 90
Мітэран, Франсуа 76, 90, 113
Міхайлаў, Алег 98
Міхайлоўскі, А. 126
Міхалюк, Янка 68, 131, 173, 180,
189, 218
Мулявін, Уладзімір 123
Мушынскі, Міхась 243
Мялешка, Ул. 166, 167, 168
Навара, Павал 131, 183
Навуменка, Іван 175
Наджыбула, Махамад 93
Надсон, Аляксандр 110, 111,
120, 169, 170, 172, 174–176,
178–185, 188, 190, 212
Найдзюк, Карнэля 192
Найдзюк, Часлаў 191
Найдзюк, Язэп 192
Насовіч (Рутман), Аркадзь 32,
33, 61
Некіпелаў, Віктар 16, 17, 30, 31,
37, 38, 53–55
Нікан (Мінін) 213
Ніклус, Март 85, 95
Ніксан, Рычард 166
Нюнька, Хведар 219
Някрасаў, Мікалай 123
Орса-Рамана, Ала 13, 61, 92, 97,
98, 101, 219

- Падгорны, Мікалай 51
Падокшын, Сямён 169
Падрабінак, Аляксандр 37–39,
95
Пазняк, Аляксей 233
Пазняк, Зянон 114, 217, 219,
234, 237
Палчанінаў, Расціслаў 178
Пальмэ, Улаф 133
Панчанка, Пімен 199
Пацукевіч, Язэп 34
Пелюдзь, В. 23
Пётр I 213
Пікарда, Гай 176, 186, 235
Платон 193
Пляханаў, Георгі 49
Пол-Пот 102
Пуко, Пётра 34
Пушкін, Аляксандр 121
Пушча, Язэп 122
Пшыркоў, Юрый 170
Пэковэр, Каралайн 64
Пятроўскі, Барыс 39, 51
Пятроўскі, Ян 8, 192, 193
Пятрэнка, Марыя 87
Рабы, Чарльз 64
Рагнеда 224, 225
Рагуля, Барыс 220
Ражанец, Аляксандр 111
Разэнталь, Эндру 72
Ракункоў, Аляксандр 63, 65
Рамана, Коля 33, 61
Рамана, Павел 33, 61
Рамук, Вера 33
Рамук, Вітаўт 13
Рапэцкі, Юрка 230
Рудэнка, Мікола 16
Рудэнка, Раман 51, 52
Русак, Васіль 202
Русак, Галіна 13
Русак, Уладзімір 27, 28, 71
Рылько, Анатоль 252
Рынкевіч, Іосіф 14, 15
Рынковіч, Ёсіп 33
Рыч, Вера 34, 183, 193
Рэдэр, П. 179
Рэйган, Рональд 70, 72, 76, 92,
239
Савік, Лідзія 240
Савін, В. 121
Сакалоўскі, Уладзімір 263, 264
Салаўёў, Анатоль 100, 105
Салжаніцын, Аляксандр 116,
122, 135
Салтыкоў-Шчадрын, Міхаіл 121
Самойла, Уладзімір 237
Самчук, Улас 120, 122
Сасноўскі, Васіль 130–138
Сахараў, Андрэй 16, 17, 27, 33,
37, 53, 58, 70, 86
Святлічная 79
Сераброў, Фелікс 25
Сёмуха, Васіль 229, 230, 231
Сілівончык, Галіна 33
Сільвановіч, Алекс 13
Сільчукоў, Аўген 34
Сінкевіч, Алесь 34
Сіповіч, Часлаў 131, 174, 175,
179, 181, 189

- Скарына, Францыск 4, 123, 169,
172, 173, 226
Смірноў, Валер 98
Сміт, Лорэнс 10
Смоляк, В. 23
Собаль, Яўхім 32
Спаркс, Рэндзі 259
Сталін, Іосіф 43, 74, 82, 147,
214, 223, 257, 258
Станкевіч, Зінаіда 55
Станкевіч, Раіса 29, 55, 135, 190
Станкевіч. Станіслаў 55
Стома, Васіль 155
Страхоўскі, Л. 121
Строк, Язэп 33, 60
Сурмач, Ганна 219
Сыракомля, Уладзіслаў 212
Сядоў, В. 29
Сядура, Уладзімір 122
Сямёнава, Ала (Альбіна) 238,
242
Сянкевіч, Віктар 135, 189
Сянкевіч, Міхась 135
Сяўковіч, Янка 111
Талстая, Аляксандра 154
Талсты, Леў 154
Тамкевічус, Сігітас 85
Тарановіч, Вячаслаў 29
Тараховіч, Мікалай 13, 14
Тарашкевіч, Браніслаў 217
Тарта, Эн 85
Таўбін, Юлі 204
Твердахлебаў, Андрэй 116
Твэн, Марк 41
Трыгубовіч, Валянціна 4
Тулейка, Міхась 13
Тумаш Вітаўт 62, 175, 225, 226,
243
Тумаш, Вітаўт Джордж 62
Туронак, Юры 237
Тэтчэр, Маргарэт 145
У. Г. 33
У. Н. 33, 34
Уладзі, Марына 209
Уласаў, Андрэй 251
Урбан, Павал 178
Фабрыцыус, Л. 122
Філанюк (Пазняк), Міхаіл 233,
234
Філарэт (Вахрамееў) 212
Філатаў 21
Хамаршэльд, Даг 58
Ханенка, Янка 33, 34, 61
Ханжанкоў, Сяргей 11
Ханяўка, Часлаў 257
Харчаў, Канстанцін 71
Хес, Рыгор 32, 61
Хмяльніцкі, Багдан 47
Холмер, Ханс 133
Храмянкоў, Віктар 34
Хусэйн, Садам 100
Хэйг, Аляксандр 61
Царанкоў, Леанід 173
Цвірка, Уладзімір (Сурко,
Вадзім) 254–257
Цімафееў, Леў 72, 79
Цімашэнка, Міхал 29
Чарапахін, Алег 32
Чарнавіл, Вячаслаў 12
Чарнышэўскі, Мікалай 121

- Чыгрынаў, Іван 258
Чыквін, Ян 180
Чэрчыл, Уінстан 159
Шапялевіч, Анатоль 240
Швэдзюк, Міхась 207
Шукелойць, Антон 13, 29, 31
Шуст, Васіль 27
Шуст Мікалай 27
Шушкевіч, Станіслаў 218, 241
Шыдлоўская, Алена 248–250
Шыдлоўская, Ядвіга 248, 249
Шыдлоўскі, Вікенці 248
Шыдлоўскі, Ксаверы 248–250
Шыдлоўскі, Томаш 248–250
- Шыраеў, Аўген 99
Эйнштэйн, Альберт 91
Юрэвіч, Лявон 13, 242
Юхнавец, Янка 4
Ягайла 216
Яжоў, Мікалай 101
Язаў, Дзмітры 93
Якір, Пётр 116
Янішчыц, Яўгенія 182
Яновіч, Сакрат 178, 189, 191
Яноўскі, Аляксандр 33, 60
Ясвіловіч, Ганна 189
Ясвіловіч, Янка 189
Neureiter, Ferdinand 179

ЗМЕСТ

Брамнік	3
Праваабарончая дзейнасць беларускай эміграцыі	8
Іншадумства, іншадумцы на старонках газетаў «Бацькаўшчына» і «Беларус»	27
Газета «Беларус» і Радыё «Свабода» пра Міхася Кукабаку: хроніка праваабарончай дзейнасці	36
Жыццё пасля вызвалення, або Лісты як ненапісаныя ўспаміны	78
Аляксандр Гідоні, расійскі дысідэнт	116
Васіль Сасноўскі: тэрарыст ці дысідэнт?	130
<i>Пятрусь Броўка. На чужыне</i>	139
Вернікі	142
Без статусу	149
<i>Анатоль Вяцінскі. Нью-йоркская сірэна</i>	163
«Голас Радзімы»	164
Далікатнасць айца Надсона	169
Сакрат Яновіч	191
<i>Пімен Панчанка. Нью-йоркскія малюнкі</i>	194
Патрэба маліцца сваім зоркам	200
Тыя, што засталіся	206
У рэдакцыю газеты «Беларус»	221
<i>Генадзь Бураўкін. У брудным Брукліне</i>	253
Янка Запруднік	
Мае кантакты з родзічамі й суродзічамі	254
Што сказаў Бог беларусу	266
Маніфэст Тутэйшага, або Кантынэнт Душы	268
Іменны паказнік	271

Здымак на вокладцы з архіва Анатоля Клешчука.

Літаратурна-мастацкае выданне

Бібліятэка Бацькаўшчыны
Кніга 30

КАНТАКТЫ:
сіла прыцягнення Бацькаўшчыны
(Да 90-годдзя Янкі Запрудніка)

Адказы за выпуск Генадзь Вінярскі
Рэдактар Наталля Гардзіенка
Вёрстка Ларысы Гарадзецкай
Дызайн вокладкі Яўгеніі Багдановіч
Карэктар Міраслава Шавыркiна

Падлісана да друку 23.05.2016. Фармац 84x108 ¹/₃₂.
Папера афсетная. Рызаграфія.
Ум. друк. арк. 14,7. Ул.-выд. арк. 11,33.
Наклад 300 асоб (1-ы з-д 1-250). Замова 194.

ПУП «Кнігазбор».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 1/377 ад 27.06.2014.

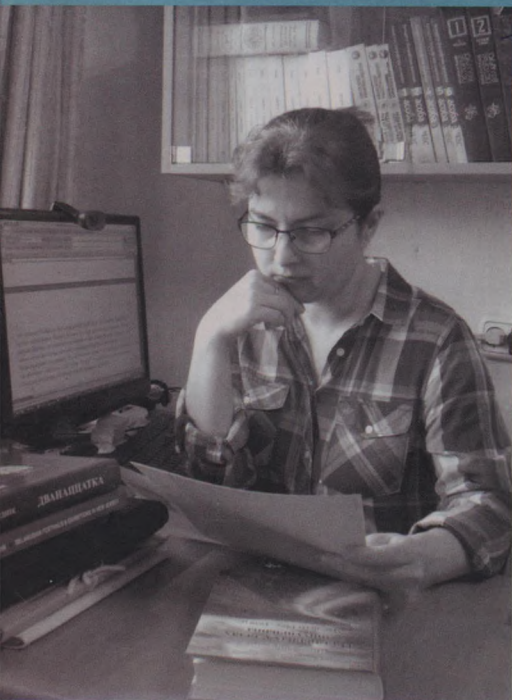
Вул. Я. Лучыны, 38-93, 220112, Мiнск.

Тэл./факс (017) 207-62-33, тэл. (029) 772-19-14, 682-83-86.

E-mail: bkniha@tut.by

Надрукавана з арыгінал-макета заказчыка ў ЗАТ «Аргбуд».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюдніка друкаваных выданняў № 2/182 ад 15.02.2016.

Вул. Берасцянская, 16, 220034, Мiнск.

Некаторыя шкадавалі, што за журналісцкай ды грамадскай актыўнасцю Янка Запруднік закінуў паэтычную творчасць, іншыя наракалі, што праз тое самае менш, чым мог бы, зрабіў як навуковец. Аднак разам з тым ён стаўся адным з сапраўдных апірышчаў беларускага жыцця на Захадзе. На ім завязваліся самыя розныя справы, ён падтрымоўваў і высоўваў самыя розныя ініцыятывы, праз яго адбываліся кантакты метраполіі з дыяспарай. Ён, побач з сям'ёй Кіпеляў, стаў адным з тых важных камянёў, на якіх трымалася беларуская дзейнасць у ЗША.

Змест свайго жыцця Янка Запруднік акрэсліў у адным інтэрв'ю, дадзеным у Беларусі ў 1993 г.:

“Я знайшоў сэнс жыцця ў службе свайму народу, сваёй Бацькаўшчыне, беларускай справе. Гэта надае майму жыццю дамэтнасць і прыносіць духовае задавальненне”.

Наталля Гардзіенка

ISBN 978-985-7144-46-4

9 789857 144464

Натаулы ГАРДЗИЕНКА
Лявон ЮРЭВІЧ

КАНТАКТА БІ

